זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו.

ספר

פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים :

פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה :

שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם :

פתיחות ושערים

חברו החכם ראש המדבר · במלחמתה של תורה יגבר · בגבורתו של תורה ארזים משבר · בנופת צופים כמעיין המתגבר · אשר חיבר ספר · עיר גבורים · עוללות אפרים · כלי יקר · שפתי דעת · אורח לחיים · עמודי שש · רבבות אפרים · הגאון הגדול מוהר״ר

שלמה אפרים בן מוהר״ר אהרן ז״ל :

איש לונטשיץ :

גשו הלום כל פנות העם הביטו וראו את יקר תפארת גדולתו : פתח דבריו יאיר את כל בית נכותו · הלא זה האיש מרעיש הארץ גדול העצה ורב העליליה : אשר עיניו פקוחות על דרכי בני אדם עושה פלאים : אמרו פתחי פיו מפתח שפתיו מישרים : לכו לחמו בלחמו לחם שערים : באו שעריו בתודה חצרותיו בתהלה · פנו דרך סולו המסילה · והנה זה הספר יקר הערך מעט אשר הי׳ לפנינו · אין זכרון לראשונים ספו תמו אין אתנו : לכן עשינו כוחינו למלאכת שמים · לקובעו בדפוס מחדש בתכלית היופי ועדי עדיים :

ונתגלגל זכות ע״י זכאי ה״ה הני תרי גברי רברבי הא׳ ה״ה הרבני המופלג הנגיד מהור״ר **מרדכי יהודא ליב** כהנא רפאפורט נר״ו מלבוב : ושני לו ה״ה הרבני המופלג הנגיד מוהר״ר **יצחק ארי׳ ליב** הלוי מרגליות נר״ו :

גדרוקט בזאלקווא עם הלעגנסאר מהוגבערני של קיר״ה

בדפוס של הרבני מהור״ר **גרשון** בן המנוח מהור״ר זאב וואלף סג״ל ז״ל ליטערס :

נפרע **מבשר טוב** לפ״ק

פתיחת ושערים

בהקדמה ז' יתבאר באריכות איכות ומהות החבור והתנצלות המחבר בדרך החרוז :

חסדי ה' אזכיר כעל טוב אשר גמלנו ורב טוב לבית ישראל אביע חדות מכי קדם
כי אזכיר מעללי יה אשר פעל הכל למענהו : כי הוא
ברא כל הנבראים : להוציא יש מאין כל הנמצאים :
ומשפיע לכל הנשפעים : וברוח פיו ברא שמים וארץ :
תבל ויושבים : והוא המאיר לארץ ולדרים עליה : הוא
ידע תוצאיה : עמודיה ובריחיה · ועל הארץ יכוננים :
להצמיח משנה כל פרי מגדים · כפרים עם נרדים : וריח
השדה אשר ברכו הברכה אתה : מתהום רובצת תחת ·
עוד השקוה נהרות להשקות מהם העשבים מבין משאבים :
רצים ושבים : להצמיח מן הארץ כל עץ מאכל מגדל פרע :
עשב מזריע זרע : וקיבר כל עץ למינו בגזירת אומר . גם
העשבים מעצמם דבקו במינם מקל וחומר · עוד ברא חיות
ועופות לאין חקר · ומזרעם נתן לעק"ר · הרוג צאן ושחוט
בקר : כי תכלית כל הנבראים האלו בעבור האדם אשר
ברא בצלמו : עקב כי רוח אחרת היתה עמו : וברא בריאה
ראשונה מן הצלע : אל השערה יקלע · ורק זאת הפעם
היתה הבריאה עצם מעצמו כאמרו זאת הפעם עצם וגו'
אמנם משם והלאה יתפרדו הבריאות למיניהם : וישלחו כצאן
עויליהם : נכון לפניהם לאלהיהם : ויתילדו הנסיכים על
משפחותם · תולדותם לבית אבותם איש איש ללשונו
בארצותם : ויהי כאשר החל האדם לרוב על פני הארץ :
ויפרצו גדרו של עולם פרץ על פני פרץ : כי יצר לב האדם
רק רע · ותהי האמת נעדרת ומשתולל סר מרע · ודבר
האמת והמשפט הי' כלה ונשם : כי מלאה הארץ חמס ·
ויאמר ה' להשמידם ולעשותם כלה : כי כלו חנף ומרע וכל
פה דובר נבלה : והביא עליהם מי המבול וצללו כבמצולה·
כלו בעשן כלו : ובראש שיבלות מים ימלו : ועם כל זאת
הדורות הבאים אחריהם : לא לקחו מוסר מאשר היה
לפניהם הרעו מאבותם · ויחר אף ה' בם ויתעב נחלתם ·
ובחר לו בזרע אברהם בחירו : לא יחליפנו באומה אחרת
ולא ימירו · כי הוא היה הראשון אשר הכיר בוראו כבודו
וגדלו : צדק יקראהו לרגלו : והוא הרגיל שמו בפי כל
בריה . וחזק כל בדק העיר מאורח צדק . והיה שלם בכל
נסיונות לפניו לכן הבטיחו השם ליתן ארצות גוים לבניו :
ולעשות כחול הים מספרים אשר לא יספר ולא ימד : ולגרש
מפניהם אויב ויאמר השמד · רק בדבר אשר זדה ואמר במה
אדע · היה עונש עונש בידוע תדע : ואף גם זאת בהיותם
בארץ לא להם : לא שכח את הברית אשר כרת את
אבותיהם · לא עזבם ביד נוגשיהם · כל אוכליו יאשמו רעה
תבא עליהם · הראשון אשר בגלות מצרים עשה להם
[illegible] פלאים נסתרים ונגלים · מופתים בארץ ובשמים :

וסכסך מצרים במצרים · ולקחו בחטאתם כפלים · השני
אשר הוציא את עמו בחפזון · והוליכם לפניו בענני כבודו
פן יקראנו אסון · והשרה שכינתו בתוך עדתו : יעקב חבל
נחלתו · ושלישים על כלו כי נגלה אליהם בכבודו : בהדרו
והודו : ולפני הר קדשו הגיעום : ומשפטים בל ידעום :
בתוך תורתו הודיעם כח גבורתו כי אין כאל : מבראשית
עד לעיני כל ישראל : והופיע עליהם מהר פארן הוא וכל
קדושים אתו : מוליך לימין משה זרוע תפארתו : בעשותו
נוראות : בפרוע פרעות : מפניו הרים נזולו הרים
ובנים ירצדו למולו לא עשה כן לכל גוי : כי אם לשארו :
ישראל בנו בכורו : אשר נתן אליו חקים ומשפטים צדיקים :
בעליל לארץ שבעתיים מזוקקים : והבדילם ה' לטובה מכל
שבטי האומות יושבי ארקים : כי לא ינוח שבט הרשע על
גורל הצדיקים : וינטלם וינשאם כאשר ישא האומן את
היונק · מן הבטן יונק : ויעל כיונק לפניו וכשורש מארץ
ציה . לקבל דת תושיה : לא בחיל ולא בכח : כי אם ברוח
ה' לקרוא לשבויים דרור ולאסירים פקח קוח : להרכיבם
על מי מנוחות : חרות על הלוחות : ויקם עדות ביעקב
ותורה שם בישראל : להגיד לקחו כסדרי אל · וראו כל
העמים את ישועת אלהינו והודם · ואמרו מי זאת עולה
מן המדבר מתרפקת על דודה : מי זאת הנשקפה כמו
שחר : אשר ה' בדד ינחנו ואין עמו אל אחר : הן עם
כלביא ישכן שקטים ונחים : בנוה שלום ובמשכנות מבטחי'
כי מרחמם ינהגם על מבועי מים : רכב אלהים רבותים :
כבמחולות מחנים : עוד שלח להם נביאים להנחותם
הדרך אשר ילכו בו על פיהם ישעו יחנו ויסעו · וילבש ה'
צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו · כי גדול יום ה' ומי יעמוד
לפני אתו : עת אשר חשף ה' זרוע קדשו לעיני כל העמים :
לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים : והוליכם לארץ
הצבי בידים רמים . ויגרש מפניהם גוים רבים : חיבור
עצבים : מעלי עקרבים · ויאמר ה' אך עמי המה בנים
לא ישקרו : לא אחליפנו ולא אמירו : וישראל לא כן עם לבבו
למלאות אחרי ה' ולא נאמנה את אל רוחו · ועד שהמלך
במסיבו נרד נתן ריחו אמרו שכחו אל מושיעם מיד אויביהם
שמו כחלמיש פניהם : וימאסו בארץ חמדה אשר נתן ה'
להם : לא הטו אזן לשמוע בקול מוריהם והיו מלעיבים
במלאכיהם : לא האמינו לדבריהם : והיו כמתעתעים
בעיניהם · ולא שמו אלהים לנגדם בפחד · יתיצבו מלכי
ארץ ורוזנים נוסדו יחד · על ה' להכעיסו בפסיליהם :
ותחנף הארץ בגילוליהם : כי אורח עקלקלות ארחו כשדים
לא אלוה יזבחו : כלו גם נעו : ואת פועל ה' לא הביטו
ומעשה ידיו לא ראו : ויקץ ה' כישן · ועלה באפו עשן :

ויך לריו אור פרות הבטן : גם אפו עלתה בהם ויהרוג
בשמניהם : גם זרעם מכר ביד שוסיהם : ונתן יעקב
לשסיסה וישראל לבוזזים : כרחל נאלמה לפני גוזזים :
ובזה עובדי אלילים : ונתן בפלילים עובדי שריקות מעשה
פשתים : ושבו על עקב בשתם : ויאל ישראל מאול
ומשאן בשרו ירזם : יען וביען אשר דבר ה׳ בזה · ויאליכם
אל ארץ אחרת כיום הזה והביא אשר אמר לשכן שמו שם :
שועלים מקבלים הלכו שם : ואורח לליקים זעיר שם :
גם ירושלים העיר המהוללה : אשר הי׳ עוז ותהלה במקומה
שמחה ותהלה . נהפכה ליליל ויללה : ונעשית בפי כל
לשמן ודופי : וכל עובר ישום וישרוק ויאמר הזאת העיר
כלילת יופי גם זרע ישראל השליך אחור : וימאס באוהל
שכן באדם ובשבט עברתם בקר : ומכרם בלא הון ולא
ריבם במחירם : ורעו זרים לאכם ובני נכר איכרם :
ולולי אבר נשבע לאבותם שלא לשחליפם באומה אחרת :
כמעט הי׳ כלייה בפליטה הנשארת : כי ילא הקלף שלפני
ה׳ החל הנגף לקלוף בעם : בשבט ברזל ירועם : רק
משמרו השבועה שלא לכלותם : על כן פיזר ופורד אותם :
לסיות הגלות מכפרת : על הפליטה הנשארת : כי
ההכנעה הוא מקור התשובה : בהסיר מהם גאונם :
כאמרו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם : וכתיב
בחריה או יכנע לבבם וגומר : מאז ועד עתה אנחנו
משועבדים בגלות הארוך והמר ההוא אשר לפניו לא היה
ואחריו לא יהיה כמוהו : והנכו היום כטובל ושרץ
בידו כי אף בזמן משך גלותינו : לא פנינו מדרכינו :
ונהי כטמא כלנו : וכבגד עידים כל צדקותינו : נוסף על
זה שבזמן שבית המקדש הי׳ קיים הי׳ כל אדם ירא לעבור
בגלוי עבירה : פן הקל יסקל או ירה יירה : אבל בזמן
הזה שחרב בית אלוינו : שאינרא רמא לבירא עמיקתא :
נפלה הולינו : ואפסו שוטרינו ושופטינו : מאז ועד עתה
אים הישר בעיניו יעשה : ומי יאמר לו מה תעשה : כלו הר
יחדיו נאלחו : אין עושה טוב גם אחד כי כלם אורח עקלקלו׳
ארחו : ולמוכיחים אין קשב ואין עונה · אין משגיח ואין
פונה · וכל אחד הולך בשרירות לבו לאמור מי אדון לי : ואל
מי אלעיונני ותפוו שהללי . הולך כשוי גרון : ועל שפם יעט :
הנגר ליעול פילא בקופא דמחטא · ויתפאר כל אחד במעלתו
וגדלו : כי אין על עפר משלו · בכור שור הדר לו : ובחוזקתו
וגובה לבו בועט בדברי מורים . מקפץ על הגבעות מדלג
על ההרים : להרוס ולפרוץ גדרים : ובכל דרכיו ישכיל
וגירע וכל אשר יפנה ירשיע : זאת לא ואת ראיתי תחת
השמש חולי רעה : כי רוב העולם מניחין חיי עולם
ועוסקין בחיי שעה : ומבלים כל ימיהם בקיבוץ העושר
והנכסים : אלה ברכב ואלה בסוסים · הלא קשיה שבהם כל
אחד משתדל לטמון מטמונים בחבו : גם בלילה לא שכב לבו
מלהרהר פן יבואו אליו שודדי לילה לשדד בלירו . ורעב
יאכל קצירו · וכל הלילה הוא מבקש תואנה ודואג פן
לא ישיג כפי חפצו חילו : די מחסורו אשר יחסר לו .
ולכה פו הוא אומר אחותי את לאלפי רבבה היי · ואומר לך
בלמי״ך היי : ואינו חושש אם ישיגנו באיסור או בהיתר
על הרי בשמים או על הרי בתר : לחטוף מיד זקן או נער :
בשדה או ביער · ויושב במארב במסתרים · לירות במו אופל
לישרים : חיליו ימחץ ועצמותיהם יגרם · ונוזל וחומס את
העני בביתו : יקחהו ישאהו בעברתו : והולך כזר וע כטויה
ובידים רמים חיליו שכונים ודרוכות עם גחלי רתמים : וקרני
ראם קרניו בהם עמים ינגח · גם שורעו נתן לעקר : והרה
עמל וילד שקר : כי לץ בניו מני ארג הם קלים : לעקור
אביונים ולרנות דלים · ומטוב לב כולם ירונו · עיניהם
לחלכם יצפונו · ולאחר אשר סוס ף רכושו יקילו : ועפרות
זהב לו שוסיפין הבריות על כבודו וגדלו : קדוש יאמר לו :
ובו מקיימין אלות קימה והידור : כל אלך עתיד לכידור ·
לקום מפניו : כמלא עיניו : ומקדשין אותו לכל דבר שבקדושה
לפתוח ראשון ולברך ראשון בכנוסה · אוי לאותה בלימה
ובושה : כי השעני אף אם יהיה ירא אלהים ונפש רצויה :
חכמתו בזויה : ואף אם יהי׳ שלם בכל המדות ונעים :
ודבריו בנחת נשמעים : מרחקין שמנו רעיהו כמו שהעיד
החכם ואמר כל אחי רש שנאוהו : והעשירים פני הארץ ·
פורלי ארץ : ישבעו שובע שמחות בנחת וטובה וזה ימות בנפש
מרה ולא אכל בטובה : גם העשיר בבלי דעת מילין יכביר :
עת כי מלא׳ ידו כביר · יאמר אני הוא החכם והמסגר והמאסף
והאוגר הפותח והסוגר : בי יתר תק עה מעמד המלב : ומי
הוא זה אשר לפני יתיצב : ומטיל על הציבור אימה ופחד :
בהתיצב ראשי עם יחד : יתפאר לאמר אני הוא שהכנסתי
בעובי הקורה לדבר טוב על עמי ולהנהיג בי למורא : וכמה
הוצאתי על זה הוצאה : בישראל פרוע פרעות : להציל
אתכם מתלאות מן הקמים עליכם לאויב : מראש פרעות
אויב · ואחר כן הוא מעמיד על הציבור שרי מיסים · כרגא
מנדה בלו והלך עליהם להסים על אשר הוא מרויח : לביכה
על גבי אריח : ובזה לוה הגבינה ואמר תבלחם מעניכם : כי
גזילת העני בבתיכם זאת ועוד אחרת ברמותו כי השפעה
משחקת לו וכיונה שביב אישו : בהילו נרו עלי ראשו . ואורו
זורח : למעלה מגלגל הירח ומדרגה אחר מדריג׳ ילך : ראשו
לעב יגיע וקנו שמים יתהלך : ומתעטרת כאורח רענן לעשת ת
שאנן ויושב לבטח ברכנה : וכיפתו רעננה · ויאמר
עם לבו הנה אנכי הולך למות : ולמה זה לי בכורה
מעט הכשות : אין טוב לי כי אם לאכול ולשתות בעי׳ד
הנשמה עם הגוף בקשרת : וזה יהיה לי למשמרת את
חלב הכליות ואת היותרת : לראשי אעכרם עטרת
ואראה טוב בכל עמלי · כי זה הוא מנת חלקי וגורלי :
כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני : ומי יבואני לראות אשרי
אותי הוני : ומי שיהיה אחריו נגיד : גם חוק בשאול מי
יגיד

יגיד : כי יסמוך על מה שאמר שלמה בחכמתו :
שישמח בחור בילדותו : ובלילו כתוב תשובתו · אבל האדם
לא יבינו אל אחריתו ולא יקום : ויאמר כח אבנים כחי
ובשרי נחוש : ואין כאן בית שיקום : כי עוד היום
בכח לעמוד לשוב בתשובה : יום אחד לפני פרידת
הנשמה בתשובה : ולא שם אל לבו כי היום קצר והמלאכה
מרובה : וכל ימיו הולך במחשכים כסומא בארובה · כי מי
יגיד לו יום שיהיו : פתאום איננו כי לקח אלהים אותו :
ותעל באשו וצחנתו : ומי יוכל לתקן את אשר עותו : ביום
שיזועו שומרי הבית : יעלה בו שמיר ושית : ויעלה
תחת חטא"ו חוח : ברוח פצוע ומרוח : וילך לשוח : כמוץ
אשר תדפנו רוח : וכשבלול תמס יהלוך : אשר הוא קץ כל
עשיר והילך : ומה האדם שיבא אחרי המלך : אשר כבר
נגזרה גזרה עליו : להאכילו מפרי מעלליו : אימים להלוך
עליו · כי כבר עול פשעיו נשקד : והוא לקברות יובל
ועל גדיש ישקוד ואורביו אשר בקרבו יאמרו האח ראתה
עינינו · כי פרעה לשמצה בקמינו : כן יאבדו כל
אויביכו : והימים ההם לא יעלו על לב האדם . לבעבור
שהעלם נתן בידם : לפיכך סלף בוגדים ישדם · והם
לא ידעו כי קרוב יום אידם · ולא יוכל האדם להסתר ביום
עברה : במקום משלחת מלאכי רעים זעם וצרה · כי
בעת אשר נשמתו ורוחו עפה תאכלהו אש לא נפח : ובמאורי
גיהנם יזור : כמלך לכידור · וככלי נתעב יהיה מושלך :
ויגרשהו וילך : זרה האלהים להשיב גמולו בראשו :
ומקיסי"חיו יוסף עליו כי יצא ינס סביב אשו · יען אשר הלך
שביבים ואין כוה לו · על כן בניא צלמות בארץ אופל ולא
סדרים תגמולו : וחבלים וצירים יסובבוהו מכל עבריו ·
ויהיה כים נגרש אשר השקט לא יוכל מפני חמת המציק
וצריו : גם תהיה נפשו כשוקה בלשכת בית המוק"ד :
אשר שם שעיר על רעהו ירקד · היא בעולה על מוקדה
ואש ערוך שאתמול בה תוקד · ולא יוכל להצילו נפשו מיד
להבה : ולהט אותו היום הבא : ובידו לא יהיה כח
ואכל · אוי מי יחיה משמו אל : אותו בתוך ארץ עיפתה
כמו אופל : במקום דואג גחזי ואחיתופל : ארץ ערי
הפרזים · ונשא המשל איך שבת משוש חדל שאון עליזים :
שבת נוגש שבתה מדהבה שלף ויצא מגוה : שם רשעים
חדלו רוגזם : פזורכם וסמוכם : והורד לאבדון גאונם ·
כי יבא יום אידם עת פקודתם : לא יעמדו כי ה' הדפם
ותולאותם : אל רפאים מעגלותם : טמון בארץ חבלם :
ברשת זו טמנו נלכדה רגלם וינוע לבבם כנוע עצי היער ·
ואידם נכון בשער : על איל יומו נשמו אחרונים וקדמוני'
יאחזו שער : והיו לבער : ביתם ורכושם לבז ולמשסה ·
והיו כערער בערבה : יען וביען כי עזבו את ה' מקור
חיים ואמרותיו הטהורות : לחצוב להם בורות נשברות :
ונתתי אל לבי : ובכליותי אשתונן על משכבי : על דברת
בני האדם : מי הוא זה המעכב על ידם : אשר לא יתן
השי אל לבו : כחקו מורשי לבבו · ומי הוא זה אשר מלאו
לבו לעשות כן למנוע טוב מבעליו · ישלא ברכת רגליו :
עוד אני מדבר אל לבי והנה איש הביניים עולה כנוריא
דכורא : ועל ראשי העלה מורא · יראה ורעד יבא בי
פלצות כיסו נפשי · הסמר שערת ראשי : ואלך שחוח :
ולא קמה בי עוד רוח : וארכובתי דא לדא נקשן · אז עלה
באפי עשן · להתבונן אליו לדרוש מעלליו : אם בא לעקל
און לעקלקלות נתיבו הלכו הוא אם לצריכו : ואשא עיני
ואראה והנה הוא שאור שבעיסה : אשר מצודתו על כל
חי פרושה : והוא הגורם כל המקרה והפגע · ועל פיו
יהיה כל ריב וכל נגע : הוא השטן העומד על האדם
לשטנו · והוא יורד חדרי בטנו · ועולה בגבהי מרומו ·
ונותן טעם לפגם בבן יומו : הוא המולך על כל זקן ועולל :
ועודו בנו מהתולל : מוליך יועצים שולל : איתנים וסלף
ושופטים יהולל : ומילין לצד עילאה ימלל : ואת קודש
ה' יחלל · ויסב בתוך האדם כזבוב במפתחי לבו :
ומתחלש בכל יום בקרבו · ובקרבו ישים ארבו : כי
מתחלה הוא מתאכסן אצל האדם ועושה אורח : יבאיש
יביע שמן רוקח : ולבסוף נעשה לבעל הבית : לשמיר
ושית לאבן נגף ולצור מכשול אשר בו האדם כשל יכשל :
יפלו במכמוריו רשעים אשר הוא פורש אל האדם להלמיתו :
לצרור לגלות ערותו · ובכל יום הוא מתגבר וחובר
חבר : וסי' האיש אשר ימרה פיו יהי' נלוש : והאיש
אשר יבחר בו הקדוש : על כן רוב ההמון ההולכים
בתוהו ובליל יבינון ובראשו כולם נלכדו ונמשכו : לא ידעו
ולא יבינו בחשיכה יתהלכו : ושוקוים בסכלות ובהוללות
יתהוללו לא ידעו במה יכשלו : ויפרצו עב אלמן :
מרוב טרדות הזמן ללקום עם ילדים יעיפים : נרפים
הם נרפים · כי לא מוצא לאשר חולק להם : ומרוב התלאות
אשתוללו אבירים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם · וכבד עליהם
המשא מחול כטל ומאבן מעומסה אשר לא יכלו להם לבאור :
איזו דרך ישכון אור : וקצרה דעתם מהשיג בבקיכם :
איזה מקום בינה : על כן הם מגששים כעורים בחומות :
בלא חמה עם אובד עצות : כי אין מעורר ומוכיח :
וכולם מאורי זיקות קוטפי מלוח עלי שיח :

ואני הצעיר באלפי בראותי אלי עמי קרה לי ולא אוכל
עוד להתאפק : כי לבי על דודי מתרפק : ונפשי גרסה
לתאוה : ודגלו עלי אהבה : ובראותי כל אלו כחלמות
אז עבר עלי רוח קנאה לקנא לה' צבאות : ונשאתי ידי
אל אל שוכן רומה אם אתן לעפעפי תנומה ואם אתן
לנפשי מרגוע : ואם אעלה על ערש יצועי : עד אם אשר
עשיתי את אשר דברתי : ולגמור מחשבתי מהרתי : להשביע
נפש שוקקה לתרופה : כמים קרים על נפש עיפה : ולעורר

גם כל נרדם וישן : לאמר שמעו את דבר ה' פרוש
שבשן שורך הנה כל איש ידוע חולי ומכאובות : שאו
מרום עיניכם אל היודעי"ם ואל האבו"ת : ואל תדרשו
אל הידעונים ואל האובות : אל תפנו אל שטי כזב
ואל רהבים : אל תשימו כסלכם באלקים כש"פ וש"בים
כי יבושו ויחפרו כל קויו ויכלו : כלו כעשן כלו · והיה
כאשר חריך : לא ישאר ממנו שריד · ואבדה תוחלתו
וכלתו ותם לריק כחו : וכאשר ירד ממשלו : לא ירד
אחריו כבודו : אל תבטחו במשענת קנה רצוץ : כי תחתיו
יעלה כעלין : ולא ישאר ממנו להעלות תרופה למזור · והשל
עזור ונפל עזור : בכן אמרתי לבית יעקב כל מבקש ה'
יצא הנה אליכם וראיתה: אם רע ואם טוב: ותמצאו לנפשכם
מרגוע : כי אמליך עלמותיכם : כמו חלב ודבש תשבע נפשיכ'
כי לא זאת המנוחה ולא זאת המרגוע : לא רעב ללחם כי
אם לדבר ה' לשמוע : שמעו שמוע אלי ואכלו טוב : והשמרו
מקטב : הטו אזנכם לאמרי נועם : חבי כמעט רגע עד
יעבור זעם : ואל תלאו מנשא ביתי הה"ל : כי מולאי
חיים מולא : והנני עושה חדשה בקרב הארץ עתה תגלה
יגל יעקב בעשיו וישראל ישמח : כי אלהיך תועים בדרך
סלולה וישרה : עד אשר רוח עלינו ממרום יערה : עלה
משטיכנו להפר : אשר הוא נבחר לה מזבח ומנחה אופיר
ומען ואומר : אל כל אשר לבבו שמר : הנאנחים והנאנקי'
על כל התועבות אשר ידעון נגעי הלבבות : למה תהיה
כאיש נדהם בלא כח וחיל : כגבר אין איל : אזור כגבר חלציך
התיצב כה על עולותיך : כי תמיד ה' מתהלך בקרב מחניך
פן יראה בך ערות דבר ושב מאחריך : בכן אשכילך ואורך
לאמר בדרך זה תלך : ויסוב לב האבן אחור : ואספר כל
מעלליו ותחבולותיו : עתה באתי להודיע בעתים עלילותיו
ואיך תלכד אותו במרמה · ותכה אותו עד חרמה : ואסדר
הנהגת האדם כל ימי היותו על האדמה : ואיך יכניע ילדו
כי יצא למלחמה : ללחום את המזבל אשר בקרבו עם מחדרי'
אימה : והרשעים הנמשכים אחר עצתו : כרגע כלא נחשבו
בהכותו · אבאר עונשם על זדונם : ופקדתי בשבט פשעם
ובנגעי' עונם : ומערכת בוגדים אשדד : ועמק שכות אמדד
פן יראה בעיניו ובלבבו יבין : ואל יהיו כסוס וכפרד אין
הבין : אולי ישמעו ואל יקוצו בתוכחתי : כי הנה הון עתק
אתי והוא שכר המזהירים כזוהר הרקיע : אשרי המחכה
ויגיע : למען לא יטו מן הדרך ולא יוסיפו : ירוצו ולא
ייעפו : ויוסיפו לעשות ככה בכל מעלליהם : ולמען
אשר לא ישלחו בעולתה ידיהם : ודברתי אני אל לבי :
למה תביט בגד בוגדים כבלע את חקוקם : קודם ישראל
ראשית חכמה והמה לשואה יבקשו את פני מלך זקן וכסיל ·
אשר לא ידע עוד להזהר יבוזו לשכל מליך הנעי' יש כי שהרגל
באדם נעשה טבע שני ואיך תאמר הבל הפיתוי"ת ומקל
השכינה מקל עוז מקל תפארה נאחר שכבר הורגלו לצות

ידיהם למים שלאו ומי יגיד על פניו דרכו אם כן איפה ואת
אעשה כי את האלהים אני ירא :

ראשית חכמה יראת ה' : נתחיל ברב"י מוסה
בפתיחת השערים על שני דרכים :

הראשון טרם בואינו בהתחלת החיבור
נקדים תחלה בפני ההקדמות
ההקדמות פתיחת שערים :

ראשונה מדברת מענין כונת היצה"ר והם יתבארו רוב
המאמרים והמדרשים הנמצאים מפוזרין בתלמוד ובשאר
מדרשים אנה ואנה מפוזרין : ע"ד המדרש בכל מענין
זה והוא שראינו שמדרשים הישנים מאריכין בשיפורם
ובהלצותיהם ועתה אין אנשי הדור שפלים מזה זולת שכל
אחד ממהר לשמוע איזו כוונה מקודשת ותהי בפיו כדבש
למתוק ומקלתם שבקשים לידע דרוש המאמרים ע"ד
הפרשיות וכדי לעשות כרצון איש ואיש עשינו לכל איש כרצונו
גם אנשי המוסר מבקשים לידע דרוש מקודש מענין השוסר
והמידות הראוין לאדם להתנהג בם ובגנות המדות הרעות
וכדי שלא נצריך במקום נוף המדרש ע"כ עשינו פתיחות
השערים בארוכה ושם יתבארו כל ההלצות ומדרשים רבים
מקודשים על האגדות שבתלמוד ושאר מדרשים עד שאם
יחפוץ האדם לידע איזו דרוש מקודש על כל ענין שיחפוץ
ימצאנו פה יעיינם בפתיחתי השפי שאיזו ענין מדבר השער
או הסימן וזה מסעף הספר ומנעימו שבכל חלק אחד המדבר
כולו קיבור אחד רק שחלקתי אותו ע"פ התחלת איזו מאמ' כי
שאם יחפוץ אדם לידע כוונת איזו מאמר ימצאנו בסימנים
ויתחיל בהתחלת הסימן לא יצטרך לקרוא את שלפני הסימן
אבל מ"מ קיבור אחד הוא ובמקום התחלת הסימן הוא ראש
המאמר אשר עליו נבנה כל הדרוש ומכל מקום תמצא בתוך
סימן אחד כמה מאמרים מובלעי' בו · ובכל מאמר המובא
שם לא לגופו הוא כי אם לדבר שהתחלש בו יתר על פשוטו
ומזה נרשים בהלכת העליונים ראש כל סימן והמובלעים כדי
שיהא קל למצוא כל מאמר שדבר המתחדש בו · בכן
חברנו תחלה ב' פתיחות האחד מדברת מענין כונת
היצה"ר והוא מפתח אל שני השערים הראשוני' אחד שער
התשובה ב' שער המדות · פתיחה שני' אל הדרוש מאמר
השני שערים המחובר על סדר הפרשיות גם לשם כליל
ציונים על המאמרים והמדרשי' השייכין לכל פרשה ·
ועתה מפתח ראשון הפך כולו לבן ללבן ולזקק ולצרף
שבעתיים מחשבות רבות אשר בלב איש ולהרחיק ממנו לב
האבן ולב נכון יתחדש בקרבו ללחום את המזבל הגדול הוא
הסובב את כל העיר קטנה קטן מהכיל את הדעת ואת
התבונה והוא גוף האדם שכינו רז"ל בעיר קטנה :
ובמפתח זה יתבארו רוב המאמרים המדברים מענין היצה"ר
בארוכה

בארוכה ואם הרב' המלך הזקן וכסיל שהוא לחשוב מחשבות ולבנות לו דיק סביב · והביא את העיר קטנה במצ"ר עד אשר כמעט השכימו אנשי העיר לאשר העיר ביד המושל ההוא עתה באתי לזרז ראשי הצבאות כלי המעשה לבל ירדו ממנה כלה · כי יפול הנופל ממנה ואתה רכב והלאה על מרכבות הישוע' כגבור תצא כאיש מלחמות תעיר קנאה לקנא לי"י צבאות · לאור הילך ילך · והילך נחתו בו ואתה תמשול בו ותכונן העיר במשפט וארמון על משפטו ישב : ואז תקרא העיר על שמך עי"ר גבור"ים כי טוב מושל ברוחו מלוכד עי"ר גבורי"ם מיושב על המשפט משיבי מלחמה שערה :

פתיחת שניה

מדברת מענין שלשה עמודי' אשר הבית הפרטי והכללי נכון עליהם הם תורה ועבוד' וג"ח כי ג' עמודי' אלו הם כללים ולא פרטים כאשר יתבאר והוא מפתח אל המדרש שחברנו על סדר הפרשיות לדרוש בעת רצון דרש ומוסר והנהגה ומדרשים מחודשים שקובלי' לעם יען אשר ראינו שבו קפילי' אנשי דורינו ושם מבואר היטב מלחמתה של תור' ובכל פרש' נביא מאמרי' ברורים להבין ולהורות ודרש הפסוקי' בדרך נכון ותמצאו כוונת ומדרשות דרושים לכל חפציה' קרוב לפשוטו חדשים מקרוב באו ע"כ נקרא החיבור הלז עי"ר הגבור"ים כי בו מבואר מלחמתה של תורה ע"ד שנאמר עי"ר גבור"ים עלה חכם ויורד עוז מבטחה · גם מלחמת האדם עם יצרו ע"ד אמרז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו הכלאם בעיר קטנה :

שער א

מדבר בדיני התשובה מכל אלותיה ורוב המאמרי' המדברי' מענינה מבוארין שם. כי ראיתי שעל הדרך זה הלכו רוב המחברי' שהקדימו ענייני התשובה לכל הענייני' גם אני בחרתי בדיני התשובה לה וסיבה בראש מרומי קרת ולאורה תלך כי יצא כנוגה צדקך ולך יקרא שם חדש דרושה עי"ר לא נעזבה כי תעלה במסילה העולה בית אל ותשוב אל ה' בכל לבבך אז תעלה אל עי"ר גבורי"ם ותוריד עוז מבטחה :

שער ב

מדבר בהנהגת המדות ותיקוני העיר כי בצדקה תכונן ותוכו רצוף אהבה משותרת מידות נעימי' · כי נעים כי תשמרם ופרטיה' הם מדות הענוה · והאמת והשלו' אשר בו ומתוכו יתבאר בנגוד הפכן והם הגאוה והקנאה והתאוה והכבוד ודין ד' כיתות כת לצים חניפים שקרים מספרי לשון הרע ורוב המאמרי' המדברי' מענינ' מבוארין שם וכל אלו שני הפתיחות ושני השערי' שאלו כולם הם כמפתח אל הדרוש שאחרון המחובר על סדר הפרשיות כי מידות כאלו הם תיקוני המדינה והעיר קטנה באם נמלאו בה כל המידות האלו אחרי כן יקרא לך עי"ר הצדק קריה נאמנה · ועתה קומו ונעלה אל הר י"י לאמר היטב שיתו לבבכם למסילה כי הנה הימי' הבאי' אשר נכנסה העיר לה' ממגדל אש"ן א"ל ואתה תמשול בו כאיש גבורתו גם י"י יתן הטוב · יברך את עמו בשלו' כי כל נתיבותיה שלום :

התנצלות

ואני גם אני ידעתי כל רואי ילעיגו לי : יבוזו לשכל מילולי : ירחיבו עלי פיהם כגלי יהמיו עפעפיה' : יחד יבואו גדודים ויסולו עלי דרכיה' וכנה יאמרו רבים עתה עמ"י האר"ץ שמתיהדי"ם · לעלות אל עי"ר גבורי"ם · ורבו היו' עבדי' שמתפרצי' · יבאו דחופי' הרצים · עבדי' רוכבי' על סוסיי' ונטבפין מהלכי' : מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשות כן · לעבות עבת והכן : את אשר יביא · לצוד להביא : כרע רבץ בין המשפתיי' כארי' וכלביא : קייני' לגבר : וקובר קבר : קוטף מלו"ח לבו בסוד שי"ח · כאלו הוא מהראוים להוכיח אשר כבר מילא כפו קולר : וכל מזימה ממנו לא יבצר : מעלה כשיאו"ט מקלה : לאמור לי תושיה ועצה : מדבר בלשון רמיה : לא יפנה דרך כרמי' : כי ישען על בינתו : והתהלך בתוך על משענתו : את שופט בושב · ובתבונתו מחן רהב : מי טיבו של עובר זה : אשר מחזה שדי יחזה : מתנשא לאמור אני אמלוך על עיר החכמה : לגלות צפוני טמוני חול : דברי חכמי' וחידותי' ברמה ונגלות הטמונות : דברי חכמי' כדרבונות כאילו היא בקי בכל החכמות פנימיות וחיצונות : וכאילו כבר שיים כולה תלמודא : לתורה ולתעודה וכאילו אוכו חסר לנפשו מאומה : רק לדרוש ולהוכיח כנגד בני עמו · לכן אכתוב לי התנצלותי אלי' : למען ידעו דור אחרון יקומו ויספרו לבניהם : כי הוא היודע ועד כי לא כתבתי החיבור הלז לעלות אל עי"ר הגבורי"ם : להתגדל בו עטרת מורים : ולקנות שם בארץ כאחד מן הגבורים : כי קצר המצע מהשתרר עלינו שני ריעים קלוני ומהללי : והמסכה צרה כהתכנס חרפתי וגדלי : כי בער ונער אנכי ולא תבונת אדם לי : גם לא הגיעו שנותי לימי החכמה : ואיך ימלאני לבי לדבר גבוהה : ולילך ביד רמה : ולעלות על הבמה : להשמיע קול דממה : ולילך בגדולות ובפלאות ממני : להטיח דברים כנגד קליני ארץ קטנים עבה ממתני : אף כי שלא רגל על נשוני · כי לא בעל דברים אנכי גם מתמול שלשום : ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת והבאתי עלי אשם : ועל כל כי יתפדוני הרואה לאמור כי כל כשרון המעשה הוא קנאת איש מרעהו : נוטה לפו"ן לבו על קו תוהו : כי כך היא שמדה בחכמי' ומגינו נפלה קנאה עלומה בין המחברי' : העושין עד אין קץ ספרי' : וכל אחד כותב במחברת שלו שטנה על חבירו : פורץ גדירו : את אשר נדר חבירו ועשה : ויסיתיהו בתם : ומטיל מום בקדושת דברי' פורש לו רשת לרגליו : גד גדוד יגודנו : בכפו ובאפו יבלענו : ואולי הוא פוסלו במומו כי יכול להיות שהוא בעצמו מוכה בסנורים : ותולה קללתו באחרי' · זאת ועוד אחרת כי דבני'

שם המתעטפי׳ · בטלית שאינו שלהם : יצא עת״ק מפיה׳ : דברים עתיקי׳ ישימו לאבן הראשה : והרואה סובר שהוא מתכסה בשמלה קדשה עד כי יאמר ראה זה קדש הוא : לפניו לא היה כמוהו : וכבר סבבו פרים רבי׳ את גאוני העול׳ כמו ספרי המחקר של הרמב״ם וזולתו והעקידה והזוהר והעקרי׳ וזולת׳ רבו כמו רבו והם נכבו מהם : וגם שמו בכלים׳ · ורוח לבשה אדיריה׳ · לדבר בלאות לשוני׳ : ראשית אונ׳ : ויוסיפו לשכות טעמ׳ וריר״ם להשקות את באיר״ם וימלאו הגרנות בר מליצ׳ : ככון לפניה׳ לאלמים׳ : לא עמלו בה ולא מלו ידיה׳ : רק בדבר אשר זדו עליה׳ : להטעות הבריות כי לוקחין מאמר מהתלמוד ויסובבוהו בכתפיה׳ לספוך המאמר בחבלי השוא על דרך דרושיה׳ : ועושין כוונות זרות עיקר ודברי הגאוני׳ שהם עיקר אינ׳ לוקחין : רק לשלעה בחיבוריה׳ · גם מתעטפי׳ בלאות לשוני׳ : כמות׳ ומתנכרי׳ בשפת׳ : כדי שלא יבינו יתר דלת העם אשר לא נסו להכנס בחכמת מליצית להבין קושט אמת׳ : ויאמרו כמה נבוא חכי׳ הוא עלם עמוקה בלבו לכנה : עמוק עמוק מי ימצאנה : מי יגיע לעמקי דעתו : ומי יבא על תכונתו : אבל היודע ומכיר בתחבולות׳ : כי שקר תרמית׳ ואין מדברים׳ אחד משמי׳ : מלאות לשונ׳ אחד אחוז מן השמשי׳ · ואם באנו לברר האוכל מתוך הפסולת : לא ישאר מדבריה׳ שאלשו כנוקף זית בראש עוללות : אבל האמת יורה דרכו ידע אפוא ערכו : כי קטן ודל הוא התועלת המגיע מהם אל ההמון בעירום ובחוסר כל : כי לא ילמדו מזה לא דרך מוסר : ולא לעשות איזה מצוה כתקנה · והקורא בם הוציא ימיו ומה קנה : ואף אם כל היום יקרא הקורא : והנה דרש דורש : מה יתרון לו ממנו · עודו בכפו יבלענה : כי על כל פנים אין המאמר סובל פירושם : ומכל שבעים פנים שיש לתורה אין אחד מהם שם : ודרך האמת צעיר שם וצעיר שם : ואף שהם מודים שכל דבריהם דרך הלצה שהרי פשוטו לגמרי אחרי גוום השליכו : וכל אשר אחריהם כמשכו : בחשיכה יתהלכו : ואם נתלבשו הקדושים אשר היו לפנינו בלאות לשונם והוסיפו ביאור במאמרי התלמוד לא הרחיקו גבולם מפשוטו רק מעט מזעיר בענין שנוכל לומר שהמאמר סובל פירושם : אבל עתה שהדורות פוחתים והולכים · ושלא יתקיימו בספרים הישנים : עליהם אין להוסיף ולעשות כוונות זרות : ואני לא באתי לא לטמא ולא לטהר לא לרחק ולא לקרב רק לדבר קצת בדברים מתעוררים להקיץ הישינים מתרדימת הזמן : ובביאור האגדות בדרך נקל ובלשון המובן לכל למען אשר ירוץ כל קורא בו ויבין כי המדרשים מתחלפים כה וכה ונתפשטו הדרכים בזה אילך ואילך אמתי בדרך השכל יותר והוא מדרש רוב המאמרים על סדר הפסוקים מדברי הנביאים ומזולתם : ואף אם ישתדלוני הרואה לאמור שאף אני

בקנאתי לו לחי כתבתי כל זה · כאשר הקדימו אותו ארז״ל אין גבור מתקנא אלא בגבור כמותו : אבל אני כמוני צעיר אני לימים : נער מנוער מן החכמה לכנס במחילת החכמים : מלבד אלה כי טרדת הזמן הקפוני : רגלי בבור לתוכי : הכבידו עולם עלי : כרו ידי ורגלי · גם אנשי בליעל סבבוני : ושנאת חנם שנאוני : ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי · כרע שכב כארים וכלביא : ואני כאמרתי מוכה ומעונה מאנשי חמסי מגאונם · ומשן שוט לשונם · ולא יכולתי לנוח על משכבי בלילות · כי שונאי חנם יתעוללו בי עלילות · ומה שודי תעבוני : בעולם ידם ישטמוני : אלו הן האויבים מבחוץ תשכל חרב חדה לשונם : ומחדרים אימה מן האויב אשר בקרבי שם אורבו על רבונם וקונם : כי הן אף שם לא אוכל להמלט רבי ופלט : כי הגדיל אויבי וצרי : ואמרתי אוי לי מיוצרי ומיצרי : כי זה משכני אחריו כרוצה במצות ה׳ ברם להתנאה · וזה משכני בחבלי השוא וכעבותות העגלה חטאה : ואני ביניהם כחמר גמל לא ידעתי נפשי שמתני : אך עתה הלאני · וקצתי בחיי לא אכלתי באוני ראו כי עיני אורו : וירא אפרים את חליו ואת מזורו · אז בעצמי אתבונן : ובכליותי אשתונן · כי ראיתי דבת רבים כמוני בכפלים : אשר שבו אחורים : כעורים ימששו בצהרים : גם מרוב טרדתם יצאו למצוא פתח הספרים הגדולים והקדושים לכנס אל מחילתם · ואין להם על מה להשען · ויאמרו קרא מכאן ומכאן : לכן כתבתי לי החיבור הלז קטון שהכיל ודל : השומע ישמע והחדל יחדל · כי הנה דברי גלויות ואקודות : במראה ולא בחידות : למען אשר יבין בו כל ישיש ונער וקדמונים יאחזו בשע״ר : זה אשר לפני ה׳ כי הנה בזה החיבור שויתי עזר על גבור : לאמור חגרו כל אחד חרבו סביב לצדיו : עלו אל עי״ר גבורי״ם ותלחמו יחדיו : אל תחושו על כלי מלחמתכם : ראו כי נתן אותה אלהים בידכם : ותמיד בו תשעשעו ותהגו : כי פי ולבי תבונות יהגו . ויהיה החיבור הלז לבית ישרא׳ היושבים באפילה · לאבן עזר ולצור מחסה מכוס התרעלה ולא יוסר ממנו אף וחרון : ונזכה כלנו לחזות בגאון ומטוב לב יקדיו כרון : קומו ונעלה אל הר ה׳ שבטי ישורון : חבצלת השרון : עד כה דברי הכותב בצליל״ה ושרון · ובספר זכרון נכתב זאת לדור אחרון : דברי הצעיר שבתלמידים · אפרים בן מוהר״ר אהרן זצ״ל איש לונטשיץ ·

פתיחה ראשונה

תנו רבנן בגמרא שבעה שמות יש לו ליצר הרע : הקב״ה קראו רע שנאמר כי יצר לב אדם רע · משה קראו ערל שנאמר ומלתם ערלת לבבכם : ישעיה קראו מכשול שנא׳ הרימו

הרימו מכשול מדרך עמי · יחזקאל קראו אבן שנאמר ולב האבן
הסירו : יואל קראו צפוני שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם :
שלמה קראו שונא שנאמר אם רעב שונאך וגו' · דוד קראו טמא
שנא' לב טהור ברא לי אלהי' מכלל דאיכא טמא עכ"ל ·

אמר הכותב לבעבור שחיבורינו זה כולל דרש ומוסר
ורוב דברינו בנויות על אדני המוסר לפתח
מוסרות כסיל מחוקק בדברים שמתעוררים לב כל נרדם
וישן · לפיכך טרם בואינו בביאור המאמר נקדים בדברי
מוסר תחלה ומתוך גלגול הדברים יתבאר המאמר ופתח
דברינו יאיר לישרים · ואתה הבא בהתחכמה לחור
מנוחה אל הנשמה · בזרוע נטויה וביד רמה : ואכתבו
בחלץ חשים כל יוצא צבא למלחמה · והיו מוכנים ליום
מועד כל יוצא צבא · והיה מט"ה אפרי"ם לבית יוסף
אש ובית יעקב להבה : ולשבט היום הבא את כל צרים
משביב להמציא לה מרגוע · על אשר לא יבואו הימים
אשר לא ראית כמותם לרוע : עד אשר לא ירתק חבל הכסף
ותשבר הכד על המבוע : ובטיל אשר גודלות על
אשר נדעה : בשל מי לנו הרעה · עד אשר לא יבא
עת אשר תאמר אין לי חפץ בזו השעה · ונפשפש
היטב במעשים : אשר עשתה כל ימי עניה ומרודיה
כדי להשיב הפקדון אשר הפקד אתנו בטהרה : את עניה
השוערה : כי הוא פקדון הניתן להשבון · על כן
יאמרו המושלים בואו חשבון : בואו ונחשוב הפסד מצוה
כנגד מתן שכר שבידה · ושכר עבירה כנגד הפסדה ·
והיה כי תבא הנשמה הטהורה לפני יוצרה וקונה : ליתן
דין וחשבון על מעלליה · להשיב אמרים אמת לשולחים
דע מה שתשיב לשולחים דבר : על כל אשר חלף ועבר :
להשיב על ראשון ראשון · להוציאה מאפילה ומאישון ·
ועל אחרון אחרון · להסיר ממנה חונה וחרון : כי גוף
האדם הוא בנין רעוע · רע ירוע : ולא ניכר רש לפני
שוע : ופרוץ מרובה על העומד אשר אין פתיל עליו צמיד :
והנשמה כשלהבת בתוך הגוף להאיר מחשכיו ולראות במו אופל
לבל ישמיד : להעלות נר תמיד ולהרים המכשול ולסקל
המסילות אשר דרך בית שמה עולות · ולחזק את
בדק הבית : לבל יעלה בו שמיר ושית : ולהשיב בנין
הגוף על קו היושר : והיה העקוב למישור : לשמור
החקים והתורות לפקוח עינים עורות · והי' אם קיימה
דבר שולחיה והלך לפניה צדקיה : שכרה אתה ולפניה
פעולתיה : אז יתחזק האדם ויעלה אל רום גולות עליות :
בהבדלו מתאוות הגויות : ובידו חרב פיפיות · להלחם
עם יצר הרע המבקש להמית נפשו ומורא לא יעלה על
ראשו : ובהתנגדו על כח נפש הבהמית אשר עומד על ימין
האדם לשטנו : יורד חדרי בטנו : והוא מאפילם ומסך
מבדיל : בין השכל לבינו : וכאשר יכנעו אז יצר הטוב
לבדו ישאר · כאחד יכהן פאר : ואז יעלה האדם אל
מדריגה עליונה : ויהיו ידיו עד בא השמש אמונה : כי בא
יבא בשלום אל אבותיו ינוח שלום על משכבותיו : והיא תשוב
לשורשה ממקום שנלקחה : ותשאר עדי עד : ובאשוריה
לא תמעד : זאת מנוחתה עדי עד : ותהי' לעד שמורה :
בצרור החיים לדורה : ובקומה לחיי עד ילך לפניה
צדקיה : ואור על עבר פניה : ולבה יהי' בכל עמלה
שמח : ורב שלום עד בלי ירח · גם יזכה האדם לחזות
בנועם ה' ולבקר בהיכלו : ויראה טוב בכל עמלו · ואין אדם
יכול לעמוד במחיצתו : ואין מערבין בשמחתו · יהיה לו
לבדו ואין לזרים אתו : ויהי' אם לא תטיב מפעלה : ושמעה
קול אלה : לזלזל בכבוד קונה : היתה לזונה ונתחברה עם
היצה"ר יחליו לשונך : ותכאף את האבן ואת העץ .
וארחה אורח עקלקלות והלך אל ארץ לא נתכנו עלילות :
לנפש אשר אלה לה : שפילה דבים קללה · כי עצמו
מספר תלאותיה · ועצומים כל הרוגיה · כי בעת אשר
תפרד מן הגויה · חרד לשאול תחתיה · ונפשה לא חיה כי
תלך בגי צלמות ואזלה באורח הלך מות במקום טיט היון
אשר שם דרכו מתי און : וכבר הביאו רז"ל מהכת הדרשני'
וממשלי משלים · בחיבוריהם כמה משלים בפנים שונות
על ענין הגוף והנפש גם שהתלמוד הביא גם הוא משלים על
מקרא והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה תנה לו כמו
שנתנה לך · משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה כו'
ע"ש במסכ' שבת אין כאן מקומו להאריך כי יאריך הסיפור
ואכתבו לא באתו אלא בקצרה · ומצאתי בספר משל הקדמוני
משל אחד קרוב אל שענין : על כן אמרתי הלא אמשול
משלים אני אמשול גם אני לי משל כענין אותו המשל שבספר
משל הקדמוני להיות לי לעדה · המשל והחידה .
לתורה ולתעודה · משל למלך גדול ונורא · סביבותיו
עוטה אורה · כענין שקרא הנורא · יושב בגבהי מרומו ·
לעשות משפט עמו דבר יום ביומו : והיו לו שני שרים ידידים
אשר אתו במשא העם סובלים לאחד קרא נועם ולאחד קרא
חובלים : כי האחד היה זריז ומזומן לעשות רצון המלך
ושומר דרכו · מגדיל ישועת מלכו · והשני היה עצל
בכל מפעליו · ולא נתן לבו אל מצות המלך ואל מעלליו
וכל מעשיו היו בעצלות ובנחת · טמן ידו בצלחת · ויהי
היום ויחשוב המלך לנסותם מי הוא זה אשר לבבו לתומו
מוכשר · מי כהחכם ומי יודע פשר · ויאמר אליהם
שמעו מלולי והטו אזנכם אלי · כרם היה לי בקרן בן שמן ·
ואהיה אוכלו בשובע ואמון · ואקו לעשות ענבים ויעש
באשים · וחרולים פניו כסה : וגדר אבניו נהרסה ·
ועתה בערו אותו לי בלי פגע · בטרם אבא לראות הנגע :
ותתקנו הגדר סביב מניפר מבית ומבחוץ בכופר · ותוציאו
ישן מפני חדש · ושאים אשר יבחר בו הוא הקדוש · ולא אתן
לכם זמן על ככה · רק כל הקודם זכה · ויאמרו כדרך
נשים

ונעשה כי אתה אדונינו · אנחנו החומר ואתה יוצרנו :
וימהר הזריז לעשות רצון המלך וחקיו : והכין כל מלאכתו
ועסקיו · כי אמר פתאום ישלח המלך בעדינו : ואנחנו
לא נדע למתי נעבוד את אדונינו : והעצל לא שת לבו
גם לזאת : ותמלאכה אותו רעות והיה ישן לבטח שאנן
בביתו · הדלת תסוב על צירה והעצל על מטתו : ויעמוד
לעיני השמש לעשות מלאכתו · בקרחתו ובגבחתו :
ויהי מקץ הימים וירד המלך · לראות את הכרם : פן
ידבק בו מאומה מן החרם : וירא והנה מקום הזריז פנוי
על קו היושר לתלפיות בנוי · ומקום העצל חשך תארו
משחור : כוזר אכזר וישלח המלך בעד הזריז וישם כסא
לימינו · וארוחתו ארוחת תמיד על שלחנו · ואת העצל
שעמיד לפניו ודבר אתו משפטים · וצוה להסיר רדידו
מעליו וליתן עליו עול מוטים · ולהורידו בשאול ובתחת :
אחד על עפר נחת · הא לך המשל · המשורר לב כל כרם
וכסל · המלך רמז לאל רם מלכו של עולם אשר אין אפסר
במליאתו · מושל עולם בגבורתו · הכרם הוא בית ישראל
הנמשלו לכרם שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל · ואשר
היה הכרם מאורס רמז על אמרז"ל שיצר הרע מתגרה
בישראל יותר מבאומות · והוא המהרס ע"ד אמרו (מהרסיך
ומחריביך ממך יצאו) ונאמר וכן אמר שלמה עליו השלום
(על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב) הזכיר
אצל הכרם לשון אדם לפי שהכרם לרמז בית ישראל לפיכך
קראם אדם · ע"ד אמרם רז"ל על פסוק (צאן מרעיתי אדם
אתם) ועובדי אלילים נמשלו לשדה · וכאמרז"ל (לכה
דודי נצא השדה) אלו עובדי אלילים · נלינה בכפרים
בכופרים · נשכימה לכרמים אלו ישראל כו' · לפיכך הזכיר
אצלם לשון איש ע"ד שנאמר גם בני אדם גם בני איש בני
אדם אלו ישראל בני איש אלו בני נח · ע"ד ויחל נח איש
האדמה · וכתיב בני איש עד מה כבודי לכלימה : וזה"ש
(אנוש כציץ השדה כן יציץ רוח עברה בו ואיננו : רמז אל
האומות עובדי אלילים כאמור אנוש שדומין לציץ השדה שמיד
כאשר יעבור הרוח בו · ואיננו כמו כן הרשעים שכל
פעולתם בדרכי הנופכות בנפש הבהמית ועמהם תאות
תקותם שמיד בצאת רוחו ואיננו · שאז תאבד תוחלתו וכלתו
וזה"ש והנה עלה כלו קמשונים · הוא מדבר כנגד אותן האומו'
שלא אלא בהם שום לחלוקות של מצוה · כאמרז"ל ראה ויתר
גוים · ראה שאפילו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהם לא
קיימים כו' וז"ש עלה כלו קמשונים · ונגדר אבניו נהרסה :
רמז לגדר של כרם ה' צבאות בית ישראל · וקראם חסר לב ·
לפי שידוע שכל אדם יש לו שני לבבות · כאמרז"ל בכל לבבך
בשני לבבך דהיינו ביצ"ט וביצה"ר · ובזמן שהאדם חוטא
אז כאלו הוא חסר לב אחד וכאילו לא היה לו רק לב אחד של
היצה"ר · וכן הוא אומר נואף אשה חסר לב · רמז להמנאף
את האשה זונה היא יצר הרע · שכינה שלמה ע"ה באשה
זרה הוא חסר לב אחד והוא מבואר למבין · וזה"ש וגדר
אבניו נהרסה · שישראל בשגם הם חוטאים אל יהרסו
לעלות אל ה' לחלל התורה לגמרי רק במה שעוברין על
דברי חכמים · שעשו גדר וסייג לתורה כארז"ל כפלח הרמון
רקתך אפילו ריקנין שבך כו' וזהו וגדר אבניו רמז לגדר של
ת"ח שומרי הכרם שכן דרשו רז"ל ארץ אשר אבניה ברזל
אל תקרי אבניה אלא בוניה אלו הת"ח הנקראו בנאים לפי
שעוסקין בבנינו של עולם · ע"ד ורב שלום בניך בוניך ·
אף כאן במילת אבניו רמז לת"ח והוא מבואר · וכן ישעיה
הזכיר במשלו שהיה ממשיל על כרם ה' צבאות בית ישראל ·
פרץ גדירו והיה למרמס והוא מתואר אל המשל שהזכרנו ·
פן יאמר וגדר אבניו נהרסה · רמז לתלמידי חכמים שנקראו
גודרי גדר ועומדי בפרץ ורמוי לשלהיות בנאים לבנו' את בית
ישראל והם בעצמם נעשו מהרסים כענין שנא' על הרועים
חרה אפי ונומר וכתיב ותופשי התורה לא ידעוני לפיכך אמר
ישעיה פרץ גדרו והיה למרמס · שהקב"ה פורץ פרצים בת"ח
הנולדים ורופס אותם · או בעון הדור או על שלא הוכיחו
לזולתם : ובדרך זה נמשלו ישראל לכרם והת"ח לגדר של
הכרם ומזה יצא המשל על אבני הבית הנופכי שהם
האברים נמשלו לכרם · והנה המשלי המחזיק בדק בבנין
הבית שאמנם נקרא גודר גדר וזהו אשר שלח המלך לתקן
הכרם הזריז והעצל הוא רמז לצדיק ורשע · כי הרשע
הוא שמתעצל בעשיית מצות · מצד אויה התכללות כמו שאמר
שלמה ע"ה אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות · יאמר
שהעצל מתגלגל שאינו יכול לילך בדרך התורה והמצות או מצד
שהוא מתיירא שהקב"ה ידקדק עמו כחוט השערה כמו
שלמדו ממה שנאמר וסביביו נשערה מאוד שהקב"ה מדקדק
עם הצדיקים יותר מזולתם · או שהוא מתגלגל לומר שאנשים
רשעים מעכבין אותו לילך בדרך התורה וזה"ש אמר עצל
שחל בדרך רמז על מה שנאמר דרך מצותיך ארוץ וכתיב
ואמרו בדרך ביכם וכתיב ודרך חיים תוכחות מוסר · והעצל
אומר שמי שרוצה לילך בדרך זה לו הקב"ה אליו כשחל
ליסרו שנאמר ויגאה כשחל תצודינו וכתיב ואהי להם כמו
שחל וכתיב אנכי כשחל לאפרים · והוא מצד שהקב"ה
מדקדק עם הצדיקים כנז' · ארי בין הרחובות : היינו
הרוצה להחזיק בתורה שנאמר אצלה ברחובות תתן קולה ·
אז ארי מעכבו היינו אנשים רשעים שנמשלו לארי' שנאמר
דמיונו כאריה יכסוף לטרוף וכתיב פן יטרוף כאריה נפשי
ובמקום [illegible] אמר שלמה אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחובות
ארצח היינו שהעצל אומר אם יצא לחוץ ידבר בחכמה ע"ד
שנאמר חכמות בחוץ תרונה אז ארי מעכבו היינו רשעים
שמתלוצצים בו : ואם הלך בתוך רחובות היינו בתורה
שברחובות תתן קולה · אז ארצח שהרי אמרז"ל זאת התורה
אדם כי ימות אין ד"ת מתקיימין אלא בממית עצמו כו'
וזה"ש · שלמה אצל אשה זרה שפתת האדם שהוא רמז
ליצה"ר

נילא"ר כתיב פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פינה תארוב יאמר שפעם הוא מסיתו להדיחו מן התורה על דרך חכמות בחוץ תרונה : ופעם הוא מסית אותו ל[?] מעשיות הטלות הנקראו רחובות שנאמר רחב[?] מלך ואצל כל פינה תארוב היינו לבלבל שכלו מכל שלימות החכמ' הנכללין בתורה כענין שנאמר או מי ירה אבן פינתה וגומר שממנו הושתת כל הבנין השכלי וכתיב פינת יקרת מוסד וגומר או יאמר העצל שחל בדרך שהמתגבר בעבודת האל כשחל אז הוא בדרך כלומר אז הוא בדרך כלומר שהקב"ה מדקדק עמו לשפוט אותו על כל דרכיו שנאמר איש כדרכיו אשפוט וכתיב ופקדתי עליו דרכיו : או בדרך רמז ע"ד שנא' שסוהו כל עוברי דרך : ארי היינו על דרך שנאמר מאריות גברו שהוא המתגבר כארי בעבודת האל אז הוא בחוץ ע"ד שנא' בראש כל חוצות כתוא מכמר וכתיב למרמס כטיט חוצות · וברחובות ע"ד שנאמר כי כשלה ברחוב אמת היינו אנשי אמת : זו הוא השתלשלות העצל ואח"כ מזכיר שלמה כת אחרת מן העצלים שמטופים בתאוות ויש להם תרדימת הזמן הוא שנאמ' הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו רמז דלתי המושכלות תמיד פתוחי' לפניו ע"ד שנאמר לשקוד על דלתותי יום יום : והעצל על מטתו כלומר שתרדימת הזמן נפלה עליו ע"ד שנאמר זרמתם שנה וגו : והוא השינה של שחרית שהזכירו רז"ל שמוציא את האדם מן העול' כי השחרית רמז לבוקרו של אדם הוא בזמן בחרותו : שאז דלתי החכמה נפתחין לפניו והוא על מטתו ישן תרדימת הזמן והוא מבואר למבין : ואשר לא נתן להם המלך זמן על כנה רמז ליום המיתה שהעלים הקב"ה מן הבריות כמו שלמדו רז"ל מאת שנא' גם העולם נתן בלבם וכתב העלם חסר רמז להעלם יום המיתה כדי שלא ידע האדם את עתו ויתהלל כל ימיו במלוה וכמו כן הצדיק הוריו ממ[?]ר וזה סוף המלות ואשר שלח המלך רמז אל שכור העולם כשמתו אליו ע"ד והרוח תשוב אל האלהים : ואשר שם לו כסא רמז למרז"ל שנשמותיהן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד : לימינו רמז לימין הקב"ה שהיא פשוטה לקבל השבים : וארוחתו ארחת תמיד רמז לסעודה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים : והעצל אשר היה חשך תארו רמז על אשר חשיכים ואין נוגה לו וכל ימיו היה משתדל לרעות את נפש בהמתו והרי הוא נמשל כבהמות נדמה : ע"ד ומותר האדם מן הבהמה שהמותרות שהאדם מבקש הוא מצד נפש הבהמית שבו והוא דבר כלה ונחשב לאין ולהבל וכמו שרוח הבהמה יורד למטה כמו כן נשמתו וזהו כרמז במשלי שלמה המלך להורידו בשאול ואין שאול אלא גיהנם שנא' שאול ועוצר רחם וגו' וכדי להשוות בעיני הבריות ענין נפש הבהמית והנמשך אחריה איך הוא יורד לשאול כמו הבהמה נקדים הקדמה מאמרם רז"ל כי חלקי הנבראים ד' הם ונקראו בלשון חכמי המחקריים הדומם והצומח והחי והמדבר : וכל אחד על חבירו במעלה חיילים יגבר · הדומם הם ההרים והגבעות : לא גדיל ולא נעות : והכוכבים במקומם כאבן דומם : וכבר ידוע שאין להם שום נפש ותנועה : למעלה מן הדומם הוא הצומח כמו למיני השדה והאילנות המרחיבים בפרדסים ובגנות . ויש להם יתרון על הדומם בנפש הצומחת ומי עוד לנצח לא יראה השחת · למעלה מן הצומח הוא החי כמו הבהמות וחיתו ארץ ועופות כצפרים עפות · ויש להם יתרון על הצומח בנפש החיוני למעלה מהם הוא המדבר והוא האדם שיש לו יתרון על כולם בנפש המדברת : אשר בשכל החכמה נחברת כמלא שהאדם כולו מג' נפשות אורות : אשר על תנועותיו מורות דהיינו נפש הבהמית והצומחת : יחד על עפר נחת : ונפש השכלית המדברת · אשר הוא על כלם עטרת : והוא שלימות כל הנפשות : ראש השלישים : והיא באה לשכור שכר בתוך הבאים : אלא היא נשארת מיתר הרפאים : עם הנפש הבהמות בה ישתתף האדם לשאר בעלי חיים · ואין ביניהם שום הפרש לא בדיל בנתיים : ומתה תמות · כי כמות זה כן מות זה : ואין לנפש ההיא על הבהמה שום מעלה ויתרון : כי נאמר שמות שניהם כלים ואין להם עוד זכרון : ולא יריבו במקילים כי נשכח זכרם והנפש ההיא כל השתדלותה לילך אחר תאות המשגל ותענוגיה אשר מצודים וחרמים לבה : אסורים ידיה . וקראו רז"ל נפש ההיא טבע פי' רבינו בחיי שהוא לבעבור שהיא שקוע' וטבועה בתאוות הגופניות מלשון הכתוב טבעתי ביון מצולה כי הנפש ההיא צלולה בטבע' לתאוות העה"ז ובטבעה מבקש האדם תמיד אכילה ושתיה : והוא דבר הקרוץ מחומר להולך לשאייה : ונפשה לא חיה · כי לאחר המות יהיה החומר בטל : ישב בדד וידום כי נטל · עם הנפש הצומחת בה ישתתף האדם לשאר צמחים ואילנות והנפש ההיא מתפשטת בכל הגוף עומדת בחוץ על אילה בין ההדסים אשר במצולה : אבל בנפש השכלית בה ישתתף האדם אל המלאכים אשר למעלה חונים : והם השכלים הנפרדים העליונים : ואין הנפש ההוא מקבלת שום הפסד ותמור' : היא שכל בפועל יקרא : ורוח עליה אמרו' יערה · ושרשה ממקום טהרה מאת האלון ורואה בנפש הבהמית לא ידין ותמיד היא מגרש בה מדון : ותמיד היא שואפת אל מקומה אשר לוקחה משם לבוא כענין שכתבה ע"ד שנאמ' וזרח השמש היינו הנשמ' ובא השמש בשעת מיתה : ואל מקומה שואף שואפת תמיד אל המקום אשר נלקחה משם לפי ששם עיקר זריחתה : וזה"ש זורח הוא שם : ועל ג' נפשות אלו אמרו רז"ל ג' שותפין באדם הקב"ה אביו ואמו : אמו מזרעת אדם שבו כו' ואביו מזריע לובן שבו שממנו צפרנים ועור וגידין ושער : והקב"ה נותן בו רוח ונשמה להילוך רגלים ודיבור שפתיים וראיה ושמיעה כו' :

מאמר זה יתבאר ע"ד אמרם רז"ל: בפרקי ר' אליעזר שאדם בעה"ז · הוא משל לאחד שהיה לו ג' ריעים שאחד אוהבו ביותר והשני קצת פחות מזה שלפניו והשלישי אהבתו מעוטה מאוד לימים נתחייב אדם זה למלכות ואין בידו מאומה להציל אותו מרעתו שלח אותו האיש אחר אוהבו הראשון הגדול שבכולם שילך עמו לפני המלך להליץ בעדו השיב לו שלא ילך אתו כלל לפי שאין דבריו נשמעים שם: שלח בעד השני השיב לו שאף הוא לא ילך אבל ילווהו עד לפני שער המלך ומשם הוא עוזבו והולך לו. שלח בעד שלישי השיב לו אע"פ שחשבת אותי לאוהב קטן ולא היית מקרב אותי כמו השנים הראשונים: הנני אני אלך עמך ואמליץ בעדך: פתרון המשל שאוהב הראשון הוא ממונו של אדם שהוא חביב עליו יותר מגופו ויותר מאשתו ובניו ואוהב זה בשעת מיתה הוא מניחו והולך לו כי לא יועיל הון ביום עברה: ולא ילך אתו כלל לפני המלך להמליץ בעדו: האוהב השני הם אשתו ובניו אף הם לא ילילוהו כי אח לא פדה יפדה איש וגו'. אבל מ"מ ילוהו עד לקברות יובל: ושם מניחין אותו והולכין לו האוהב השלישי הם מעשיו הטובים שעשה שאין האדם מקרב אליהם ואינו חושבם לאוהב נאמן אבל מ"מ הם הולכים אתו שנאמר והלך לפניך צדקך ומליצין בעדו: משל זה ראיתי בספרים רבים שמביאין אותו בפתרונו: כפשוטו ואומר אני שהוא רמז לג' נפשות שהאדם כלול בהם שהזכרנו והם הבהמית והצומחת והשכלית: ולזה רמזו באמרו ג' ריעים לאדם ריעות הוא לשון חיבור שכולם נעשים ריעים זה לזה: א' ממונו ורכושו הוא רמז לנפש הבהמית שהוא הכח המתאוה שהוא מצד היצה"ר המתאוה תמיד לאסוף ולכנוס ובשעת מיתה תפר האביונה: ואין יוכל להציל לו ע"ד שנאמר ואין שלטון ביום המות כלומר שיצה"ר שהוא השליט והמושל כמרז"ל אם תבא לקום את מושל זה יצה"ר שהוא המושל בכל העיר קטנה ומ"מ אין שלטונו כלום ביום המות ואדרבה הוא מסית האדם לעבירה בעוה"ז ומעיד עליו לעה"ב שכן למדו רז"ל ממה שנאמר מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון · שכן בערבי קורין לסהדותא מנון · ב' אשתו ובניו רמז לנפש הצומחת היא נשמת שאדם הגדול מצד כח הצומחת שבו אף הוא אינו יכול להציל בעליו מיום עברה היינו שהוא רק שמלוה את הנשמה עד הקבר כמו שלמדו רז"ל ממה שנאמ' ישישו כי ימצאו קבר שהנשמה אינה מתפרדת לגמרי מן הגוף עד כי ימצאו קבר ומשם יתפרדו הרוח העולה למעלה והגשם שב אל העפר כשהיה: וכינו נפש הצומחת באשתו ובניו. ע"ד משל כי מהידוע שבנפש הצומחת ישתתף האדם לשאר צמחים ואילנות ועיקר הדבר המצמיח הוא או בענף או בזרע בענף היינו כשתכרות ענף מאילן זה: ותטע אילן שלם כדמות אילן זה: ובזרע היינו כשתתקע הגרעין של

אילן או עשב אחר: והוא בדוגמת אשה ובנים: שאשה היא מן הצלע דוגמת הענף והבנים מן הזרע: ובדרך זה כמשל האדם לעץ שנא' · כי האדם עץ השדה והוא מבואר למבין: עוד תדע כי מנפש הצומחות ימשכו ג' כוחות והם כח הזן וכח המוליד וכח המגדל והוא רמז באמרו אשתו ובניו שזן אותם ומוליד אותם ומגדל אותם והמשכיל יבין ויוסיף לקח: ג' היא נפש השכלית הם המעשים טובים הבאים מצד נפש השכליה כנזכר: ולה יש הספרות כנזכר: כי הוא הסבה למעלה: וזה"ש רז"ל ג' שותפין באדם כלומר ג' נפשות נשתתפו יחד באדם: ע"ד אמרו ג' ריעים לאדם כו': ונפש אחת נאצל מאביו ואחת מאמו: ואחת מהקב"ה: כילד אמו מזרעת אודם שבו: רמז לנפש הבהמית שהוא כח התאוה כי התאוה באה מדם האד' כענין שנאמר כי תאוה נפשך לאכול בשר: וכתיב כי הדם הוא הנפש: כי רוב התאוה המתעוררת באדם היא מצד הדם והבשר לפיכך צותה התורה שלא לאכול דם כענין שפירש הרמב"ן בטעמי המצות כי הדבר הנאכל ישוב בגוף האוכל כטבעו ומוליד טבע כיוצא בו כמו כן הבשר אמרה תורה שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון כלומר בזמן שיצרו מתגבר כענין שהתיר אשת יפת תואר שאם לא יתירו לו אז ישאנה באיסור כמו כן הענין אצל אכילת בשר: והוא מבואר למבין:

גם התירה נבדלת כמרז"ל כל מה שאסרה תורה התירה כנגדה: אסרה דם התירה כבד רמז שאין לכלות הכח המתאוה לגמרי כמו שפירש רבינו בחיי שכח המתאווה משכנו בכבד כו' ע"ד יצר שמאל דוחה וימין מקרבת: וזה"ש אמו מזרעת אדום שממנו בשר ודם הוא הנפש הבהמית: אביו מזריע לובן שממנו עצמות וגידין כו' רמז לנפש הצומחת כי העצמות הם מעמידים בטן הגוף והגידין דוגמת בריכות מים המצמיחים האילנות כמו כן הגידין מוליכין הדם ממקום למקום להצמיח הבנין האנושי: והשער והצפרניים נראה לעין שכח הצומחת יש בהם יותר מבשאר האברים: והקב"ה נותן בו רוח היא נפש השכלית שנאצלה מאתו יתברך שמו: וזה"ש הילוך רגלים ושמיעה אין הדבר כפשוטו שהרי אף הבהמה יש לה הילוך ושמיעה וראייה אלא שהוא רמז לנו שכל השתלשלות נפש השכלית היא בעשיית רצון בוראה וזהו ראייה שמיעה ודיבור ע"ד שנאמר ברגעים עינים להם ולא יראו רגליהם ולא יהלכו: ולא יהגו בגרונם וכתיב כמוהם יהיו עושיהם: כלומר אלמים חרשים הגרין כו': אבל לא כן היא השתלשלות של הנפש השכלית רק שישתמש האדם בכל איברים הלו בתורה ומצוה: וזהו נקרא ראיה ע"ד שנאמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: ושמיעה שנא' ה' יעיר לי אוזן נתן לי לשון למודים וכתיב אזנים כרית לי:

והילוך שיאמר רגלי עמדה במישור : וכתיב נר לרגלי דברך וכתיב דרך מצותיך ארוץ : ודיבור שנאמר בשפתי ספרתי כל משפטי פיך : לפיכך הרשעים שאינן הולכין בעלת הנשמה נקראו אלמים : וחרשין סומין : ובדרך זה אחז"ל שיוצאי מצרים אלמין חגרין חרשין סומין היו : ובמתן תורה נתרפאו כו' והוא שמתחלה לא ידעו ולא יבינו דרך היושר התורני עד שהורה להם הקב"ה דרך התורני ואז נתרפאו : הה"ד ולכל בשרו מרפא : והוא מבואר : וביאר לנו בעל המאמר מוצא כל נפש שמוצא אחד מאמו כו' : כדי להודיע לנו לפי שידוע בדרך הטבע שכל מורכב ישוב לשורשו בסופו : ואף כאן רמז למה שאמר אח"כ שחלק אביו ואמו מוטל לפניהם לפי ששני נפשות אלו היה מוצאם מאתם : אבל נפש השכלית שנאצלה מאתו יתברך : ע"כ סופה שתשוב אליו : וזש"ה הקב"ה נוטל חלקו כו' וכן אמר איוב עור ובשר תלבישני ועצמות וגידין תסוככני : חיים וחסד עשית עמדי : חלק האדם על ג' חלקים והזכיר לשון תלבישני תסוככני : והיה לו לומר הלבשתני סככתני כענין שהזכיר אצל החיים לשון עשית בלשון נוכח אלא שבא לרמוז ששנים אלו עור ובשר ועצמות וגידין הם ע"י אחר דהיינו ע"י אביו ואמו לפיכך לא הזכיר לשון נוכח ממש : ואמר תלבישני שאתה הלבשת אותי ע"י אחר והסככת אותי ע"י אחר : אבל חיים וחסד דהיינו הנשמה נפש השכלית אתה בעצמך עשית עמדי : בלא אמצעי : ונתבאר מכל זה שאדם כלול מג' נפשות : ושנים אלו דהיינו הבהמית והשכלית הם בני הפכים ממש : ודבר זה הי' ענין הכרחי בבריאת אדם שיהיה כלול מדבר והפכו כמו שפירש רבינו בחיי כי קודם שנברא האדם היו כל הנבראים חלוקים לשנים וקראום רבותינו זכרונם לברכה שכליים וארציים שכליים הם הנבראים העליונים אשר הם שכל פשוט וגמור נבדל לגמרי מן החומר : וארציים הם הנבראים שבארץ שהם חומר גמור אין להם חלק מן השכל לא חלק להם אלוה בבינה ושני חלקים אלו יעשו פעולותיהן אלו בשכל ואלו בטבע : וכל אחד מהם מוכרח בפעולתו כי המלאכים אינם יודעין לעשות רע שהרי אין היצה"ר ביניהם : והבהמה אינה יודעת להיות מאוס ברע ובחור בטוב : ואין לאחד משני חלקים אלו שום מונע : לפיכך חייבה החכמה לברוא עוד מורכב ומשותף משניהם והוא האדם הכלול משכל ומטבע : ויהיה אדם בין פמליא של מעלה ושל מטה : האמצעי ביניהם המצרפם כמו שמצינו בכל הד' נבראים שהזכרנו לכולם יש אמצעי המצרפן : כמו האלמוג שהוא אמצעי בין המחצב והצומח · והספוג הימי הוא אמצעי בין הצומח והחי : והקוף הוא אמצעי בין החי והמדבר כמו כן שאדם הוא אמצעי בין הטבעיים והשכליי' · ויהיו פעולות אדם שכלית או טבעית לא הכרחית כי אם רצונית שהרי ניתנה הבחירה ביד האדם לשנות לאיזה צד

שירצה כענין שנאמר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב שאינו גוזר לא על הטוב ולא על הרע שהרי הבחירה ביד האדם כמו שנתבאר בנ"ס בפרשת נשא על פסוק והי' לא נתפשה : פירוש נאנסה שענין הסוטה היא בזמן שישראל שרין שאחרי ששם לזנות אחרי אלהים אחרים כאשר יתבאר שם וזהו אמרו לא נתפשה שהרי בוודאי אין לאדם שום מכריח · והיה אם הוא זריז ויצא ונלחם בנפש הטבעית להבדל מתאוות הגופניות הנה נפשט מהחומר ובא במדרי' מלאך ויוצא מתחת מערכת המזלות כמו המלאכים שאינן נתונין תחת המערכת כאמרם רז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים : כי הגלגלים קרוין שמים כמו שפירש בעל העקדה על פסוק השמים מספרים כבוד אל וזה"ש הכל בידי שמים כלומר שהכל נמסר תחת מערכת הגלגלים הפועלים בנבראים שבעולם השפל חוץ מיראת שמים שמי שהוא ירא אלהים אין בידם לשלוט בו וכאמרם רז"ל אין מזל לישראל שאינו תחת מערכת המזלות יתר על כן אמרו רבותינו ז"ל · גדולים צדיקים ממלאכי השרת : והטעם מבואר בעבור שאלו בהכרח ואלו ברצון · וכבר גילו לנו רבותינו ז"ל דבר זה באמרם גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה : כי האדם הוא המצווה ועושה והמלאכים אינן עושין בצווי כי אם בטבע · עוד אמרו רבותינו זכרם לברכה גדולים צדיקים ממעשה שמים וארץ : דאילו גבי שמים כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואילו אצל הצדיקים כתיב מקדש ה' כוננו ידיך · רצו בזה שהצדיקים גדולים מהנבראים שארציים והשכליים שהזכרנו לפי שאילו אינן עושין רק בטבע כנזכר וידוע שהנמשך אחר השכל אז מדת הרחמים מתחה כנגדו לפי שהוא נמשך אחר הנבראים השכליים הנבראים ביד ימין של הקב"ה שנאמר וימיני טפחה שמים לפי שהשכליים אינן יודעין לעשות רע לפיכך נבראו בימין · אבל הארציים שהם חומר פשוט לפיכך נבראו ביד שמאל שנאמר אף ידי יסדה ארץ ואין יד סתם אלא שמאל · ע"ד שנאמר ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמילים וכמו כן הנמשך אחר הטבע מדת הדין מתוחה כנגדו וכן אמרו רבותינו ז"ל צדיקים יצר טוב שופטן ורשעים יצר הרע שופטן ובינונים זה וזה שופטן שנאמר כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו שופטי תרי משמע הזכיר מאמר זה לשון שופטן לרמוז על מה שהזכרנו שהנמשך אחר היצ"ט מדת הרחמים שופטו כדאיתא במדרש הרשעים הם ברשות לבם שנאמר ויאמר עשו בלבו · אמר נבל בלבו אבל הצדיקי' לבם ברשותם שנאמר וחנה היא מדברת על לבה : ויאמר דוד אל לבו : וישם דניאל על לבו : דומין אל בוראם שנאמר ויאמר ה' אל לבו : יש להתבונן במדרש זה באיזו ענין אמר לבם ברשותם : שנופל על זה לשון דומין לבוראם כו' ונראה שהוא ע"ד שהזכרנו לפי שלכל אדם יש שני לבבות דהיינו היצ"ט והיצה"ר ע"ד ארז"ל בכל לבבך בשני לבבך כו'

כו' וכתיב לב חכם לימינו הוא למדת הרחמים המרומזת כנגדו ולב כסיל בשמאלו זה וכמו כן שני מדות אלו רחמים ודין שייכים אצל הקב"ה וכמו שהצדיק מושל על שני לבביו שימשך הטבע אחר השכל כמו כן הקב"ה מושל בשני מדות אלו להפוך מדת הדין אחר מדת הרחמים ובזה אמר דומין לבוראם כו' וכן אמרז"ל ועתה יגדל נא כח מדת הרחמים תגלה למידות הדין והוא הכח ע"ד שנאמר טוב ארך אפים מגבור כו' הרי שנדרש במדרש זה פסוק זה על הקב"ה · ובמקום אחר דרשו אותו רז"ל על האדם שאמרו איזה גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר אלא שהכל ענין אחד שהאדם כשמושל בשני לבביו : אז הוא דומה לבוראו המושל בשני מדותיו כי אם ימשך האדם אחר הטבע אז מוסף עליו כח מדות הדין שעל פיו יצא משפטו · וזהו שאמר רשעים יצ"הר שופטן רמז למדת הדין שעל פיו יוצא משפטו וצדיקים משפט' במידת הרחמים שהוא כנגד היצ"ט וה"ש יצר טוב שופטן ובינונים שופטין לפעמים כאן ולפעמים כאן לפיכך זה וזה שופטן וה"ש כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו שהקב"ה שהוא רב חסד מטה כלפי חסד ומייקינו לזכות : ולפי שאין אדם צדיק בארץ שלא יפול לפעמים על החטא מהתגברות החומר לפיכך הזכיר אצל הצדיקים שני הידים באמרו מקדש ה' כוננו ידיך לפי שהם כלולים מדין ורחמים אבל מ"מ הקב"ה מטה כלפי חסד כמוזכר והיא שאמרו רבותינו ז"ל גדולים צדיקים ממעשה שמים וארץ כלומר מהארציים · כי בזמן שמגביר טבעו על שכלו אז הוא דומה ונמשל כבהמות נדמו · ובזמן שמגביר שכלו על טבעו אז הוא דומה למלאך ה' שנאמר תורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא כלומר אימתי הוא דומה למלאך השם בזמן שיבקשו תורה מפיהו וכן אמרו רז"ל ששה דברים נאמרו בבני אדם ג' כמלאכי השרת וג' כבהמה : יש בהן דעת ומספרין בלשון הקודש והולכין בקומה זקופה כמלאכים : אוכלין ושותין ופרין ורבין ומוציאין רעי כבהמה : מאמר זה יתבאר ע"ד אמרז"ל בג' דברים האדם ניכר בכוסו בכיסו בכעסו : פי' שבג' דברים ניכר שהוא הנברא בצלם אלהים ולא בהמה : בכוסו רמז לנמול ועורל ע"ד כוס ישועות אשא היינו נמול וכתיב כוס התרעלה היינו עורל : וכמו כן פירוש רבינו בחיי פרשת וארא בענין הד' כוסות ודבר זה ניכר שהוא אדם שהרי אצל הבהמה לא שייך לא נמול ולא עורל : או בכוסו בזמן שהוא מקיים כייתן בכוס עיניו אכול ושתה יאמר תמיד הרי הוא דומה לבהמה אבל בזמן כי יאמ' ה' מנת חלקי וכוסי הרי הוא דומה למלאך · בכיסו בזמן שכל השתדלותו לשום זהב כסלו אז הוא כבהמה שאף היא אינה יודעת רק להשתדל בצרכי הגופניים : אבל בזמן שמשכיל הקניינים המדומיים ברפותו את הבולל כי לא במותו יקח הכל : אז הוא נקרא אדם הנברא בצלם אלהים :

בכעסו בזמן שמקנא בזולתו וכועס תמיד במעשי השם : ע"ד כעס בחיק כסילים ינוח הרי הוא נמשל כבהמות נדמו: אבל בזמן שהוא שכועס ומרגיז היצ"ט על היצה"ר כארז"ל רגזו ואל תחטאו לעולם ירגיז אדם כו' אז הוא נקרא אדם וכן הוא אומר ברוב חכמה רוב כעס : וכתיב טוב כעס משחוק והוא בדרך שהזכרנו : ולפי שאלות כאלו אינן מצויות רק בבני אדם השמים אל לבם אמרו רז"ל הסתכל בג' דברים ואין באת כו' לפיכך אמר בעל המאמר בג' דברים האדם ניכר כי מלת אדם דרשו רז"ל נוטריקון **א**פר **ד**ם **מ**רה רמז לג' אלו שיזכור האדם בכל עת מאין באת הוא מן הדם דהיינו בזרע כי ידוע שהזרע דם הוא ולאן אתה הולך למקום אפ"ר : מרה ע"ד ואחריתו מרה כלענה רמז ליום הדין : וכן מלת בשר נוטריקון **ב**ושה **ס**רוחה **ר**ימה סרוחה היינו שבא מטיפה סרוחה : רימה היינו שסופו למקום רימה : בושה היינו לעולם הבא ע"ד שנאמר ונראה בשמחתכם והם יבושו : וכתיב יבושו רשעים ידמו לשאול · וכתיב נרדם בקציר בן מביש היינו לעה"ב גם זה יתבאר בפרשת שלח לך על פסוק ועשו להם ציצית הזכיר שלש פעמים ציצית שבג' זמנים אלו האדם נמשל לציץ השדה ע"ש וה"ש ג' דברים נאמרו בבני אדם כמלאכי השרת ש: מחזיק בתורה ובחכמה ובמע"ה הרי הוא דומה למלאך השרת · בחכמה הוא שאמר יש בהן דעת כמלאכים ולזה אמרו רבותינו זכרונם לברכה כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו כו' : והוא לפי שמי שיש בו דעה הרי הוא כמלאכים וכבר הזכרנו למעלה שהמלאכים שהם הנבראים שבעולם העליון נבראו ביד ימין של הקדוש ברוך הוא שנאמר וימיני טפחה שמים שהוא רמז למדת רחמים לפיכך מי שיש בו דעה כמלאכים ראוי לרחם עליו אבל מדת הרחמים המרומזת כנגד שניהם חולת שדעה אין ראוי לרחם עליו והוא מבואר למבין · ולזה אמרו רבותינו ז"ל גדולה דעה שניתנה בין שתי שמות שנאמ' כי אל דעות ה' ונראה לפרש כי מהידוע שאל הוא לשון חוזק והוא רמז למדת הדין וה' רמז לרחמים לפיכך מי שהוא בעל דעה כמלאכים : אז תחילתו מצער ואחריתו ישגא מאוד כמו שאמרו רבותינו ז"ל שהצדיקים תחלתן קשה וטוב להם באחריתם כאשר נפרש בנ"ה לקמן פי' רמה על ארז"ל שני דרכים אחת תחלתו מישור וסופו קוצים והשנית להיפך כו' והוא שהרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורים ולצדיקים בהפך זה לפיכך אצל הצדיקים שיש בהם דעה מזכיר תחלה מדת הדין ואח"כ רחמים באמרו אל דעות ה' אבל הקב"ה עושה נקמה ברשעים אז מזכיר מדת הדין אף בסופו שנאמר אל נקמות ה' אל נקמות הופיע ומקדים כאן רחמים לדין באמרו נקמות ה' אל נקמות לפי שתחלתן שלוה וסופן יסורין כמוכר ואל הראשון שהזכיר מורה שעל כל פנים הדין מתוח כנגדם · אתכם לא יצא אל

הפועל היה בתחלה כי אם לסוף שהזכיר לשון הופיע שהוא מורה על יציאת אל הפועל והוא מבואר למבין .

גם יוכל לומר שמה שהזכיר כאן ויש בהן דעת כו' : דעת זו רמז לנח שיודעין העתידות כמו שאמרו רבותינו ז"ל אצל השדים ויודעין העתידות כמלאכים כמו כן מה שהזכיר כאן יש בהן דעת רמז שיודעין העתיד להיות רמז לאדם הרואה את הנולד והוא העתיד להיות וזהו אצל חכמתו כאמרם רז"ל אי זהו מתקריא חכם הרואה את הנולד הוא המסתכל אל אחריתו תמיד ומסתכל ענייני העולם הזה : וכן הוא אומר שחכם עיניו בראשו : שבראש כל דבר הוא מביט אל תכליתו וסופו וזוכר תמיד יום המיתה כי לא במותו יקח הכל : בתוים הוא אומרו . ומספרין בלשון הקודש כענין שנא' בשפתי ספרתי כל משפטי פיך: רמז שכל מספרו בלשון הקודש כי כל אדם דומה כאילו היו לו שני פיות ולשונות כמו שאמר חכם אחד אלו הייתי בהר סיני הייתי מבקש שיהיה לכל אדם ב' פיות א' לשמושי צרכי הגופניים ואחת לתורה ולתפלה כו' : כאלו שהאדם דומה כאילו היה לו שני לשונות האחת חול והאחת קודש וזה"ש ומספרין בלשון הקודש ואז הוא דומה למלאך ע"ד תורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא : במצוה הוא בזמן שהאדם עסוק במצוה עליו אומר אם בחוקותי תלכו וגומר וכתיב בסוף ואוליך אתכם קוממיות והוא שמהלכין בקומה זקופה : בזמן שהשכינה נגלית אליהם שנאמר במלאכים וכל צבא השמים עומדים וכמו כן הוא אומר המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד: כי הערלי לב אינן יכולין לעמוד בזמן שהשכי' נגלת עליהם כענין שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים . אבל אנחנו קמנו ונתעודד וזה"ש הכתוב: ואוליך אתכם קוממיות וג' דברים העושה אותם הרי הוא כבהמה אוכל ושותה להנאות גופו או רמז למעשים רעים אוכל ע"ד אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און ושותה ע"ד איש שותה כמים עולה ופרה ורבה להנאת גופו או ע"ד שנאמר הרה עמל וילד שקר ומוציאין ריע הם מעשים מגונים ע"ד שנא' כי כל שלחנות מלאו קיא צואה וכתיב אם רחץ ה' את צואת בנות ציון :

ובמעשים כאלו שאדם דומה לבהמה ואין לו עליה שום מעלה ויתרון ובענין זה איתא במד' ז"ל ברא הקב"ה ביום ראשון שמים לעליונים וארץ לתחתונים בשני יהי רקיע לעליונים בג' תראה היבשה לתחתונים בד' יהי מאורות לעליונים בה' ישרצו המים לתחתונים ואם היה בורא ביום הששי דבר אחד או מן העליונים או מן התחתונים או היתה קנאה במעשי בראשית שיהי' אלו על אלו יתירין בבריאת יום אחד והיה לאחד מהם תרעומות על הקב"ה וכדי שלא יהא קנאה בין פמליא של מעלה ושל מטה ברא הקב"ה את האדם בששי וכללו מעליונים ומתחתונים הגוף מהתחתוני' והנשמה מהעליונים הדרש זה יתבאר ע"ד ארז"ל כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה כי ע"כ המדרש אינו אומר אלא דורשהו ואינו אלא מוסר ביאור שיש לתמוה עליו שהרי הקנאה במקומה עומדת אחר ששם הקב"ה את האדם בארץ מה הועיל בזה אף אם נתן בו הנשמה מן העליונים הרי שלא הלך בעל המאמ' רק סדר שקבעו' הדבר שנקבע ברקיע חשיב מן העליונים והנקבע בארץ חשוב מן התחתונים שהרי אמר בד' יהי מאורות לעליונים וידוע שאין התועלת שמאירות רק לתחתונים כענין שנאמר להאיר על הארץ שהרי למעלה כחשיכה כאורה כענין שנאמר גם חושך לא יחשיך וגומר א"כ בדין היה לו לייחד המאורות לתחתונים אלא אמר שנקבעו ברקיע אף על פי שהם לתועלת התחתונים חשבו מן העליונים כ"ש האדם הנקבע כולו בארץ שיהיה נחשב מן התחתונים :

ובדי להסיר הספק הזה לאמר כוונת המדרש בדרך שהזכרנו שהית' ענין הכרחי בריאת האדם שיהיה כלול כדבר והפכו שיכול להתדמות למלאך או לבהמה כנזכר כי כשמגביר טבעו על שכלו או הוא נמשל כבהמות נדמה ואינו בכלל אדם כי התכלית של האדם שיהיה חכם בעניני' הרוחניי' כענין שנ' בצלמינו כדמותינו פירש"י להבין ולהשכיל פי' לפירושו שתהיה הבינה והשכל כדמותינו דהיינו כדמות פמליא של מעלה להיות חכם להטיב או להרע בעניני הגוף וכן הוא אומר את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם לפי שמי שאינו בכל אלה אינו נקרא אדם כענין שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות : וכן ארז"ל אתם קרוין אדם ולא עו"א אע"פי שגם להם יש נפש השכלית המדברת מה בכך אם אין משתמשין בה למה שנברא האדם בעבורו וכן האומן אף אם יש לו כל כלי האומנות אינו נקרא על שם האומנות אם לא יוציא אותם אל הפועל ונשארו הכלים אצלו לבטלה ואע"פי שארז"ל שהאומות ע"א אינן קרוין אדם לא לדברו אלא בהווה שהוא הדין כל אדם שנמשך אחר התאות הנה יצא מכלל אדם ובא במדרגות בהמה שהרי אף לבהמה יש נשמת רוח חיים וכמו שרוחה יורד למטה כמו כן רוח של אותו האדם :

ברייתא במדרש קהלת שאלה מטרונא לרבי יוסי בן חלפתא מה הדין דכתיב מי יודע רוח בני האדם וכו' אמר לה אלו נשמותיהן של צדיקים העולות למעלה ורוח הבהמה שיורדת למטה הוא רוח הרשעי' היורדו למטה כבהמה: רצה בזה שאלת המטרונא היתה על אמרו

מי יודע רוח האדם העולה הוא והרי כאילו היה מסופק אם עולה חלילה על כן השיב לה שרוח האדם רמז לצדיקים הקרויין אדם ורוח הבהמה רמז לרשעים:

ובזה נחה השאלה על אמרו מי יודע כי בעולם הזה לא נכר שוע לפני דל ואין להבחין בין צדיק לרשע כי מי יודע מסתוריו של חבירו: ואם היה השירות בהמה ממש לא יתישב בענין זה כי הכל יודעין להבחין בין אדם לבהמה הרי בבירור שרוח הרשעים תרד למטה עם הגוף כמלא שהוא עמלו בוכיו בו לשיותו מעליונים ומתחתונים שהרי אף גופו ונשמתו יקלו ירדו למטה ולא ישאר לעליוני' חלק בו ואז תשאר הקללה במקומה בין פמליא של מעלה ושל מטה: אבל שעוסק בתורה לשמה דהיינו לשמור ולעשות אז לאחר מותו ישוב הגוף אל העפר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה: וחכמי האמת דרשו מאלת נתנה תנה לו כמו שנתנה לך: הורו בזה שאין הרוח שב אל האלהים רק בזמן שמשיבה בטהרה כענין שניתנה לו ואז הוא משים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה כי יגיע לכל לכל אחת חלקו מן האדם ולפיכך בזמן שהאדם משים שלום ביניהם אז השמים והארץ מעידין על לקחו וכן בהפך זה כדאיתא במדרש הבאתי למה נקרא שמן שמים לפי שהן שמים מעשיהם של בריות אם זכה הגידו שמים צדקו:
ואם לא זכה יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו: וזה"ש משים שלום כו' לפי שהיה קבלתם בהגיע לכל אחד חלקו:
או יאמר משים בפמליא שלום כו' כלומר כי הנשמה נקראת שלום לפי שמשלמת בין הכוחות הנפשיים לגופניים או נקראת שלום לפי שהנשמה נקראת נר אלהים נשמת אדם וידוע שהנר נקרא שלום בית והוא רמז לבית הגופני וזה"ש משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה שמשימה פעם במט' ופעם במעלה ממש וזהו בפמליא ממש ואז יגיע לכל אחד חלקו כנזכר ויש' ביאור השאמר שאמר הוארך לבדוק בגשי כו' נאמר על סופו שהרי לפי דעת המחקריים סוף כל אדם למות כי כל מורכב סופו להפרד ואף לפי דעת רז"ל שאמרו שאם לא חטא האדם היה חי לעולם אין הפי' שלא היה מת לעולם רק שיהיה חי כל זמן משך עמידת העולם ולזה יורה מלת לעולם: וזה"ש הכתוב סוף דבר הכל נשמע ונומר שבסוף ימיו נשמע אם היה צדיק אז הוא נקרא אדם כי מילת אחרי ה' ואחרי התכלית המבוקש אשר על שמו הוא נקרא אדם וזה"ש כל העוסק בתורה לשמה כו' ע"ד שנאמר ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא שאינו מגיע למדריגת המלאך לעלות למעלה רק בזמן שיבקשו תורה מפיהו והטעם לפי שאין השכל יכול להתגבר על הטבע כי אם בתלמוד תורה:

ובן אמרז"ל אשריכם זורעי על כל מים בזמן שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם: וגמילו' חסדי' היינו שגומלין חסד להאי נשמתא עלובתא כמו שאמר הילל לתלמידיו שהלך בכל יום לגמול חסד להאי אכסניא כו' אמר וכי האי נשמתא לאו אכסניא גבאי כו' כי מהידוע שהנשמה הוא כגר בארץ וכאורח נטה ללון לפי שאין לה עוזרי' שכל האברים נוטין אחר עצת היצה"ר:

ומזה אלינו שאף היצה"ר נקרא אורח כאמרז"ל ויבא הלך לאיש העשיר מתחילה נקרא הילך ואח"כ אורח ואח"כ איש ואף היצ"ט נקרא אורח ואיש והיצה"ר נקרא אורח שנאמ' לעשות לאורח הבא אליו: וכתיב חדל להיות לשרה אורח כנשים היינו היצה"ר הנקרא אורח שפסק ממנה וכתיב שפיפון עלי אורח כלומר שיתגבר על ילדו: וכתיב ילפתו ארחות דרכם שהאורח מלפת ומעקם דרכם: וכתיב וארח לחברה עם פועלי און שהוא מתארח ומחבר אל פעלי און וכתיב שנאתי כל אורח שקר היינו היצה"ר: וכתיב באורח רשעים אל תבוא: וכתיב מכל אורח רע כלאתי רגלי הזכיר הרגלים ע"ד אל תבואני רגל גאוה: וכן הוא אומר אורח ברגליו לא יבא היינו רגל גאוה ומלינו שאף היצר טוב נקרא אורח לפי שהוא כגר וכאורח בארץ: וכן הוא אומר תודיעני אורח חיים וכתיב ונחני באורח מישור: וכתיב וארח צדיקי' כאור נוגה: וכתיב אורח לחיי' שומר מוסר וכתיב מוסר רע לעוזב אורח היינו היצר טוב וכתיב וארח ישרים סלולה וכתיב אורח חיים למעלה למשכיל וכתיב באורח זו אהלך כל אלו מדברי היצר טוב הנקרא אורח ונקרא היצה"ר איש ע"ד איש שותה כמים עולה וכתיב בני איש עד מה כבודי לכלימה וכתיב איש דמים ומרמה יתעב ה': וכתיב שוא ידברו איש את רעיהו ע"ד אמרו רז"ל מה דכתי' אל תאמינו בריע אם יאמר לך היצה"ר חטא והקב"ה מוחל לך אל תאמין בו שנ' אל תאמינו בריע כו' הה"ד שוא ידברו איש את רעיהו וכתיב איש חמס תגלגלני ע"ד וחוטאיו חומס נפשו וכתיב כאיש עושה מזימות וכתיב לאיש כמוך רשעך: וכתיב ערב לאיש לחם שקר: ומלינו שאף היצ"ט נקרא איש ע"ד שנאמר אליכם אישים אקרא ודרשו רז"ל אלו ת"ח כו' וכתיב תהי ידך על איש ימינך היינו היצ"ט ע"ד לב חכם לימינו: וכתיב טוב איש חונן ומלוה היינו לגמול חסד להאי נשמתא וכו' וכתיב וירדוף איש עני היצה"ר רודף אל היצ"ט הנקרא איש מסכן: וביאור הענין ששני אלו היצ"ט והיצה"ר והם שני הפכים כשזה מתגבר באדם נקרא איש והכל יהיה על פיו אז השני כאורחו בעלמא שאין לו ממשלה בבית הגופני וכן בהפך זה כשזה מתגבר כאיש ומחזיק בבית הגופני כאיש אז השני כאורח והוא מבואר למבין:

ובן אמרו רז"ל אין אורח מכניס אורח כלומר שהיצ"ט שהוא בעצמו כאורח בארץ איך יכניס אליו היצה"ר הנקרא אורח לפי שמתחילה הוא מתארח באדם דרך תחבולה

תחבולה על שמרגיל האדם בדרכיו מעט מעט ואח"כ הוא מזיק בבית האנושי ע"ד אמרז"ל היצה"ר מתחילה דומה לשיער קטן ואח"כ לעבותות העגלה ובדרך זה הוא נקרא שונא לפי שהוא באמת שונא נפש האדם ומבקש להאבידו : וכן אמר שלמה ע"ה שש הנה שנא ד' ושבע תועבת נפשו עינים רמות לשון שקר על שקר רגלים ממהרת לרוץ לרעה ידים שופכות דם נקי ולב חורש מחשבות און ומשלח מדנים בין אחים. לא דבר הכתוב אלא כנגד ז' שמותיו של יצה"ר שכולם הם שנואים בעיני המקום : א' עינים רמות ע"ד שנאמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון לשון שקר ע"ד שנ' ג' שקר ישנא עד שקר ע"ד דבר שקר ישנא צדיק ואמרז"ל ג' הקב"ה שונאן שמעי' יקירי כו': רגלים ממהר' לרוץ לרע ע"ד אם ראית גנב ותרץ עמו וכתיב חולק עם גנב שונא נפשו. וידים שופכות דם נקי ע"ד שנאמר אנשי דמים ישנאו תם וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי לפי שידיכם דמים מלאו ולב חורש מחשבות און ע"ד שנאמר ואיש מזימות ישנא וכתיב שונאי חנם יקרצו עין : ואמרז"ל שורייכא לעינא בלבא תלי ומשלח מדנים בין אחים ע"ד שנאמר עם שונאי שלום שהוא שונא השלום שיהי' בין ישראל לאביהם שבשמים ע"ד זה דודי ורעי וכתיב ומשנאינו שתו למו כמו שפירשו :

ובמו כן ז' שמות של היצה"ר כולם הם שנואים : א' רע ע"ד שנאמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון והוא כנגד עינים רמות ב' טמא שנאמר אוהב ד' טהור לב מכלל דאיכא טמא השנוי והוא כנגד לב חורש מחשבות און ג' ערל ויש ערלה שהוא ערלת שפה כאשר יתבאר ע"ד ואני ערל שפתים וכתיב ופי תהפוכות שנאתי והוא כנגד לשון שקר ד' צפוני ע"ד שנאמר בחולק עם גנב יצפנו לנפשותם ושם נאמ' שונא נפשו והוא כנגד רגלים ממהרות וגומר ה' אבן ע"ד צמתו בבור חיי וידו אבן בי. שהוא ממית כאבן וכתיב איש כי יכה רעיהו באבן היינו היצה"ר הנקרא איש ומכה וממית כאבן או באגרוף ע"ד שנאמר להכות באגרוף רשע כאשר יתבאר לקמן פסוק זה והוא כנגד ידים שופכות דם נקי והוא תועבת ה' ע"ד שנאמר לא יהי' בכיסך אבן ואבן כי תועבת ד' וגו' והוא רמז ליצה"ר כאשר יתבאר : ו' מכשול ע"ד וכושל איש בעון אחיו רמז להמעיד יחידי בחבירו ע"ד אמרז"ל זיגוד חטא וטובי' מינגד והיא בעון אחיו שוכל וכושל זה והוא כנגד עד שקר או נקרא עד שקר לפי שמתחילה הוא מסית האדם ומבטיחו בהבטחות שקרים לאמור שלום יהיה. לכך אל תירא כאמרז"ל א"ד אל תאמינו ברשע אם יאמר לך היצה"ר חטוא והקב"ה מוחל לך אל תאמין לו כו' שרי שמתחילה מבטיחו הבטחה שקרית ולעה"ב יצרו של אדם מעיד עליו כמו שלמדו רז"ל ממה שנאמר ואחריתו יהיה מנון לפיכך נקרא עד שקר והוא כנגד מכשול שהרי בהסתתו הוא מכשילו כדי שיוכל להעיד עליו לעולם הבא והוא שנוסף למנין ז' שונא ע"ד שנאמר עם שונאי שלום והוא רמז להמשלח מדנים בין אחים כנזכר :

ובנגדו ז' שמות אלו שיש לו ליצה"ר ברא הקב"ה שבעה דברים קודם בריאת העולם והקדים רפואה למכה כנגד ז' שמות אלו והוא אמרו רז"ל שבעה דברים קדמו לעולם א' התורה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו : ב' התשובה שנאמר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל תשב אנוש עד דכא וגו' : ג' בית המקדש שנאמר מרום מראשון מקום מקדשינו : ד' כסא כבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון ה' גיה"נם שנא' ערוך מאתמול תפתה : ו' גן עדן שנאמר ויטע אלהים גן בעדן מקדם ז' שמו של משיח שנאמר לפני שמש ינון שמו . שבעה אלו שהזכיר במדרש שנבראו קודם בריאת העולם או עלו במחשבה להבראות היינו כנגד ז' שמותיו של היצה"ר . אחד התורה היא כנגד אבן כדאיתא במדר' רבות פ' בחקותי אמר הקב"ה היצה"ר אבן והתורה אף היא נקראת אבן שני לוחות אבנים האבן תשמור את האבן . ואמרז"ל בני אם פגע בך מנוול זה משכיהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח כו' לפיכך היצה"ר מתגרה בלומדי תורה יותר מבזולתם ע"ל שנאמר והאבן גדולה ע"פ הבאר ושם במקומו פי' ויתבאר בנ"ה פסוק זה וכן הוא אומר לא יהיה בכיסך אבן ואבן כלומר שתלחם אבן היצה"ר מפני אבן התורה וכן הוא אומר וגולל אבן אליו ישוב כלומר שהגולל אבן היצה"ר אליו ישוב אבן אחר דהיינו התורה או בהפך זה : וכן היא אומר במצורע וחלצו את האבנים ולקחו אבנים אחרים וגומ' רמז כי העונות הבאים מצד היצה"ר נקראו נגעים ע"ד שנאמר ובנגעים עונם וכאשר יתקן את אשר עוות אז יחליף אבני היצ"הר ולקחו אבני' אחרים היינו התורה ואת הבית האנושי יקליע כאשר יתבאר בנ"ה בפרשת מצורע : וכן הוא אומר ברשעים ירדו במצולות כמו אבן ע"ד תאלמנה רשעים ידמו לשאול :

לפיכך בזמן שחוטאין אז צוה הקב"ה לרגום אותם באבנים כנגד יצרם וכנגד שלא שמעו בקול התורה הנמשלה לאבן ע"ד כי מהאש יצאו והאש תאכלם אף כאן מהאבן התורני יצאו והאבן ירגמם : וכן הוא אומר וכי יריבון אנשים אלו אבריו של אדם ע"ד אמרז"ל ואנשים בה מעט אלו האברים כו' והוא שהאברים הנוטין אחר היצר הרע מרובין מן האברים הנוטין אחר היצ"ט והכה איש היצ"הר הנקרא איש את רעיהו היצ"ט באבן או באגרוף להכות באגרוף רשע ולא ימות שלא יוכל להמית את יצרו אז ונפל למשכב והרגמו לבטלין היינו שמבטלו מתורה ומצוה או ונפל למשכב ע"ד שנאמר רדה והשכב את ערלים וגומר וידוע שהיצ"הר נקרא ערל או למשכב רמז לקבר כארז"ל בשכבך תשמור עליך היינו בקבר וזה"ש באבן ונפל למשכב והוא ע"ד שנאמר וכן דראית רשעים

פתיחה ראשונה

רשעים קבורים ובאו והוא רמז שכשעה רשע גמור וזהו ונפל למשכב והוא מבואר למבין אבל אם יקום אח"כ היצ"ט להתגבר כאיש והתהלך בחוץ ע"ד חכמות בחוץ תרונה רמז לתורה שהו' נמשלו ע"ד שנ' משען ומשענה ודרשו רז"ל מקרא זה על התורה שכן הוא אומר משען לחם ונאמר והוא רמז ללחם התורה ונקה המכה כלומר יצא פלוני נקי מכל וכל רק שבתו יתן שיוכר האדם להיות יושב אוהלים תמיד אהלו של בית המדרש אז ורפא ירפא והוא מבואר : וכן הוא אומר על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגליך אין כפים אלא תורה שנאמר כי עשה יעשה לו כנפים ודרשו רז"ל מקרא זה על התורה : וה"ם פן תגוף באבן רגליך ע"ד ואני כמעט נטיו רגלי וכתי' עת כנוס אבנים היינו התורה ועת להשליך היינו היצה"ר וכתיב והיה למקדש ולאבן נגף כארז"ל פניו של הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו כו' והוא בעון שעזבו התורה על דרך זנח ישראל טוב אויב ירדפו ואין אויב אלא היצה"ר וכן הוא אומר תשתפכנה אבני קודש היינו התורה ולקחו במקומה היצה"ר לזנות אחר האשה זרה שנאמר ותאכל את האבן היינו היצה"ר שאמרו עורה לאבן דומם : וכתיב אבנים שחקו מים שהתורה הנמשלה למים שוחק את אבן היצה"ר : וכן אמרו רז"ל עשרה דברים קשים נבראו בעולם הר קשה ברזל מחתכו כו' :

הר קשה רמז ליצה"ר שנקרא הר כארז"ל שלעתיד יהיה נדמה לצדיקים כהר כו' ונמשל עוד לחוט השערה וכן ארז"ל שמשים קשור בשער רמז שהיצה"ר מעכבו וה"ם וארג את הנגב את ה"ר שע"י שלעתיד יתבטל יצר הרע וכתיב ותבוקת אחר שוו מקטל היינו שהוא מושך שכם הרו של עשו שהוא שמאל : וכתיב הר ציון ירכתי צפון כי מצפון תפתח הרעה היינו היצה"ר הנקרא צפוני וכתיב הר זה קנתה ימינו ע"ד ארז"ל וימין מקרבת וכתיב אל ההרים לא אכל שלא נהנה בזכות אבותיו ילדו וכתיב על ההרים דלקוני ע"ד שנאמר אויב ירדופו הוא היצה"ר שנקרא אויב ע"ד שנאמר ישאו הרים שלום לעם וזהו ע"ד שנאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו וכתיב ולהבה תלהט הרים היינו לעתיד וכתיב על הר נשפה ע"ד שנאמר ברשעים והיה במחתך מה ליהם הרי שהיצה"ר נמשל להר וזה"ם הר קשה ברזל מחתכו היינו התורה שנמשלה לברזל ע"ד שנאמר ברזל בברזל יחד יחד וכתיב הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע שהתורה נמשלה לפטיש של ברזל המפוצץ :

ברזל קשה היינו שאם היצה"ר מתקשה עוד כדמיון הברזל כארז"ל אם אבן הוא נימוח אם ברזל הוא מתפוצץ אז תורתי וה"ם אש מפעפעתו שהתורה נמשלה לאש שמתיך הברזל :

אש קשה היצה"ר כארז"ל על היצה"ר כשהתפללו רחמים עליו למסור בידייהו נפיק כגוריא דנורא מבית קדשי קדשים כו' וכן איתא בגמרא רמא קלא נורא בי עמרם כו' הרי שהיצה"ר מתדמה אש לאש : מים מכבים אותו כנגד זה התורה נמשלה למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים לפי שהוא מכבה אש היצה"ר :

מים קשים היינו שאם היצה"ר בא בדמיון המים ע"ד פחז כמים או מי השוטפים או מים המגרים ארצה או עבים סובלים היינו התורה הכתובה בגגב הענן ע"ד הנני בא אליך בעב הענן או ע"ד שנאמר צרו מים בעביו היינו התורה וכתיב ורצונו כעב מלקוש :

עבים קשים היינו היצה"ר ע"ד שנאמר עבית כשית ויטוש אלוה עשהו : וכתיב ירוץ אליו בצואר בעובי גבי מגיניו רוח מפזרתן היינו התורה רוח חכמה ובינה : ע"ד שנאמר מי אסף רוח בחפניו היינו משה שאסף רוח חכמה כו' :

רוח קשה היינו היצה"ר ע"ד שנאמר אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח היינו המושל בכל העיר קטנה שהוא היצה"ר מקומך היינו מקום בינה רמז לתורה אל תנח וכתיב אכן רוח היא באנוש וכתיב רוח צפון תחולל גשם הוא רוח היצה"ר שנקרא צפוני מחולל ומוליד נשמות המוסרי נוף שובבו היינו התורה שזהו לכל בשרו מרפא ונותנת כח בגוף שיוכל לסבול רוח סערה של היצה"ר ע"ד שנאמר הליקתני רוח בהפני וכן ארז"ל אם במיעיו יעסוק בתורה כו' שנאמר רפאות תהי לשרך : וכן הוא אומר ותורתך בתוך מעי : גוף קשה שאם הגוף נתקשה שלר היצה"ר שמפתה כל כלי המעשה שיכול בדרכיו פחד שוברו היינו פחד שכחת התורה כמו שארז"ל מפחד בלילות היינו מפחד שכחת התורה : וכן הוא אומר בא בעפר והטמן בצור מפני פחד ד' בא בעפר רמ"ז לענוים שמשפילים עצמם עד לעפר : והטמן בצור היינו תורה ע"ד צור תעודה חתום תורה ונאמר מפחד ד' היינו שכחת התורה ע"ד ארז"ל כל המשכיח תורתו מסתלקת ממנו כו' וה"ל בא בעפר והטמן בצור מפחד ה' שהוא רמ"ז לפחד שכחת התורה וכן ארז"ל מפחד בלילות היינו פחד שכחת התורה וזהו פחד שוברו פחד קשה היצה"ר ע"ד בבוא כשואה פחדכם וכתיב ויבהלך פחד פתאום : יין שוברו התורה שנמשלה ליין ע"ד הביאני אל בית היין וע"ד נכנס יין התורה שבעים פנים לה יצא סוד כמבואר בחלק המלות הי' ע"ז יין קשה היינו היצה"ר שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ונאמר : שינה מפיגו הוא בזכרו יום המות אח יפיגי עפר כארז"ל אם הועיל מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה כו' וזה"ם ומיתה קשה מכולם שבזכרו יום המיתה בוודאי מועיל כדאיתא בגמרא במסכת ברכות ע"ש : או יאמר שמיתה קשה מכולם ע"ד זאת התורה אדם כי ימות באוהל שהיא ממית את

יצרו

יצרו שוב אינו כח לשלוט בו כאמרם ז"ל אם זו תלמוד חכם
זה שמרמזים הלכות שחיטה בעצמו היינו שיזבח יצרו ע"ד
שאמרז"ל זובח תודה יכבדנני זה שזובח יצרו ומתודה עליו
כו' וכתיב זבחי אלהים רוח נשברה ונומר יתבאר אח"כ וזה
שהתורה היא כנגד היצה"ר שנקרא אבן : בי"ת זה הוא כנגד
שונא ע"ד שנאמר וכי יצר לו אויביו ונומר ופרש כפיו אל
הבית הזה ואויב הוא יצר הרע וכן אמר בס"פ כי יחטאו
לך ואנפת בם ונתתם לפני אויב ונומר וכתיב כי יצא עמך
למלחמה היינו עם יצרם והתפללו אל ד' דרך הבית וגו' : וכן
אלינו כשיגזרו חכמים שלשה ימים בתענית כי היכא דלימסר
יצרם בידם ומסיק בסוף פסוק כנוריא דנורא מבית קדשי
קדשים ויש לישאל מה היה שיצא בבית קדשי קדשים
אלא לא היה ממש שם אלא שהמקום ההוא נרמז לו שיצא
מבית קדשי קדשים לפי שבית המקדש נקרא אהוב שנאמר :
אוהב ד' שערי ציון וגו' לפי שהוא עשוי להטיל שלום בין ישראל
לאביהם ויצה"ר נקרא שונא לפי שהוא מטיל שנאה ממש
בין ישראל לאביהם לפיכך הבית המקדש הוא הפכו ממש
שזה אוהב וזה שונא וע"ז וזה כתיב כי תראה חמור שונאך
רובץ תחת משאו עזוב תעזוב ונומר כלומר שבזמן שהחומר
של היצר הרע רובץ ממש אז מצוה לעזור לו : ע"י יצר שמאל
דוחה וימין מקרבת . ע"ד שנאמר הושיעה לו ימינו וזה"ש
עזוב תעזוב : וכתיב שונאך ילבשו בושת : ע"ד שנאמ' כבושת
גנב כי ימצא ונומר : וכתיב ומשנאי כי אמצו ממני לפי
שברוב היצר הרע נוגבר לפי שיש לו עוזרים רבים : ולזה היה
דוד מתפלל תמיד עליו שנאמר אכלה משנאי : ואמר
ויראו שונאי ויבושו ואמר הלא משנאיך ד' אשנא לפי שהוא
שונא עבודת ד' ולפיכך אשנא אותו כענין שאמר שנאתי כל
אורח שקר היינו היצה"ר הנקרא אורח וכתיב ורדו בכם
שונאיכם ודרשו רז"ל מכם ובכם היינו ע"ד אמרז"ל אוי לבית
שמהרסיו ממנו : כענין שנאמר ושנאת חמס שנאוני ע"ד
וחוטאיו חומס נפשו וכן כי הוא רדף אויב נפשי היינו
היצה"ר דכא לארץ חייתי ע"ד אמרז"ל רשעים בחייהם כמתי'
כו' הושיבני במחשכים היינו ע"ד והיה במחשך מעשיהם
וכתיב ימינך ה' תרעץ אויב : או התורה שנתנה בימין או
הבית המקדש שנבנה בחלקו של בנימין וכן הוא אומר
מגדל עוז מפני אויב או התורה הנקראת עוז או הבית המקדש
הנקרא מגדל ע"ד כמגדל דוד צוארך :

והוא למעוז מפני היצה"ר וכתיב יצלנו מאויבי עז
היינו התורה וזה"ש השיב אחור ימינו מפני אויב
היינו בית המקדש שהיה בחלק ימין השיבו אחור מפני אויב
דהיינו היצה"ר כאמרז"ל פנים אל פנים היה הקלמוני שנתן עיניו
במקדש ראשון והחריבו כו' : יתבאר עוד שבית המקדש
הוא כנגד שונא לפיכך כשהתפללו חכמים עליו כנזכר בפסק
כנוריא דנורא כו' ומה שמסיק שם שנמרא שסימו את עינו הוא
ע"ד שדרשו רז"ל צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו : היינו

היצה"ר להיצ"ט ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו שנ'
ד' לא יעזבנו בידו ונומר וכנגד מה שאמר צופה רשע לצדיק
היינו בראיית עיניו כנגד זה אמר שסימו לו עין אחד שלא
יוכל להיות צופה רק בעין אחד ומה שאמר שם בפסק כנוריא
דנורא לפי שהוא כמשל לאש כאמז"ל נורא בי עמרם כו' :
ומה שאמרו ומסתייע מילתא דלא אתגריה בקריבהו :
היינו שמתחלה היה מגרה בתלמידי חכמים יותר מבזולתם
וכשסימו את עינו לא היה יכול להתגרות כל כך בת"ח
הנקראו קרובים למקום ע"ד בקרובי אקדש וזהו בקריבתי'
והוא מבואר : תשובה הוא כנגד רע כי התשובה
נקראת טוב ע"ד שנאמר טוב לי כי עניתי והוא ההפך של
רע וכן הוא אומר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך
היינו בדרך התשובה ואמר ר' פנחס למה טוב מפני שהוא
ישר ולמה ישר מפני שהוא טוב מדרש זה מבואר הוא בשער
התשובה בסימן נ' שמתחיל שאלו לחכמה כו' : וכתיב
טהור עינים מראות רע זה הקב"ה שהוא טהור מראות רע
דהיינו היצ"הר שהקב"ה קראו רע : וכתיב רע ירוע כי
ערב זר ואין זר אלא היצ"הר שנאמר לא יהי' בך אל זר :
ודרשו רז"ל מאלת בך איזהו אל זר שבגוף האדם הוי אומר
זה יצר הרע : וכתיב נפש רשע אותה רע היינו שהוא דורש
אל היצ"הר כענין שנאמר ודורש רע תבואנו שהוא ע"ד שבא
ליטמא פותחין לו : וכתיב הלא רעתך רבה כלומר שיצרך
גדול ע"ד שנאמר כי רעת האדם רבה עליו שהוא ע"ד אמרז"ל
כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו לפי שהיצ"הר אינו מתגבר
רק בצדיקים שנלחמים בו ואז היצ"הר מתרבה עליו לבוא
בתחבולות גדולות וכל כמה שהוא גדול מחבירו במעשים
טובים אז היצ"הר גדול משל חבירו והראיי' ע"ז אמרז"ל
שלעתיד יהיו נדמה לצדיקים כהר ולרשעים כחוט השערה
לפי שנלחם בו אז הוא נראה גדול לו : בדמיון המצייר
והרשעים שלא נלחמו עמו לא היו צריך לחשוב תחבולות
כנגדם כי מעצמם כרוע כמאן כתב להם ולזה אמר ר'
יוסי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום שנאמר צופה רשע
לצדיק ור' יצחק אמר יצרו של אדם מתחדש בכל יום שנאמר
וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום :

ויש להתבונן בדברי שני חכמים אלו מה ההפרש
שביניהם כי לא מצינו שום שינוי בדבריהם רק
שזה הזכיר לשון מתחדש וזה לשון מתגבר מה ביניהו ונראה
שהוא ע"ד שאמרז"ל היצ"הר מתחלה דומה לחוט של עכביש
ולבסוף לעבותות העגלה כו' והענין הוא בדרך שהזכרנו
שמתחלה הוא דומה לחוט קטן לפיכך הרשעים שאינן
נלחמים עמו לפיכך אינו מתגדל בציור למיונם ונשאר הוא
אצלם בכל יום כענין שנתחדש לפיכך אף לעתיד אמרז"ל
לרשעי' נדמה כחוט השער' כו' וזהו כוונת התנא שהזכי' לשון
מתחדש לפי שהוא מדבר ברשעים והמקרא שהביא רק רע
כל היום מורה ע"ז שהוא מדבר ברשעים גמורים לפיכך

מזכיר לשון מתחלש שנשמר בכל יום כעין שנתחלש דהיינו כתיש לפי שאינן נלחמים עמו לפיכך אף שהוא אינו צריך להגדיל עצמו · אבל בצדיקים שנלחמים בו אז הוא מתגבר בכל יום כנגדם ולפיכך אף לעתיד הוא נדמה להם להר כו' מוכח הכא שמזכיר לשון מתגבר לפי שהוא מדבר בצדיקים והמקרא שהביא צופה רשע לצדיק מורה על זה שהוא מדבר בצדיקים שהרי שכתוב קראו צדיק ואצלם הוא מתגבר ע"ד כל שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ושוא מבואר למבין :

וזה"ש כי רעת האדם רבה עליו שכל כמה שהוא גדול הכם רעתו דהיינו יצרו מגדיל עליו · וכתיב ומקשה לבו יפול ברעה והוא ע"ד מרז"ל שמקשה עצמו לדעת יהא בנידוי משום שמגרה היצה"ר בעצמו וזה"ש ומקשה לבו יפול ברעה דהיינו ביצרו · אבל בצדיקים כתיב שומר מצוה לא ידע דבר רע וכן הוא אומר למה אירא בימי רע שכבר היה יצרו חלל בקרבו · לפיכך לא אתיירא ממנו וכן הוא אומר מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום כי הבא לטהר מסייעין לו וכן הוא אומר לא תאונה אליך רעה תאונה לשון אונאה כי היצר הרע מאנה האדם בטענות מזויפות · וזה"ש לא תאונה אליך רעה שהיצה"ר שנקרא רע לא יאנה אותך :

ונגע לא יקרב דהיינו השטות ע"ד והנגעים עונש או שהיצה"ר לא יוכל לקום בך ויקרב הוא לשון קרב למלחמה ע"ד שנאמר בקרב עלי מרעים · וגומר וכן הוא אומר הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה היינו מחרב חדה לשונו של היצ"ר ע"ד שנאמר והפך בלשונו יפול ברעה וכתיב נצור לשונך מרע · גיהנם הוא כנגד ערל לב ע"ד שנאמר אשר ירדו ערלים לשאול ושאול דהיינו גיהנם לפי שהיצה"ר שמבטיחו שאין חשבון בשאול אשר הוא הולך שם לפיכך נברא גיהנם להראותו כי טוב לפני האלהים ימלט ממנו וחוטא ילכד בו ומזה הוא נקרא ערל שמעריל ומאטים לבבו של אדם · וכן הוא אומר כי כל הגוים ערלים · וכתיב רדה והשכבה את ערלים · ותדע שלשה מיני ערלות הן א' ערלת הלב שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם · וכתיב וכל יצר מחשבות לבו רק רע שברוב היצה"ר מתגרה בלב לפי שהוא מלך של כל האברים וכן הוא אומר מכל משמר נצור לבך · אומר שהלב צריך שמירה ביותר · וכן הוא אומר לבו יציק כמו אבן · וכתיב ואחר עיני הלך לבי ע"ד ולא תתורו אחרי לבבכם וגומר וכתיב אם נפתה לבי על אשה היינו היצה"ר שנקרא אשה זרה ב' ערלת האוזן שנאמר הנה ערלה אזנם אטומה : וכן הוא אומר כמו פתן חרש יאטים אזנו וכתיב ואזניו הכבד · וכתיב אוטם אזנו מזעקת דל היינו מזעקת היצר טוב הנקרא איש מסכן שצועק בכל יום שובו בנים שובבים : ובצדיקים יאמר הלא אוזן מילין תבחן וכתיב אזנים כרית לי · וכתיב ה' פתח לי אוזן נתן לי לשון

לאודים ג' ערלת השפה שנאמר והנה אני ערל שפתים : וכן הוא אומר ברשעים ואין בפיהו נכונה וכתיב פיך שלחת ברעה היינו ביצר הרע שנקרא רע וכתיב ירשיעך פיך ולא אני · וכתיב חלבמו סגרו פימו ולפיכך זה הגיהנם ע"ד ואף הסיתך מפי צר שהוא שגיהנם וכתיב שוחה עמוקה פי זרות : וכתיב לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וכן היה דוד מתפלל ואמר אל תאטר עלי באר פיה הרי שהגיהנם הוא כנגד ערל ולזה אמרו רז"ל שאברהם יושב על פתחו של גיהנם וכל מי שהוא נימול לא יכניסו לשם וכו' בשביל שהוא נימול אף אם עשה כל תועבה לא יכנס לגיהנם אלא בשוא רמז למי שמל ערלת לבו ופיו ואזניו הכוללין כל פעולות האדם כי אפשר שלא יתפעל אלא על ידי ג' ראשי אברים אלו ושוא מבואר למבין :

גן עדן הוא כנגד מכשול לפי היצה"ר נקרא מכשול לפי שמכשיל האדם בשכר העונג גופני כאילו לא היה אחריו שכר טוב מזה לפיכך נברא הגן בעדן מקדם להורות שיש שכר טוב מזה ולמעלה השכר והעונש מאדם הראשון שכל זמן שלא חטא היה מקומו בגן עדן במבחר המקומות וכאשר חטא נטרד ממנו : וזה"ש ואם תרוץ לא תכשל היינו שתרוץ במצוה ע"ד שנא' דרך מצותיך ארוץ : אבל ברשעים הוא אומר כשל בעוני כחי · וכתיב כשל כח הסבל · וכתיב ויכשילהו עלימו לשונם · וכתיב כשלו ואין עוזר לפי שכשלו ביצה"ר לפיכך אין עוזר שאין הקב"ה מסייע רק לשבא לטהר : וכתיב המה כשלו ונפלו ע"ד שבע יפול צדיק וקם אף על פי שנפל ביד יצרו מ"מ סופו לקום ולהתגבר עליו אבל ברשעים הוא אומר ורשעים יכשלו ברעה : וכתיב ברשעים והמכשלה הזאת תחת ידך · וכתיב והמכשלת את הרשעים · וכתיב ונתתי מכשול לפניו ע"ד הבא לטמא פותחין לו : וכתיב וכשלו בגויתם היינו בתענוגות הגוויות כנזכר : וכתיב כי כשלת בעונך וכתיב ויהיו מוכשלים לפניך שהתפלל ירמי' שלא יקבל צדקה שלהם וכתיב ולפני כשלון גובה רוח שגבהות הרוח מביא לידי כשלון : וכתיב וכשלו איש באחיו ודרשו רז"ל בעון אחיו וזה"ש ובהכשלו אל יגל לבך כלומר בזמן שחבירך נכשל באיזה עבירה אל יגל לבך שהרי אף אתה סופך לכשול בה ע"ד וכשלו איש בעון אחיו והוא מבואר למבין :

כסא כבוד הוא כנגד טמא כמרז"ל שנשמותיהן של צדיקים גנוזים תחת כסא כבוד וידוע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים וכסאו טהור וכשהוא מטמא נשמתו איך יעלה לאותו מדריגה כענין שנאמר מי יתן טהור מטמא לא אחד כלומר שהם שני הפכים ולא יתחברו לפיכך בזמן שהאדם חוטא אל לבו אותה מדריגה שיוכל לעלות בה או יסיר ממנו לבו הטומאה כענין שנאמר לא יבוא בך עוד ערל וטמא ק"ו אל הקב"ה הוא עצמו שלא יבא ערל וטמא : וכן הוא אומר סורו טמא קראו למו ·

ברשעים הוא אומר טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה כלומר אותה מעלה שזכרנו שהוא אחרית האדם : וכתיב ותהי כטמאה כלנו :

שמו של משיח הוא כנגד צפוני כי היצ"הר נקרא צפוני שמצפין מעשיו לפי שהוא ירא שביאתו של משיח שנאמר העושו יגש קרבו וישחטו לפיכך אינו מתגרה בבריות בפרהסיא כדאמרינן אלא תקיעות שופר באלול לערבב השטן והוא שטן הוא יצר הרע : או נקרא צפוני ע"ד שנא' כי לבם צפנת משכל הייגו מביאתו של משיח שאז נאמר ומלאה הארץ דעה : אבל בחכמים הוא אומר חכמים יצפנו דעת הוא הדעה שלעתיד לפיכך זוכין למה שנאמר וצפון לצדיק חיל חוטא : ולמה שנאמר וצפונך תמלא בטנם ולמה שנאמר כי יצפנו בסכה. ולמה רב טובך אשר צפנת ליראיך אבל ברשעים כתיב ולא נצפן עונם · וכתיב יצפונו לנפשותם : וכתיב נצפנה לנקי חנם : וכתיב עיניו לחלכה יצפוני לפיכך הם בעונם כל' חושך טמון לצפוניו וגומר וכתיב יצפון לבניו אונו : וכתיב יצפון לבני עשיו נבעו מצפוניו ע"ד שנאמר תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל שיצר הרע מכסה השנאה בלבו ואינה מגלה : ובמה הוא מכסה אותה במשאון כלומר בזה שהוא משיא האדם לדבר עבירה : לפי שכל משיח צריך להתדמות לזה כאילו היה אוהבו ולעתיד תגלה רעתו בקהל כארז"ל שהקב"ה מביא היצ"הר לעין כל. ושוחטו וזה"ש איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו שאז נגלו כל מצפוניו. ע"ד תגלה רעתו בקהל והזכיר עשו לרמוז על שרו של עשו שהו' ס"ם והו' שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות המושך כח מן הנחש הקדמוני ומה שארז"ל ושוחטו אין הפי' שחיטה ממש שהרי הוא מלאך רוחני ואיך יקבל המות שהרי אין המות אלא פירוד המורכבים וזה אין שייך אלא במלאך המות אלא ביאור הענין הוא שהקדוש ברוך הוא יפילו ממכון קדושתו לא יכון עוד לנגד עיניו והוא ע"ד שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים וכל' בגדיו כדורך בגת : וכתיב פורה דרכתי לבדי ויז נצחם על בגדי וגומר ומזה למדו רז"ל שעתיד הקב"ה לשחוט את ס"מ זו דריכת הגת שהוא ענין שחיטת ענבים שלאחר שחיטתן ישאר הפסולת מודח ומובאש כמו כן לעתיד יקח הקב"ה את רוח קדשו ממנו וישאר הוא מודח ומובאש ומושקע ע"ד שנאמר ותעל באשו ותעל צחנתו וגומר וזהו אמרם ושוחטו ואל תתמה על הלשון שנכתב שי"ן במקום סמך שהרי כיוצא בזה אמרו ארז"ל שוחטי הילדים בנחלים אל תקרי שוחטי אלא סוחטי כו' אף כאן ושוחטו כמו וסוחטו והוא מבואר למבין : ומה שאמרנו שהיצ"הר הוא כח של הס"מ מבואר הוא שארז"ל ע"פ ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע הצפון בלבו של אדם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג ת"ח שבו : ועלתה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות שמניח האומות ומתגרה בישראל מאמר זה יורה שהיצ"הר הוא כח נוסף באדם יתר על הכח המתאוה הפשוט שהרי על הכח המתאוה לא יפול לשון הרחקה ולזה אמר בעל המאמר ואת הצפוני זה יצר הרע הצפון כו' לא היה' כוונתו ליתן טעם. למה הוא נקרא צפוני שאילו כן הוא א"כ תמה עליו. וכי אין לך דבר צפון בלבו של אדם יותר מן היצ"הר שלא מצינו כמה דברים צפונים בלבו של אדם כענין שנאמר בלבי צפנתי אמרתך ומ"ל שמה שאמ' ואת הצפוני ארחיק שהוא רמז ליצ"הר · והיה לו ליתן טעם היותר נכון והוא שנקרא צפוני כי צפון הוא השמאל וכתיב לב כסיל לשמאלו אלא בוודאי שאף בעל המאמר לא כיוון לתת טעם למה נקרא צפוני כי יכול להיות שהוא מהטעם שזכרנו אלא כדי שלא תאמר שהיצ"הר הוא הכח המתאוה שבאדם לכך אמר זה היצ"הר שצפון בלבו של אדם שאלו היה הכח המתאוה אם כן לא היה צפון בלבו שהרי הכח המתאוה הוא כח מתפשט בכל הגוף ורז"ל אמרו שהכח המתאוה בא מן הכבד וכאן אמר שהוא צפון בלבו אלא שהוא רמז על כחו של ס"מ והוא כח נוסף על הכח המתאוה והוא מתגרה בלב דווקא כי כל האברים אליו נשמעים : ולא שלמד זה מלשון צפוני שהרי יש טעם אחר בדבר למה נקרא צפוני אלא שלמד זה ממ"ש ארחיק מעליכם. שהרי על הכח המתאוה אינו נופל לשון הרחקה כענין שהזכרנו : וזה"ש פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון כו' ואומר תדע שהיצ"הר הוא כח בגוף יתר על הכח המתאוה הפשוט שהרי בסיבתו חרב מקדש ראשון ושני : וידוע שמקדש אחד חרב בעון ע"א ג"ע וש"ד ומקדש שני בעון שנאת חנם וידוע שמידות אילו רק רוע לב שאין הכח המתאוה מתאוה להם כענין האלילים. שעשו להכעיס את השכינה כענין שנאמר העם המכעיסים אותו על פני תמיד ואין על פני אלא ע"א שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכן ג"ע שארז"ל שמנשה בא על אמו ואמרו לו כלום יש לך הנאה מן המקום אשר יצאת משם אמר להם כלום אני עושה אלא להכעיס וכן שפך דמים ושנאת חנם שבאים כולם מרוע לב ואין הכח המתאוה מתענג בהם וע"כ אתה צריך לומר שהוא כח נוסף באדם והוא כחו של ס"מ המושך כח מן הנחש הקדמוני והוא שנתבטל לעתיד כארז"ל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות שהזכיר מלכיות לרמוז על שני מיני מלכות א' שמלכות הפשוט ב' שהיצ"ט לא יהי' עוד משועבד להיצ"הר שנקרא מלך זקן וכסיל : ואמר כי הגדיל לעשות שמניח האומות וכו' ר"ל שדבר גדול הוא זה שמניח האומות שהרי בדין היה לו להתגרות באומות יותר כארז"ל נחש הטיל זוהמא בחוה ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן ועובדי אלילים לא פסקה זוהמתן וזו היא לשון טומאת השומר כארז"ל בזוהר שבכחה הטילה די

וזוהמות

אחמות במוס מל' דומות שטומאה רוח שטות רוח זנות רוח קמלה רעה כו' רוח שטות היינו אמרה . לזיות כאלו היה להתדמות לעליון והוא שטות בוודאי : רוח זנות היינו לילך אחרי מראות עיניהם שאמרו ונפקחו עיניהם והוא רוח זנות ע"ד שנאמר ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם : רוח קמלה רעה היינו לילך אחרי התאות . ע"ד וכי תאוה הוא ונומר ומאמר שנחמדת כאילו פסקו מישראל ומאמרים לא פסקו אם כן בדין היה לו להתגרות באומות יותר ואעפ"כ הוא שנית האומות ומתגרי בישראל . הה"ד כי הגדיל לעשות והוא בוודאי כמו של ס"ם שכל עיקר כוונתו היה להשפיל את ישראל שהיו משועבדים תחת יד עשו כענין שנאמר והי' כאשר תריד ופרקת עולו ונומר ולפיכך לקח הקב"ה נקמתו משמו אע"פ שנתן לו הקב"ה ממשלה מ"מ הוא ע"ד שנאמר כי קצף גדול אני קוצף על כל הגוים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה : וכמו כן ס"מ עזור לרעה ויותר מזה שהיה מלווה לפיכך יקח הקב"ה נקמתו ושוחטו והוא כמו ושוחטו כמו שזכרנו : וזה שמשיק שם לרשעים נדמה לשערה ולצדיקים כהר . בארנו למעלה . ומה שמשיק שם הללו והללו בוכים בכיית הרשעים הוא כפשוטו שבוכים על שקבלו העונש בעבורו ובכיית הצדיקים שאף הם מתיירא' מאחר שהוא נדמה להר גבוה אם כן שמא לא כבשו אותו כראוי ומה שמשיק שם ואמר ואף הקב"ה תמה עמהם שנאמר כי יפלא בעיני שארית העם הזה גם בעיני יפלא נאום ה' תימה זו על הצדיקים שתמהין ואומרים איך היה יכולין לכבשו שהרי בכיית הרשעים אין זה תימה גדול שיהיה הקב"ה תמה אמנם שהרי הוא נדמה להם לחוט השערה ואעפ"כ לא היה מבקשין להלחם עמו שאילו היה מבקשין בוודאי היה יכולין לכבשו אלא שהתימה הוא על בכיית הצדיקים וה"ש אם יפלא בעיני שארית העם הזה דמו לצדיקים ע"ד שנאמר שארית ישראל לא יעשו עולה ונומר וכתיב והשארתי בקרבך עם עני ודל ונומר וז"ש בלע המות לנצח . ומחה אלהים דמעה ונומר רצה בזה שלעתיד יתבטל היצ"הר והוא היצה"ר הוא מלאך המות ולפי שאז יהיה הללו והללו בוכים וא"כ מחה אלהים דמעה מעל כל פנים מאלו ומאלו ויש בו אלו לחיי עולם אלו לחרפות ולדראון עולם וז"ש וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ שהרשעים נקראו חרפת עמו לפי שעשאוהו לחרפה כבושת גנב כי ימצא יסירה מעל כל הארץ כלומר יבדילם מן הצדיקים הנקראו ארץ ע"ד שנאמר ואתם תהיו לי ארץ חפץ . או יסירם מעל ארץ החיים כענין שנא' לאחוז בכנפי ארץ וינערו רשעים ממנה הרי שבוארין ז' שמותיו של היצ"ר וכנגד ז' שמות אלו מצינו ז' שמות לגיהנם ואלו אבדון ז"ל באר שחת טיט היון ארץ תחתית צלמות בור שאון :

אבדון כנגד שוטה ע"ד שנאמר כי הנה אויביך יאבדו וכתיב תאות רשעים תאבד : וכתיב תאבד דוברי כזב והוא ע"ד ומה זה שנאה בגאון בו' . וכתיב ותקות אנוש האבדת אבוש . אותיו' שוגה שאול כנגד ערל שני אשר ירדו ערלים לשאול וכתיב ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים מלל ערלה לבה לצלמות כנגד מכשול שנא' גרי יושבי חושך וצלמות ונומר . ושחיך לי' כאלו ואין עוזר ובור שאון כנגד אבן שנאמר לאתו בבור חיי וידו אבן בי וכתיב יורדי אל אבני בור : וכתיב בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל והוא ע"ד שנא' ונולל אבן אליו ישוב ארץ תחתית כנגד צפוני שנאמר והמה לשואה יבקשו נפשי יבואו בתחתיות ארץ ומה שאמר יבקשו נפשי הוא ע"ד שנא' יצפנו לנקי חנם וכתוב יצפנו לנפשותם לפיכך יבואו בתחתיות ארץ והוא מבואר למבין באר שחת כנגד רע שנאמר עד יכרה לרשע שחת ואין רשע אלא רע שנא' אוי לרשע רע וגו' טיט היון הוא כנגד טמא שמטמא כשאנו בווסת שאומר וכמו כן יסי' כידון בחומר שהיינו טיט וכמו שמצינו ז' שמות ליצה"ר כמו כן מצינו כנגדו ז' שמות ליצ"ט שנקר' עני ע"ד שנאמר טוב ילד מסכן וחכם ויש לו ז' שמות ואלו הן עני דל אביון מסכן רש מך כנגד זה מצינו ז' כתות של צדיקים כמז"ל תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך . שובע אלא שבע אלו ז' כתות של צדיקים שפניהם דומה לחמה וללבנה ולרקיע ולכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורה כו' : גם מצינו כנגד זה ז' כתות של צדיקים שמקבלין פני שכינה כדאיתא בילקוט מדרש תהלים וא' הן א' שנ' ישבו ישרים את פניך ישר יחזו פנימו ב' אשרי יושבי ביתך ג' מי יעלה בהר ה' ונומר ד' אשרי תבחר ותקרב ונומר ה' מי יגור באהליך ונומר : ו' ומי ישכון בהר קדשיך ז' ומי יקום במקום קדשו וד' כ זה אלו כנגד ז' שמותיו של יצ"ט לפיכך כלולין מז' מדורי גיהנם ע"ד שנאמר ועניתך לא אענך עוד כלומר לפי שעניתיך בעה"ז שהלכת בעצת יצ"ט הנק' איש מסכן ועני לפיכך לא אענך לעה"ב : אשר שמקבר לפי אשר רצונו כי יאריך הסיפור כנים עתה ביאר ז' שמותיו של היצר טוב איך הם מכוונים כנגד ז' כיתות שפניהם דומה לחמה כו' וז' כיתות שמקבלין פני השכינה כו' גנים ענין דרוש זה למקום אחר כי יאריך הסיפור כאן גם השמטנו הרבה מענין מאמרים של יצה"ר אמנם ישבארו כולם בסדר הפרשיות מפוזרים בכל פינה . ונחתום פתיחה זו במה שאמרז"ל שכל העוסק בתורה לשמה מזיק שלום בפמליא של מעלה כו' כמבואר למעלה : ומשיק שם בגמרא ריב"ל אמר כאילו מקרב גאולה בישראל כי העוסק בתורה או הוא מכניעו יצרו והרי הוא כאילו מקרב גאולה לפי שבזמן הגאולה ישחט היצה"ר מכל וכל כמוכר וכמו . שהתורה מה זלקה היצ"ר כמו כן מה זלקת המלאך המות כי הוא שטן . הוא יצה"ר הוא מלאך המות והוא שדרשו רז"ל מסכת מכות פרק אלו הן הגולין של"א קולטין ממלאך המות : כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגריס בי רב ולא היה יכול מלאך המות לאקרב ויתב ארזא

דבי רב פקע שתיק ויכול ליה וגם מצינו במעשה דרבה בר נחמני פרק השוכר את הפועלים דלא הוה יכול למקרב גבי' על שלא היה שתיק פומיה מגירסא וגם פרק במה מדליקין על מעשה דדוד בימי פטירתו שכל יומא דשבתא הוה יתיב וגריס כולה יומא כי היכא דלא לשלוט ביה מלאך המות אזל מלאך המות אוושא ביני אילני אמר דוד איסלק ואחזי מאי האי כוי קא סליק בדרגא מפסיק דרגא מתותי' אשתק ונח נפשיה ונראה שאין הפי' בכונה שלא דחוהו ממש רק שהוא רמז אל היצה"ר שהוא מלאך המות בעל ידו מגיע המות לאדם ולפי שאין מיתה בלא חטא לפיכך כל זמן שלא היה שתיק פומיה מגירסא לא היה יכול היצה"ר למיקרב גבי' ולהחטיאו באיזה חטא לפי שאין כח ליצה"ר כנגד אמות של הלכה שהוא מקום השכינה כדאמר ר' יוחנן מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה לפיכך לא היה יכול היצה"ר להחטיאו ואז ממילא לא יכול המלאך המות להמיתו לפי שאין מיתה בלא חטא עד אשר היה פסק פומיה מגירסא והפסיק ממשנתו וזה היה ענין החטא בעצמו כאמרז"ל השונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה הרי זה מתחייב בנפשו אף כאן שהפסיק דוד ממשנתו ואמר איסלק ואחזימה האי ביני אילנא כו' אז מצא לו היצה"ר מקום שהחטיא אותו עד דנח נפשיה ואף על פי שהביאו רז"ל ראיה שיש מיתה בלא חטא מאמרז"ל ד' מתו בעטיו של נחש כו' הנכון בזה נראה שבוודאי יש מיתה בלא חטא אבל לא ע"י המלאך המות רק ע"י נשיקה שמתו האבות באותה מיתה שנ' אהרן על פי ה' והוא שענין של הד' שמתו בעטיו של נחש וזה"ש אבל דוד כל יומא דשבתא היה עוסק בתורה כי היכא דלא לישלוט בו מלאך המות כו' בוודאי היה דוד יודע שלא תועיל לו התחבולה זו להמלט מיד שאול נפשו כי כבר נתן חוק ולא יעבור על כל הילודים שימותו וכן היה בעצמו אומר מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו ואף כי אל דוד שכבר גילה לו הקב"ה יום מיתתו שהוא בשבת כשאמר הודיעני ה' קיצי ואיך היה דוד בא בתחבולה זו כנגד כוונת האל אלא בוודאי שכל עיקר כוונת דוד היתה שהיה מתאוה למיתת נשיקה שמתו בה האבות וזה"ש כי היכא דלא לישלוט ביה מלאך המות ולא היה אמר כי היכא דלא לימות כלל והוא מבואר לפי מדרשינו שעסק בתורה כדי שלא יוכל יצה"ר להחטיאו ואז לא יקרב מלאך המות אצלו לפי שאין מיתה פשוטה ע"י המלאך המות בלא חטא כמבואר :

ומה שהיה עוסק ביומא דשבתא דווקא ואילו היה מחטיאו בשאר ימות השבוע ויוכל אז למות בשבת לפי שכבר כפל על החטא: תשובה לדבר שבשאר ימות השבוע לא היה היצה"ר יכול להתגרות בו כלל לפי שכבר הכניעו דוד שאמר ולבי חלל בקרבי ואז לא היה יכול המלאך המות למקרב גביה: ואע"פ שבא בדבר אוריה החתי הרי אמר לו הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות ואם היה צריך לומר לו כי לא תמות אלא שכוון לומר שבעבור עונך לבד לא תמות אם לא ימצא בך עון אחר : וכיוון בזה כנגד מרז"ל אין מיתה בלא חטא וגם איתא במ"ד שכל האומר דוד חטא אינו אלא טועה כו' ולפיכך בשאר ימות השבוע שהיה דוד מתענה ומסגף נפשו כענין שאמר טוב לי כי עוניתי ולפיכך היה יצרו חלל בקרבו ולא היה יכול להחטיאו כלל אבל בשבת שלא היה יכול לענות ולסגף נפשו לפי שמצוה להתענג בשבת כשאמר וקראת לשבת עונג ואז מרוב עונג ומאכל ומשתה קרוב שאדם אל החטא ע"ד שנאמר שבעו וירם לבבם ע"כ שכחוני : וכתיב וישמן ישורון ויבעט : ואז מצא לו היצה"ר מקום להיות חוזר וניעור ולהתגרות בו ויחטיאהו כראשון : ולפיכך היה עוסק בתורה כל היום ההוא כדי שלא יוכל אליו מצד התורה והכל כדי שלא יקבל המות ע"י מלאך המות ולפי שיום השבת הוא מוכן ועלול אל החטא מרוב עונג ע"כ מרז"ל אילמלא שמרו ישראל שני שבתות מיד היו נגאלין כו' ·

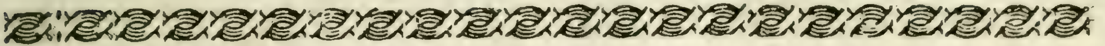
עוד דרשו רז"ל ע"ד אשרי אנוש יעשה זאת וגומר : אפי' עובד עבודת אלילים כדור אנוש שומר שבת מחללו אל תקרא מחללו אלא מחול לו : אין להבין זה כפשוטו שאפילו עובד ע"א ממש שבשמירת שבת לבד יהיה מחול לו חלילה אלא ביאור הענין שאם האדם כבר נכנע תחת יצרו שכבר נגבר עליו והוא כעבד תחתיו והוא הנקרא עובד ע"א כאמרז"ל לא יהיה בך אל זר איזו הוא אל זר שבגופו האדם הוי אומר זה יצר הרע :

ולפי שבכל ימות השבוע יכול הוא להכניעו אם ירצה בהבדלו מן התאוות הגופניות ובשבת שאי אפשר להכניעו בענין זה רק בתלמוד תורה והוא עלה הנכונה המבוארת בפסוק זה וזה"ש אשרי אנוש יעשה זאת אין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה ונקט לשון יעשה להורות כי המעשה עיקר ולא המדרש : ונקט לשון אשרי ע"ד ותומכיה מאושר ונאדם שיחזיק בה ע"ד עץ חיים היא למחזיקי' בה. שומר שבת שאלנו הולים ושבת שאמר הימי' לפי שהוא צריך שמירה ביותר כמבואר למעלה כי התורה שמרתו שלא יבא לידי חטא וזה"ש ושומר ידו מעשות כל רע ע"ד שכ' לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך ונגע הייכו העונות ע"ד ובנגעים עונם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך לך הם המלאכים הממונים על התורה והוא מיכאל שר התורה שנאמר תורה צוה לנו בגימ' משה ואחד כמנין מיכאל וכן מרז"ל אינו דומה השונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד פעמים כו' : וכטעם שמעתי מפי מורי שהמלאך הממונה על השכחה שם שמו עולה מאה לפיכך השונה פרקו ק' פעמים שהמלאך הממונה על השכחה שולט עליו אבל השונה פרקו ק"א פעמים אז המלאך הממונה על התורה דהיינו מיכאל שולט בו ובזה נחתום פתיחה זו ומיכה לא תזוע : ותמלא לנפשך מרגוע ואל תשמע אל דברי

פתיחה ראשונה

תהלה ומהללו · גם כי יחנן קולו · אל תאמן לו כי בקרבו ישים ארבו : ושבע תועבות בלבו · אמנם תרחיק לב האבן מקרבך · וה׳ ישלימנו אליך : כי אילמלא הקב״ה עוזרו אינו יכול לו אבל הקב״ה ברוב רחמיו וחסדיו מושיע לחטא לטהר ומקבל בימינו השבים אליו כמו כן יפתח לנו שערי רחמים ויאיר עיני המפרשים אשר לא כתפתנו עיניו ויתן לנו לב רחב להביט נפלאות מתורתו אמן כן יהי רצון :

סליק לה פתיחה ראשונה



שיר מוסד על פתיחה שנייה והיא תורה ועבודה וגמילות חסדים

תורה טוב	לשבת על פינת התורה ובמעיינותיה אש	אש	יקי איש יראו ויראו״ן המו	ירים
טוב	לי תורת פיך מאלו״ף אול״ר שא״ה בו	אש	ם בכל החכמה אלך לתומים ואו	ירים
עבודה טוב	ה׳ לכל אשר יקראוהו בטרם אשר בו יתנ	אש	ו יאריך לשמוע אנקת אסי	רים
טוב	ה׳ לנפש תדרשנו ואליו אפלה כעבד אל ישן	אש	יש ארלה תתחוה וכשופר קולך ת	ירים
גמילות טוב	איש חונן ומלוה אל דל וביום רעתו בו	אש	פו עליו רעות מזי רעב ואמרותיו צרו	ירים
חסדים טוב	עין הוא יבורך יאר פניו סלה ויעביר חרון ו	אש	לאיך יאירו בחשך כגלה	ירים
טוב	הארץ יאכילנו מאית ה׳ אשר תמיד אלינו בו	אש	שי ארץ ינגא והם רבבות אפ	ירים

פתיחה שנייה

תמן תנינן א״ר שמעון על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים ושלשתן בפסוק א׳ ואשים דברי בפיך זה תורה ובצל ידי כסיתיך זו גמילות חסדים לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות :

האזינו תורת אלהינו עם גלודי באישון עין יעקב המעט מכם כי הבדיל אתכם אלהי ישראל מן העמים להנחילכם ממדבר ויתנם ע״מ להחזיר אתכם אליו ולהסתירכם בסתר כנפיו לא עשה כן לכל גוי כי אם לשאירו הקרוב אליו ובקרוביו הוא נקדש בכבודו לעיני כל העמים אשר שמעו את השמע הגדול והנורא והנוזל וחלו פן לסבול ישב ד׳ והם לא ידעו כי מדי יצא הדיבור כפטיש יפוצץ סלע ואל הכבוד הרע״ים בשב״ט מוסר ללמד בני יהודה קשת ללחם מלחמת התורני את מוצאים בספר זה הספר אשר לפני ד׳ גם יתנו לזקות ד׳ לתורה ולנצור תעודה לשראות את העמים יופי תלמוד תורה עם דרך ארץ הקיים כי קיים הם למגלאיהם ולמחזיקים בדק בני ן הבית המכוסי מבית ומחוץ בכופר לנפשכם בה יתוקן את אשר עוותו שומרי הבית פקח נא עיניך וראה הבט לציון אם דת ואתה תחזה עין בעין איזה מקום בינה השכל לתת לפתאים ערו״מת בתוך חטים ולשלח במשמניהם מזון וקבל עול כובד הזמן מפני שמן תורק שם טוב העולה על גבי ראוי ד׳ ומושבי שמו

תחת כבודם יקוד אש דת למו שימיכם ובשמאלם עושר וכבוד חכמים ינחלו בתוך אחיהם נחלה ממתנה כנחליאל והיה אור התורה לאם שיא שעולם להעלות נר תמיד להאיר אל העולם השפל הזה בעמו״ר אש התורני כי היא אחת מן הג׳ עמודים אשר עליהם נבנה הפרטי והכללי :

העמוד השני הוא התפילה לעני כי יעטוף רוח ולפני ה׳ ישפוך שיחו ולבו כמים המוגרים ותלך המנחה לפניו משאת כפיו מנחת ערב וערב׳ לד׳ הקול קול יעקב בזמן שיעקב מצפצף בקולו וידו אוחזים בכא״ב תחלואי הזמן ואפס עצור ועזוב בישראל וירא ד׳ וינחם מכעס בניו בנו בכורו ישראל הנאנחים בכל פה כי זה המעט אשר קצף ה׳ עלינו ויפרוץ לרוב כי יש שעוזרו לרעה וישימו עלינו גז״י מחי״ש ותעלולים ימשלו בנו והנם כאשר יראים ישראל ידו במדבו ובקשתו בבכי ובתחנוני׳ ויענ׳ ד׳ ויאמ׳ הקולך זה בני מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו מהרד״ה ויחנו בה״ר שפר לשמוע על ההרים רגלי מבשר ופדויי ד׳ ישובון ובאו ברינה ובתפלה והוא העמוד השני אשר עליו נבנה העולם הכללי והפרטי ·

העמוד השלישי היא הצדקה כי עולם חסד יבנה ורב שלום בוניך אשר יבנה איש את בית אחיו להקים את שם אחיו התנוב כמת וחי אחיך עמך למלאות לו די מחסורו אשר יחסר לו כי יש מצור

מפוזר ויוסיף עוד ד' שנית ידו לפתוח את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר גשם כברכת ידו והוא אחת מן הג' עמודים שעליהם נבנה העולם שכלולים גם האדם שנקרא עולם קטן שהוא עולם הפרטי ואלו הן בעלם הג' כתרים שישראל מוכתרים בהם כאמרז"ל בגמרא א"ר יוחנן ג' זרים הם של תורה ושל מזבח ושל שלחן של תורה היינו כתר תורה של שלחן היינו כתר מלכות ושל מזבח היינו כתר כהונה של מזבח זכה אהרן ונטלו של שלחן זכה דוד ונטלו ושל תורה עדיין היא מונחת כל הרוצה יבא ויטלו שמא תאמר פחות שבהם היא ת"ל בי מלכים ימלוכו : מאמר זה מורה על ג' עמודים הכוללים כל ההצלחה האנושית כשכבר ידוע שהאדם בנוי בתבנית העולם לפיכך נקרא עולם קטן בדרז"ל כי ידוע שג' עולמות הן דהיינו עולם העליון שהוא עולם השכל ועולם הגלגלים ועולם השפל השפל ושבפסר הזה ומענין האדם ביארו רוב המחברים מזה והאריכו למעניתם וחלקוהו לנתחיו ולמדריגות כנגד ג' עולמות אלו גם הוא שם בביאור רבינו בחיי פר' בראשית וכל המחברים הניחו לנו מקו' להתגדר בו ולהלקו בדרך זה והוא שראש שבאדם שם משכן הנפש השכליות והוא הנשמה הנלקחה מן העולם העליון והוא כנגד העולם המלאכים - למטה מן הראש הוא הלואר שבאדם והגרון שמקבלין האוכל שלמעלה ומשפיעים למטה אל הגוף והוא כנגד עולם הגלגלים שמקבלים שפע הציור מלמעלה מן העולם העליון ומשפיעים למטה אל העולם השפל הזה : למטה ממנו הוא הבטן ושאר חלקי הגוף ששם האוכל מתעכל ונפסד והוא כח ומשכן נפש הבהמיות שבאדם אשר כל פעולותיה מקבלת תולדות השווים והפסד ותמורה והוא כנגד עולם התחתון אשר כל תולדותיו וסדרי' עליו מקבלים הפסד ותמורה : ולכוונה ידוע ברא הקב"ה האדם בתבנית זה והעמיד ג' חלקי הגוף מלמעלה למטה כסדר הג' עולמות כי מן ג' מדריגות אלו במשכנו וכאלו ג' עמודי עולם אלו דהיינו תורה ועבודה וגמילות חסדים וגם יתקיימו הג' עולמות שלמעלה הכוללים גם האדם עם ג' חלקיו שהוא העולם הפרטי כי כבר ידוע שהעבודה האלהית היא על שלשה דרכים דהיינו בפה ובמעשה ובמחשבה : במחשבה היינו התלמדות התורה התלוי' במחשבה והוא נמשכת מן הראש דהיינו מן המוח כי אין אדם יכול להבין דבר מתוך דבר כי אם בעיון רב ובמחשבה שהוא השכל העיוני הנמשך מן המוח שמצידו יכול האדם להעמיק ולהתבונן בנסתרה של תורה וזה"ש ומחשבה לדעת זאת שצריך מחשבה לדעת זאת שהתורה הרי שמן שראש נמשכה חכמות התורה כי הראש היא השכל וכמו כן התורה נותנת שכל טוב ללומדים גם הראש הוא המל"ך על כל האברים וכן התורה אומרת בי מלכים ימלוכו בפה היינו בתפלה שהוא עבודה שבלב כאז"ל ולעבדו בכל

לבבכם איזהו עבודה התלויה בלב הוי אומר זו התפלה התלויה בפה שנאמר ופי יגיד תהלתך ואמרז"ל כבד את ה' מהונך אל תקרא מהונך אלא מחונך כלומר ממה שחננך ואפילו מגרנך והוא בתפלה שנמשך מן הגרון והוא כנגד העולם האמצעי ובמעשה היא שצדקה שהאדם עושה בפועל : שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ועילה זו נמשכה משאר חלקי הגוף שמחסר לנפשו ואינו ממלא רצון בטנו ותאותו ונותן לאביונים ודלים וכן הוא אומר וחי אחיך עמך היינו עם עצמך כלומר עם גופך שמחסר לגופו ונותן וכן הוא ותפק לרעב נפשך וכתיב ומבשרך אל תתעלם היינו מבשרו ממש והוא מבואר למבין הרי שהעבודה האלהית התלויה במעשה נמשכה מן שאר חלקי הגוף שהם כנגד עולם השפל ובשהאדם שלם בג' עמודים אלו אז יתקיימו הכוחות הג' הנופלים בזכותו ואף נתבסמו הג' עולמות הכוללים זה לעומת זה וכן אמרז"ל כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה וממילא אף האמצעי בכלל וזהו סוד ג' מלאכי השרת שאמרז"ל ברכתי פרש' נשא כשהצדיק נפטר מן העולם אז ג' כתות של מלאכי השרת יוצאין לקראתו הא' אומרת יבא שלום הב' אומרת ינוח שלום על משכבותיו הג' אומרת הולך נכוחו ויש להתבונן מה טיבן של ג' כתות אלו ולמה דווקא ג' ונראה שהוא רמז לג' עולמות אלו שהם קיימין בזכות הצדיק כאמרו וצדיק יסוד עולם ונקראו כלם מלאכי השרת כי כולם משרתים ומהללים כענין שנאמר ברכו ד' כל מלאכיו ונומר וכתיב הללוהו שמש וירח וכתיב הללו את ד' מן הארץ הרי שכולם מהללים לפניו וכולם מוכנים לשליחותו של מקום לפיכך נקראו מלאכי שהוא לשון שליחות ע"ד שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות האחת אומרת יבא שלום שהוא העולם העליון ששם שבה הנשמה אל האלהים שכל נתיבותיה שלום השנית אומרת ינוח שלום הוא העולם התחתון ששם שב אל העפר כשהיה וינוח שם בשלום וגם רימה לא תשלוט בו והעולם האמצעי שהנשמה בעלייתה למעלה עוברת דרך שם ע"כ הוא אומר הולך נכוחו כלומר בדרך הישר ומתוקן כד"א נוכח ד' דרככם ולפי שג' עולמות אלו קימין בזכותו ע"כ הן מקבלין אותו בשמחה בקיום התורה הוא יסוד העולם העליון וכן התורה נקראת שלום וכתיב עושה שלום במרומיו ודרשו רז"ל הממשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל זה נברא מאש וזה ממים ואין מזיקין זה לזה הה"ד עושה שלום במרומיו . וכמו כן התורה נמשלה לאש ולמים אש שנאמר הלא כה דברי כאש ולמים שנאמר כל צמא לכו למים הה"ד וכל נתיבותיה שלום בקיום הצדקה הוא יסוד העולם התחתון שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום וכתיב ונתתי שלום בארץ וכתיב בצדקה תכונני וכתיב עושה משפט וצדקה בקרב הארץ : בתפלה הוא מושך השפע מהעולם האמצעי לתחתון ומבטל כח

המקטרגין

במקטרגין למעלה כמו שכתב השערי אורה בסוד הזמירות שקודם התפלה וכן הוא השמים מספרים כבוד אל פי' בעל העקדה שהוא רמז לגלגלים שמספרים כבוד אל הרי שאף הם קיומם בתפלה והוא מבואר למבין וזה"ש כל העוסק בתורה משים שלום בפמליא של מעלה ועל משם כלל כל העולמות כאן ולא הזכיר רק שעוסק בתורה לפי שכולם תלוין בתלמוד תורה הנרמזה באמרו ואשים דברי בפיך וכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך כי שלשתן תלוי' בפה התורה כארז"ל כי חיים הם למוצאיהם ודרשו רז"ל היינו למוציאיהם בפה תפלה שנאמר ופי יגיד תהלתך : ואף הצדקה תלוי' בפה כגון שמפייס לעני בדברים ניחומים כארז"ל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בי"א ברכות כו' ושלשתן תלוין בתלמוד תורה : שתפלה כארז"ל כל העוסק בתורה מתוך דוחק תפלתו נשמעת שנאמר עם בציון ישב וגומר : וכן רבנן הו' מצלין ביני עמודי כו' ששם שתפלה נשמעת ביותר ובזה הי' מתפאר חזקיה שאמר זכור ה' אשר התהלכתי לפניך באמת והטוב בעיניך עשיתי פליגי בה שמואל ולוי חד אמר שגנז ספר רפואות וחד אמר שסמך גאולה לתפלה וכי לא הי' לחזקי' מעשים טובים גדולים מזה להתפאר בהם : אלא שהכוון נראה בזה שהתפאר במה שריבה תורה הרבה כארז"ל וקבל עול מפני שמן קבל עול של סנחרב מפני שמנו של חזקי' שהי' דולק שמן בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ונעץ חרב בבית המדרש ואמר כל מי שלא יעסוק בתורה ידקר בחרב ונראה שסנחרב רמז ליצה"ר המתבטל בזמן שעוסקין בתורה שנקראת חרב ע"ד שנא' איש חרבו על ירכו שדרשו רז"ל זה הפסוק על התורה וחרב כוס שוכא היצה"ר והוא החרב שנעץ חזקי' בבית המדרש ולזה נקרא סנחרב לשון ס כא חרב כוס והעול היינו העבירות הנעשין בסיבתו ע"ד שנאמר נשקד עול פשעי וזהו אמרם קבל עולו של סנחרב מפני שמנו של חזקי' כי השמן רמז לתורה לפי שתחילתו מר וסופו מתוק ואינו מתעלה רק ע"י כתישה כמו כן התורה והי' ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד ואף התורה אינה מתקיימת רק ע"י כתישה כמבואר פר' תצוה על פסוק כתית למאור ע"ש . וזה"ש שגנז ספר רפואות כלומר שריבה תורה שהוא לכל בשרו מרפא : וממילא לא יצטרכו לספר רפואות : וחד אמר שסמך גאולה לתפלה רמז שהתורה נקראת גאולה ע"ד חרות על הלוחות ודרשו רז"ל אל תקרא חרות אלא חירות וזהו שסמך גאולה לתפלה שמיד בצאתו מבית הכנסת הלך לבית המדרש לקיים מה שנאמר ילכו מחיל אל חיל : כי התורה נקראת חיל ע"ד שנאמר איש חיל רב פעלים ודרשו רז"ל איש חיל בתורה והתפלה נקראת חיל שנאמר באלהים נעשה חיל : או שגנז ספר רפואות הזכיר לשון גניזה שהוא לשון אוצר ע"ד שנאמר יראת ה' היא אוצרו וכתי' אוצר יין ושמן בנוה חכם ושמן רמז לתורה כנזכר וסמך גאולה לתפלה היינו

שהתפלל במקום שאמר ששם התפלה נשמעת ביותר הרי מבואר שהתפלה תלוי' בתלמוד תורה . ואף הצדקה תלויה בתלמוד תורה כי עיקר הצדקה הוא המטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמי' ומחזיק ידי לומדי תורה כענין שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ודרשו רז"ל לעמלים בה לא נאמר אלא למחזיקים היינו למחזיקים ידי לומדי תורה :

וכן אמרו רז"ל אשריכם זורעי על כל מים אשריכם ישראל בזמן שאתם עוסקים בתורה ובגמילות חסדים כו' אין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה ואין מים אלא תורה כו' ודרשו על כל מים שהזריעה תהי' על שמים והוא רמז למחזיקים ידי לומדי תורה : והוא מבואר למבין : וזה"ש כל העוסק בתורה משים שלום כו' הזכיר התורה לפי שכלם תלוין בה כנזכר יתבאר מזה שג' אלו עמודי עולם כוללין כל ההנהגה האמתי' :

ואף מה שארז"ל במקום אחר על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו וגומר כו' הם שאף בעל מאמר זה כיוון לג' אלו כי שלשתן נרמזים בדין אמת ושלום : כי התורה נקראת דין אמת ושלום . אמת שנאמר ותורתך אמת וכתיב תורת אמת היתה בפיהו . שלום שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך וכתיב וכל נתיבותיה שלום : דין שנאמר משפטי ה' אמת ושלשתן נרמזין בפסוק זה שהרי הזכיר הדין והאמת שנאמר משפטי ה' אמת . והשלום שאמר צדקו יחדיו : וכתיב והיה מעשה צדקה שלום : ואף התפלה נקראת דין אמת ושלום אמת שנאמר קרוב ה' לכל אשר יקראוהו באמת : ומשפט שנאמר חסד ומשפט אשירה : שלום שנאמר אשמעה מה ידבר האל כי ידבר שלום אל עמו ואף הצדקה נקראת דין אמת ושלום : אמת שנ' ועשית עמדי חסד ואמת היינו חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול : ומשפט שנאמר אני ה' עושה משפט וצדקה . וכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה והיינו משפט של צדקה ושלום שנא' והי' מעשה הצדקה שלום : הרי שני מאמרים אלו נמשכו על כוונה אחת .

ועד ג' עמודים אלו ארז"ל בריך רחמנא דיהב לן אוריתא תליתאה ע"י תליתאה ביום תליתאה אורייתא תליתאה היינו שהתורה משולשת בג' עמודים אלו הוא אחת מהם . ומה שפרש"י אוריתא תליתאה תורה נביאים כתובים אף הוא מתיישב לפי מדרשינו לפי שאלינו שג' עמודים אלו תורה ועבודה וגמילות חסדים נרמזים בתורה ובנביאים ובכתובים כארז"ל במדרש כתיב בתורה נחית בחסדך עם זו היינו ג"ח נהלת בעוזך זו תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן : אל נוה קדשך זו עבודה שבבית המקדש שנאמר עיניך תחזינה ירושלים נוה שאנן . בנביאים שנאמ' ואשים דברי בפיך זו תורה ובצל ידי כסיתיך זו ג"ח לאמור לציון עמי אתה זו עבודה שבבית המקדש . ובירושלמי

דקאלים

דהק"ל שהזכרנו בהתחלת הדרוש מביא פסוק לנטוע שמים ונאמר בכתובים שנאמר חסד ואמת יצרו מלך וסעד בחסד כסאו : חסד זו ג"ח ואמת זו תורה שנאמר תורת אמת היתה בפיהו וסעד כסאו זה עבודה שבבית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו : וזהו שפירש"י אוריתא תליתאי תורה נביאים וכתובים לפי שבשלשתן נרמזים ג' עמודים אלו ע"י תליתאי פירש"י משה אהרן מרים לפי שבשלשתן נתפרסמו בג' עמודים או כארז"ל ג' פרנסים טובים עמדו לישראל משה ואהרן ומרים : משה בתורה ולפיכך היה המן יורד בזכותו כאז"ל לא ניתן המן אלא לאוכלי התורה כאשר יתבאר בפ' בשלח וכתיב לחם אבירים לחם שנבלע באיברים רמז לתורה שנאמר אלה ושקוי לעצמותיך ולקמן יתבאר הכל במקומו : אהרן עבודה דהיינו תפלה לפיכך הי' ענני כבוד בזכותו הפך משה שנאמר שכותם בענן לך מעבור תפלה והוא מבואר למבין מרים נתפרסמה בגמילות חסדים שנאמר ותתצב אחותו מרחוק היינו לגמול חסד עם משה ולפיכך היה הבאר בזכותה שהיה הבאר משפיק להם במדבר כל צרכיהם והוא מדה כנגד מדה : מתה מרים נסתלק הבאר וחזר בזכות משה כלומר בזכות התורה שנקראת באר שנאמר ונוזלים מתוך בארך : מת אהרן נסתלקו ענני כבוד וחזרו בזכות משה כי אין התפלה נשמעת רק במקום תורה כנזכר וזה"ש ע"י תליתאה בעם תליתאה היינו בני אברהם יצחק ויעקב שבשלשתן נתפרסמו בתורה ועבודה וג"ח : תורה שכן דרשו רז"ל שאברהם למד תורה : שנאמר ואברהם זקן בא בימים ואין זקן אלא תורה זה קנה חכמה : וכן ביצחק כתיב ויהי כי זקן יצחק : כן ביעקב כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן : ונראה לנו לפרש שמה שלמדו רז"ל ממילת זקן שלמדו תורה היינו לפי שבתורה כתיב אורך ימים בימינה והוא מבואר למבין תפל' כארז"ל אברהם תיקן תפלת שחרית ויצחק מנחה ויעקב ערבית כו' : ג"ח באברהם כתיב ויטע אשל פונדק לעוברים ושבים : ביצחק כתיב ויזרע יצחק ואין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה : וזה"ש וימצא מאה שערים : ואז"ל אומד זה הי' למעשרות ותמה אני שאין לרז"ל מדרש זה שאומד זה הי' למעשרות מאחר שלא נזכר מעשר בפסוק ולפי מדרשינו הוא מיושב שכל הפסוק מדבר בצדקה דהיינו מעשר והוא שאמר ויזרע יצחק ואין זריעה אלא צדקה וימצא מאה שערים והוא מבואר למבין יעקב שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך : הרי שבשלשתן נתפרסמו בג' אלו : וזה שאמר לעם תליתאה ביום תליתאה אתאן למאן דאמר שהתורה ניתנה ביום השבת שנאמר זכור את יום השבת וכתיב להלן זכור את היום הזה מה להלן בעצומו של יום אף כאן בעצומו של יום : והשבת נקרא יום תליתאה לפי שיום השבת מוכתר בג' אלו תורה עבודה וג"ח : תורה כארז"ל במדרש אמרה תורה לפני הקב"ה רבונו של עולם זה יחרוש וזה יקצור תורה מה תהא עליה והשיב הקב"ה שניש השבת שישבתו ממלאכה יהא קבוע לתלמוד תורה : עבודה שביום השבת נתפרסם גדל כח העבודה שהוא דוחה שבת : ג"ח שנאמר אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ויום השבת נקרא קדוש ע"ד שנאמר ואת שבת קדשך הודעת להם ושלשתן נרמזים בפסוק זה אכלו משמני' רמז לתפלה שבזכותה אנו אוכלין כארז"ל אין הגשמים נעצרין אלא בביטול תפלה שנאמר הן על כפים כסה אור אין כפים אלא תפלה כלומר על שלא נשאו כפיהם למעלה ואין אור אלא גשמים שני' יפיץ ענן אורו : ושתו ממתקים היינו תורה ע"ד שנאמר ושתו ביין מסכתי : ממתקים ע"ד שנאמר ומתוקים מדבש ושלחו מנות לאין נכון לו היינו ג"ח ואין נכון הוא לו מי שלא היה לו כלום להכין מאתמול ע"ד שנאמר בשבת והכינו את אשר יביאו ושלשה אלו רמזו רז"ל :

באומרם שלא יהא מלבושך של שבת כשל חול והילוכך של שבת כשל חול ודבורך של שבת כשל חול : מלבושך רמז לצדקה שנאמר וילבש צדקה כשריון ודיבורך רמז לתפלה שאנו מרבים ביום השבת : והילוכך רמז לתורה שנאמר אהלך באמיתך היינו תורה שנקראת אמת וזה"ש ביום תליתאה רמז לשבת כנזכר ולפי שג' אלו הם יסוד העולם והצדיק אף הוא יסוד עולם שני' וצדיק יסוד עולם לפיכך צריך כל צדיק להחזיק בג' אלו :

לוח ארז"ל ג' דברים צריך כל ת"ח לידע כתב שחיטה ומילה : כי ידוע שהעבודה היתה בזמן שבית המקדש קיים ועתה התפלה במקומה שנאמר ונשלמה פרים שפתינו : וכמו כן הזובח יצרו ומתודה עליו נחשב לו כעבודה כמו שלמדו רז"ל ממה שנאמר זובח תודה יכבדנני וכתיב זבחי אלהים רוח נשברה וזהו כתב שחיטה ומילה : כתב היינו התורה שנאמר בה וכתבתם ונאמר וכתיב כתבם על לוח לבך : שחיטה הוא הזובח יצרו כאילו עשה עבודה ומילה ע"ד שנאמר ומלתם ערלת לבבכם רמז לג"ח כי ערלת הלב הוא המונע מידת הג"ח כענין שנאמר לא תאמץ לבבך : וכתיב צדקת תמים תיישר דרכו הרי שהעושה צדקה נקרא ישר ולפיכך הוא מזכיר בכל מקום מידת היושר אצל הלב ע"ד הכתוב כל ישרי לב וכתיב ולישרים בלבותם וכתיב ולקחתך לישרי לב מדה כנגד מדה וזה היא המילה שהזכיר :

וכן ארז"ל ג' הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מידותיו : מי שאינו כועס רמז לתורה כי לא הקפדן מלמד :

וכן ארז"ל כל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה כי ידוע שהתלמידים נקראו בנים והתורה נקראת ירושה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה וכתיב וממתנה נחליאל ונחלה היינו ירושה לפיכך מי שאינו מניח בן

תלמיד לדרשו כלומר ללמוד ממנו תורתו אלא שהי' קפדן
ובעל עברה ע"ד ולא הקפדן מלמד לפיכך הקב"ה מ"א עליו
עברה מדה כנגד מדה : וזה"ש מי שאינו כועס רמז
לתורה ומי שאינו משתכר רמז
לעבודה שנאמר יין ושכר אל תשת ואמרז"ל שתפלת
שיכור תועבה ומי שאינו מעמיד על מידותיו רמז לצדקה
ע"ד אחז"ל אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה
בממונו וזהו שאינו מעמיד על מידותיו לומר שכשם
שהקב"ה מדד לו במידה חסירה שהרי הוא צריך לזולתו
כמו כן הוא ימדוד במדה חסירה ולא יתן לצדקה אלא יתן
מכל מקום ולא יעמוד על מידותיו : או מי שאינו מעמיד
על מידותיו רמז שלא יתן הצדקה במדידה ובמנין רק יתן
ביד רחב כאחז"ל אין הברכה מצויה לא בדבר המדוד ולא
בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין כי ידוע שעיקר
הברכה מצוי' בנותני צדקה ע"ד יש מפזר ונוסף עוד ואין
הברכה מצוי' בזמן שנותנה במדידה או במנוי לרוב ציקנתו
אלא בסמוי מן העין ע"ד מתן בסתר יכפה אף שבסתר מגנו
החשבון או בסתר פנים כפשוטו של מקרא והוא סמוי מן
העין והוא מבואר למבין ולפי שני אלו הם כוללים כל המדות
הטובות לזה צריך האדם להתחזק בהם ולהתעורר תמיד
אנשי ביתו הם כלי שמעשה לבל יתרשלו בם כאחז"ל :

שלשה דברים צריך אדם לומ' בתוך ביתו ע"ש עם חשיכ'
עשרתם ערבתם הדליקו את הנר : שגוף
נקרא בית ע"ד שנאמר על אשר לא יזועו שומרי הבית :
שעה"ז נקרא ע"ש כאחז"ל מי שלא טרח בע"ש מה יאכל
בשבת וגם נקרא עם חשיכה לפי שהעולם הזה דומה ללילה
שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ : או עם חשיכה סמוך
למותו ע"ד שנאמר עד אשר לא תחשך שם צריך האדם
לפשפש במעשיו אם היה שלם בג' אלו : עשרתם היינו
צדקה ערבתם היינו תפלה ע"ד כי קולך ערב ודרשו רז"ל
שהוא בתפלה הדליקו את הנר היינו תורה ע"ד כי נר מצוה
ותורה אור : ומזכיר בשניהם לשון עבר עשרתם ערבתם
ובת"ת אינו מזכיר לשון עבר רק לשון ציווי שאמר הדליקו
והיינו לפי שהצדקה אינה מקבלת רק בזמן שהאדם עושה
אותו בחייו וזמן שהוא עודנו צריך אל העושר ולא כאותם
שאינם עושין צדקה כל ימיהם וקרוב למותם כראותם כי
לא במותם יקחו ילוו לבניהם תנו זה וזה לעני פלוני
צדקה כזו אינה מקובלת לפי שאינו עושה אות' רק לפי
שרואה שלא יוכל להנות טוב ממאמונו ובמדרש דימו הדבר
לעשיר שיושב על שולחנו ובעת האוכל בא אליו העני כו'
לפיכך מזכיר בצדקה עשרתם לשון עבר : וכן בתפלת
מזכיר ערבתם לשון עבר כאז"ל לעולם יקדים אדם
תפלה לצרה כו' וכן הוא אומר העריך שועך לא בצר כלומר
עד אשר לא יבואו ימי הרעה : עוד אחז"ל שמתפלל על
שעבר הרי זו תפלת שוא כו' לפיכך הוא אומר ערבתם
לשון עבר אבל בתלמוד תורה הוא אומר הדליקו את הנר
שעדיין לו פנאי לתקן את אשר עוות יכול לתקנו בתלמוד
תורה גם שת"ת מועלת סמוך למותו כי היכא דלא לישלוט
ביה מלאך המות כמבואר בפתיחה ראשונה אלו שעשה
דוד כו' ושלשתן נרמזים בפסוק אחד הראיני את מראיך
השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה : קולך
ערב זה תפלה ומראיך נאוה זו תורה שנאמר חכמת אדם
תאיר פניו וגם רמז לצדקה ע"ד שנ' וזרח בחשך אורך אצל
הצדקה וזהו שהזכיר לשון הראיני השמיעני לשון בקשה כי
הקב"ה מתאוה לתורתן ולתפלתן של ישראל ולצדקה שהם
עושין תפלה כאז"ל למה נתעקרו האמהות מפני שהקב"ה
מתאוה לתפלתן של צדיקים : לצדקה כדאיתא בגמרא שאלו
את ר"מ אם אלהיכם אוהב העניים למה אינו מפרנסן
אמר לו כדי להציל אותנו מדינה של גיהנם כלומר שחפץ
לזכות אותנו גם תורה כאז"ל רצה הקב"ה לזכות את
ישראל לפיכך הרבה להם תורה כו' לא חפץ הקב"ה לזכות
בג' כתרים אלו כי אם ישראל ולא לשום אומה התורה
כאז"ל בן נח שעוסק בתורה חייב מיתה כו' : לצדקה שנא'
צדקה תרומם גוי ודרשו רז"ל אלו ישראל וחסד לאומים
חטאת כל צדקה שעו"א עושין חטאת היא להם כי תפלה
כאז"ל הקול קול יעקב אין לך תפלה נשמעת שלא יהא בה
מזרעו של יעקב כו' וזה"ש ר' יוחנן ג' זרים הם הזכיר לשון
זר הכולל שני פירושים אחד לשון כתר והוא לישראל שמוכתרי'
בג' כתרים אלו : וכולל לשון זר ממש רמז לאותן האומות
שהם זרים אצלם ולא ישתמשו באלו הג' כתרים : אחד
כתר תורה הוא כפשוטו ב' כתר מזבח רמז לעבודה דהיינו
תפלה ג' כתר שלחן רמז לג"ח שהוא המפרנס רעבים
משלחנו כי השלחן רמז לעושר ואמרו רז"ל איזה עשיר מי
שיש לו נחת בעשרו ואין נחת אלא צדקה ע"ד שנאמר אצל
הצדק' ונקדש' תמיד וזה"ש שלשלחן זכה דוד וכולו שהוא היה
מפרסם עצמו על הצדקה שנאמר ויהי דוד עושה משפט
וצדקה ואחז"ל משפט של צדקה כשראה אחד יוצא חייב בדין
ואין לו לשלם הי' נותן לו משלו וזהו משפט לזה וצדקה לזה
של מזבח עבודה זכה אהרן. אבל של תורה עדיין מונח שכל
ישראל שוין בה ושמא תאמר מאחר שהתורה מונח עדיין והרי
הוא הפקר כמדבר שמא תאמר שהוא פחות שבהם ת"ל בי מלכי'
ימלכו כלומר שאף גודל שתפלה ושצדקה לא יתבאר כי אם
מתוך התורה ואם כן בוודאי התורה גדולה מכולם שהיא
מפרסמת גודל שלשתן :

וכן אמרו ז"ל אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם
הזה והקרן קיימת לעה"ב אלו הן כיבוד אב ואם וגמ"ח
והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם : הזכיר
תחילה ג' אלו תורה ועבודה וגמ"ח. אח"כ חזר ופירש שת"ת
היא הגדולה שבכולם וזה"ש כיבוד אב ואם רמז לתורה שנא'
שמע בני מוסר אביך ואחז"ל זו תורה שבכתב ואל תטש
תורת אמך זו תורה שבע"פ :

וכן

ובן אמרז"ל חמשה דברים חייב אדם לעשות לאביו ולאמו מאכילן ומשקן ומלבישן ומוליאן ומכניסן : רמז לתורה הנקראת אביו ואמו שחייב האדם שתהיה עריבה עליו כמאכל ומשתה ומלבוש וזה"ש מאכילן ע"ד לכו לחמו בלחמי : ומשקן כמאמר ושתו ביין מסכתי ומלבישן שנאמר צדק לבשתי וילבשני ומוליאן כמאמר חכמות בחוץ תרונה ע"ד ארז"ל אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר כו' ומכניסן ע"ד ארז"ל למה נמשלה דברי תורה לירק אלא מה ירק בסתר אף ד"ת בסתר והוא ע"ד ארז"ל אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס : וזהו שהזכיר כיבוד אב ואם רמז לתורה : וגמילות חסדים הייני כפשיטו · והבאת שלום רמז לעבודה שכן היתה מידתו של אהרן משים שלום בין הבריות שלא יבואו לידי קטטה וירבה הרליקית בין הבריות ויגלו לערי מקלט ויבקשו בתפלה תמיד על מות הכהן הגדול : וארז"ל לכך אמרה תורה עד מות הכהן הגדול לפי שהיה לו להתפלל על בני דורו שיהיה שלום ביניהם והוא מבואר למבין או הבאת שלום רמז לעבודת המזבח שעשוי להטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים הנקרא ריע וחבר לכנסת ישראל שנאמר זה דודי וריעי הרי שהזכיר כל שני כתרים במאמר זה ועדיין לא ידענו איזה הגדול שבשלשתן אם בשמר ות"ת כנגד כולם לפי שמתוכה יתגאל גודל שלשתן כנזר :

גם נראה לנו לבאר מאמר של ר' יוחנן בדרך אחר קרוב לפשוטו והוא ששני כתרים אלו הכהונה והמלכות ניתנו להנות משם ולזכות בם כי הכהן זכה בכ"ד מתנות כהונה : ומלכות כענין שנאמר וזה משפט המלך ואת בנותיכם יקח לרקחות וגומר הרי ששני כתרים אלו הי' לך זכי' להם ובסיבה זו מאמר שהיה להם זכייה בהם קלקלו הכהנים והמלכים ולקחו יותר מהראוי להם כענין שנאמר מלכם תכלאו עמי ופני עניים תטחנו והכהנים שנאמר מחטאת נביאיה מעון כהניה שהיו הכהנים שפגלין בזבחים ולקחו יותר מהראוי להם כענין בני עלי הכהן שלקחו בשר בזרוע ממקריבי הקרבן : והיתה סיבת החטא ההוא לפי שהיתה להם לך זכייה בכתרים אלו והותרה להם להנות משם וזה היתה סיבת הבטול שבטלה הקב"ה ברוך הוא משם מזרעו של אהרן ושל דוד עד אשר ישקיף וירא · אבל כתר של תורה שלא זכה בה בן אדם ולא הותר לשום אדם להנות מכתרה של תורה כאז"ל ודאשתמש בתגא חלף · וארז"ל כל הנהנה מד"ת נוטל חייו מן העולם : וארז"ל ולא קרדום לאכול ממנו המשילו התלמודות התורה לקורדם החוטב עץ כמו כן התורה עץ חיים היא למחזיקים בה : הרי שלא ניתן ליהנות מכתרה לפיכך אותו כתר עדיין מונח וקיים ואף בגליותינו זכות התורה עומדת בעדינו שנאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם אין זאת אלא תורה :

וזה"ש רבי יוחנן ג' זרים הם של שלחן זכה בה דוד מלת זכייה מורה בלשון ההמור על איזה דבר שיש לאדם לך זכייה בו : וזש"ה זכה בה דוד ואהרן כלומר שהותרה להם להנות מכתרם לפיכך ונטלה כלומר שניטלה משם כי הזכייה היתה סיבת הנטילה כנזכר וקאי אילה ונטלה על הקב"ה והוא מבואר למבין : ואם לפשוך אדם לומר לפי זה למה הזכיר אהרן ודוד היה לו לומר שהם הכהנים והמלכים שם המאמ' כפשוטו לא יקשה זה כמבואר לכל מבין בדקדוק קטן : אפשתה אמור לו שלכך נקט אהרן ודוד שהזכייה שהיתה לכהנים ולמלכים בשני כתרים אלו לא זכו להם רק בזכות אהרן ודוד · הכהונה כאז"ל בשכר תלמוד תורה זכה אהרן לכ"ד מתנות כהונה : והמלכות בזכות דוד שנאמר אחת נשבעתי לדוד אם לזרעו אכזב וגו' : הרי ששני כתרים אלו היה להם ירושה בכהונה כנאמר והיתה לו ולזרעו וגומר ובמלכות כתיב זרעו כשמש נגדי : אבל בתורה שאינה ירושה לאדם כאז"ל התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך כו' ולפי שאינה ירושה ולא ניתנה ליהנות מאותו כתר לפיכך לא נטל בה שום אדם ועדיין אותו כתר קיים הוא ואמר ר' יוחנן שמא תאמר פחות שבכולן היא : מאמר ששני כתרים אלו היה ירושה להם א"כ ענין מוכרח הוא שם כל אחד לשוב לנחלת אבותיו כענין שנאמר בכהונה ויבא מלאך ומטהר וטיהר את בני לוי והיה לה' מגישי מנחה : ובמלכות כתיב ודוד עבדי נשיא להם לעולם אבל התורה שאינה ירושה לאדם ואף היא עתידה שתשתכח מישראל כאז"ל עתידה תורה שתשתכח מישראל שנא' והפלא ה' את מכותך ואמר רב זו הפלאת תורה כו' ·

אם כן מאחר שאינה ירושה א"כ אין לה תובעין וכאשר תשתכח שוב לא תחזור חלילה · ת"ל בי מלכים ימלוכו : שהרי אף שני כתרים אלו הכהונה והמלכות אינן לחזור רק בזכות התורה כארז"ל גדולה תורה שמקרבת את הגאולה כו' ק"ו שהתורה עצמו תחזור ליושנה והוא מבואר למבין · וכן הוא אומר ומלאה הארץ דעה וגומר · ואף דוד ואהרן לא זכו לכתרם רק מצד התורה נוכל לומר שלזה מורה מלת זכה שהזכיר כי המלכות לא היה ראוי לדוד כי אם להקדוש ברוך הוא לבד כענין שאמר שמואל ה' הוא מלכיכם והיטב חרה לו כשבקשו ישראל מלך לפי שמאסו במלכות שמים · כענין שנ' כי אותי מאסו ממלוך עליהם הרי שלא היה דוד ראוי למלוך בכתר מלכות רק שזכה לו מצד תורתו שהוא מעלת מלכים עיד בי מלכים ימלוכו וכן דרז"ל הנה ראיתי בן לישי שלחמי יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו : יודע נגן שיודע לשאול · וגבור חיל שיודע להשיב איש מלחמה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה נבון שמבין דבר מתוך דבר · איש תואר שמראה פנים בהלכה : וה' עמו

שהלכה

שהמלכה נאותה בכל מקום רמוז במאמר זה כל השלמות
בהורגי איך שתהיה כאשר יתבאר בסמוך · הרי שהיה דוד
גבור בתורה ומעולה וזכה למלוכה כי כל מלך צריך שיהיה
גדול בכל אלו שידע איך להתנהג עם עמו כי עיני כל
ישראל עליו · גם אהרן לא היה ראוי לכהונה שהרי
משה היה ראוי לכהונה כמו שאמרו רז"ל ממה שנאמר
הלא אהרן אחיך הלוי ונומר רק שזכה אהרן לכהונה
בשכר וראך ושמח בלבו לפי דעת רז"ל ואין שמח בלבו אלא
תורה שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב · שכן ראוי לכל
כהן להיות אב בתורה כי הם המורים התורה וז"ש בי
מלכים ימלוכו ועל ג' כתרים אלו בקש משה תנויה שיהיו
ישראל מובדלים בהם מכל העמים כדא"ר יוחנן משום ר'
יוסי שלשה דברים בקש משה לפני הקדוש ברוך ונתן לו
בקש שתשרה שכינה בישראל ונתן לו בקש שלא תשרה שכינה
באומות העולם ונתן לו · בקש ואמר הודיעני את דרכיך
פירש"י מדות דרכיו ומשפטיו ודיניו הראוי לטכסיסי מלכות
ונתן לו : ופליגא דר' מאיר שאמר שתים נתן לו ואחת לא נתן
לו שנאמר וחנותי את אשר אחון אפילו אינו הגון ורחמתי
את אשר ארחם אפילו אינו הגון שר' מאיר סבור מאמר
שביקש להודיעו משפטיו ודיניו שידע איך ישתמש בשר ודם
בכתרו לילך בדרכי השם ומשפטיו והקדוש ברוך הוא לא
עשה בקשתו בזה ורמז לו שאין ראוי למלך בשר ודם לדון
כמשפטי השם כי הקב"ה עושה רחמים אף לאינו הגון שנא'
ורחמתי את אשר ארחם אפילו לשאינו הגון : ולא יאות כן
לעשות למלך בשר ודם במשפט כי אין מרחמים בדין שהרי
בזמן שעושה רחמים לאחר אז הוא כנעשה אכזר לפני בעל
דינו אבל השתיקה בשאלות הראשונות לגבי הדעות נתן לו :
והוא שלא תשרה שכינה באומו' רמוז לתפלה כארז"ל שהמתפלל
צריך שיראה כאילו השכינה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי
תמיד ואומה השכינה אינה שורה באומות גם כי ישועו אין
שומע להם כמו שדרשו רז"ל מפסוק הקול קול יעקב ביקש
שתשרה שכינה בישראל הוא כתר תורה כארז"ל שנים שיושבין
ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם : כי על ג' כתרים
אלו מליצו שמסר משה נפשו עליהם כארז"ל ג' דברים מסר
משה נפשו עליהם הדינין והתורה וישראל וכולן נקראו על
שמו : הדינין שייכו כתר מלכות שנאמר מלך במשפט
יעמיד הארץ : והתורה היא כתר תורה כפשוטו : וישראל
רמז לכתר כהונה ע"ד ואתם תהיו לי ממלכת כהנים לפיכך
נקראו שלשתן על שמו שנאמר זכרו תורת משה :
הכהונה שנאמר משה ואהרן בכהניו : המלכות כארז"ל
משה מלך אהרן כהן גו' : וכמוזר למפרשינו וכאשר שג'
דברים אלו שמסר משה נפשו עליהם רמז לג' עמודי עולם
שהתחלנו לדרשינו בם והם תורה ועבודה וג"ח · תורה
כפשוטה ודינין רמז לתפלה ע"ד חסד ומשפט אשירה :
וישראל רמז לג"ח : ע"ד צדקה תרומם גוי אלו ישראל

וארז"ל ג' סימנים באומה זו גומלי חסדים כו' ועל ג' אלו
מסר משה נפשו כי שלשתן צריכין למסירת נפש :
הצדקה שנאמר והפק לרעב נפשך : התפלה שנאמר
שפכי כמים לבך ונפשך : והתורה כארז"ל זאת התורה
אדם כי ימות באהל אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו
עליה כו' ולפי שהתורה צריכה שכנות רבות טרם שיבוא
האדם אל עומקה לפיכך מנה מעלות רבות בסיפור שבחו
של דוד באותו מאמר שהזכרנו למעלה ובכללם שמסר נפשו
עליה כנזכר והמית ילדו כענין שאמר ולבי חלל בקרבי :
וזהו שמספר והולך יודע נגן הוא שיודע לשאול ושאלה זו
הוא ע"ד שנאמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי
בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' הוא שיסייע לו שישב
תמיד באהלו של תורה וזהו לחזות בנועם ע"ד שנאמר דרכיה
דרכי נועם ונומר : ולזה אמר יודע נגן כארז"ל אין עומדין
להתפלל אלא מתוך שמחה שנאמר ויהי כנגן המנגן ותהי עליו
רוח אלהים · וזהו יודע נגן רמז לתפלה שהתפלל שאל צרכיו
כנזכר וזהו שיודע לשאול · וגבור חיל היינו שכבש את יצרו
כארז"ל איזה גבור הכובש את יצרו וזהו להשיב ע"ד שנאמר
להשיב נפשו מני שחת : איש מלחמה שיודע לישא וליתן
במלחמתה של תורה לישא היינו להתייסר כארז"ל ג' מתנות
נתן הקב"ה לישראל וכולם לא נתנם אלא ע"י יסורין ואלו
הן תורה וא"י ועה"ב תורה שנ' אשרי הגבר אשר תייסרנו יה
ומתורתך תלמדנו ארץ ישראל שנאמר כי כאשר ייסר איש
את בנו ה' אלהיך מיסרך וסמיך ליה להביאך אל ארץ
טובה : עה"ב ודרך חיים תוכחת מוסר : הרי שהתורה
נתנה ע"י יסורין רמז שאינה מתקיימת רק במייסר נוא
ע"ד שנ' טוב לגבר כי ישא עול שהתורה הנקראת טוב הוא בא
לגבר בזמן שנושא עול דהיינו היסורין וז"ש אל דוד שיודע
לישא ע"ד כי ישא עול · :

ובן מצינו בגמרא אמר ר' אליעזר אדם לעמל נברא
שנאמר כי אדם לעמל יולד ואינו יודע לאיזה עמל
אם לעמל פה או לעמל מלאכה כשהוא אומר כי אכף
עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא : ועדיין איני יודע
אם לעמל שיחה או לעמל תורה וכשהוא אומר לא ימיש
ספר התורה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא · שאמר
זה עם המאמר שלפניו ג' מתנות טובות כו' יתבארו כי אין
התורה מתקיימת בלומד שמפנק עידון הגוף כי אין שניהם
משתמשין בכתר אחד כי התורה הוא מזון הנפשי ולזה נקרי'
השלמות התורה בלשון אכילה ע"ד לכו לחמו בלחמי ונומ'
דברים תורה כלשון בני אדם כדי לסבר את האוזן מה שהוא
יכולה לשמוע · כי קיום הדבר הוא מזונו וכמו כן התורה
היא קיום הנפש שאר המזונות הגשמיים הם מזון גופני ומה
טוב ונעים שבת אחים גם יחד הגוף והנפש בזמן שכל אחד
מהם מזונו מזומנת לפניו בפני עצמו לגוף המזון הגופני ולנפש

שמזון הנפשי · בשנה שאף הנפש צריך אל המזון הגופני שאם אין קמח אין תורה מ"מ מלינו לפעמים שיכול אף הגוף להתקיים במזון הנפשי לבד ורא"י ממשה ואליהו שעמדו זמן מרובה בלא אכילה ושתי' ונזונו מן המזון הנפשי · וכ"ש שיכול הנפש להתקיים בטבע במזון הגופני שהרי הרשעים קיים במזון הגופני לבד · לפיכך אין קייהם קרוין חיים :

באר"ז"ל והמתים אינן יודעין מאומה אלו הרשעים שאף בחייהם קרוין מתים · והצדיקים אפילו במיתתן קרוין חיים · רלו בזה שהצדיקים אף בזמן שממיתן כח תאותם ע"ד אין ד"ת מתקיימין אלא בממית עלמו הוא שממית כח תאותו : מכל מקום קרוין חיים לפי שיכול הגוף להתקיים במזון הנפשי כמשה ואליהו : והרשעים אף בחייהם פי' שממלאין רסן בטנם ותאותם במזון הגופני מכל מקום קרוין מתים ע"ד אז"ל אם ימות יחיה כו' שבזמן שאין לנפש רק מזון הגופני כמו ברשעים או נקרא הנפש מלפה לשלחן חבירו ובזה אמרו רז"ל ג' אין חייהם חיים ואלו הן המלפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין מושלין בגופו וי"א אף מי שאין לו אלא חלוק אחד : ות"ק ת"ט לא חשיב להא אמר לך מי שאין לו אלא חלוק אחד אפשר לעיוני בה : רמזו במאמר זה בדרך כלל שהרשעי' בחייהם קרויין מתים · וזה"ש המלפה לשלחן חבירו הוא בזמן שהנפש מלפה להיות ניזון ממזון חבירו דהיינו הגוף ואין לו מזון התורני שנאמר בה כי הוא חייך ואורך ימיך לפיכך אין חייו קרויין חיים · ומי שאשתו מושלת עליו הוא היל"ר הנקרא אשה זרה שנאמר לופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ובמסכת סוכה דרשו רז"ל מקרא זה על היל"ר וזה"ש אין חייו קרוין חיים לפי שזה לופה אליו תמיד ומבקש להמיתו והרי חייו תלואים לו מנגד · ומי שיסורין מושלים בגופו הייני יסורין שמבטלין אותו מתלמוד תורה הנקראת עץ חיים כארז"ל כל יסורין שיש בהן ביטול תורה אינן יסורין של אהבה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ומי שאין לו אלא חלוק אחד רמז למי שמעשים טובים מועטין בידו כי המעשים טובים נקראים מלבוש שנאמר לדק לבשתי וכתיב פשטתי את כתנתי וגומר : ות"ק לא חשיב להא מי שאין לו מעשים טובים לפי שאפשר לו לעיוני כלומר לפשפש במעשיו ולתקן דרכיו אבל מי שכבר גבר בו היל"ר או היסורין או הוא מעוות לא יוכל לתקן כי ההרגל נעשה טבע שני · יתבאר מזה שהתורה הוא מזון הנפשי ואז יתקיים אף בזמן שמרעיב גופו עליה כארז"ל כל המרעיב עלמו על ד"ת בעולם הזה הקדוש ברוך הוא משביעו לעולם הבא שנאמר ירויון מדשן ביתיך וגו' : ואמר ר' יהודה בר סימון כל המשחיר פניו על ד"ת בעולם הזה הקדוש ברוך הוא מלבינו לעולם הבא שנאמר מראיהו כלבנון : שכי דברי שאמורא"ס שתומים וחתומים הם ואינן אומרין אלא דורשינו והוא ע"ד שנאמר לדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים בבית י"י בחלרות בית אלהינו יפריחו : המשל בפסוק הע"ו כחלר שלפני הבית והעולם הבא לבית עלמו כי שם ביתו של כל ירא אלהים ע"ד ארז"ל התקן עלמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין והמשל עוד הלדיק בעולם הזה לפרחה בעלמא שאמר לדיק כתמר כי ידוע שהמתן שכר נקרא פרי ע"ד פרי לדיק עץ חיים וכתיב ואוכביה יאכל פריה ולפי שהלדיקים אינן אוכלין שכרן בעולם הזה לפיכך המשילן לפרחה בעלמא שכובלת עליה · ובעולם הבא המשילן לעץ שתול כי שם יהיה שתולין לעד : וזה"ש לדיק כתמר יפרח ואיתא במדרש מה שתמר הזה נילה רחוק כמו כן הלדיק אינו אוכל שכרו רק לאחר שבעים שנה ומתן שכרו רחוק ולפיכך המשילם לפרחה שכובלת כאר"זל בני אדם דומין לליץ השדה הללו נולין והללו כובלין כלומר שהרשעים נוללין בעולם הזה ע"ד שנ'ראית רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן : והללו כובלין אלו הלדיקים וזהו שהמשילם לפרחה וכן הוא אומר יפרח בימיו לדיק : וכן ארז"ל ביומו תתן שכרו מלמד שמכיר לילה נגבה כל היום כו' כי שאדם דומה בעולם הזה כשכיר והוא מבואר הכל באר היטב לקמן פרש' ואתחנן ע"ש · ואמר כארז בלבנון היינו לעולם הבא ששם יהיו שתולין לעד לא יקבלו · הפסד ותמורה · וזהו שחזר ופירש הפסוק באיזה זמן יהיו דומין לפרחה ובאיזה זמן יהיו שתולין לעד : זה"ש שתולים בבית י"י היינו לעולם הבא הנקרא בית · בחלרות אלהינו יפריחו היינו העולם הזה הנמשל לחלר שם אינן דומין רק לפרחה כנזכר : וזה"ש מראיהו כלבנון בחור כארזים רמז לעולם הבא כנזכר : וכן מה שאמר ירויון מדשן ביתיך הוא לעה"ב הנקרא בית כנזכר · או יהיה ביאור של מראיהו כלבנון כי הבית המקדש נקרא לבנון ע"ד ההר הטוב והלבנון ובב"ש כתיב והלבונוים רבי' לאורך ואף כאן הוא רמז שהקב"ה יבהיק זיוס לעולם הבא או שלעתיד יזכו לעלות למדרגות המלאכים שנאמר אראלם וגובה להם ויראה להם וכתיב התם וממקדשי תיראו שה"ל מראיהו כלבנון : הרי מבואר שאני המקראות שדרשו ר' יהודה ור' תנחום שלדברים בעולם הבא : ומכח סברא למדו ממה שאמר מראיהו כלבנון הרמז שהקב"ה יבהיק זיוס רמז למי שמשחיר פניו בעולם הזה : ומה שאמר ירויון מדשן שהוא לשון שובע רמז למי שהרעיב עלמו בעולם הזה : וזהו שדרש ר' יהודה כל המשחיר פניו על ד"ת הקב"ה מלבינו כו' :

ובן הוא אומר אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש ונומר אמרה כנסת ישראל אל האומות אל תחשבו לי לבזיון שפני משוחרין בעולם הזה וראיה זו היא לבזיון ע"ד השמה יבטו יראו בי וזה"ש אל תראוני לבזיון שפני משוחרין בעולם הזה לפי ששיחור בא לי מצד · שעסקתי

פתיחה שניה

בתורה הרבה וזהו שאמ' זכי השמש היינו התורה שנקראת שמש כי כמו שהזוהר השמש הוא עשוי להתלבן כמו כן זוהר התורה הקדוש ברוך הוא מלבינו לעולם הבא · בני אמי נחרו בם שהתלמידי חכמי' בני התורה · שנקראת אם ע"ד ואל תטוש תורת אמך וכתיב כי אם לבינה תקרא נחרו בי הם חרחרוני לעסוק בתורה : שמוני נוטרה את הכרמים אלו בתי מדרשות לשקוד על דלתותיהם יום יום כארז"ל נשכימה לכרמים אלו בתי מדרשות כו' : כי כמו שהכרם מגדל היין כמו כן בתורה כתיב מסכה יינה אף ערכה שלחנה כרמי שלי לא נטרתי שמתוך שהייתי טרוד לעסוק בתורה עזבתי כרמי לא יזמר ולא יעדר וזה היתה בדורו של חזקיה שנאמר כל מקום אשר יהיה אלף גפן באלף כסף לשמיר ושית יהיה ודרשו רז"ל אע"פ שאלף גפן באלף כסף מ"מ לשמיר ושית יהיה לפי שהיו טרודי' לעסוק בתורה וכן שבחו חכמי' דורו של חזקיה כארז"ל שקר החן זה דורו של משה והבל היופי זה דורו של יהושע אשה יראת י"י היא תתהלל זה דורו של חזקיה והוא שלמדו תורה מתוך דוחק לפיכך נמשלה תורתו של חזקיה לשמן כארז"ל חבל עול מפני שמן חבל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה כי השמן אינו מתעלה רק ע"י כתישה כמו כן בתורה כתיב כתית למאור כאשר יתבאר בנ"ה בפרשת ואתה תצוה ע"ש : וז"הו שכתוב כרם היה לשלמה בבעל המון וגומר כרם אלו בתי מדרשות · היה לשלמה זה הקב"ה שהשלום שלו : בבעל המון אלו ישראל בני אברהם הנקרא אב המון · איש יבוא בפריו אלף כסף כרמי שלי לפני כלומר אע"פ שכל איש היה יכול להביא בפריו אלף כסף מכל מקום כרמי שלי לפני הקדוש ברוך הוא אומר כן שהי' עוזבים כרמיהם ועוסקין בכרמי דהיינו בתורה : והאלף לך שלמה אותן שאלף שהם מפסידין בעבורך עליך מוטל למלאות החסרון ההוא ולהוסיף מאתים עליו כדין שנהנה מן ההקדש כמו כן ישראל נקראו קודש שנאמר קודש ישראל לה' והקב"ה יש לו הנאה כשישראל עושין רצונו וז"ש ומאתים לנוטרים את פריו שאתה צריך להוסיף מאתים שהוא החמישית והוא מבואר למבין : עוד יש בפסוק האלף לך שלמה ענין מפואר אין כאן מקומו להאריך בו ובפרשת אתם נצבים יתבאר שם בנ"ה יתבאר מכל זה שהתורה שנלמדת מתוך דוחק היא עיקר : וזה"ש ר' אלעזר אדם לעמל יולד כו' : כי ג' מיני עמל הן א' תורה כארז"ל ובתורה תהא עמל : ב' עמל מלאכה ע"ד וזה חלקי מכל עמלי · ג' עמל יסורין שנאמר למה יתן לעמל אור ועל שלשתן הוא אומר אדם לעמל יולד שבוודאי לשלשתן נברא האדם : לתורה שנאמר אם לא בריתי וגומר ולמלאכה כארז"ל כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה כו' וליסורין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה : אבל איני יודע בני מיני עמל אלו אם הם מחולקין כל אחד מכין בפני עצמו או אם נמשכו שלשתן על כוונה אחת : או איזהו מהם טפל ואיזהו עיקר · וזהו שאמר אבל איני יודע אם לעמל של זה או לעמל פה כלומר איני יודע איזה מהן עיקר אם עמל מלאכה או עמל פה דהיינו התורה התלוי' בפה : וכשהוא אומר נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוי אומר שעמל פה עיקר דהיינו התורה מלמ"ד עמלה לו דהיינו לעצמו שאם היה שפי' שלשתי' אע"פ מכלן שהוא לו כין להיו' היה תן עוב לאחריהם והוא יכין ואחר ילבש · אבל אם הוא מדבר בעמל תורה או הוא בוודאי לו שנאמר יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך : וכתיב אם חכמת חכמת לך וז"ש נפש עמל עמלה לו והוא מבואר ועדיין איני יודע אם לעמל שיהא פי' מאמר שהוא עמל כולל אף עמל יסורין הנקראים שיחה שלשון מדכים ושיח : שיחי וכאבי אבל איני יודע באיזה ענין יהיו' היסורין אם שיהיו יסורין ממש שמבטלין האדם מת"ת ממש : וזה"ש אם לעמל שיחה דהיינו יסורין ממש או לעמל תורה כלומר או שיהיו היסורין בענין זה שמביאין לידי ת"ת · או שיהיו היסורין באין מהתלמדות התורה כי לכך נקראת התורה תושיה שמתשת כחו של אדם : או שימעט בתענוגות בני האדם ויסורין כאלו מביאין לידי שלמות התורה ע"ד זאת התורה אדם כי ימות כו' : כי היות שמרוב אכול יתרבה הליחה הלבנה באדם : וידוע שבעלי הלבנה אינן יכולין לעיין בדברים עמוקים כידוע מחכמת הטבע וכשהוא אומר לא ימוש ספר התורה מפיך הוי אומר לעמל התורה נברא שהיסורין יהי' בענין זה שמביאין לידי ת"ת שאם יהי' הפירוש יסורים ממש המבטלין אות' מת"ת אם כן אינו מקיים לא ימוש ספר התורה מפיך · ואמר ריש לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף אין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו וגומר ואין רשף אלא יסורין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף : ועל ארז"ל כל יסורין שיש בהן ביטול תורה אינן יסורין של אהבה כו' · וא"כ באיזה ענין יהא היסורין שיקויים בהם לא ימוש : אלא שהם בדרך הנזכר שימעט בתענוגים ויסורין כאלו מביאים לידי תלמוד תורה : הרי שכל ג' מיני עמל נמשכו על כוונה אחת שכולם הם סיבה לתלמוד תורה כנזכר וזה"ש על עמל האדם לפיהו שכל מיני עמל הן מלאכה הן יסורין הכל בשביל פיהו כלומר בשביל התורה ע"ד למען תהי' תורת ה' בפיך : והם יסורי הרעבון כנזכר וזהו שאמר ר' יוחנן ג' מתנות טובות כו' וכלם לא נתנו אלא ע"י יסורין כו' ובנין אב לכולם הוא שנאמר אצל ארץ ישראל ויענך וירעיבך וסמיך ליה כי כאשר ייסר איש את בנו וגומר וסמיך ליה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה היינו א"י אוירא דמחכי' כאר"זל וזהב הארץ ההוא טובה אין תורה כתורת ארץ ישראל ולזה וכן שבת ויענך וירעיבך וארז"ל אלא מפה ויכסהו שענן שנת ימים לנזרך אכילה

שבילה ושתיה שבמעיו ומתוך כך השיג מה שהשיג : ולפי שדרשינו שיושב בדברי ריש לקיש שאמר כל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו ודחק עצמו לדרוש פסוק ובני רשף וגומר והרי הוא מקרא מלא שנאמר ואכל בשרו שרפא ק"ו שלא יחלה בעבור : אלא כרפה שאף רוצה לומר המקרא אדם לעמל יולד כמו שדרשו ר' אלעזר כי הוא דיסיה דקרא של ובני רשף שהכל פסוק אחד הוא בפיוב ואמר שאדם לעמל יולד כולל אף על פי שיש דין מ"מ שלא תאמר שגם יסורין מאת לכך דרש פי' דקרא ובני רשף נביהו עוף שהעוסק בתורה יסורין בדילין ממנו כו' וא"כ מהו שאמר אדם לעמל יולד אלא כיסורין שם בדרך הנזכר שימעט בתענוגות בני האדם כנזכר וזהו שמסיק שם בגמרא אמר ר' יוחנן לריש לקיש זהו אפילו תינוקות של בית רבן יודעין שנאמר ויאמר אם שמוע וגומר כל המחלה וגומר : אלא אימא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין שנאמר החשיתי מטוב וכאבי נעכר : לפום ריהטא משמע כאילו רצה ר' יוחנן לדרוש אותו פסוק בעצמו שדרש רוצה לומר בענין אחר לא כר"ל ואינו כן שהרי ר' יוחנן דרש פסוק אחר ומה ענין זה לזה וכדי ליישב שאמר אומר שגם אף ר' יוחנן דרש אותו פסוק בעצמו של ריש לקיש והוא בדרך זה שבני רשף שהיינו יסורים באין על יגביה עוף כלומר על מי שמגביה עצמו וגודל מה"ת הנקרא עוף כנזכר · ושהפרש שבין ר' יוחנן לריש לקיש שזה אומר שאלת יגביהו קאי על בני רשף ורבי יוחנן סבר שאלת יגביהו קאי על עוף והוא מבואר למבין ולפי משמעות הפסוק מסתבר יותר כריש לקיש לפיכך הוצרך ר' יוחנן להביא ראייה למדרשו מפסוק אחר שאמר החשיתי מטוב וגומר הרי מבואר שהשלשתן כחוט המשולש הצריכין זה לזה ועליהם רמזו באמרם אשריכם ישראל בזמן שאתם עוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם כו' תורה כפשוטו' וגמילות חסדים רמז למלאכה שעושה כדי קיי נפשו : ע"ד גומל נפשו איש חסיד ויש בו רמז ליסורין כאמרם היושב בתענית נקרא חסיד · שנא' גומל נפשו איש חסיד הרי מבואר שהשלשה אלו בזמן שהן ביחד כחוט המשולש וכולם זוכין אל השלימות אז היצר הרע מסור בידו של אדם :

ובן אמר שלמה עליו השלום טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם : רצה בזה שטובה תורה שעמה מלאכה שבוודאי יש להם שכר טוב ואין טוב אלא תורה ע"ד אמרז"ל שכר מצוה מצוה : וזהו שכר טוב בעמלם כי שניהם נקראו עמל כנזכר · כי אם יפול האחד יקים את חבירו ע"ד אם אין תורה אין קמח ואם אין קמח אין תורה ומתחלה אף בהיפך כן הוא שאם הוא נופל בחסר וחסר לחם אז התורה מקימה אותו שיאכל קימעם ומתברך במעיו : וכן שלחם שעל לתורה ע"ד אם אין קמח כו' : גם אם ישכבו שנים וחם להם כי התורה בקראת אם לה מחממת ומתלבנת כר הנפשי והמלאכה אמרז"ל גדולה המלאכה שמחממת את בעליה : והוא רמז בדרך משל לשאילו ממקרה העולם הזה ע"ד שנאמר צנים פחים בדרך עיקש שומר נפשו ירחק מהם : שומר רמז לתורה ע"ד שנאמר בשכבך תשמור עליך : נפשו רמז למלאכה ע"ד כי אליו הוא נושא את נפשו שנאמר בשכיר · אלו השנים ירחיקו הצנים פחים ואמר ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו שאף בזמן שיתקוף עליו היצה"ר הנקרא תקיף מלך זקן וכסיל אז אלו השנים יעמדו נגדו זולת השנים אלו התורה והמלאכה יכולין לקבל העדר בזמן שהיצה"ר מראה לאדם דרך בתענוגות בני האדם שיתגאל בהם האדם ואז על כרחו ירבה האדם במלאכה להשיג את אשר בקשה נפשו ויבא לידי ביטול ובזה שיצה"ר יכול לנתקם זה מזה התורה מן המלאכה : אבל החוט המשולש דהיינו בזמן שהוא מורגל לשבר תאותו דהיינו עמל יסורין אז הוא שלם בכל שני מיני עמל תורה מלאכה ויסורין אז אין היצה"ר יכול לנתקם ולבא כנגדם בשום תחבולה בעולם וזהו לא במהרה רמז ליצה"ר שכל מעשיו במהירות ואינו מניח לאדם להתבונן אל אחריתו פן ישיג כי שקר תרמיתו ולפיכך הוא מזהיר את האדם ולבך אל ימהר וגומר ואין לב אלא היצה"ר שנאמר כי יצר לב האדם רע : וכן הוא אומר חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים רמז ליצה"ר שנקרא איש והוא מהיר במלאכתו ולפני מלכים המורגלים בתאות העולם יתיצב יש לו תקומה עמהם אבל לפני חשוכים שהם הממעטין בתאוות ומושכין עצמם מהם לפניהם בל יתיצב וז"ש וחוט המשולש לא במהרה ינתק כלומר ביצה"ר הנקרא מהרה כנזכ' אין בו כח לנתקם או נקרא היצה"ר מהרה ע"ד שנאמר והייתי עד ממהר וגומר · וכן היצה"ר מעיד על האדם לעתיד כמו שלמדו רז"ל מפסוק ואחריתו יהיה מנון כו' :

ועל ג' אלו תורה יסורין מלאכה אמרז"ל לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין כו' לא עליך המלאכה לגמור שהוא עמל המלאכה שלא יגמור מלאכתו לעשות אותה עיקר : ולא אתה בן חורין לבטל היינו רמז לעמל יסורין כי היסורין מוציאין את האדם לחירות ממקרי הזמן כמרז"ל ק"ו משן ועין שהוא אבר אחד ומוציא האדם לחירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם לא כ"ש : אם למדת תורה הרבה כו' היינו עמל תורה : ונחזור לביאור המאמר שאמר אלא דוד יודע נגן שיודע לשאול כבר הוא מבואר למעלה : איש גבור שיודע להשיב היינו להשיב נפשו מיני שאת לאור באור החיים והוא בכבישת יצרו : איש מלחמה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה כלומר שיודע לחבר שתים שאת ומתן דהיינו מלאכה עם מלחמתה של תורה

תורה ע"ד טובה תורה שעושה מלאכה כו': או כענין שהזכרנו למעל' ליטא ע"ד טוב לגבר כי ישא עול רמז ליסורין וכתיב כשאתי אימך אפונה וליתן היינו לקחת ע"ד נותן לחם לכל בשר וזהו איש מלחמה ע"ד כי נתן מלחמו לדל: איש חומר שמראה פנים בהלכה כלומר שמראה פניו ממש לתלמידיו. והוא מועיל כדאמרה רבינו האי דמחדדנא מחבירי משום שראיתי את ר' מאיר מאחוריו ואלו חזיתי' בפניו הייתי מחדדנא טפי שנאמ' והיו עיניך רואות את מוריך וזהו איש חומר שנאמר ראו את פניו היו תלמידיו מחודדים ע"ד חכמת אדם תאיר פניו שפניו מאירים ונותנין חכמה לזולתם: איש נבון שמבין דבר מתוך דבר רמז לנסתרה של תורה כי לכל פסוק יש פשט נגלה ונסתר כאשר נוכיח שמאמרם ז"ל הוא שאמרינו בגמרא מאמרים רבים סותרין זה לזה:

שתניא ר' בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים ושלא לשמה נעשית לו סם מות: ואריב"ל מאי דכתיב וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים כו' והיינו דאמר רבא דאימינה סמא דחייא דלא אימין בה סמא דמותא: עוד ארז"ל כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם מות שנאמר יערף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם וגומר: ויש להתבונן מה ענין פסוק זה של יערוף כמטר אל העוסק שלא לשמה: ונראה שכל אלו המאמרים כוונה אחת להם כי סותרים מה שאמר רב יהודה לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה ומתוך שלא לשמה בא לשמה: אע"פ שכבר תירצו התוספות קושיא זו במסכת קדושין ואמרו תרי שלא לשמה הוו כו'. אמנם נראה שלא נחלק ביניהם מ"מ אחר שנאמרים בלשון אחד והנכון הוא שבכל מקרא יש פשט נגלה ונסתר: שהנגלה הוא פשט של המקראות שהנגלה לכל ועל הנסתר דרשו רז"ל במדרש תהילים מ"ד לא ידע אנוש ערכה אמר ר' אלעזר לא נכתבו פרשיותי' של תורה על הסדר שאילו היו נכתבין על הסדר כל הקורא בה הי' יכול להחיות בה את המתים לפי כך נתעלמו סידוריה של תורה ואע"פ שנתעלמו גלוין הן לפני אלהים שנ' מי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות מהם תבאנה ויגידו למו ואומ' אלהים הבין דרכה וגומר עכ"ל: יש להתבונן במדרש זה שאמר ואעפ"כ גלוין הן לפני אלהים ד"ר פשט הוא שאליו הכל נגלה ואף הפסוק שאמר ומי כמוני וגומר מה הגיד לנו בזה ונראה שכוונת המדרש שסידוריה של תורה אינן נגלין רק לשעמל בה שמתוך שמתמיד בה יכול להשיג ואף נסתרה שנאמר ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה דווקא מחשוב כחי בעולם הזה שלא המית כח תאוותו שממנו היא נעלמה ע"ד אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו כו': ואף ממי שמגביה דעתו עליה לשמים אף מאתו היא נעלמה כארז"ל לא בשמים היא לא תמצא התורה במי שמגביה דעתו עליה לשמים. וז"ש ומעוף השמים נסתרה או הזכיר לשון מעוף ע"ד שנא' התעיף עיניך בו ואיננו ודרשו רז"ל ממקרא זה שאין ד"ת מתקיימין במי שאינו שוכח אותה רק פעם או שתים כי עשה יעשה לו כנפים הם כנפי השכחה המפריחין אותה לאויר: וזה"ש ומעוף השמים נסתרה לפי שאינה נגלית רק במתמיד ועמל בה וסמך ליה אלהים הבין דרכה רמז לת"ח הנקרא אלהים ע"ד ראה נתתיך אלהים לפרעה שהיא נגלית לת"ח הנקראים אלהים וכן אמרינו ברשב"י וסיעתו שהשיגו בחכמת' אף נסתרה של תורה עד שהיו יכולין להחיות המתים כמו שאמר אנטונינוס לרבי ידענא דאפילו זוטרא דבכו מחיי מתים הרי שאמרינו שהשיגו החכמים נסתרה של תורה והיינו מתוך שהיו במערה והי' חיים חיי צער עד שהמיתו כח התאוה: ולפי שהוא מצד אפשר שישיג האדם אף הנסתר אמנם בעמל ובטורח רב: לפיכך אמר ר' אלעזר לא נכתבה פרשיותיה על הסדר שאילו כן כל אדם היה יכול להשיג נסתרה בלא טורח לפיכך נתעלמו כדי שיהיו עמלים בתורה ומתמידין בה ולזה יורה מלת כל לדקדק שכולם לא ידעו סידוריה אמנם נגלין סידוריה לקצתם ליחידי הדור ולשרידים אשר י"י קורא. וז"ש אע"פ שנתעלמו גלוים הם לפני אלהים היינו לפני ת"ח שנקראו' אלהי' לפי שהשוה הקב"ה כבודם לכבודו שנאמר את י"י אלהיך תירא ודרשו רז"ל את לרבות ת"ח: וכתיב תורה יבקשו מפיהו כי מלאך י"י צבאות הוא ואמרינו מלאך שנקרא בשם ה' ממש ע"ד שמי בקרבו: והטעם הת"ח שמכירין ידיעת אלהותו ורואין בעלם כבודו והוא בזמן שממיתין תאותם שנאמר כי לא יראני האדם וחי אבל כשהוא חשוב כמת יכול לראות בעין השכל ידיעות אלהותו ואז השוה הקב"ה כבודם לכבודו שנאמר כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך לקריאה זו שהיא קריאה ממש שנקראו בשם י"י ולפיכך ויראו ממך ע"ד את שם י"י אלהיך תירא וע"ד שנאמר במלאכים גיבה להם ויראה להם. וז"ש ר' אלעזר גלוין הן לפני אלהים לפני אותן הת"ח שהשוה הקב"ה כבודו לכבודם כביכול: וז"ש מי כמוני יקרא שהוא בדרך ה' דעה לא בדרך שאלה שמי שהוא כמוני ממש הוא יקרא וגומר: ואף אם נאמר שדברי ר"א הם כפשוטו מ"מ יש בו רמז שגלויים הם לעבדיו כענין שנאמר כי לא יעשה ה' אלהי' דבר כי אם גלה סודו לעבדיו הנביאים הם הת"ח הנקראו נביאים שנאמר ואהרן יהי' נביאך וסוד זה הוא הסוד הנסת' שבתורה שנאמר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם: וברית זה התורה שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ויראיו שהזכיר הם הת"ח הדומין למלאכי' שנאמר אלהים ויראי' להשה"ד סוד ה' ליראיו הוא שנסתרות שבתורה שאינם נגלים רק להקב"ה שנאמר הנסתרות לה' אלהינו מ"מ הוא מגלה אותו ליראיו: וכל העוסק בתורה ואינו מאמין בנסתרות יצא שכרו בהפסדו כמו שאמר ר' שמעון בן יוחאי

יוחאי ווי ליה לבר נש דאמר הני מילי דאורייתא אתו
לאשתעויה סיפורין בעלמא כו' נמצא שהסיפורין שנכתבו
בתורה נכתבו לשם זה נגלות על נסתרה שזולתם לא היינו
מאמינים רק בפשוטה וזה"ש כל העוסק בתורה לשמה
נעשית לו סם חיים לשמה היינו שקורא הסיפורין שבתורה
לשמה היינו לשם נסתרה שאין תועלת גדול בפשוטה זולת
בנסתרה אז הוא כאילו היה בידו סם חיים שיכול להחיות
בו את המתים : והעוסק שלא לשמה ואינו מאמין
בנסתרה אז נעשית לו סם מות מלה כנגל שלה :
וזה"ש רבא דאימין בה שהמיימין בה לצד ימין סמא דחיי
ע"ד אורך ימים בימינה והוא מבואר למבין : דלא אימין
בה סמא דמותא וכן ארז"ל הכופר בתחייה אין לו חלק
לעה"ב שכופר בנסתרה של תורה שבה יכולין להחיות
המתים אז אין לו חלק לעולם הבא : והוא ע"ד שארז"ל
כי טל אורות טליך כל העוסק באור' של תורה התורה מחייהו
כו' ואורה של תורה דמו לסידורים של תורה ולהכנס תר שיש
בה ע"ד כי נר מצוה ותורה אור קרא שנגלה נר מצוה שהם
המעשיות המבוארים מתוך הנגלה והנסתר שהוא צריך
להשתלמות התורה קרא תורה אור : כי ידוע שאור הוא
גדול מנר וכמו כן הנסתר גדול מהנגלה וכן ארז"ל כשאלה
שאלה לפני חכמים תלמוד גדול או מעשה גדול נענו כלם
ואמרו תלמוד גדול כו' ולכך המשיל הנגלה לנר והנסתר
לאור והמשיל עוד הנגלה למטר והנסתר לטל באמרו
כי טל אורות טליך הזכיר שאור הרמז לתורה אור והזכיר
אצלו הטל שנאמר יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי
המשיל הנגלה למטר שאין תועלתו גדול כמו תועלת מטל :
וזה"ש יערוף כמטר לקחי ואין לקחי אלא המעשיות
שמבינים מתוך שנגלה ע"ד שנאמר חכם לב יקח מצות
וכתיב כי לקח טוב נתתי לכם שהנגלה שנקרא לקח טוב
נתתי לכם לכולכם כלומר כלכם שוים בו ומ"מ אל תעזבו
מאמר שהנסתר שאינו מושג לכל לעזבו מכל וכל ולייאש
ממנו לכך אמר תורתי אל תעזובו שתורתי הוא ע"ד ותורה
אור אל תעזובי אלא תהיו עמלים בתורה : ותשינו אף
שנסתר וזה"ש יערוף כמטר לקחי שמי שאינו מאמין רק
בנגלה אז היא נעשית לו סם מות ע"ד כל הכופר בתחייה
אין לו חלק לעולם הבא וע"ד כי טל אורות טליך כל העוסק
באורה של תורה הנמשל לטל אז התורה מחייהו : וכל מי
שאינו עוסק באורה של תורה הנמשל לטל רק בנגלה
הנמשל למטר אז אין התורה מחייהו ע"ד כל הכופר בתחי'
כו' : וזה"ש יערוף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה
כו' שנאמר וערפו שם וגומר : ואמר תזל כטל אמרתי רמז
לנסתרה והזכיר לשון אמרתי : ע"ד שנאמר אמרות ד'
אמרות טהורות הוא הנסתר שדרך אלהים דרכו ולכך
לשון יזל : ע"ד ונוזלים מתוך בארך וכתיב מקור מים חיים
את ד' הוא מקור התורה הנמשל למים והנסתר למ"ס

חיים שבו יכולין להחיות כו' והמשילו לטל שעתיד הקב"ה
להחיות בו את המתים והוא מבואר למבין ויש עוד בפסוק
זה ענין מה שדרשו רז"ל יערוף כמטר לקחי לפי שהמטר
אין הכל שמחים בו כמו הולכי דרכים ומי שבורו מלא יין
לפיכך הזכיר לשון יערוף אבל הטל הכל שמחים בו לפיכך הזכיר
לשון תזל : מדרש זה בארנו ע"ד זה נגלה ונסתר וכתבנו
על זה דרוש מפואר אין להאריך עתה בו ומבואר הוא בפ'
האזינו בנ"ה ע"ש : ונשוב לביאור המאמרות שאמרו כל
העוסק בתורה נעשית לו סם חיים כדא"ר חנינא מ"ד
שמעו כי נגידים אדבר למה נמשלו דברי תורה לנגיד מה
הנגיד הזה יש בו כח להמית ולהחיות אף ד"ת כן והוא שמחיין
למיימינין בה וממיתין לשאינו מיימין בה : ולפי שהנסתרות
אינן נגלין רק להקב"ה כאמרו אלהים הבין דרכה נמצא
שהמאמין הנסתר הרי הוא כאילו נעשה שותף להקב"ה
במעשה בראשית כי כשברא הקדוש ברוך הוא עולמו ברא
אותו בכח כדאיתא במדרש ואהיה אצלו אמון אומן התורה
אומר אני הייתי כלי אומנות של הק"בה בי היה מביט וברא
עולמו כו' ונוכל לומר עוד שלזה כיון רבא דאמר לאיימין בה
סמא דחיי כאילו אמר דאומן בה שהוא רמז אל הנסתר שהוא
האומן והוא מבואר למבין ובדרך הדעה זו יתיישבו כל
המאמרים הסותרים לדברי ר' יהודא שאמר לעולם יעסוק
אדם בתורה אף שלא לשמה כו' ורצו בזה שלא תאמר מאחר
שהנסתר עיקר א"כ אניח הנגלה ולא אעסוק רק בנסתר
ויהי' הנגלה בטל : לפיכך אמר ר' יהודא לעולם יעסוק
אדם בתורה אף שלא לשמה שיעסוק אף בנגלה : ובאיזה
ענין יעסוק בנגלה הוא שמתוך שלא לשמה בא לשמה
כלומר שיעסוק בנגלה תחילה ומתוך הנגלה יבא אל הנסת'
וזה"ש שמתוך שלא לשמה דהיינו הנגלה יבא אל לשמה
דהיינו אל נסתרה שאם יעסוק בנסתרה תחילה אז יבלבל
מחשבתו ולא יעלה בידו לא זה ולא זה : וזהו שהקדים בכל
מקום הנגלה לנסתר באמרו כי נר מצוה ותורה ונומר
ובאמרו כי לקח טוב ונומר ובאמרו יערוף כמטר לקחי ונו':
כמבואר למעלה : וכן ארז"ל כל שיראת חטאו קודמת
לחכמתו חכמתו מתקיימת כו' יראת חטא הם המעשיות
הנגלין מתוך הנגלה ע"ד כי נר מצוה : חכמתו הוא הנסתר
המושג מתוך עומק העיון ע"ד אמרו והחכמה מאין תמצא :
וסמיך ליה אלהים הבין דרכה רצה בזה שהחכמה מצוי'
באותן שחושבין עצמם לאין בעה"ז כמשה ואהרן שאמרו
ונחנו מה לכך זכו להשגת השם יותר מזולתם וכן היא אומ'
ומותר האדם מן הבהמה אין והוא החכם הנקרא' אין כן אמר
דוד בהמות הייתי עמך וזהו והחכמ' מאין תמצ' והוא מבוא'
והוא שאמר בזמן שיראת חטאו קודמת לחכמתו היינו בזמן
שמקיים הנגלה לנסתר אז שניהם מתקיימין בידו ובהיפך
שניהם אין מתקיימין בידו : וזהו שאמרו אבל דוד שהיה

כמגלגל שאינו לדבר מתוך לדבר שאינו הנסתר מתוך הנגלה:
כי הנגלה נקרא דבר ע"ד כי על פי הדברים האלה וגומר:
והנסתר נקרא דבר ע"ד דבר סתר לי אליך וזהו דבר מתוך דבר
והוא מבואר למבין: ולפי שמשמש הנסתר הרי הוא כאילו
נעשה שותף להקב"ה כנזכר לפיכך אמר אצל דוד וה' עמו
שהלכה כמותו בכל מקום: ע"ד כי טל אורות טליך כל
העוסק באורה של תורה לשמה התורה מחייהו לעולם הבא
ואז"ל הליכות עולם לו אל תקרא הליכות אלא הלכות
עולם לו היינו העולם הבא והוא מבואר למבין וזהו שאמר
במאמר שהתחלנו הדרוש בו ואשים דברי בפיך זו תורה רמז
לנסתרה כאדם ששם דבר סתר בפיו של חבירו: ומגילה
הוא זוכה לעולם הבא גם לביאת הגואל מלך שלשתן :
התורה כארז"ל גדולה תורה שמקרבת הגאולה כו' תפלה
שנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילם: צדקה שנאמ'
ושביה בצדקה וכוה כתוב פתיחה זו ומה שהשמטנו מן
המאמרים המדברים מעניינם נאריך בסדר הפרשיות
בגזירת הבורא איש על דגלו כאשר עיניך תחזינה
משרים :

סליקא פתיחה שנייה

שער התשובה סימן א

שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם

שאל ר' מתיא חרש את ר' אלעזר בן עזריה שמעת ד' חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש א"ל ג' הם ותשובה עם כל אחת ואחת עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם · עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויוה"כ מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם · עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין שנ' ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם . עבר אדם על חילול השם תשובה ויוה"כ ויסורין תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה באזני ד' אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון · אמר רבא היכי דמי חילול השם כגון אנא דשקילנא בישרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר : וה"מ באתרא דתבעי אבל באתרא דלא תבעי לא עכ"ל :

אתה בן אדם קום ושקוץ משנת תרדימתך שם לך כרדם בקציר בן מביש העירה ושקול"ה בחייך אתה בעוד לילה ברון יחד כוכבי בוקר ושחר הילדות נכון מוצאו ושומר חבית האבותי בעודם חוקים אף בריאי"ם יצריא בהשתדלות דרכי שבית עד אשר לא תחשך השמש ומנן שחרך תרמי וכהרה ותפקחנה עיני שכלך ודע כי עירום אתה ערום מאלה ועריה ממעשים טובים ואין לבוש צדק בקרבך כי נטבעת במצולות טיט היון הלא הוא חומר יצרך המשאך במשאות שוא ומדוחים כי בקש להדיחך מאחרי אל דקי בלך ושוב עד יבושת המים מי נח מי מנוחות אשר יתהלך ושבו העבים אחר כשמות חומרך וזאת השכלה אשר יעץ עליך יצ"הר ביום שהוא לא תהיה חלק בם כתובתי עליון בבתי מדרשות כי אם בבית היין משכיניו אחריך גדולה אל הבאים לחקור שמשך ומיושבו מקומן של זובחי וזבחים הרוג בקר ושחוט צאן ואכלת ושבעת ורם לבבך ושכחת או"מ ד' בשדה ראה הפסנה אמרות ה' טהורות עומדות לעד · ואתה בן אדם עד כמה תשעה לדברי שקר ותפן אל רופאי אליל הלא כרפאים לישראל ונגלה רעתם ועונם בקהל כי יבקשו לעונך ולחטאתך ידרושו דרוש וקבל שכר בעולם הזה להנחילך לעולם הבא ידעיהו ולילות עמל יזרעו לך און יקצרוהו : ואם בעל נפש אתה קומי ולכי לך עורי עורי לבשי צדקה כשריון קשקשים התנערי מעפרות החומר ותכנס כדקי הנשמה העלובה והשב את שבותם ומשובתם כי תשוב אל ה' בכל לבבך הלא החכם עיניו בראשו להסתכל מה תהא בסופו כי טוב לעינים לראות באחרית דבר מראשיתו וטוב לזכור יום המות מיום הולדו אשר הרה עמל וילד שקר כי סוף דבר הכל נשמע ונעשה מטוב ועד רע באשר הוא שם קץ לחשך העולם האפל הזה ארץ מאפיליה אשר בן לילה היה ובן לילה אבד כל חמיד מן שארץ עד היפות הרוח וכסו הצללים לכן יאחזם עלי ארץ וישעו מאלמוניה ויקנו במחקה במקום מזיק וטוב בעולם הזהיר בכן טוב לגבר כי ישא עול עולה של תשובה בנעוריו בעוד שעשועי הילדות והשחרות קיימין והיא שהשיבה השובחרת היא השגיבה לשבת יולד"ה עד כשא חכמי לישב במושב אלהים אשר שם היד הפשוטה מקבלת השבים ועל תשובה כזו ארז"ל שאפילו צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד במחיצתן : ואם בשלה לא יומר ולא ינאל באלו הימים שלפון הלכו לשו ינאה בתוהו ילילו ישימון ויאבדו דרך המוסר ויהיו אללו אמין פלי חולע"ת חט"א שני אלמ עונות מפניני"ם ויהי לפניהם ילדים תולדותיהן כי לא בהן פרי רע ומר עושה שורש פורה ראש עושה כף רמיה : ולתכה אין לה ולד להשי כשמתא עלובתא אשר קנ"ן אוחף אלהים גם לא הולידה תולדותיהן של צדיקים מ"ט כי עקרה היא מרחם משחר והרי עברו ימי השחרות והילדות שלוכלכי' בחטא ובנגעים עונם ושמאתם בשולי שמשיל אשר מעלו וגם בגדו בו · ולא שבתה אלוזר מעונ"ה אלהי קדם כי בשרירות לבך הלכת ועבדת כל יומך כחנים ותאמר נואש כבר השיר ד' משפטיך לרורה עינך החושה בעט סופר מסיר אל תאמר כן ואל תהי אש מלשוב לעת זקנתך כי אף מי שלא שב בבחרותו ונגע אלהים בלבו לשוב לעת זקנתו הבא

כל חטאותיו אשר עשה לא יזכרו והרי הוא כאילו היום
יום הולדת אותו והימים הראשונים יפלו כי טמא נזר אלהיו
אשר על ראשו אמנם תשובה זו איננה מקובלת כל כך כמו
השב בבחרותו : ואם אף באלה לא יואל מתחת מאשר
מלך זקן וכסיל אשר לא ישא פני זקן ונער לא יחון והאדם
אשר הלך כל ימיו חשכים חושך מיוסר ואין פונה לו מגר
אלוה ותורה אור והיה במחשך מעשיו חשך משחור תארו
לא תואר ולא הדר לו ועד אשר יגוע לא יסור טומאתו ממנו
וקרוב לשעת מותו הוא מתנחם על רעתו והוא דנקיט ליה
בלבים כי הוא תמורתו שהמיר טוב ברע עולם עומד בעולם
עובר והיה הוא ותמורתו קדש לא יואל מבית כלא יושבי
חשך וצלמות ובזה הוא אם אף יגון בלבבו כי יכיר בלהות
צלמות כי קרוב יום אידו עם כל זה הקדוש ברוך הוא ברחמיו
מקבל אף תשובה כזו אבל היא פחותה מאוד לפי
שאינה עושה רק מיראת המות · אמנם הרשעים
אשר הקשו ערפם ואטמו אזנם משמוע תורה וקול הכרוז
היוצא בכל יום ואומר אליכם אישים אקרא שובו מדרכיכם
וגומר והם לא אבו שמוע ועד בוא יומם אל ישמעו בפקודי ד'
המשמחי לב כי יאמר עם קיצי אגוע אך שלום ואמת יהיה
בימי לשמוע תמיד בקול רינה ותודה המון חוגג לחוג ולנוע
כשכור כי מי יביאני לראו"ת במו אופל במה שיהי' אחרי כי
אכין ואשר ילבש ועיני רשעי"ם וכלות תקוה בחוריהן ·
ולא תמצא בארץ אופל ולא סדרים אוכל כתמר ושמן בכות
שאנן לפיכך מתיאשין מן התשובה ומתים ברשעם ·
והרשעים אשר במזימות זו חשבו הלא עונם אתם ופעולותם
לפניהם אין צורך לפרטו : וכבר הביאו רז"ל גם בעל
העקידה הביא גם הוא על זה משל נמרץ בסוף קלושים
כערוך : משל לבני אדם ההולכים על הים מארץ לים :
עם רב החובל אשר באניה ויהי היום ויעמוד ד' להם סערה
ורוח עליהם ממרום יערה : ויהמו שאון גלי הים הולכות
ורמות יעלו שמים ירדו תהומות . ויחרדו האנשים ולבם
כדף מקולות מים רבים אדירים . לחקו עליהם חבלים
וצירים · כי קול תרועת הים עלי יבואם עלה : וכל
חכמתם התבלע : ויראו המלחים הרשת אשר עליהם
מורם : ויצעקו זעקה גדולה ומרה . לאמר הושיע
אלהים באו עד נפש מים ותעל שועתם אל השמים : ויעתר
להם ד' וימן להם בקעה מלאה עצים ושיחים : ואילנים
כתמר והדס אל תפוחים : ויצאו מן הספינה אל הבקעה
לראות את יופיה לשבוע ולאכול מפריה : והיו באותו
הספינה חמש כיתות של בני אדם : הכת האחת לא אבו
כלל לילך מן הספינה לטייל ולשחוק באותה הבקעה הנאה ·
ויאמרו לא נלך כי יראו : פן פתאום יצא הרוח · ויוליך
הספינה ותלך לשוט : ובשביל נחת רוח של שעה אנו
נפסיד אומנתינו : גויתינו ונשמתינו · הכת השנית
ראו כי יש בה עץ טוב מאכל וכל מיני גפנים חדשים גם
ישנים : וילכו לשומת הגינה : היתה לראש פינה : אמנם
לא השתעשעו בה כי אמרו לנפשם פן פתאום תלך הספינה
מאתנו והיה כל מוצאינו יהרגונו : ולא נוכל אז להמלט :
רגע ונלטו ובאו אשר אל הספינה בלי יגע : אין שטן
ואין פגע וימצאו מקומותם בספינה בריוח כבראשונה :
איש על דגלו חונה : הכת השלישית טעמו וראו כי טוב ומתוק
פרי אילנים כגנן מן הגורן ע"כ שהתמהמהו שם ואמרו נמתיק
עד אשר יקומו את חורן : ובטיול תחילה וכראש בטובה
בכתת ושובה : ויהי היום ויעמוד הרוח : וילך לשוט וישקיט
הים מזעפו : באות כנפי הרוח שאפו : ויקחו המלחים
כל אחד כליו במערכות : אל אשר היה שמה הרוח ללכת
וכרוז יוצא בחיל מי החפץ חיים : ושירא מאדם נחרים
ישוב מהר בטרם ילך הספינה ואיננו : תחשבנו כמטמונים
ולא תמצאנו הירא את דבר ד' הנים מהר ברגלו ומילט הוא
את נפשו : וימצאו מקומותם בריוח ק"ת : אם לא כמו הכיתות
שלפניהם : אשר הלכו בזמן האביב : כי ראשון ראשון חביב ·
הכת הרביעית אמרו עוד היום גדול לילך אל הספינה : כי
לא תלך מאתנו : וכי אדיר לא יעבירנו : ויתמהמהו על
בוש · ויתילבו כמו לבוש פתאום נתקו הספינה משפתו
ויחרדו האנשים איש אל רעהו · ויאמרו שם זאת עשינו :
פן תדבקנו הרעה ומתנו ורדפו אשר אחריהם : ושטו במים
על צואריהם : עד הגיעם אל הספינה מתוך קפליהם :
אמנם מצאו מקומותם צר ובלחץ יצר להם המקום שיליכו
שם הכת החמישית לא אבו לילך כלל מן הבית תענוגיהם :
ויעזבו ארץ מגוריהם · וילכו שביב אלום ויתענגו על רוב
שלום · וישכחו ימים וחילם ולא חשבו לעולם : וילכו כל
הימים הלוך ונקוט איש בכלי הרועים אשר לו ובילקוט :
וישבעו ממועלנות' ולא זרו מתאותם ויהי אחרי כן וירבו הימים
ויגדלו : והימים הראשונים יפלו ויבאו ימי החורף · ניתק
ועקרב ושרף ויעבתו תענוגי הגינה כלה וגם נאק והיו תחת
בושם מק ותחת הדס עלה סרפד : ובתוסך יגיעם ריפד :
כי מיגע כפם באו ויבקשו עיר מושב ולא מצאו מקום
ומסתר משטר ומזרם ודבק בהם מן החרם ושתו את
קבעת כוס התרעלה ונללו כאבן במצולה הא לך המשל המבואר
על האדם כהלכה : מערכה מול מערכה : הספינה
שהלכה בים רמז לעולם הכליון הזה : שדומה לים זועף
והאדם אשר בתוכו כספינה מטורפת בים ובכל עת חשבה
להשבר כענין שכתב הזוהר בענין יונה שירד לו ספינה
דאיהי כמשתא דבר נש לנחתא להאי עלמא וקיימא תדיר
לאתברא כענין שנאמר והאניה חשבה להשבר כו' : או
הספינה רמז לתכליתו של אדם שהוא השט על פני המים
התורניים ע"ד כמים לים מכסים כספינה זו השטה על פני
המים ע"ד ארז"ל רובן של ספנים חסידים הם הספנין
היודעין לשוט על פני מים החכמה אלו על פני מים הזידונים

רמז למי שעוזב הבלי העולם ושט על פני המים הזידונים
תמיד בעוונו עולם השפל והתמורה הזה : ובדרך זה
אמינו שנמשלו ישראל לספינה : לפי שהם שטים תמיד
על פני מי המצולות . כאמז"ל אם הקנה ע"מ במקום
מים כו' : כאשר יתבאר זה בשער שמונה סימן א' :

ובן אמרז"ל רובן של ספנים חסידים הם והוא רמז לאומה
הישראלית השטין על פני מי הצרות ורובן חסידים
הם שנאמר ועמך כלם צדיקים ונומר לפי שהצרות מחזירין
אותן למוטב בזמן שנכנעין כקנה הזה בבוא הצרה עליה :
וכן אמר רבה אישתעו לי נחותי ימא האי גלא דמטבע
לספינתא מתחזי כי צליתא דנורא בריש' ומחינן לה
באלוותא דחקיק עלה אהיה אשר אהיה אישתעו לי
נחותי ימא היינו החכמים יורדי ים החכמה האי גלא דמטבע
לספינתא היינו הצרות הנמשלים לגל לפי שעומדין וקמים
עלינו בכל יום לכלותינו ע"ד אמרז"ל במדרש שהצרות נמשלו
לגלים מה הגל הזה עולה כאלו היה רוצה לשטוף כל העול'
וכשמגיע לחול הוא נשבר והגל שאחריו עושה גם הוא כן
עולה למעלה ואינו רואה מה שאירע לגל שלפניו שנשבר
כאשר הגיע לחול כמו כן פרעה שיסרא כל אחד היה רואה
איך שנשבר זה שלפניו מ"מ לא נכנעו ולא לקחו להם מוסר
מהם המשיל במדרש זה האומות לגלים לפי שקמים על
ישראל בכל יום וישראל נמשלו לחול ע"ד והיה זרעך כחול
ונומר וזה"ש כיון שהגיע לחול מיד נשבר כלומר שאין יכולין
להם ע"ד שנאמר חצי אכלה בם ודרשו רז"ל חצי כלים והם
אינם כלים חצים רומז לצוררים : ע"ד חץ שחוט לשונם :
והם כלים וישרא' אינם כלים כפרעה וסיסרא שהזכיר וז"ש
האי גלא דמיטבע לספינתא ע"ד כל משבריך וגליך עלי עברו
וישרא' נמשלו לספינה שנפינה על פני המים ומתחזיא כי צליתא
דנורא ע"ד באנו באש ובמים וכתיב כי בערה כאש רשעה
בריש' היינו בישראל שנקראו ראש שנאמר ונתנך י"י
עליון . או בריש' היינו שמתחלה מתחילין להתפתות
את ישראל ואומרים להם נעשים אנו ראשים ושלטונים
ע"ד שובי שובי השולמית ונחזה בך וזהו צליתא דנורא
כלומר לשרוף בהבלם את ישראל ומחינן לה באלוותא
דחקיק עלה אהיה אשר אהיה שהבטיחנו שם
להיות עמנו בגלות אחרת : לפיכך אינם יכולין לנו וזהו
במסיק שם אישתעי לי נחותי ימא בין גלא לגלא ג' מאות
פרסה ורומה דגלא ג' מאות פרסה כו' רמז שע"כ לא יוכלו
להביא עלינו צרות תכופות זו לזו כדאיתא ברבתי על פסוק
ורווח תשימו בין עדר לעדר : ונקט ג' מאות פרסה בדרך
משל לרמוז על שלש לעדר : עולם ש' וזה רמז לד'
מלכיות שמשלו בישראל ורומה דגלא ג' מאות פרסה הכל
בדרך משל ומג' חלא שוה אזילנא באורחא לדבר בענין
הצרות : ע"ד השכיל דוחק בדרך זו הלך . ואדליכן גלא
ר"ל שהאומות הנמשלים לגלים רצו לפתות אותנו לשוב אל

להם ולהנביא אותנו לעשות ממנו שלטונים ע"ד שובי
השולמית ונחזה בך כלומר נעשה ממך שלטונים שלהון
ואתם תחזה והתחילו לפתות אותנו לומר שאין מזל וכוכב
לישראל עד שאוינו באמת שכוכבא שלנו זוטא מאוד כמבזר
ארבעים גרוי דחרדל רמז במלא חרדל על מה שנאמר כי
יעקב בחר לו יה וכתיב קטן יעקב ודל וזהו בסר דל אי דליכן
טפי הוה מקלינן משבלא כלומר שאי דלו והגביהו אותנו אז
טפי ויותר היינו מקלינן ונשרפי' בשבלם כלומר בהבל
שלהם ונקט לשון טפי כי עתה שאין אנו שומעין להם אז
באנו באש ובמים שהם צרים לנו ואילו היינו שומעין להם
אזי יותר היינו נשרפים ע"ד כי אש לא תכבה וכתיב אש
יוקדת כל היום וכאשר ר"ו האומות שלא יוכלו לנו אז רמא
קלא גלא לגלא כלומר אומה לאומה מי שבקת מידי דלא
חרבתיה וניתי אנן ונחרביה כלומ' לכלות שארי' ישרא' אמר לה
פוק חזי גבורתא דמרך ע"ד השל הגבור שמליל לאן בין ע'
אומות דאפילו כמלא חוטא לית לך רשות למעבד בלתי
רשותא דמרך ע"ד אם לא כי צורם מכרם שנאמר אשר
שמתי חול גבול לים כו' רמז שלא ישטפו העמים הנמשלו
למים ע"ד שנאמר המון עמים כהמות ימים רבים יהמיון :
את ישראל לגמרי כי גבול ים בי בינם וביניכם כי הם קודש
ישראל לי"י והוא מבואר למבין . וזהו הענין במשל
שהזכרנו שהספינה רמז לשט על פני המים הזידונים
ומייסר גופו ומונעו מן התאות הגורמין כל ריב וכל נגע .
שנקעה אשר בה כל תענוגות בני האדם אשר היתה מנוס
לקצתם מפני הספינה רמז לתענוגות העה"ז אשר הפתאי'
יחשבו בהשיגם אותם ימלטו את נפש' וחושבין כי זה כל האד'
והחמשה כיתות שבספינה רמז לחמשה כחות השטין בעולם
הכליון שזה שקצתם שנטין מדרך השכל ומקצתם שלא חטאו
כלל כאשר יתבאר בג"ח : אחד מי שלא חטא מימיו ולא רצה
ללכת מגדרו להלקות עולם בחיי שעה שהם העונות העול'
הזה שאינם רק חיי שעה ובשנם היא תנאי שהרחי שאין אדם
צדיק בארץ ואי אפשר שלא יפול לפעמים על החטא שלא
אשר הם נותנים אל לבם לשוב כאמרו"ל אם ראית ת"ח העובר
עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום כי בוודאי עשה
תשובה והרי הוא כאלו לא חטא כלל ותשובה כזו הוא
המובחרת שאפילו צדיקים גמורין אין יכולין לעמוד במחיצתו
ועליהם אמרו במאמר של ג' חלקי כפרה שהיה ר' ישמעאל
דורש שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם כאשר יתבאר
משמעות הכתוב בג"ה לקמן והוא הכת הראשונה שבספינה
שלא הלכה אל הבקעה כלל ב' מי שחטא ופרץ גדרו ונתעכב
ימים מועטים בחטא יום או יומים ושב מהר והוא כמו כת
השנייה שבספינה שהלכה אל הבקעה ושבה מהר ותשובה
כזו תלויה עד יום כיפורים ואינו מתכפר עד לאחר שנאמר
כי ביום הזה יכפר עליכם ונומר כאשר יתבאר בסמוך
משמעות הפסוק . ג' מי שחטא ונטבע בטיט היון והלך

כל

כל ימיו חטאים ואינו נותן אל לבו לשוב בבחרותו ולעת זקנתו בראותו כי תשש כחו ואינו יכול לרדוף אחר תענוגיו אז הוא נותן אל לבו לשוב וחושש על הראשונו' שעשה הקב"ה ברחמיו מקבל אף תשובה כזו אמנם אינה מקובלת כמו השב בבחרותו וכבר משלו רז"ל בזה משל לעשיר היושב לבטח שאנן בביתו ובשכלו אכל ושתה וראה טוב בכל עמלו : ובעת האכילה בא אליו עני ידכה ושח ויבא וביקש שיתן לו קצת קטן מהאוכ"ל והוא לא החזיר פנים לצעקתו ושמעו כמו פתן חרש יאטים אזנו ולאחר אשר כל צרכו אכל ושתה עד כי לא יכול אז אמר תנו המותר אל העני העומד על השער והיה לבער וילך העני בפחי נפש. על אשר עשה לו כלה הולך ועובר בעמק הבכה אמרו לו החכמים שהיו מסובין עמו בפלאקסיטה אחר אשר יושבי על מילאת כריסך מטעו' כלוב מסורבל על עריסך על אשר ילא מאפך והיה לזרה הפכה על פיה הקערה כן האדם בעולם הזה בבחרותו בעוזו חזק ובריא אולם הוא מתעסק למלאות רסן בטני ותאוותו ובא אליו העני הוא היצ"ט הנקרא איש מסכן ביקש ממנו שישוב בתשובה ושיגמול חסד לנפשו נשמתא עלובתא ע"ד גומל נפשו איש חסיד · והוא לא החזיר לו פנים לפי שהוא טרוד באסיפת הקניינים המדומיים ולעת זקנתו בראותו כי כבר תש כחו ואינו יכול עוד להרויח ולאסוף אז אמר עתה אקום ואשוב ואקנה העולם כרגע בדין היא שלא יקבלו ממנו תשובה פחותה כזו עם כל זאת הקב"ה ברחמיו מקבל אף תשובה כזו וכן הוא אומר תשב אנוש עד דכא : ודרשו רז"ל עד דכדוכה של נפש ותשובה זו תלויה עם יום כיפורי' ויסורין ממרקין כמה שהוא השהין בתשובה עד אשר תש כחו כמו כן צריך לתיקון כח ביסורין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם : ובזה מוך יתבאר משמעות הכתוב והוא כנגד הכת הג' שבשפיכה : ד' הוא שהולך כל ימיו בעבירה ואינו שב אף לעת זקנתו עד קרוב לשעת מיתה בראותו כי אזלת ידו והתשובה זו היא הפחותה שבכולם לפי שהוא אינו רק מיראת המות שהאדם בזמן ניתק מן העולם והוא כנגד הכת הרביעית שבשפיכה שמשתיכו עד אשר נתקה השפיכה משפת הים ותשובה כזו צריכה למרק מיתה בצירוף התשובה וי"כ ויסורין שכבר עברו עליו ה' הם הפושעים ההולכים ואינן מתחרטין אף בשעת מותם ומתו ברשעם ונהפך להם עונג העו"הז לתולעה ורימה לחרפות ולדראון עולם והוא הכת החמישית שבבקע' שנשארו לחורב ביום ולקרח בלילה : ועל ד' מדרגות של תשובה אלו אמר שכתוב מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות זכר ד' מיני אורה ואחרון אחרון גדול שלפניו רמז על ד' מדרגות אלו שהזכרנו · א' מי שלא חטא מימיו וזהו איומה כנדגלות היינו כמלאכים דגלי מעלה ע"ד כי מלאך ה' צבאות הוא : ב' מי שחטא ושב מחטא ואינו מתעכב בחטא זמן מרובה וזהו ברה כחמה ע"ד שנאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה וכתיב ואוהביו כצאת השמש וכתיב שמש צדקה ומרפא וגומר וכאן הוא אומר ושב ורפא לו · ג' מי שממתין בתשובה עד לעת זקנתו וזהו יפה כלבנה שאין אורה מבהיק כמו אור השמש ואף אין אורה מבהיק רק בלילה רמז לזמן הזקנה שאז שעולם חשך כנגדו וחשכו הרואות בארובות : ד' הוא הממתין עד לשעת מיתה וזהו כמו שחר. כי העולם הזה דומה ללילה והעולם הבא לבוקר לפיכך שאדם בשעת המיתה הוא דומה לזמן שאור השחר מתחיל להאיר כי נראה לעין בזמן שהשחר רוצה להתחיל להאיר אז הוא מאפיל קצת יותר מחשיכה של לילה ואחר כך מתחיל האור כמו כן האדם בצאת נשמתו אז הוא מאפיל קצת יותר מחשיכה של לילה דהיינו העולם הזה ואח"כ הוא מתחיל להאיר בעולם שבהיר והוא מבואר למבין גם נקרא זמן המיתה ערב לפי שהוא הערב שמש של אדם ע"ד עד אשר לא תחשך השמש וגומר וזהו שכתוב בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך בבוקר דהיינו בוקרו של אדם שהוא בילדותו זרע זרעך היינו תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים או צדקה ע"ד זרעו לכם לצדקה וצדקה זו הוא ע"ד שנאמר גומל נפשו איש חסיד וגומר וזה"ש בבוקר זרע זרעך שעיקר התשובה היא בבחרותו וכן הוא אומר כל אשר תמצא לעשות בכחך עשה כלומר כל זמן שאתה בכחך וכן אמרז"ל אשרי איש ירא ה' אשרי איש ולא אשה בתמיהה אלא אשרי מי שמתגבר על יצרו בעודו איש כלומר בחוזקו ובילדותו מכל מקום מי שעבר על הזמן ההוא אל יאמר נואש כי עדיין יש לו תקנה אף לעת זקנתו וזה"ש ולערב אל תנח ידך שזהו הערב שמשו של אדם קרוב לשעת מותו וכן אמרז"ל אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים רצו בזה שאפילו בזמן שהחרב של מלאך המות מונחת על צוארו דהיינו סמוך למותו מ"מ אל ימנע לבקש רחמים על מחילות פשעיו · וזה"ש ולערב אל תנח ידך וכן הוא אומר והיה לעת ערב יהיה אור שאף מי השב לעת ערב מ"מ יהיה אור וזכה לאור באור השכלי והקב"ה יבהיק זיוו לעולם הבא : כאמרז"ל כל המשחיר פניו על ד"ת בעולם הזה הקדוש ברוך הוא מלבינו לעולם הבא כלומר שמשחיר פניו בתשובה בשביל דברי תורה שלא קיים אותם אז הקב"ה ילבינו והוא מבואר למבין · והעבירה זו היא שיכניע וימית יצרו כאמרז"ל הרואה שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורין ויתעטף שחורין ויעש' ככל אשר לבו חפץ ואל יחלל ש"ש בפרהסיא : אין להבין מאמר זה כפשוטו שיתנו לו רשות לעבור בצינעא חלילה ואדרבה שאינו שהעובר בצנעא הוא גרוע מהעובר בפרהסיא שכן החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן לפי שזה השוה עבד לרבו וזה לא השוה שאומר פן יראני אדם ואל יאמר פן יראני המקום כו' כמו כן בשאר עבירות העובר בצנעה גרוע הוא בענין זה אלא

כדמיון מזה המאמר יתעלם למי שנגבר יצרו במה יכבשנו והוא או בתורה ע"ד אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש : או בצדקות ובתפלה ובהרגל מעשים טובים ובהסתרת פנים בתשובה : וזה"ש ילך למקום שאין מכירין אותו הוא לבית המדרש שהוא מקום שאין שם הכרת פנים שבזמן שיושב בחבורת הצדיקים הנושאין פנים זה לזה ואין שאחד מוכיח לחבירו אף אם רואה בו דבר שאינו הגון כמכס בבית המדרש : אין שם הכרת פנים ומגידין לכל אחד מומו : או קרא לבית המדרש מקום שאין מכירין אותו לפי שהמורגל בחטא הוא בוודאי בשיבת המורגל עם הלצים ולא פקד על דלתי בית המדרש : לפיכך נקרא מקום שאין מכירין אותו שם לפי שלא הורגל בו כל עיקר : ב' צריך שירגיל עצמו במעשים טובים שישובו להיות אצלו כטבע מוטבע כפי הריחוק שנתרחק מהם והוא שאמר וילבש שחורין כי המעשים טובים נקראו מלבוש ע"ד וילבש צדקה כשריין וכתיב צדק לבשתי : ונוהר ונוי שהיה בלא מעשים טובים נקרא ערום בלא מלבוש ע"ד ארז"ל ואתה עירום ועריה במצות כו' וכן יתבאר לקמן בפרשת משפטים על פסוק אם כסף תלוה העני בענין השבת העבוט שכל אמ' שם עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא שמלתו לעורו שישוב בתשובה טרם בא שמשו כי הוא שמלתו המלבוש של מעשים טובים ולקמן הכל מבואר ע"ש וכן ארז"ל צדיקים עתידין שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחיטה ומה חיטה זו שנקברה ערומה יוצאת בכמה מלבושין צדיקים הנקברין בלבושיהון עאכ"ו ומדרש זה פלאי שהא הרי אף רשעים נקברין בלבושיהון ולמה נקט דווקא צדיקים : אלא רצה בזה שצדיקים עתידין שיעמדו והלך לפניהם צדקתם שהוא המלבוש שלהם להמליץ בעדם · וק"ו מחיטה מהרשעים שהלכו כל ימיהם בעצת יצרם הנמשל לחיטה למאן דאמר אחד שסובר שהיצה"ר נמשל לחיטה שכלפתח חטאת רובץ : או חיטה היא לי חטא ממש : וזה"ש מה חיטה זו שנקברה ערומה שהרשעים שנקברו ערומים ממצות ע"ד ואתה ערום ועריה : אפילו שבי יוצאין בכמה מלבושין ע"ד כפלח הרמון רקתך אפילו ריקני' שבך מלאים מצות כרמון : וכן הוא אומר אם יש מלאך מליץ אחד מני אלף וגו' וע"כ אתה צריך לומר שהקרא זה מדבר ברשעים שהרי תתקצ"ט מלמדין עליו חוב' ורק אחד מלמד זכות והוא בוודאי מצד רוב עונות שבו : ואם ברשעים כך היא המדה שהמעט מצות שבידם ילכו ויצילוהו לעתיד ק"ו בצדיקים הנקברים בלבושיהון פי' שהלכו בתומם · עד יום מותם ק"ו שיעמדו בלבושיהון והלך לפניהם צדקתם להמליץ בעדם וזה"ש וילבש שחורין היינו מלבוש של מעשים טובים המשחירין פני עושיהם בעולם הזה : כארז"ל מצות לאו להנות ניתנו : ויתעטף שחורין היינו שירבה בתפלה ובצומות ע"ד שנאמר תפלה לעני כי יעטף : וגומר וכתיב

בהתעטף עלי נפשי וגומר והוא שיסתר פניו בצומות ויעשה ככל אשר לבו חפץ היינו ע"ד רחש לבי דבר טוב וכתיב ולבי ראה הרבה חכמה ודעת לפיכך הרשעים נקראו חסר לב שנאמר נואף אשה חסר לב היא האשה זרה דהיינו היצה"ר: או יאמר ויעשה ככל אשר לבו חפץ פי' שיעשה כל הדברי' שנזכרים בשמחה : כענין שנאמר שמחה לצדיק עשות משפט והוא בזמן שעושה משפט בין השכל והטבע להכניע הטבע ביסורין וכארז"ל שמחין ביסורין כו' : וזה"ש ויעשה ככל אשר לבו חפץ פי' כמו שעושה שאר דברים גשמיים אשר לבו חפץ שהוא עושה וודאי בשמחה כמו כן יעשה דברים אלו שנזכרים וזה"ש ויעשה את כל הדברים כמו שעושה כל אשר לבו חפץ וק"ל : ואל יחלל שם שמים בפרהסיא פי' שדברים אלו מועילין לו בזמן שנגבר יצרו להשיאו למקצת עבירות שאין שם שמים מחולל בהם אבל בזמן ששם שמים מחולל על ידו אז כל אלה לא יועיל לו וזהו שמזהירו ואומר ואל יחלל כו' כלומר שמזה יזהר יותר לפי שבזה אין לו תקנה כי אם שימות יצרו מכל וכל ויסלק עצמו מכל תאות העולם עד שיסלול המוסר כדדריש רבי ישמעאל שבחילול השם רק מיתה ממרקת והוא שימות את יצרו מכל וכל וחילול השם הוא כדאמר רבא היכי דמי חילול השם כגון אנא דשקילנא בשרא מטבחא כו' : והוא ע"ד הפסוק שמביא ר' ישמעאל במדרשו והוא ונגלה באזני ה' אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון רישא דקרא הוא והנה הרוג בקר ושחוט צאן כי מחר נמות ונגלה באזני ה' אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון הם הרשעים שמזימים כל ימיהם כקנים הרוג בקר ושחוט צאן ואומרים כי מחר נמות כלומר ואז אבדה תקותינו כענין שאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה וארז"ל שכפר עשו בתחייה וכמו כן הרשעים אלו שאומרים כי מחר נמות הרי שמחללים השם מצד שכופרים בתחייה וממילא כופרים אף בהשגחת השם שאם אין שכר בעולם הבא או נראה כאילו כביכול הקב"ה עושה עול בדין שהרי בעולם הזה שאנו צדיק ורע לו ורשע וטוב לו ולא יתורץ זה כי אם בשכר עולם הבא שהצדיק רע לו בעולם הזה כדי שיבוא כולו זכאי לעולם הבא והרשעים בהפך וזה כמלא שהרשעים אשר במזימות זו חשבו ואומרין תמיד הרוג בקר ושחוט צאן כי מחר נמות וכופר בשכר העולם הבא ממילא כופרי' אף בהשגחת השם בעולם הזה והרי הן מחללין השם לפיכך מי שיצרו משיאו לדבר זה שהרי הוא נגבר מאוד אצלו ולא יתמרק בשום ענין כי אם בימית אותו לגמרי ולברוא בעצמו לב חדש וזהו שדרש ר' ישמעאל עבר אדם על מצות עשה הרי שלא נגבר יצרו עדיין שלא השיאו כי אם בקלות או בתשובה לבד יסיר יצרו ממנו וכאשר משיאו בעבירות לא תעשה שאמורה קלה או יצרו נגבר אצלו יותר קלה לפיכך התשובה תולה לא שהיא תולה אם יכפר לו העון או לא

קלילם

תלויה שהרי אין לך דבר שלא יכופר בתשובה אלא שהוא תולה בספק אם כבר יצרו או לא שהרי יצרו גבר קצת אצלו אבל בצירוף יום כפורים שמרבה בתפלה וצומות ע"ד שהוזכר במדרש ויתעטף שחורים כו' · אז בוודאי יסיר יצרו ממנו : אבל אם מסיתו לעבור על כריתות ומיתות ב"ד הרי שכבר כטבע במצולות טיט היצר הרע שהכשילו בעבירות גדולות כאלו אף תשובה ויום כפורים תולין בספק אם יסורו ממנו יצרו שכבר גבר מאוד אצלו אבל יסורין ממרקין אותו בוודאי :

אבל מי שיש בידו חילול השם כו' שכל אלו שנזכרים הוא שיצרו מסיתו לפרטי המצות לעבור עבירה אחת או שתים או כמה שיהי' ומכל מקום אינו מטיל דופי בכל התורה · אבל מי שיש בידו חילול השם הוא שיצרו גבר למאוד עד שהראה לו דרך מעוקל שאין גמול ועונש ובזה הוא מטיל דופי בכל התורה כולה כענין שנאמר : והנה הרוג בקר ושחוט צאן כי מחר נמות כענין שהזכיר למעלה או מי שגבר יצרו כ"כ או כולן תולין אם יכניע יצרו באלה רק במיתה יכנע והוא שימות אותו לגמרי בסיגופין ועינוין גדולים כמו תשובת המשקל ותשובת הכתוב שהזכירו רז"ל וגם אנחנו נכבלות גלגד גם בנ"ה ובמה לדברי אנוורי' בזמן שהלך זמן מרובה בעם כפסלה זו הרוג בקר ושחוט צאן וחושב שאין גמול ועונש ע"ד כי מחר נמות ונשאר הענין ההוא בלבו ענין טבעי כי ההרגל נעשה טבע שני או צריך למירק מיתות יצרי אבל בזמן שלא האריך בענין זה רק זמן מועט וסר מהר מן הדרך הזה או בתשובה לבד יסלק יצרו : וזה"ש היכי דמי חילול השם כגון אנא דשקילנא בישרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר : רמז על מה שנאמר והנה הרוג בקר ושחוט צאן וגומר וזה"ש בזמן שאני לוקח תמיד בשרא מטבחא לחקור תמיד אחר מקומן של זבחים : ולהיות שטוף בתאות הגופניות למעבד כל הימים כחגים לומר שלית דין ולית דיין וזה חלקו של אדם מכל עמלו לאכול ולשתות ולראות טוב בכל עמלו כי אין חשבון בשאול : וזהו שהזכיר רבא כגון אנא דשקילנא שהזכיר לשון אנא לפי שתלמיד חכם יותר צריך ליזהר בזה כאז"ל כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את בניו כו' · רמז שמחריב הבית האנושי כענין שנאמר למי אוי למי אבוי וגומר ומאלמן אשתו החורכית כאלמנה שמה בעלה ומיית' את בניו היינו תולדותיו ומעשים טובים ותלמידיו שמשכח אפילו מה שלמד כבר ומחלוקת רבות באות עליו היינו בענין הדיינין של התורה לפי שבסברותו אינו יודע לכוין על פי ההלכה : ודבריו אינם נשמעים היינו לפי שמתמסכן כענין שנאמר סובא וזולל יורש לפיכך דבריו אינם נשמעין שנאמר וחכמת

המסכן בזויה · וגורם שם רע לבניו היינו לפי שיאמרו הבריות שלא היה לזה אב ידוע שאילו היה לו אב ידוע אז היה מיסרו כדין בן סורר ומורה שאוכל בשר וכו' : ומחלל שם שמים שם אביו ושם רבו · שם אביו ורבו היינו שיאמרו אוי לאביו ולרבו שלמדו אותו כך : ושם שמים כדאמר רבא היכי דמי חילול השם כגון אנא דשקילנא בישרא מטבחא כו' וזהו שהזכיר רבא לשון אנא לפי שתלמיד חכם יותר צריך בזה ליזהר שממנו ילמדו שאר בני אדם לעשות כן ולא יהיבנא דמי לאלתר הוא בזמן שאין אני שב מהר מן הדרך ההוא ואין אני שב בתשובה לאלתר אז הוא נקרא חילול השם כנזכר למעלה וזה"ש ולא יהבינא דמי לפי שכל בעל תשובה צריך לשפוך חלבו ודמו כדי למעט כח התאוה הבאה מחלב ודם : מחלב שנאמר יצא מחלב עינימו וגומר וכתיב כיסה פניו בחלבו וגומר וכתיב שמנת עבית כשית ויטוש אלוה וגומר : והדם שנאמר כי תאוה נפשך וכתיב כי הדם הוא הנפש : וכן אנו אומרים ביום הצום ויהא חלבי ודמי שנתמעט לפניך היום כו' : וזה"ש רבא ולא יהיבנא דמי הדם שלי לאלתר לשוב בתשובה אז הוא נקרא חילול השם כנזכר : והני מילי באתרא דתבעי היינו במקום שהיו לו מוכיחין ותובעין שתבעו ממנו לשוב מן הדרך ההוא והוא לא השגיח בם אז הוא נקרא חילול השם שבוודאי גמר בדעתו כי זה כל האדם : אבל באתרא דלא תבעי שלא היה לו תובעין שתבעו ממנו דרך התשובה אז יכול להיות ששוגג הוא שלא ידע שיש עון גדול בזה : ולא נתכוון כ"כ לרעה : או הזכיר רבא לשון לאלתר לרמוז על הענין הנזכר למעלה שהשב תכף לעשיית החטא אז בתשובה לבד יכופר לו : והנתעכב כמה ימים בחטא אז צריך ליום כפורים בצירוף התשובה והממתין עד לעת זקנתו אז לא יכופר לו כי אם ביסורין והממתין עד לשעת מיתה אז עונו כאשר פחד לנפשו לא יכופר לו כי אם במיתה הממרקת עונו ובזה יתבאר כל המאמר בדרך אחר : וזה"ש ששאל ר' מתיא בן חרש שמעת ד' חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש אמר לו ג' הם כו' :

יש להתבונן במדרש זה שאמר ג' הם ואחר כך אזיל וחשיב ארבע מיני עבירות אלא לפי שיש להסתפק במדרגות דתשובה השב תכף לעשיית החטא אם הוא בכלל השבים או נקרא צדיק גמור שהרי אף הצדיק גמור אי אפשר שלא יחטא לפעמים כי אדם אין צדיק בארץ וגומר ואף על פי כן נקרא צדיק גמור : וזהו ששמע ר' מתיא ד' חלוקי כפרה והם בעלים הד' מדריגות שהזכרנו והיה סבור רבי מתיא שאף השב לאלתר הוא בכלל השבים עד שאמר לו רבי אלעזר ג' הם והשב לאלתר אינו בכלל השבים אף על פי שבאמת הוא בעל תשובה מכל מקום מאחר שהוא תכף סברתי שאי אפשר שלא יטה האדם לפעמים לצד חובה הרי הוא נקרא צדיק גמור : וזה"ש עבר אדם על מצות לא

תעשה

תעשה כו' כי ידוע שהחטא בא מד' מדריגות שבאדם וכמו כן בחטא מגיד עצמו ארבע הם וכל אחד חמור משלפניו וסד' כוחות שבאדם הראשון הוא שחוטא רק מהתגברות התאוה ואין השכל משותף בזה ולכן זה קראו רז"ל היצה"ר שילך לפי שהוא הולך מהרה ואינו גורם שיתעכב האדם בחטא שהרי מיד כאשר מילא תאוותו הוא שב ממנו וזהו במצות עשה דווקא כי כפי הטבע הגוף מתעצל בעשיית המצוה כי מצות לאו ליהנות ניתנו : והמצות עשה שבתורה הם כנגד הטבע כי הטבע נותן להיות הגוף עצל ויושב בטל מכל ש בשב ואל תעשה : אבל המצות לא תעשה שבתורה אינן כ"כ כנגד הטבע לפי שהם רק בשב ואל תעשה לפיכך החמירה תורה במצות לא תעשה יותר מבעשה לפי שהעובר בעשה הוא רק מצד עצלות החומרי ואין רצון השכל משותף בו : אבל שעובר על מצות לא תעשה שאף רצון השכל משותף בו שהרי הוא כנגד הטבע לפיכך עונשו חמור :

ולפי שקיום שעשה הוא כנגד טבע האברים לפיכך באו בתורה במנין רמ"ח לנגד האברים כלי המעשה : ובלאוין שעובר עליהם שפועל הוא בזדון יצרו כנזכר לפיכך באו בתורה במנין שס"ה לרמוז שלא יכופר הל"ת כי אם ביום שאין להשטן רשות להסטין והוא י"כ ולכן נקרא השטן שהוא גי' שס"ד שהם ימות השנה בלי י"כ והמשכיל יבין :

וזהו שעובר על מצות לא תעשה בהתחזק בו הכח התאוה הכח השני נקרא הולך לפי שהולך מהרה שהרי אם עבר על עשה יכול הוא מהרה לתקנו ממי שעבר על לא תעשה שהעובר על עשה הוא שהתורה אמרה לו עשה זה והוא לא עשה עדיין יכול הוא לעשות : אבל כשעבר על לא תעשה הוא מעוות לא יוכל לתקן ואינו יכול לשוב מזה והוא קלא ברצון השכל : לפיכך נקרא הכח השני אורח לפי שהיצה"ר כאורח שמתארח אצל האדם כמה ימים ואינו הולך מהרה ממנו : וכשמסיתו היצה"ר בעבירה חמורה כגון כריתות ומיתות ב"ד זהו ברצון השכל ממש שמראה לרע טוב והכח השלישי נקרא איש שמחזיק כאיש בבית האכסני' ואינו מניחו לשוב עד לעת זקנתו כאשר תם כוחו ותפר האביונה מניחו אז והולך לו כארז"ל כך הוא דרכו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר כך עד שאומר לו לך עבוד ע"א כו' רצו בזה שמתחלה מסיתו בקלות כגון עשה ואחר כך בחמורה מזו כגון לא תעשה ואחר כך בחמורות יותר כגון כריתות ואחר כך מעמידו היצה"ר על הכח הרביעי הוא שזכרו אותו המחקריים שהוא תשוקת הרע בהחלט הבא מרוע טבע ההרכבה הפועלת תכונות רעות בגוף ומי שנגבר בו כח זה אז בוודאי אינו מניח לו לשוב אף לעת זקנתו כענין שנאמר גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע וזהו נקרא עובד עבודת אלילים שכבר הוא משועבד ממש אל היצה"ר שנקרא אל זר כארז"ל לא יהיה בך אל זר זה היצה"ר כו' וזהו נקרא

חילול השם שמחלל השם מעליו כי שם ה' נקרא עלינו לפיכך ישראל נקראו קודש ע"ד קדושים תהיו וזה השרוי כל ימיו בעבירה מחולל השם ממנו כי אין שם ה' נקרא על הפושעים או שמחלל שמו היינו כתר שם טוב שעל ראשו שרמז למעשים טובים ע"ד טוב שם משמן טוב : והם הרשעים האומרים הרוג בקר ושחוט צאן כי מחר נמות כלומר שעדיין יש לנו פנאי לשוב בשעת מיתה ע"ד שוב יום אחד לפני מיתתך כו' ובזה יצרו מכשילו בטענה זו ואינו הולך ממנו רק סמוך למותו מפני יראת שמת מניחו והולך לו לפיכך ענשם כאשר פתרו בנפשם לא יכופר להם כי אם במיתה הממרקת : וזה"ש עבר אדם על מ"ע עשה הוא הכח הראשון שנקרא הולך שהולך מהרה ומניחו לשוב אז בתשובה לבד יכופר לו שכמו שהוא שב לאלתר כמו כן מוחלין לו לאלתר : וזהו שמביא ר' ישמעאל פסוק שובו בנים שובבים הרי שמקרא זה מדבר בצדיק גמור מדקראם בנים ודרשו רז"ל בזמן שאין ישראל עושין רצון המקום נקראו עבדים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים : וכשעושין רצונו נקראו בנים שנאמר בנים אתם : וכאן קראם בנים שאמר שובו בנים והוא מבואר לפי מדרשינו שאף החוטא לפעמים באיזה עבירה ושב לאלתר הרי הוא צדיק גמור ואינו בכלל השבים : עבר על לא תעשה הוא קלא בזדון יצרו בכח הנקרא אורח שמתארח אצלו ואינו מניחו לשוב מהר אז תשובתו תלוי' וי"כ מכפר שכמו שהוא תלה התשוב' ולא עשה לאלתר כמו כן כפרתו תלוי' עד י"כ והוא ביום שאין לשטן ממשלה בו כנזכר : וזה"ש כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם הזכיר לשון כפרה וטהרה רמז למי שבי' לו כבר כפרה בתשובה רק שטהרותיו תלויות שלא נטהר לגמרי עד י"כ שאז אין לשטן שהוא היצה"ר ממשלה ואז נטהר לגמרי והוא מבואר למבין : עבר על כריתות כו' הוא ברצון השכל ממש ובכח הנקרא איש שעושה עיקר דירתו אצלו ואינו מניחו עד לעת זקנתו כאשר תם כח ואז לעומת זה צריך הוא היסוס כח ביסורין הממרקין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם ומקרא זה מדבר בכריתות ומיתות ב"ד כי למעלה מזה כתיב אם חקותי יחללו ובמשפטי לא ילכון ופקדתי וגו' : חקותי רמז לעבירות שיש בהם מיתת ב"ד שנמסרו לב"ד של מטה ע"ד שנאמר בפרשת הדינין והזהרת אתהן את החקים : ובמשפטי לא ילכון היינו הכריתות שזהו משפטי שמים : ופקדתי בשבט ונומר והוא מבואר למבין : עבר על חילול השם הוא הכח הרביעי התשוקת הרע בהחלט שאינו מניח לו לשוב אף לעת זקנתו : וכל יום אומר עדיין יש פנאי למחר לעשותם ע"ד כי מחר נמות וכל ימיו אינו אומר רק הרוג בקר ושחוט צאן : או שכופר בתחייה כנזכר בדרך הראשון והוא כי מחר נמות שהיצה"ר נקרא מחר ע"ד ארז"ל היום לעשותם ומחר לקבל שכרם : והוא אומר כי מחר נמות כלומר לעולם הבא כלנו פגרים מתים ואין לנו

עם חלק ונחלה. או לא יכופר לו כ"א במיתה כו'. ואם תשאל לומר מהו עונשו יתר על זולתו הלא כל אדם יש לו מירוק המיתה: תשובה לדבר או שנאמר אדם מועיל שמירוק לנקותו מכל שאר חלודי החטא ואצל זה אין המירוק רק לחטא זה לבד: ובענין זה נחה הקושיא אף אצל יום כפורים והוא מבואר למבין: או שזה סובל צער גדול מזולתו. ואמר רבא היכא דמי חילול השם כגון אנא דשקילנא בישרא ולא יהיבנא דמי לאלתר וזהו דווקא כגון אנא שהוא היה ת"ח ואצלו נקר' חילול השם אף אם אינו מצפה לשעת מיתה אבל בשאר אדם אינו נקרא חילול השם עד אשר מצפה לשעת מיתה והוא מבואר למבין: ולפי שד' אלו תשובה וי"כ ויסורין ומיתה אלו הן הממרקין כל חלודה על כל פנים ולא יכופר זולתם ע"כ דרשו רז"ל פרק הרואה וז"ל:

סי' ג' **ת"ר** ארבעה צריכין להודות הולכי מדבר שנאמר תעו במדבר בישימון וגומר: וסמיך ליה יודו לה' חסדו: ומי שיצא מבית האסורים שנאמר יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל וגומר: וסמיך ליה יודו לה' חסדו: ומי שהיה חולה שנאמר אוילים מדרך פשעם וגומר וכתיב יודו לה' חסדו: ויורדי הים שנאמר יורדי הים באניות וכתיב יודו לה' חסדו: וסימן לדבר וכל החיים יודוך סלה חיים ר"ת חבוש יסורין ים מדבר עכ"ל:

להיות שהגוף והנפש כשאין איכות בקינותם בשוה שכמו שיש חלי הגוף כמו כן יש חלי שהנפש והם העונות וכמו שיש טומאה וטהרה בגוף כמו כן מצינו טומאה וטהרה בנפש וכן הזכיר לשון טהרה שנא' ומחטאתי טהרני והזכיר לשון רפואה ע"ד שנאמר רפאה נפשי כי חטאתי לך: ובדמיונות האלו איך חלי הנפש דומה לחלי הגוף האריכו רוב המחברים למעניתם כמו הרמב"ם בשמונה פרקיו וזולתו רבים מן המחברים המזכירים דרכי התשובה עד שכמעט לא הניחו לנו מקום להוסיף עליהם ומאמר שדמיונות כאלו מבוארין לרבים ומצויין בכל מקום ע"כ לא ראינו להאריך גם בסיפור דבריהם ונאמר שיש עוד מעט דמיונות שהניחו המחברים לנו מקום להתגדר בו: והוא שכמו בחלי הגוף אם ירפא מחליו על כל פנים ישתדל שלא ישאר אצלו מן החולי אפילו דבר מועט: באם לא ירפא מכל החולי וישאר דבר מועט אז מאותו המועט יגדיל ויתרבה החולי לפי שחולי קטן גורר חולי גדול כמו כן בחלי הנפשות אמרז"ל עבירה גוררת עבירה:

ובארז"ל אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו כל עונותיו שנאמר הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי ומאמר זה מדבר בחלי הנפשות שבזמן שמבקש רפואה דהיינו התשובה אז אינו מתרפא עד שמוחלין לו כל עונותיו כלומר עד שישוב מכולם שאם ישאר עון אחד אצלו או לא יתרפא מעולם ע"ד עבירה גוררת עבירה והוא מבואר למבין ומסיקם בגמרא רב המנונא אומר אף חוזר לימי עלומיו שנאמר רטפש בשרו מנוער היינו שכל בעל התשובה צריך להתדמות כאילו היום נולד וכאילו לא היה בידו לא עבירה ולא זכות וזה היום התחלת מעשיו: וזהו שמזכיר שם שסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי היינו חלי הנפש: הגואל משחת חייכי היינו מגיהנם הנקראת באר שחת: המעטריכי חסד ורחמים כי בוודאי חסד גדול הוא ורחמים גדולים בזמן שהקב"ה מוחל לשבים: המשביע בטוב עדיך היינו התשובה ע"ד טוב לי: כי עוניתי תתחדש כנשר נעוריכי היינו חוזר לימי עלומיו והוא מבואר לכל משכיל:

ובמו שמצינו טומאה וטהרה בגוף כשנטמא האדם במת או בשרץ או במצורע או הטמא בכללם ד' מיני טהרה המטהרין את האדם בטומאתו והם הזאה ג' וז' והבאת קרבן והערב שמש: כמו כן הנפש שנטמא' ביצ"הר הנק' טמא שמטמא כשרץ והרשעים שאפי' בחייהן קרוין מתים ומצורע ע"ד ובנגעים עונשו ע"ד נכתם עונך לפני הם כהמי הטומאה בהרת אדמדמת ע"ד אם יאדימו כתולע וגומר: הרי הן צריכין לד' מיני טהרות אלו הבאת קרבן והערב שמש כו'. אחד היא התשובה המטהרתו והוא כנגד הבאת קרבן שבטומאת נפש כי התשוב' היא שהאדם זובח יצרו ומתודה עליו שהמשילו אותו רז"ל להבאת קרבן שנאמר זובח תודה יכבדנני ודרשו רז"ל זה הזובח יצרו ומתודה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב תודה וכו' וכן הוא אומר זבחי אלהים רוח נשברה וכן איתא בגמרא פרק נגמר הדין. אריב"ל בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה שבזמן שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו כו' אבל מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה ודעת שפילת היא שמדה שבעלי תשובה אוחזין בה כאשר יתבאר עוד והוא כנגד הבאת קרבן וכן אנו אומרים ביום התענית ותהא חלבי ודמי כמונח על גבי מזבח כו' ולפי שעיקר גדר התשובה היא הכנעה ע"כ צוה התורה במצורע ולקח עץ ארז ואזוב שישפיל גאותו כאשר יתבאר בעז"ה בפרשת מצורע: ב' הוא יום כיפורים המכפר והוא כנגד הזאה שביעי שבטמא מת כענין שנאמר ביום כיפורים והזה על הכפורת מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם הרי שהזאה זו מטהרת בני ישראל מטומאתם ונקראת הזאה שביעי או לפי שהוא בחודש השביעי שהוא שביעי לחודש או שהוא אחר יום שביעי לפרישות כהן גדול המזה הזאה זו שכן היה מפרישין אותו ז' ימים קודם י"כ והיא כנגד הזאת שביעי שבטמא מת ג' הם היסורין הממרקין והם כנגד הזאה שלישי ע"ד שנאמ' וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם וגו' וכי הקב"ה זורק מים ממש על ישראל אלא הם המים הזכים

אשר עליהם אמר דוד באו מים עד נפש הרומזים על
היסורין הקשים שבאים על האדם וידוע שאין טהרה אלא
או במים או באש ע"ד שנאמר כל אשר יבא באש תעבירו
באש וכל דבר אשר לא יבא באש תעבירו במים וכמו כן
היסורין שממרקין כמשלו או לאש או למים ע"ד
עבר על נפשינו המים הזידונים לאש ע"ד שנאמר ושבאתי
את השלישית באש וצרפתים כצרוף הכסף ונומר וזהו כנגד
הזאת שלישי הזאה שנית כנגד וזרקתי עליכם מים טהורים
שזריקה הוא לשון הזאה שלישית כנגד והבאתי את השלישית
באש וכן הוא אומר באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה. או
הזאת שלישי רמז על התורה המטהרת גוף האדם ועל התור'
שנמשלה למים הוא אומר וזרקתי עליכם מים טהורים ע"ד
יראת ה' טהורה וכתיב כל צמא לכו למים היינו מי שהוא
צמא בעבירה ע"ד למען ספות הרוה את הצמאה אז ילך
למים דהיינו התורה שמטהרת האדם כי לכך נקראת
תושיה לפי שמתשת כח עוונות של ישראל והיינו כח הילה"ר
וכן ארז"ל ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל וכולם לא נתנו
אלא ע"י יסורין ואלו הן תורה שנאמר אשרי הגבר אשר
תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו עוד ארז"ל כל יסורין שיש
בהם ביטול תורה אינן יסורין של אהבה כו' הרי שעיקר
יסורין הם שבאין מהתלמדות התורה והוא הזאת שלישי ע"ד
אורייתא תליתאה כו' או שנתנה בסיון שהוא שלישי לחדשים
או ע"ד היו נכונים לשלשת ימים כנגד שהזאת שביעי היה
מפרישין הכהן גדול ז' ימים קודם וכאן היו מפרישין כל
ישראל ג' ימים לפיכך נקרא י"כ הזאת שביעי והתורה
הזאת שלישי ע"ד וזרקתי עליכם מים טהורים: והוא שישים
האדם עצמו בהתלמדות התורה ויזרוק עליו מי התורה
והוא עומד לו במקום יסורין ממש ע"ד שנאמר ועניתיך לא
אענך עוד ועניתיך רמז לתורה ע"ד טוב לי כי עוניתי
למען אלמד חוקיך והוא מבואר למבין: ד' הוא יום
המיתה המרוק והוא כנגד הערב שמש שבטומאה כי
המיתה היא זמן הערב שמשו של אדם ע"ד שנאמר עד
אשר לא תחשך השמש עוד ארז"ל וזרח השמש ובא השמש
עד אשר לא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל כו'
ויתבאר מכל זה שעל כל פנים ד' אלו מכפרין דהיינו תשובה
יום כיפור ויסורין ויום המיתה ומטהרין את האדם
מטומאתו ולפי שבכל פעם שהאדם מתכפר צריך הוא
להתוודות עונו לפי שהוידוי בפה היא עיקר התשובה
ביום כיפורים כתיב והתודה עליו את עונות בני ישראל:
ביסורין כתיב בפרשת יסורין והתודו את עונם ונומר:
וביפעת מיתה כארז"ל כל המומתין מתודין כו': וזה"ש
יע צריכין להודות כו': ר"ל להתודות רמז במאמר
חלקי כפרה אלו שבכל פעם צריך להתודות: זולתי
זו למעיד של יום כיפורים שמתחלת המדברים ש ג'

אמר, זה לו אדבר ר,

והתודה עליו את עונות בני ישראל ושלח ביד איש עתי
המדברה: ומי שהי' חולי הוא כפשוטו יסורין של האדם
כאז"ל מי שחולה אומרים לו התודה: ומי שיצא מבית
האסורים רמז לשעת מיתה שאז האדם יוצא מתחת מאסר
הילה"ר. ע"ד שנאמר במתים חפשי וכתיב קטן
וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו יחד אסירים שאננו ונומ'
שאותן שהיו אסורים בעולם הזה תחת יד הילה"ר: ע"ד
ארז"ל גדולה תורה שמקרבת הגאולה היא גאולה הנפשית
ע"ד שנאמר קרבה אל נפשי גאלה וזה"ש כי קרובה ישועתי
לבוא ע"ד הבא לטהר מסייעים לו והוא מבואר למבין:
וכן הוא אומר על הילה"ר כי מבית הסורים יצא למלוך
פרש"י שחסר לו נכתב האסורים באלף ולפי מדרשו היה
ביאור הענין שהילה"ר אין לו ממשלה רק בעולם הזה
שנקרא בית האסורים: אבל הילה"ט יצא משם יש לו
השארות אף לעולם הבא וזהו שאמר יחד אסירים שאננו
שם לא שמעו קול נוגש. וכן הוא אומר וחנפי לב ישימו אף
לא ישועו כי אסרם שאינן מפילים להתפלל על מחילת
פשעם ולמה כי אסרם במאסר: ילה"ר וזה"ש מי שיצא
מבית האסורים דהיינו מן העולם או לפי שאז הוא יוצא חפשי
מן המצות כארז"ל במתים חפשי
כיוון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות: או ע"ד ארז"ל
כפר לעמך אלו החיים אשר פדית אלו המתים והוא בדרך
שהזכרנו. וכמו כן אמרו חכמי המחקר שהנשמה
קודם שנתחברה עם החומר אז היא דומה כמלך יושב
בהיכלו ולפיכך שלמה משבח את אשר עדן לא היה וכל זמן
שהוא בגוף אז היא דומה למלך אסור בבית האסורים ולאח'
מיתה היא דומה למלך יוצא מבית האסורים ולפיכך
שלמה משבח את המתים מן החיים והוא מבואר בדרך
שהזכרנו ויורדי הים רמז לבעלי תשובה כי יורדי הים ברוב
הם בעלי תשובה כארז"ל רובן של ספנים חסידים הם לא
אמרו צדיקים הם אלא חסידים לפי שמלת חסיד רומז על
הפלגת יתר מהראוי לו כמו שכתב הרב המורה פ' נ"ג מן
החלק השלישי ע"ש כי הצדיק הוא ההולך בדרך טובה אבל
אינו עושה לפנים משורת הדין והחסיד הוא המפליג לעשו'
יתר על הראוי לו וכן ארז"ל מדת חסידות שנו כאן שזו
רמז על הפלגת הטובה ומדה זו שלוים בבעלי תשובה כי כל
בעל תשובה צריך לעשות הרחקות וסיגות בהפלגת הטוב
להטיב על הקלקול שאחרון בדבר שחטא כדי שלא יבא לידי
נוף האיסור ולכך נקרא כל בעל תשובה חסיד וכן דוד ע"ה
שהוקם עולה של תשובה קרא עצמו חסיד שנ' שמרה נפשי
כי חסיד אני: וכן הוא אומר עם חסיד תתחסד ש זק
לעומת זה שהקב"ה עושה עמהם חסד כשאול ומעביר על
מדותיו וזה"ש רובן של ספנין חסידים הם שנאמר יורדי
הים באניות המה ראו מעשה ה' ומהו מעשה ה' הוא ע"ד
שנאמר וחסיד בכל מעשיו

ע"ד

ועל"ד שנאמר עם חסיד תתחסד והוא מבואר למבין · לפי
שאין בכל הבריות המכירין גבורות ד' ונפלאותיו כמו יורדי
הים באשר רואין המון גליו יורדות ועולות יעלו שמים ירדו
תהומות ואין להם מקום לנוס כי אם לאביהם שבשמים
וז"ש אצל אנשי יונה וייראו האנשים יראה גדולה ויזבחו
זבחים לה' ופי' רבינו בחיי איך נזדמנו להם זבחים בספינ'
אלא שזבחו את יצרם ע"ד זבחי אלהים רוח נשברה :
ולכך ייחס כל בעלי תשובה ליורדי הים ודבר בהווה שהוא
במצוא תמיד שיורדי הים נודרין נדרים וגומרין בלבם
לשוב אל ד' · או יורדי הים רמז לחכמים יורדי ים החכמ'
והתורה שנמשלו לים : ע"ד כמים לים מכסים שהם
ברוב בעלי תשובה כארז"ל אם ראית ת"ח עובר עבירה
בלילה אל תהרהר אחריו ביום כי בוודאי עשה תשובה :
וארז"ל ולא ע"ה חסיד אלא חסיד רומז לתשובה כנזכר
וזהו רובן של ספנין הם היודעין לשוט בים החכמה והם ברוב
חסידים ולא ע"ה לפי שאינן יודעין גודל מעלת התשובה :
וז"ש יורדי הים באניות החכמ' המה ראו מעשי ה' ע"ד
וחסיד בכל מעשיו וכנגד מה שנ' ברשעי' ומעשי' ידיו לא ראו
לפיכך אמר כאן המה ראו מעשי ה' וז"ש ארבע צריכין
להודות כו' ו' שמכוונו אמקראות שבתהלים בזמור המתחיל ·
יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר וגומר והוא תעו
במדבר בישימון וגומר והוא נאמר בפשוטו על
הולכי מדבר ולפי מדרשינו ירמוז על יום כיפורים לפי
שבכל השנה יש רשות לשטן לקטרג חוץ מיום כיפורים
שביום זה נגאלין הם מן הצר הצורר שלהם
וה"ש יאמרו גאולי ד' אשר גאלם מיד צר ע"ד קרבה
אל נפשי גאלה ואמר שארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון
מים לפי שהאדם נקרא עולם קטן ובכל שנה האדם פרוץ
מכל ד' רוחותיו כעיר פרוצה שאין לה חומה ומכל צד יוכל
השונא להלחם בעיר קטנה היא ע"ד עיר קטנה זה הגוף
ובא מלך גדול זה היצה"ר כו' הרי שמשמית השונא דהיינו
היצה"ר נלחם בעיר שהוא מכל צד גם אין מגן ומחסה
לעיר שהיא מפני שמקרי' החולפים בעולם · לפיכך אנו
אומרים בתפלה מיכאל מימיני וגבריאל משמאלי ומלפני
אוריאל ומאחורי רפאל והושמו ד' מלאכים אלו לשומרו מכל
צד ע"ד מלאכיו יצוה לך לשמרך וגומר פן תגוף באבן רגליך
היינו ביצה"ר שנקרא אבן אז להצילו ממקרי העולם הזה :
וכאשר האדם חוטא נסתלקה השמירה ממנו וסר צלו מעליו
ונעזב הוא למקרים מפוזר ומפורד מכל ד' רוחותיו וביום
ששושם למחילת חטא וכיטלה הממשלה מיד השטן ביום
הזה וחזרו השומרים על משמרתם כבראשונה וז"ש
ומארצות קבצם ממזרח וממערב וגומר · ואמר תעו במדבר
בישימון רמז לשעיר המשתלח שמדברים : לפי שישראל
בכל ימות השנה הם כצאן תעו ואיש לדרכו פנינו והלכו
תועים כהולך תועה במקום מדבר וארץ אורח עקלקלות
לפיכך באים אלות המשעיר המשתלח להולכי תועה בשנ' לכפר
על ההולכים תועה במדבר · ואמר רעבים גם צמאים
לפי שיום כיפורים הוא יום שאסור בו אכילה ושתיה :
ואמר נפשם בהם תתעטף לפי שהוא יום שמרבים בו בתפל'
ע"ד תפלה לעני כי יעטוף וז"ש ויצעקו אל ה' בצר להם
שמבקשים על עסקי הצר שהוא היצה"ר · וידריכם בדרך
ישרה הוא שמורה דרך לחטאים ע"ד טוב וישר ד' ע"כ יורה
חטאים בדרך מלך שהוא ישר על כן מורה לשבים דרך
היושר וזהו וידריכם בדרך ישרה · ללכת אל עיר מושב הוא
שיכונו העיר קטנה ואמרו על משפטו ישב · יודו לד' חסדו
הוא שיודו לד' מחסד שעושה שמוחל לשבים · יושבי חושך
וצלמות אסירי עני וברזל לפי פשוטו מדבר בחבושים בבית
אסורים ולפי מדרשינו הוא רמז נשעה מיהר וז"ש יושבי
חשך רמז למי שהיה במחשך מעשיו והיה חבוש במאסר של
היצה"ר : וז"ש כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו ·
ויכנע בעמל לבם הוא שהיצה"ר הכניע בעמל ואון לבם
כארז"ל הרשעים ברשות לבם כו' : כשלו ואין עוזר
ע"ד ופושעים יכשלו לפיכך ואין עוזר שאין הקב"ה מסייע
רק להבא להטהר · ויזעקו אל ד' בצר להם היינו כאשר באו ימי
הפקודה ימי השילום שלמו ימיהם אז נותנין אל לבם להיותם
חוזים על הראשונות שעשו אז הקב"ה ברחמיו מקבל את
תשובה כזו ויוציאם מחשך וצלמות דהיינו מן העולם החושך
הזה ומוסרותיהם ינתק היינו מוסרות היצה"ר שלא ימותו
ברשעם אז יודו לד' חסדו ויודה על החסד הגדול שעושה
עמהם : כי שבר דלתות נחושת הוא היצה"ר המושך כח
מן הנחש הקדמוני ובריחי ברזל גדע ע"ד ארז"ל אם ברזל
הוא מתפוצץ אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו הוא
נאמר על מי שחלה שהם היסורין הממרקין והוא כפשוטו
כולו · ושייס ואמר יודו לד' חסדו על החסד שנפרע
ממנו בחייו כדי שילך זכאי אל העולם הבא : ויזבחו
זבחי תודה היא שמקבלים עליהם בזביחת יצרם ולספר
מעשיו ברנה : יורדי הים באניות שהוא או כפשוטו ע"ד
רובן של ספנים חסידים הם או יורדו ים החכמה המה ראו
מעשי ד' הוא ע"ד וחסיד בכל מעשיו · ונפלאותיו במצולה
הוא שכל בעל תשובה צריך לכנוף נפשו ע"ד טבעתי ביון
מצולה ושסיך ליה באו מים עד נפש · ויאמר ויעמוד רוח סערה
ע"ד אשר בסערה ישופני · ותרומם גליו ע"ד כל משבריך
וגליך עלי עברו · יעלו שמים ירדו תהומות לפי שנשאות הלב
מביא לידי חטא לפיכך יכניעו ויפילו עצמם שאותן שעלו
שמים ירדו תהומות ולא יעמדו בזה על החילוק ע"ד מאוד
מאוד הוי שפל רוח · כו' נפשם ברעה תתמוגג הוא בשביל
הכהנה הנקרא רעה ע"ד וגם רשע ליום רעה לפיכך נפשם
תתמוגג בעולם הזה כדי שילכו זכאים לעולם הבא יחוגו
וינועו כשיכור ע"ד ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי
אפרים וגומר וכל חכמתם תתבלע הוא לפי באין חכמה
ותבונה לנגד ד' או שמא ימים עלמ' כפתאים ע"ד שאמר דוד
ואני

אפי' בער ולא חטא : וכתיב בסוף הענין, יודו לה' חסדו וגו'
וזהו שנתנו רז"ל סימן לדבר וכל החיים יודוך סלה : כי אלו ארבעתן כרמוז במלת חיים יסורין ע"ד יסר יסרני יה ולמות לא נתנני הוא שבזכות הייסורין יחיה · התשובה שהאדם שממית כח תאותו ע"ד ארז"ל אם יחיה ימית או שמתחילה היה רשע נחשב כמת ועתה כאשר עשה תשובה נעשה חי וכן המיתה היא סיבת החיים הנצחיים לצדיק ע"ד שנאמר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו כי באותה מיתה ילכו אל חיים הנצחיים · וכן ביום כיפורים ארז"ל בינונים תלוין עד יום כיפורים זכו נחתמין לחיים כו' · וכן ביסורין כענין שהזכרנו כי בהתיסר גופו ע"ד אשר נחשב כמת הוא סיב' החיי' הנצחיי' כי הרשעים שעיק' חיותם בעול' הזה ולעולם הבא הם כלים הרי שחייהם קודם למיתתם והצדיקים בעולם הזה נחשבים כמתים ולעולם הבא הם חיים נמצא שמיתתם קדמה לחייהם וכן אמר שלמה ע"ה ושבח אני את המתים שכבר מתו כלומר שהמיתה שלהם קדמה לחייהם וזהו לשון כבר · מן הרשעים אשר עודם חיי' כלומ' בעולם הזה שחייו קודמה למיתתו וכענין זה אמרו בגמרא אמר ר' אלעזר בר צדוק למה צדיקים דומין בעולם הזה לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה נקצץ נופו כו' נמצא כולו עומד במקום טהרה כך הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעולם הזה כדי שילכו לחיים לעולם הבא וכן הוא אומר והי' ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאוד והרשעים בהפך זה דומין לאילן שכולו עומד במקום טומאה כו' כך הקב"ה משפיע טובה לרשעים בעול' הזה כדי שירדו לשאול תחתי' שנ' יש דרך ישר לפני איש ואחריתם דרכי מות · ודוגמת מאמר זה מצאתי בגמרא מאמר אחד פ' חזקת הבתים ר' ינאי הוה ליה ההוא אילן הנוטה לרשות הרבים כו' מבואר הוא בדרך המליצה יפה ע"ד המאמר שהזכרנו למה צדיקים דומין בעולם הזה לאילן כו' ואין להאריך עתה בו כי לקמן בפר' אלה הדברים שם תמצאנו מבואר : ופי' המאמר של ר' אלעזר בר צדוק נראה כי שני מיני ליבון הם המצרפים עוונות האדם והוא הגיהנם המלבן והמצרף הרשעים לעולם הבא שנאמר והבאתי את השלישית באש וצרפתים ונומר : ב' הם היסורין הממרקין הצדיקים בעולם הזה : והדין נותן כן מצד הבחינה כי ידוע שבעולם הזה הוא עונש הגוף ולעולם הבא הם עונש הנשמות: וזהו שהמשיל במדרש זה הנשמה לגוף האילן והגוף לנוף האילן לפי שהגוף טפל לנשמ' וכן ארז"ל פי' חלק אשר לא יעזוב להם שורש וענף שורש זו הנשמה וענף זה הגוף וידוע שהצדיקים אף כשחוטאין אינן חוטאין רק מהתגברות הטבע שמכריחם לפעמים ליפול על החטא כי אדם אין צדיק בארץ אבל אינן חוטאין ברצון השכל ממש חלילה וכשמקיימין המצות אז הן עושין ברצון השכל ממש בנפש השכלית בכל השתדלותם בעשיית רצון קונם : כשחוטאין חוטאין בטבע שהוא מחומר הגופני : וכשעושין המצוה אז עושין ברצון השכל לפיכך ראוי אצלם שיקבל הגוף העונש שהוא המטעה והוא הנוף הנוטה למקום טומאה כי הגוף נקרא ענף כנזכר וידוע שאין עונש לגוף רק בעולם הזה שהרי לעולם הבא יהיו רק נשמות בלא גופות והנשמה תקבל שכרה כי על פיה נעשה התורה והמצוה וידוע שאין שכר לנשמה לבד רק לעולם הבא לפיכך בדין הוא שיקבלו שכרם לעולם הבא שהם שכר הנשמה : וזהו שהמשילם לאילן שכולו עומד במקום טהרה היא הנשמה שנמשלו לגוף האילן ונופו נוטה למקום טומאה היינו הגוף נקצץ נופו כלומ' שבשעה שנקצצין ונפרדין זה מזה הגוף מן הנשמה נמצא כולו עומד במקום טהרה דהיינו בעולם הבהיר כי נשארה הנשמה כולו טהור' לפי שכבר קבל הגוף ענשו בעה"ז והרשעים בהפך זה שבזמן שחוטאין אז חוטאין ברצון השכל ממש ובהסכמת הנפש השכלית שנתפתה מן היצה"ר לחטוא ולמרוד בקונה כפי מה שקבל' מן עצת נחש הקדמוני לפיכך ראוי אצלם שתקבל הנשמה העונש והוא לעולם הבא שהם עונש הנשמות ואף אם עושין לפעמים איזו מצוה אינם עושים ברצון השכל ממש או שהיא אצלם מצות אנשים מלומדה ע"ד שנאמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה : או שהטבע מטעה אותם בזה שיתקיימו לפרקים איזה מצוה וגם יקנו עולמם ברגע ולפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה והעושה רצונו אף שלא ברצון ממש הוא נותן לו שכרו לפיכך מקבל הגוף שכרו בעולם הזה שהרי לעולם הבא לא יהיו רק נשמות בלא גופות : וזהו שהמשילם ר' אלעזר לאילן כו' כי האדם עץ השדה הוא והמשילם לאילן עומד במקום טומא' רמז לנשמה שהיא גוף האילן כולה טמאה · ונופו הוא הגוף הנמשל לענף נוטה למקום טהרה : לפעמים ע"ד מצות אנשים מלומדה : נקצץ נופו כלומר בזמן שנפרדין זה מזה אז נשארה הנשמה כולו טמאה והוא מבואר למבין · הרי מבואר שהייסורין לצדיקי' עומדים במקום הגיהנם אשר לרשעים וכמו שהרשעים בגיהנם מצדיקין הדין ומודין עליהם כמארז"ל גם ברכות יעטה מורה רמז שהרשעים אומרים יפה תקנתם גיהנם לרשעים כו' כמו כן הצדיקים ביסורין יודו עונם וכן בתשובה כי התשובה עומדת על כל פנים במקום היסורין לפיכך עיקר התשובה היא הוידוי וכענין זה היו נוהגין בזמן שבית המקדש היה קיים שהביא כל אחד קרבן על חטאתו והתודה עליו עוונותיו ועתה שאין לנו קרבן התשובה במקומה וגדולה היא מקרבן כי הקרבן אינו מכפר אלא על השוגג והתשובה מכפרת אף על המזיד ודבר זה יתבאר ממאמרם של רז"ל פרק חלק וז"ל :

סימן

סימן ג דרש ר' דוסתאי דמן בירי למה דוד דומה לסוחר כותי. אמר דוד לפני הקב"ה שגיאות מי יבין אמר ליה שביקנא לך: מנסתרות נקני אמר ליה שביקנא לך. גם מזידים חשוך עבדך דלא ליטעו בי רבנן א"ל שביקנא לך: אל ימשלו בי אז איתם דלא יכתב סורחני א"ל אי אפשר כו' עכ"ל:

כבר ידוע שענין פרישת החטא והודות הוא כלל גדול בתשובה ומצינו בגמרא דעות חלוקות בזה אם החוטא צריך לפרט החטא בפרטות או להתודות דרך כלל ולומר סתם חטאתי עויתי ואלו ואלו יש להם על מה שיסמכו:

כדתניא פרק י"ה רבי יהודה בן בבא אומר צריך לפרט החטא שנאמר ויעשו להם אלהי זהב. ר' עקיבא אומר אינו צריך שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אלא מה אני מקיים ויעשו להם אלהי זהב כדר' ינאי דאמר ר' ינאי אמר משה רבונו של עולם בשביל כסף וזהב שהשפעת להם גרמה להם לעשות אלהי זהב. עוד שם אמר רב יהודה רב רמי כתיב מכסה פשעיו לא יצליח וכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם: נראה לפרש טעם של התנא שסובר אין צריך לפרט החטא לפי שהוא נראה וחוצפא כלפי מעלה כדאמר רב ששת חציף עלי האי מאן דמפרט חטאיה: וכן ארז"ל אילמלא לא ניתנה תורה לישראל למדנו צניעות מחתול פירש"י שמכסה הריעי שלו או שאינו מטיל ריעי בפני אדם: ועריות מיונה וגזל מנמלה ודרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח"כ בועל ואמר זבינא לך זגי פי' מלבוש עד לארץ והדר אמר לשמטו לכרבלתיה אם יש לו ואינו עושה: מאמר זה בודאי אינו כפשוטו מטעם שהרי לא מצינו בתור' ציפיים ואח"כ יבעול או מענין הריעי וכי לא היה לו להזכיר ענין אחר זולת זה: והנראה לנו מזה שמה שאמר למדנו צניעות מחתול רמז לרשעים החוטאים שאינם מכירים רבונם כחתול הזה שאינו מכיר רבונו לעולם והריעי רמז למעשים רעים ע"ד אם רחץ ה' את צואת בנות ציון וכתיב כי כל שולחנות מלאו קיא צואה ורמז בזה שראוי לרשעים שלא יגלו לפחות הריעי דהיינו מעשים רעים בפני הבריות ע"ד ארז"ל הרואה שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו כו': או לפי' אחר של רש"י שפי' שחתול מכסה הריעי היינו רמז על מה שכ' כסוי חטאה היא שלא יפרט החטא בפירוש כי נראה כחוצפא כנזכר: וגזל מנמלה רמז להרשעים שגוזלין שכר הנשמה שראוים לה לעולם הבא ואוכלין אותו בעולם הזה ע"ד שכ' וחוטאו חומס נפשו הגוזל שכר הנפש דהיינו הנשמה כמבואר לקמן בפרשת ואתחנן: ודבר זה ירמוז לרשעים ללמוד מנמלה כי ידוע שהעה"ז דומה לקיץ השכין אל החורף דוגמת ארז"ל מי שלא טרח בע"ש מה יאכל בשבת וכארז"ל אמר ר' יהושע בן לוי ישראל כנמלא חיה שאין עליו צוברין לה בימות החמה ולא בימות הגשמים כמו כן ישראל נוחלין העולם הזה והעולם הבא הרי בביאור שהמשילו העולם הזה לקיץ והעולם הבא לחורף וכן ארז"ל ליה נס הוא יגלו מימי שלג בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם נגזלו מכם מימי השלג היינו המצות שעשיתם בעה"ז הנמשל לקיץ שהוא זמן החרישה והזריעה וכן הוא אומר מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין הוא העולם הבא שהוא זמן הקצירה של שכר המצוה ע"ד שנאמ' זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד הוא לעולם הבא שהוא רב חסד מטה כלפי חסד: אבל בעולם הזה אין זמן קבלת השכר וזהו הנזכר שהזכירו רז"ל ודבר זה ראוי ללמוד מנמלה שנאמר לך אל נמלה עצל תכין בקיץ לחמה ונומר: ועריות מיונה רמז לבריות שלא יתעטפו במלבוש של הקב"ה שהוא גאות לבש: וזהו עריות כארז"ל כל המתגאה כאלו בא על כל העריות שנאמ' תועבת ד' כל גבה לב וכתיב התם בפרשה של עריות כי את כל התועבות האל: המשיל את המתגאה להבא אל אשת רעהו כלומר להנכנס במחיצה שאינו שלו: כי הגאות היא מלבושו של הקב"ה ולא יאות לבשר ודם כן ודבר זה היינו למידים מיונה שאינה נזקקת אלא לבן זוגה והוא רמז למי שאינו הולך בגדולות ובנפלאות ממנו:

אך המשיל אותו ליונה שהיא שפלה מכל העופות כארז"ל לעולם יהא אדם מן הנרדפים: כתורים ובני יונה כו': ודרך ארץ מתרנגול רמז שהזכר אינו נכנס אל הנקבה עד שאומר לו שבשכר ההנאה יעשה לה מלבוש עד לארץ כמו כן הגוף והנפש הם בדמיון זכר ונקבה כי החומר היא הנקבה והצורה הזכר כמו שפי' רבינו בחיי פ' בראשית על ארז"ל ואף לויתן זכר ונקבה בראן שהוא רמז לחומר וצורה כמבואר שם ובזמן שהנפש נהנה מן החומר שנקבה יתכוין אל התכלית המבוקש להיות בריא בעבודת האל בכל התאות הגשמיות שאין לנפש אלא מצד החומר בענין שאמר דוד נגדך ד' כל תאותי שאף בזמן שהיה עסוק בדברים גשמיים היה בכוונתו אל השלמות והוא שיעשה לה מלבוש ע"ד צדק לבשתי וילבש צדקה כשריון והוא שהזכר דהיינו הנפש קץ בהשכלות הגשמיות הבאים לו מצד שהחומר לא יתכוין להנאות גופו רק לעשות לנקבה מלבוש: כלומר שיכוין לשם מצוה להיותו בריא לעבודת האל: והוא המלבוש שעושה לה עד לארץ: כלומר כל ימי חייו עד בואו בחדרי עפר ע"ד שנאמר עד אשר אגוע לא אסיר תומתי ממני וסוף ומבואר למבין: והדר אמר לישמטיה לכרבלתיה כו' כלומר ישא ד' את דבריו מעליו אם יש לאל ידו לעשות המלבוש ההוא ואינו עושה כי אינו יכול מצד התגברות היצה"ר והוא מבואר למבין כמלא לפי ביאור זה שהמאמר הזה כולל

ענינים גדולים שתלוים בדוגמא של עולם והם כוללים כל
התורה כולה · והעולה לנו מזה לפי מדרשינו שאין לפרט
החטא ולכסות הריעי שהם המעשים רעים והוא לפי
סברת המדרש שאין לפרט החטא :

ולמ"ד שצריך לפרט החטא כראיה להביא ראייה
מארז"ל פרק י"ה אמר ר' יצחק אמרי
במערבא משמיה דרבא בר מרי בא וראה שלא כמדת בשר
ודם מדת הקב"ה מדת ב"ו אדם מקניט את חבירו ספק
מתפייס ספק אינו מתפייס ואת"ל מתפייס ספק בממון ספק
בדברים אבל הקב"ה בוודאי מתפייס בדברים שנאמר קחו
עמכם דברים ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שנאמר וקח
טוב : ולא עוד אלא שהוא כאילו בנה מזבח : והקריב עליו
קרבן · שנאמר ונשלמה פרים שפתינו · ושמא תאמר
פרי אוהבים ת"ל אוהבם נדבה : פשוטו של מאמר לנו לבאר
לפי שעניני החטא באים בכמה ענינים או החטא שבין אדם
לחבירו או חטא שבינו למקום : ואף החטא שבין אדם
לחבירו בא בכמה ענינים או שחטא כנגד חבירו בהוצאת
ש"ר ונגרם לו חרפה ולדורות הבאי' אחריו ואף לאבותיו שוכני
עפר שכבר מתו שאז הוא צריך להרבות ריעי' ולהעמידם על
קברי של אבותיו ולומר חטאתי כו' · ואז בוודאי ספק מתפייס
ספק אינו מתפייס כלל כי איך יוכל לידע אם המת מתפייס
בזה שהרי אינו בנמצא שנוכל לידע אם נתפייס או לא ואף
הדורות הבאים אחריו ספק אם מתפייסין או לא שהרי אף
הם אינן בנמצא והוא מבואר למבין : ולפי מדרשינו
מיושב מה שאמר ספק מתפייס שאלו היה מדבר בשהם
קיים א"כ למה אמר ספק מתפייס כשאלו אם רוצה
בפיוס או לא ולפי מדרשינו הוא מבואר : גם לעומת זה
מפל שפיר הלשון שאמר אבל הקדוש ברוך הוא כו' ·
כלומר שאע"פי שאף הוא אינו בנמצא שנוכל לשאול אם
מתפייס · מ"מ אנו יודעין בוודאי שמתפייס כי כבר
הבטיחנו ע"י נביאיו · ומה שאמר ואת"ל מתפייס כו'
כלומר ואת"ל שחטא כנגד החיים לבד שאז נוכל לידע אם
מתפייס מ"מ ספק במה מתפייס אם בדברים כו' · כי
בוודאי אם חטא כנגדו בדברים לבד אז אינו צריך לפייסו
רק בדברים : ואם חטא כנגדו בממון לבד אז בוודאי אין
מתפייס רק בממון : זולת שלפעמים אנינו שחטא כנגדו
בדברים ובאותן דברי' גרם לו אף היזק ממון · כמו
המבאיש ריח חבירו בעיני הבריות או שמגלה על אלפוניו
ואומר איך הוא איש חמס רע ובזה גורם לו אף היזק ממון
שיתרחקו הבריות ממנו ולא יהיה משא ומתן להם עמו
כנהוג עתה בינינו מדה זו בצירוף שאר מדות רבו כמו רבו
עד שאין לתאוה מקום מניחינו בושם רכבו הלא הוא בשיבת
מדות הללו המצויות בינינו ואז זה האדם עצמו מסופק במה
יתפייס אם בדברים ואם בממון : אבל הקב"ה אף על
פי שגם אלו אינו שחטא האדם כנגדו בממון כענין שנאמ'
היקבע אדם אלהים ואמרתם במה קבענוך התרומה
והמעשר כו' מ"מ הקב"ה בוודאי מתפייס בדברים · ולא
עוד אלא שמחזיק לו טובה כו' כי מדת בשר ודם אף אם
יקבל הפיוס ממנו מ"מ אינו מסייע אליו אל הפיוס שהיא
אבל הקדוש ברוך הוא מסייע להבא לטהר ומחזיק בידו קולת
התשובה הנקראת טובה ע"ד שנאמר טוב לי כי עניתי וז"ש
ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שמחזיק בידו התשובה הנקרא'
טובה ומסייע לו עליה ומורה דרך לשבי' ע"ד שנאמר טוב
וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך היינו בדרך התשובה :
לפי שהוא טוב ע"כ מורה להם דרך שיהיו אף הם טובים
ע"ד טוב לי כי עוניתי וז"ש ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה
שנאמר וקח טוב : ולא עוד אלא שהוא כמי שבנה מזבח לפי
שכל בעל תשובה צריך לזבוח יצרו ע"ד שנאמר זובח תודה
יכבדנני ודרשו רז"ל זה הזובח יצרו ומתודה עליו כו' וזביחה
זו היא במקום קרבן וז"ש כאילו בנה מזבח להקריב יצרו
עליו : ושמא תאמר פרי חובה כו' לפי שהתשובה היא
גדולה מן הקרבן שהרי הקרבן אינו מכפר רק על השוגג
והתשובה מכפרת אף על המזיד : ופרים של חובה היינו
הבאין על השוגג וז"ש שמא תאמר פרי חובה הבאים על
חטא השוגג כמו כן התשובה אינה מכפרת רק על שוגג
ת"ל אוהבם נדבה : וידוע שהנדר נקרא נדבה ע"ד
שנאמר אשר נדרת לה' אלהיך נדבה :

וידוע שהנדר בא עולה כולו כליל לה' לפי שמכפרי
אף על חטא המזיד כי העולה באה על הרהור
הלב ולזה הסכימו כל המפרשי' שנאמר והעולה על
רוחכם : עוד הביאו ראייה מאיוב שנאמר והעלה עולות
מספר כולם כי אמר אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם ·
וידוע שהרהורי עבירה קשין מעבירה והרהור לא תמצא
רק במזידין הרי שהנדר דהיינו העולה מכפר אף על המזיד
ולפי שהחטאת אינה באה רק על חטא השוגג לפיכך אין
מקריבין ממנו רק חלבו ודמו כי החטא בשוגג הוא בטעותו
הכח שמתאוה שבו : וידוע שכח המתאוה בא מן חלבו
ודמו של אדם : מדמו שנאמר כי תאוה נפשך וכתיב כי
הדם הוא הנפש : מחלבו שנאמר וישמן ישורון ויבעט
לפיכך אסרה לנו תורה חלב ודם למעט כח התאוה וכלי'
שלא לדחותה לגמרי ע"ד וימין מקרבת כו' שיש הכבד שמונח'
בצד ימין ושיא מקרבת התאוה כנודע : והלב שנלל
שמאל דוחה אותה ע"ד לב חכמים בבית אבל והוא מבואר
למבין : ע"כ התירה לנו כבדא שפולה דם כי ידוע שבה
המתאוה משכנו בכבד : גם התירה לנו שומן שלב כנגד
החלב והוא מבואר למבין : ולפי שברוב השוגגין הוא
בטעותם הכח המתאוה שמשכנו בחלב ודם על כן אין
מקריבין מן החטאת רק חלבו ודמו : וכן אנו אומרין
בתענית ותהא חלבי ודמי כו' : אבל החוטא במזיד שכל

שהוא רע לשמים כמו בהרהורי עבירה ולפעמים הוא פושע ומורד שחוטא אף בלתי שום הנאה לפיכך באה כנגדו מצות העולה כולו כליל לכפר על כל פשעו ושהם עולה באה מן הכלל וז"ש אוהבם נדבה כי הכלל נקרא נדבה כנזכר : ולזה אמרו רז"ל כאלה הנדר הוקש על שהוקש עולם של תשובה היינו שהתשובה הוא במקום עולה כנזכר הש"י אוהבם נדבה :

וכן אמרז"ל הורבא אומר מנין לזה שעושה תשובה כאלו עלה לירושלים ובנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וכתיב בתריה היטיבה ברצונך את ציון וגו' אז יעלו על מזבחך פרים : הזכיר העליה לירושלים כי ידוע שהעלייה לירושלים מחייבת עולת ראייה והיא העולה שבאה על הרהור הלב ולבא ועיני תרי סרסורי לחטא נינהו ואמרז"ל שוריינא לעינא בלבא תלי ולפיכך נקרא עולת ראייה שהוא על ראיית העין או ע"ד אמרז"ל הלב רואה שנאמר ולבי ראה וגומר : וזה"ש כאילו עלה לירושלים : וכאילו בנה מזבח הוא מבואר למעלה שהוא ע"ד זובח תודה וגומר : ומה שאמר היטיבה ברצונך את ציון רמז לאמרז"ל גדולה תשובה שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו · ונראה ליתן טעם לדבר כי ידוע שהעולם נידון על פי הרוב · וכן אמרז"ל לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא בינוני · וגם כאילו היה כל העולם חציו זכאין וחציו חייב עשה מצוה אחת אשריו לו שהכריע עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וכן בהפך ואם תשאל לומר לפי זה למה הזכיר דווקא תשובה הלא אף אם עשה שאר מצוה אז מכרעת : תשובה לדבר שבאמר מצוה אם עשאה יתר על החשבון של מחצה על מחצה אז מכרעת : אבל התשובה אף אם הוא תוך החשבון מ"מ מכרעת לפי שבעשותו תשובה אז הזדונות נעשין לו כזכיות כאמרז"ל גדולה תשובה שהזדונות נעשין לו כזכיות שנאמר קציעות כל בגדותיך אל תקרי בגדותיך אלא בגידותיך כו' כנגד שאף בזמן שהכף מחצה על מחצה והתשובה אחת מן הזכיות או מצילה הכף של זכיות מכרעת לפי שהעונות שבכף השני נעשין כזכיות והוא מבואר למבין : וזה"ש היטיבה ברצונך את ציון אלו ישראל המצויינין במצות כו' יתבאר מכל המאמרים אלו שהמשילו התשובה להבאת קרבן ובהבאת קרבן בוודאי צריך לפרש החטא על הקרבן בפרטות כמו כן בתשובה צריך לפרש והוא למ"ד צריך לפרט החטא : וכדי להכריע בין שני האמוראים אלו אומר אני כי ענין פריטות החטא היא כלל גדול ומועיל מאד שבזכרו החטא הוא מוסיף יגון בלבבו ותוהה על מה שעשה : ועוד שאם חטא ברבים אז סברא הוא שיודנו בפרהסיא כדי שידעו רבים ששב ממנו ויעשו כמותו ולכל הדעות בין למ"ד המתרץ הפסוקים כאן בחטא מפורסם כו' בין למ"ד שמתרץ הפסוקים כאן בתשובה שבין אדם למקום כו' לכל הדעות חטא העגל שהיה חטא מפורסם והיה דין הוא למחוק צריך לפרטו וא"כ למה אמר ר' עקיבא אינו צריך לפרט ואיך יתרץ הפסוק שאמר מכסה פשעיו לא יצליח :

ונראה ליישב הענין על דרך הפשט במה שאמר כאן בחטא מפורסם כו' היינו בחטא השוגג שנקרא חטא מפורסם לפי שאדם עושה הדבר בפירסום שהרי אינו יודע בשעת עשייה שעובר עבירה שיעלים הדבר מבני אדם כי ברוב כל חוטא עושה בצנעה שלא ידעו הבריות כמו שאמר ר' יוחנן לתלמידיו הלואי ויהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם שהרי אדם עובר עבירה בצנעה ואומר פן יראני אדם ואינו אומר פן יראני המקום כו' אבל העושה בשוגג אינו עושה בצנעה להעלימו שהרי אינו יודע שעובר עבירה בשעת עשייה ולפ"כ הוא נקרא חטא מפורסם וחטא המזיד אינו נקרא מפורסם לפי שהוא מסתיר עצמו ועושה בצנעה ואומר פן יראני אדם וזהו הענין שאמר דוד מנסתרות נקני היינו ממזיד שאדם עושה בנסתר כאשר יתבאר בסמוך עם שאר דברי המאמר · ויש סברות נוטות לכאן ולכאן · יש סברא שבחטא המזיד צריך לפרט כדי להוסיף יגון בלבבו לפי גודל החטא כנזכר ולזה אמר מכסה פשעיו לא יצליח כי סתם פשע הוא מזיד ובשוגג אינו צריך לפרט להוסיף יגון גדול בלבבו לפי שאין החטא גדול כ"כ ולזה אמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ואין חטא אלא שוגג שנא' ונפש כי תחטא בשגגה אף על פי שהזכיר אף הפשע בפסוק זה באמרו נשוי פשע הלא אינו קאי על מלת כסוי רק על מלת נשוי והוא מבואר למבין : ויש עוד סברא אחרת בהפך זה כי חטא השוגג שעשאה בפירסום כנזכר צריך לפרט כדי שידעו גם רבים ששב ממנה ויוכל לומר שאדרבה הפסוק שאמר מכסה פשעיו לא יצליח רמז לשוגג אף על פי שהזכיר לשון פשע הרי מצינו לפעמים שאף השוגג נקרא פשע לפי שפשע בשמירת שילה"ר שלא שמרו כראוי שלא יכשילו : או נוכל לומר לשון פשע ע"ד כפשע בינו וגו' שהוא לשון פסיעה והוא ע"ד שנאמר עון עקבי יסובני וק"ל : וחטא המזיד שעשה בצינעה אין צריך לפרט שהרי לא ידעו רבים מעשייתו כמו כן אין צריכין לידע מן התשובה שעשה ואדרבה נראה כחצפא כלפי מעלה כדאמר רב ששת חציף עלי כו' : משא"כ בשוגג שאינו נראה כ"כ וזה"ש אשרי נשוי פשע כסוי חטא' ויוכל לומר שמלת פשע קאי אכסוי חטאה והוא קאי אשל מעלה דהיינו הפשע שהזכיר ובחטא העגל אינו דעות חלוקו' אם היה חטא של מזיד או של שוגג כי יש אומרים שהיה חטא מזיד כפשוטו של הענין וי"א שלא היה חטא מזיד ממש ולא בקשו להם אלהים אחרים ממש רק מנהיג במקום משה כמבואר הענין באריכות בפי' רבינו בחיי פרשה כי תשא · ובהצעה זו תתיישב הפלוגתא של ר"י ור"ע על ג' דרכים א' אם שיהיה שהעגל היה חטא של מזיד

א"כ איפה יהיה ביאור הפלוגתא: שר"י בן בבא אומר צריך לפרט החטא בחטא של מזיד שנ' ויעשו להם אלהי זהב והעגל היה חטא של מזיד ואעפ"כ פרט משה החטא: ור"י בן בבא מתרץ הפסוקים מה שנאמר מכסה פשעיו וגו' ומה שנאמר אשרי נשוי פשע לטעמי' כאן בחטא מפורסם דהיינו שוגג אינו צריך לפרט: וכאן בחטא שאינו מפורסם דהיינו מזיד צריך לפרט והוא מטעם שסברא הראשונה שהזכרנו: ור"ע אומר צריך לפרט בחטא המזיד כי ר' עקיבא סובר כסברא שניה: שהזכרנו שבחטא השוגג צריך לפרט ובחטא המזיד אין צריך לפרט ומתרץ הפסוקי' לטעמיה כאן בחטא אף רשב שהוא השוגג צריך לפרט כאן בחטא שאינו מפורסם שהוא המזיד שהאדם עושה בכונה אינו צריך לפרט מהטעמים שהזכרנו אלא מה אני מקיים ויעשו אלהי זהב בגדר' יבאי כו': דרך השני הוא לדעת רז"ל האומרים שחטא העגל היה חטא של שוגג אם כן איפה יהיה הבנת הפלוגתא בכל בהיפך שר"י אומר צריך לפרט בחטא השוגג ומתרץ הפסוק' לטעמי' כנזכר בדרך השני שבשוגג יותר צריך לפרט מבמזיד: ור"ע אומר אינו צריך לפרט בחטא של שוגג מתרץ הפסוקים לטעמי' כנזכר בדרך הראשון: שבמזיד יותר צריך לפרט מבשוגג והוא מבואר אלא מהו שאומר בחטא השוגג ויעשו להם אלהי זהב בגדר' יבאי כו' או כלך לך דרך אליה שבין ר"י ור"ע שניהם סוברים כמו' בדרך הראשון דבמזיד צריך לפרט ובשוגג אין צריך לפרט מהטעמי' שהזכרנו ושני זה מתרצין הפסוקים בדרך א' כאן בחטא מפורסם שהוא השוגג אין צריך לפרט כאן בחטא שאינו מפורסם שהוא המזיד צריך לפרט לא נחלקו אלא בזה אם חטא העגל היה חטא של מזיד או של שוגג: שר"י אומר צריך לפרט החטא זה דבריו מזידין שנאמר ויעשו להם אלהי זהב הרי שבקשו אותו לאלוה ממש ור"ע אינו צריך לפי שבשוגגין היו ומעולם לא פרט משה החטא' א"כ מ"ש ויעשו להם אלהי זהב א"כ הרי פרט משה החטא ובוודאי מזידין היו אלא בגדר' יבאי כו': שאמר משה להקב"ה אתה גרמת להם ובזה יתורץ הכל שאמר אתה גרמת א"כ נתבין כשוגגין ואף משה לא פרט החטא וק"ל: אמנם דרך זה לא יתכן היטב בשני דרכים הראשונים: והדרך הג' לא יתכן כלל לפיכך כיונו אל התפלות על הספר והוא מבואר למבין: ולפי מה שהזכרנו שחטא המזיד נקרא חטא שאינו מפורסם לפי שהאדם עושה אותו בסתר כנזכר בזה. יתיישב מה שדרש ר' דוסתאי דמן בירי שהתחלנו בו בתחלת הדרוש גם מודים הגוף עבדך דלא ליפשעו בי רבנן מי דחקו לזה ולמה לא פירש מודים היינו מזודונות כפשוטו של מקרא אלא שר' דוסתאי פירש שבודאי דוד בקש ע"ד כותיים שלא יודעין לחזור על המתים כו' והוא שבקש מחילה על הקלות וא"כ על החמורות וז"ש מחה לה שגיאות מי יבין דהייגו השגגות וא"כ בקש על הזדונות שאמר מנסתרות נקני דהיינו הזדונות שהאדם עושה בגס"ר כנזכר למעלה ואומר פן יראני אדם כו' א"ל שביקנא לך וא"כ מאחר שכבר ביקש על הזדונות א"כ מהו חוזר ואמר גם מודים הגוף עבדך אלא שבקש עוד על דבר החמור שבהם זדון והוא קילול השם ואז"ל היכי דמי חילול השם כל שחביריו בושים משמועתו וז"ש דלא ליפשעו בי רבנן כלומר שלא יהיו חבירי בושין משמועתי ויבואו לדבר בי ויקראו לחביריו התלמידי חכמי' זדים ע"ד אז"ל שגגת תלמוד עולה זדון כי שגגת ת"ח נקרי מזיד בגם שעלם שלו לפי שאין אדם צדיק בארץ כו' ואף אם ת"ח חוטא בשוגג הוא נחשב כמזיד כאז"ל הגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות שלהם נחשבים כזדונות כו' וזהו שקרא דוד לחביריו זדים וק"ל: ומאחר שכבר התפלל על החמורות שבכולם א"כ מה שאמר אל ימשלו בי אז איתם אלא ביקש שלא יכתב סורחני כו' ושוא חמור מה שחילול השם לפי שמביא קללה באמונה ויבא להקטין את הבריות ע"ד אז"ל שני פרנסים טובים עמדו לישראל דוד ומשה דוד אמר של יכתוב סורחני משה אמר יכתב סורחני משל של דוד ומשה לשני נשים שלקו בב"ד אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית זו שאכלה פגי שביעית אמרה בבקשה הודיעו על מה אני לוקה שלא יאמרו שעל מה שזו לוקה זו לוקה מיד נטלו פגי שביעי' ותלו אותם על צוארה כו' פירוש המאמר: נראה שדוד בקש שלא יכתב סורחנו לפי שעונו היה גדול מאוד והקב"ה העביר עונו כמ"ש לו הנביא גם ה' העביר חטאתך וגומר: וזה יביא חולשה באמונה לפי שיסמכו בני האדם על זה ויאמרו שהקב"ה מוותר אף על עון גדול כזה ויבואו אף הם לעשות כמותו כי הם יבינו עונו של דוד כפשוטו ולא יבינו הענין שפירשו בו רז"ל כל האומר דוד חטא כו': ומשה אמר יכתב סורחני לפי שהעון שלו היה קטן מאוד וילמדו הבריות מזה שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה לפי שראוי להם להקפיד על מעשיהם יותר מזולתם: ויבא מזה קיום באמונה למען אשר לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם: וכן הוא או' ויתעבר ה' בי למענכם וכתי' וירע למשה בעבורם והיינו כדי שילמדו בני ישראל מזה איך הקב"ה מדקדק עם הצדיקים והוא מבואר: וזהו משל לשתי נשים אחת קלקלה זה דוד: המשיל החטאים לנשים ולמה לא לאנשים אלא בזמן שהאדם מתגבר על יצרו אז הוא גבור הכובש את יצרו כאיש ע"ד אז"ל אשרי איש ירא ובי' אשרי איש ולא אשה אלא אשרי המתגבר על יצרו כאיש: אבל בזמן שיצרו תקפו אז אינו נקרא גבור ונמשל לאשה ע"ד שנאמר נשתה גבורתם היו לנשים: וכן אז"ל על משה שתשש כחו כנקבה שנאמר ואם ככה את עושה לי: וכן אז"ל ג' דברים מתישין כחו של אדם עון שנאמר כשל בעוני כחי כו' לפיכך המשילם כאן לנקיבות: וז"ש משל לשתי נשים כו' אחת אכלה פגי שביעית ידוע שהתורה נקראת שביעית ע"ד חלבה עמודיה שבעה והמצות נקראות פירות ע"ד [illegible] יאכל פריו וכתב

כולל

נוצר תאנה וגומר : לפיכך קרא המצות הקטנות פגי שביעית שאינו גוף הפרי : ע"ד התאנה חנטה פגיה : והוא רמז לעובר על מצוה קטנה : זו שאכלה פגי שביעית אמרה בבקשה הודיעו על מה שאני לוקה על חטא קטן כזה שלא יאמרו שעל מה שזו לוקה זו לוקה · פי' שלא יאמרו הצדיקים שאין הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה ויאמרו רק שעל מה שזו לוקה היינו שאר בני אדם שאינן לוקין רק על עבירות גדולות : זו לוקה הצדיקים כלומר שאין הן לשאר בני אדם לפיכך יכתב סורחני כו' וזה"ש דוד אל ימשלו בי אז איתם שהוא לשון מחוק רמז למחוק העון המקטרי' לזולתו ככו' : או נוכל לומר שדוד בקש באומרו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני הם המצות שבתורה הנעלמים מבני אדם ע"ד שנאמר הנסתרות לה' אלהינו והם חקות התורה שאין האדם יכול לעמוד על תכלית' וזה"ש מי יבין כלומר מי יוכל להתבונן ענינם לפי שהם נעלמים ביותר ואין השכל משיגם לפיכך אין העונש גדול כל כך כאשר יתבאר בסמוך בע"ה · והוא מבואר ממה שדרשו רז"ל וז"ל :

סימן ד

שאלו לחכמה חוטא מה יעשה ויתכפר · השיבה יתמו חטאים מן הארץ : שאלו לנבואה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה הנפש החוטאת היא תמות : שאלו לתורה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה יביא קרבן ויתכפר : שאלו להקב"ה חוטא מה יעשה ויתכפר השיב יעשה תשובה ויתכפר : שנ' טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך וא"ר פנחס למה טוב מפני שהוא ישר ולמה ישר מפני שהוא טוב עכ"ל :

להיות שהתורה בכללה ופרטיה נחלקת לד' מיני מצות כמו שכתב הזוהר פרשת וישלח על פסוק מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות וזכר ד' מיני אורה אחרון אחרון גדול משלפניו רמז שהאיר להם הקב"ה לישראל ד' מיני אור תורניות בד' זמנים מתחלפים בעולם הכללי לפי ד' חלקי זמני האדם שהם נערות בחרות זקנה שיבה : א' בימי אדם הראשון היה העולם דומה לזמן הילדות והנערות והיה ראוי שכלו חלוש מלקבל דת הטבעית והם שש מצות שנצטוה האדם עליהם והם היו לצורך ותיקון המדינה כמו הרחקת הגזל והחמס שהטבע מגנם שזולתם אי אפשר לעולם להתקיי' : ב' בימי נח כבר הגיע העולם לימי הבחרות לזה הוסיף לו מצות אבר החי · כנגד מדת הנפשיות שבו יתעורר אל הרחקת המדות הפחותות והאכזריות ויקנה מדות טובות ורחמניות : ג' בימי אברהם כבר הגיע העולם לימי הזקנה לזה הוסיף לו מצות מילה הוא ענף כנגד מדת השכלית כי עיקר טעם המילה הוא להסיר ערלת הלב : ד' בימי יעקב כבר הגיע העולם לזמן השיבות לזה הוס'

לו מצות גיד הנשה היא ענף כנגד מדת החקיות והיא תכלית האמונה היותר נעלמים ע"כ · יתבאר מזה שהתורה נחלקת לד' חלקים ומתחלקים לד' מיני אורה כי החלק היותר מבואר והשכל מחייבו הוא האור הגדול שבכולם היותר עמוק ונעלם ואין השכל משיגו הוא הנמשל לאחר רמז שאין אור השכל בוקע בו להשיגו וק"ל · חלק א' הם המושכלות שהשכל מחייבם והם מצות טבעיות · ב' הם המקובלות שאין האדם מוצא בשכלו וצריך אל הקבלה בזה · אמנם טעם מבואר כמו אכילת דם לפי שמוליד אכזריות בגוף האדם וכן פי' הרמב"ן בטעמי המצות : ג' הם החקים והרביעי אף הוא נקרא חקות כי שני מיני החקיות הם יש חקות שאין טעמם מבואר כל כך : אמנם המשכיל יוסיף לקח ומוציא טעם לדבר ואלו הם חוקות תורניות · כד"א זאת חקת התורה : ואלו קראם במדרש מילה רמז להם אל ערלת לבו יוכל להתבונן בהם ע"ד שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת וכל ערל לב לא ישיג מאומה מזה לפיכך כינה אותה בשם מילה · אמנם יש עוד חלק רביעי הנקרא חקות אלהיות שאינם נגלין לשום בריה רק להקב"ה ע"ד שנאמר אם בחוקותי תלכו הקב"ה קורא אותם חקותי לפי שאינן נגלין רק אליו : כאשר יתבאר בפי' בחוקותי בע"ה : וכן הוא אומר הנסתרות לה' אלהינו שאין לנו להעמיק ולדרוש אחריהם לפי שאינן מבוארין רק להקב"ה ע"ד שנאמר אלהים הבין דרכה ונעלמה מעיני כל חי ואלו החקות קרא במדרש גיד הנשה · רמז לקוצר המשיג שקשין לאוכלן כגידין : כי ההשגה האלהיות והבנת התורה נקראה בלשון אכילה : ע"ד לחמו בלחמי וגומר וכתיב ויאכלו וישתו ויחזו את האלהים והחקות האלהיות קשין לאוכלן כגידין : וזה"ש על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה הוא שלא יחקרו אחר הדברים היותר נעלמים כמרז"ל אין לך עסק בנסתרות כו' לפי שאי אפשר לאדם להשיגם מצד החומר שקשור בו שהוא מסך מבדיל בינו לבין השכל האמיתי : וזה"ש כי נגע בכף ירך יעקב שהירך רמז לחומר כמ"ש רבינו בחיי בשם פילוסוף א' פי' וישלח שפי' שם שיעקב רצה לידע אם יוכל להשיג בעודו משותף עם החומר אותה ההשג' הראויים לו אחר שפרדו מן החומר הרמו' לו שאינה אלא אפשר בזמן שהחומר משותף בו שהוא כף ירך יעקב כמבואר שם : ולפי שמצות אלו באים כנגד השכל הגמרי ואינן נגלין רק ליחידי הדור ולשרידי' אשר ה' קורא אחד מעיר ושנים ממשפחה לפיכך העובר עליהם אינו רק רע לשמים כי לא האמין בו אמונה שלימה ולבו לא נכון עמו ולפיכך אין העונש גדול כ"כ ובתשובה לבד יכופר אותו עון : תשובה זו היא שישוב מדרכו הרעה ויקבל עליו שלא ישוב עוד לסורו כמרז"ל ה"ד בעל תשובה כל שבא אותו מעשה לידו ופירש ממנו · והעובר על החקות שטעמם מבואר אלא כי מאלו החכמים טעם למקצתם שהוא רע לשמים · וגם נקרא עובר על

דברי חכמים כי לא האמין בטעם שאמרו לקוצר השגתו לפיכך עונשו חמור וצריך לזכות יצרו ולהתודות עליו ולקבל שלא לשוב לדרך זה עוד : והעובר על המקובלות הרי הוא בא כנגד השכל לפי שהשכל מקיים מאמר שכלי מוכשין מהכהם בגוף תכונות ומדות רעות כמו אסורי המאכלות והרחקת המשגל שכולם הם דברים מזיקים לגוף והעובר עליהם הוא רע לשמים ורע לעצמו ולפיכך לא יכופר לו כי אם ביסורין שממרקין שכן מצינו שהחמירה תורה בהמזיק לעצמו כמו בהמזיק לחבירו : אבל שעובר על המושכלו' שהשכל מחייבם ואפילו לא צוה היה ראוי לקיימם לפי שזולתם אי אפשר לעולם להתקיים והעובר עליהם הרי הוא רע לשמים ולעצמו ולבריות לפיכך ענשו גדול לא יכופר לו כי אם במיתה הממרקת וכמרז"ל שבחילול השם לא יכופר זו כי אם במיתה ואמרז"ל היכי דמי חילול השם אמר רבא כגון אנא דשקילנא בישרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר והוא לפי פשוטו שנראה כגזל · והגזל הוא מן המושכלות לפיכך לא יכופר לו כי אם במיתה כו' · וזה"ש שאלו לחכמה חוטא מה יעשה ויתכפר כי החכמ' רמז למצות מושכלות שהאד' מוצא אותם בחכמתו ושכלו אף בלא ציווי אע"פי שיש לו תקנה בהשבת הגזילה וכיוצא בו מדרש זה מדבר במי שכבר עבר על מצות שהשבה או שאין לו ואינו יכול לקיים שהשב' וא"כ מה יעשה ויתכפר שואל בדרך עצה אם יש לו תקנה או לא · השיבה יתמו חטאים מן הארץ לפי שגדול עונו מנשוא לפיכך אין לו תקנה עד בזמן אשר יתמו מן הארץ אחרים במיתם יכופר עון זה ולפיכך הזכיר לשון יתמו ע"ד תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך : וכן מצינו בדור המבול שנחתם דינם על הגזל : ונתחייבו כולם כלייה וזהו באמר יתמו חטאים ואין חטאים אלא גזילה וחמס שנאמר וחוטאיו חומס נפשו : שאלו לנבואה כו' ידוע שהנבואה נקראת בלשון חכמים דברי קבלה וכן מצינו בגמרא בכמה מקומות דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן הרי שהמקובלו' נקראו נבואה וזה"ש שאלו לנבואה כלומר מי שעבר על הנבוא' שהם המקובלות מה יעשה כו' · השיבה הנפש החוטאת היא תמות כלומר שהחוטא הזה הוא רע לנפשו מן הטעם שהזכרנו לפיכך היא תמות כלומר תתייסר ביסורין · ע"ד אם יהיה ימות ואין הפירוש מיתה ממש רק שבעל יסורין חשוב כמת והוא כנודע שעבר על המצות שאף בעל' עבירות הוא חשוב כמת כמרז"ל ד' חשובין כמתים עני סומא ומצורע ומי שאין לו בנים · עני הוא ע"ד מרז"ל אין עני אלא בדעת ובדעת כתיב והחכמ' תחיה בעליה לפיכך מי שהוא בלא חכמה הרי הוא כמת : סומא היינו הרשעי' ע"ד שנאמר מי עור כי אם עבדי וכתיב והיה במשך מגששים וכתיב והכסיל בחשך הולך ואמרז"ל שהרשעים אפילו בחייהן קרויין מתים כו' :

או סומא הוא ע"ד שנאמ' גל עיני ואביטה נפלאות מתורתיך והתורה נקראת עץ חיים ומי שהוא סומא בזה כי את פועל ה' לא הביטו ומעשי ידיו לא ראה הרי הוא חשוב כמת לפי שאינו מחזיק בעץ חיים והוא מבוא' · מצורע היינו בעל עבירות ע"ד שנא' ובנגעים עונם כי במצות נאמר שמור מצותי וחיה אבל כשאינו שומר המצוה או אם ירצה לחיות או ימית עצמו ביסורין ע"ד שנאמר כאן שהנפש החוטאת היא תמות במלת היא כרמז שהיא תמית את עצמה והוא דוקא ביסורין דזולתם איך ימית א"ע וק"ל · ומי שאין לו בנים היינו תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים ע"ד שנא' אפפוני חבלי מות ואין חבלים אלא העונות שנא' הוי מושכי העון בחבלי השוא וכם שחבלי מות רמז למי שהיא ערום ממצות וק"ל : שאלו לתור' חוטא מה יעשה ויתכפר : היינו מי שעבר על החקות התורניים ע"ד שנאמר זאת חוקת התורה מה יעשה כו' : השיבה יביא קרבן כו' אין לפרש קרבן ממש : שא"כ בשעת ביטול הקרבנות במה יתכפר ומאי תקנתיה אלא שהוא רמז שיזבח יצרו ויתוודה עליו : ע"ד זובח תודה יכבדנני ודי לו בזה וכמרז"ל במדרש אמר משה לפני הקדו' ברוך הוא בזמן שבה"מ קיים אנו מקריבין לפניך כו' : ובזמן החורבן מה תהא עלינו אמר לו יעסקו בתורה כו' : והוא שבת"ת הוא מבטל יצרו ע"ד אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש · ודי לו בזה ואין צריך למירוק יסורין וזה"ש זאת חקת התורה שהעובר על החקות יכופר לו בזאת ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה וכן הוא אומר בזאת יכופר עון יעקב שבתורה שנקראת זאת בה יכופר עון הילה"ר הנקרא יעקב לפי שמרמה האד' תמיד ע"ד ויעקבני זה וגומר : שאלו להקב"ה חוטא מה יעשה ויתכפר הוא שהחוטא להקב"ה לבד הוא העובר על העניינים שיותר נעלמים ואינן נגלין רק להקב"ה מה יעשה ויתכפר השיב יעשה תשובה ויתכפר שבתשובה לבד יכופר אותו עון ככו' : ולפי מדרשינו כחה השאלה שואלין על מאמר זה שאם דוד שאמר יתמו חטאים וגומר אמר כל דבריו ברוח הקודש כענין שנאמר רוח ה' דבר בי א"כ איך תבא הנבואה והתורה ויסתרו דבריו או איך יסתרו כולם דברי השם ולפי מדרשינו הוא מיושב שכל אחת מדבר בענין אחר שראשון שאלו לחכמה חוטא כאילו אמר חוטא לחכמה שחטא למושכלות וכן כולם בדרך שהזכרנו והוא מבואר למבין :

ועל ד' אלו בקש דוד כסדר מדריגתם מתחלה אמר שגיאות מי יבין היינו הדברים היותר נעלמים שאף המזיד בהם נחשב כשוגג לפי שא"א להבינם שהרי רק אלהים הבין דרכם וז"ש מי יבין כלומר מי יוכל להבינם אלא קוצר המשיג ועומק המושג : ואמר ומנסתרות נקני הם חלק השני מן החקות שאף הם נעלמים אבל

לא כמו הראשונים שאלו יכול שמשכיל להבינם שנאמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתיך · ואמר גם מזדים חשוך עבדיך היינו המקובלות שהעובר עליהם כתוב כמזי' לפי שהשכל מחייבם שהרי כתבו החכמים טעם לכל מצוה כמו אכילת דם וחזיר וכיוצא בהם והעובר עליהם הרי הוא כאינו מאמין בטעם שכתבו חכמים לדבר וז"ש גם מזדים חשוך עבדך דלא ליטעו בי רבנן והוא מבואר: ואמר אל ימשלו בי אז איתם הם המושכלות כמו גזל וחמדת ממון אחרים שדברים כאלו היצה"ר הנקרא מושל ע"ד אם תשב ללחום את מושל וגו' הוא שתאוה לדברים כאלו יותר מלדברים אחרים: וז"ש אל ימשלו בי אז איתם הוא לשון חוזק כי היצה"ר נקרא מלך חזק המתגרה בדברים כאלו: וז"ש ואל ימשלו בי אז איתם שלא יכתב שורחני ע"ד שנאמר הוי החוקקים חקקי און ומכתבי עמל כתבו להטות מדין דלים ולגזול משפט עניי ארץ וידוע שהגזל והדינין הן מן המושכלות וק"ל: ונחזור לביאור המאמר שאמר טוב וישר ה' ואמר ר' פנחס למה טוב כו': כי ידוע שטוב וישר הנזכר בכל מקום הוא לפנים משורת הדין כארז"ל ועשית הטוב והישר זה לפנים משורת הדין וידוע שב' ענייני לפנים משורת הדין שנים אצל האדם שהאדם עושה אותן וגם לעומת זה הקב"ה עושה שני ענינים לפנים משורת הדין עם הבריות מדה כנגד מדה · כיצד הקב"ה מלביש ערומים מבקר חולים כו' והוא מחייב את האדם שאף הוא יעשה כן לגמול חסד עם זולתו כארז"ל ובו תדבקון וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה אלא הדבק במדותיו מה הוא גומל חסדים כו' אף אתה עשה כן: עוד עושה הקב"ה לפנים משורת הדין שמוחל לשבים ומעביר על מדותיו וזהו מחייב את האדם שיעשה אף הוא לפנים משורת הדין: בשעת שהשובים להטותו על קלה המחרון בדבר שחטא בו ובזמן ששני מדות אלו מצויות בין הבריות אז גם לעומת זה הקב"ה משלם בשני מדות הנזכרים אצל הקב"ה ושני מדות אלו שאצל האדם נקראו טוב וישר · התשובה נקראת טוב ע"ד שנאמר טוב לי כי עניתי וגו' · הוא שמענה נפשו בתשובה: וישר רומז כדאיתא בחופת אליהו זוטא העושה צדקות נקרא ישר שנאמר צדקות תמים תישר דרכו וכן הוא אומר וצדקתך לישרי לב מדה כנגד מדה כי ישרי לב רמז לצדקה ע"ד שנאמר לא תאמץ את לבבך וגומר · ואף השני מדות שהקב"ה עושה עם הבריות נקראו טוב וישר · אבל בהפך זה שטוב רמז לגמילות חסדים שגומל עם הבריות שנאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו הרי שהזכיר מדת הרחמנות הרומז לג"ח וכן הוא אומר טוב איש חונן ומלוה אין טוב אלא הקב"ה שנאמ' טוב ה' לכל · איש ע"ד איש מלחמה: חונן ע"ד וחנותי את אשר אחון: ומלוה הוא שבמלת מלוה איננה כמקור אלא מפעיל שהוא גורם לאחרים שילוו לו ולפיכך שמלוה

לעני כאילו לווה להקב"ה שנאמ' מלוה ה' חונן דל ומ"ל · וישר רמז שהקב"ה מוחל לשבים ומיישר הדרך לאורחים אורח עקלקלות כענין שנאמר אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך: נמצא שהישר שהקב"ה עושה שמוחל לשבים הוא בעבור התשובה שהאדם עושה שנקראת טוב כמבואר למעלה ומדת הטוב שהקב"ה עושה שגומל חסד עם הבריות הוא בעבור מדת הישר שבאדם כי ישר אצל האדם רומז לג"ח כנז': וזה"ש למה טוב מפני שהוא ישר מלת שהוא קאי על האדם וביאור הענין למה הקב"ה עושה טוב לפי שהאדם ישר כי טוב שאצל הקב"ה הוא כנגד ישר שאצל האדם. ולמה ישר פי' למה הקב"ה עושה הישר שהוא שמוחל לשבים מפני שהוא האדם הטוב ע"ד טוב לי כי עניתי ומ"ל ואמר על כן יורה חטאים בדרך רמז במלת דרך לג' חלקי תשובה המכפרין כארז"ל ג' דברים מכפרין שינוי השם ושינוי מקום ושינוי מעשה · לפי פשוטו נראה שג' אלו כולם רומזים על הקב"ה: שינוי השם הוא משם אלהים המורה על מדת הדין לשם של ה' המורה על הרחמים · ושינוי מקום ע"ד ארז"ל כי הנה ה' יוצא ממקומו יוצא ובא לו מכסא דין לכסא רחמים: ושינוי מעשה ע"ד שנאמר אני ה' עושה משפט ואצל הבעל תשוב' אינו הולך בקו המשפט ע"ד שנאמר אל תבא במשפט עמנו וכן הוא ורחמתי את אשר ארחם ודרשו רז"ל אפילו אינו הגון: ולפי שדרשינו ירמזו ג' שינוים אלו על האדם וכולן נרמזו באמרו על כן יורה חטאים בדרך: א' שינוי מקום הוא שיטלטל עצמו בדרך כי הדרך ממעט ג' דברים ממעט השם והממון והמשגל כמבואר פרש' לך לך · ושלש אלו גורמין כל ריב וכל נגע כי העשר וקניית השם הם סיבת שירום לבבו ויטוש אלוה עשהו כמאמר וכסף וזהב ירבה לך ורם לבבך וגו': וכן המשגל מסבב חטאים גדולים שנאמר מר ממות האשה וגו': וחוטא ילכד בה · ולפי שאלו מסבבין כל חטא לפיכך צריך בעל התשובה לגדור עצמו באלו לפיכך טוב לו לטלטל עצמו בדרך שיתמעטו ג' אלו הגורמין כל חטא: וזהו שינוי השם שהזכיר הוא שימעט שמו או יהיה שינוי השם רמז לארז"ל בדיק בשמא כו' · א"ל מה שמך א"ל כידור א"ל ש"מ רשע את שנאמר כי דור תהפוכות המה וכן איתא במדרש חוה מלשון חויא ולפיכך נזדמנה לה הנחש · אלמא שהשם גורם ע"כ לשון המדרש · והוא הענין בכאן שאם יש לו שם המורה על פחיתותו ורשעו ישנה את שמו ע"ד שנאמר וקורא לך שם חדש: ונרמז זה באמרו ע"כ יורה חטאים בדרך ע"ד שנאמר ישרים דרכי ה' ודרכי ה' הוא שיש כמה שמותיו לפי מדותיו שבזמן שיושב על כסא דין נקרא אלהים שהוא לשון שופט ע"ד שנאמר כי אלהים שופט ובשהוא יושב על כסא רחמים אז נקרא ה' ובשהוא מסדר סמער אז נקרא שדי וכן כולם שמותיו לפי מדותיו וזה"ש ע"כ יורה חטאים שילכו בדרכיו וישנו שמותי'

שינוי

שינוי מעשה הוא שישנה מעשיו לטובה : תחת אשר היה הולך בדרך רשעים באפילה ועתה ילך בישרים דרכי ה' והוא מבואר :

ונראה עוד לפרש מה שאמר על כן יורה חטאים בדרך וגומ' : פירש שבשביל מלת כן שדיבר הקב"ה ורמז בו למחול לשבים · לפיכך לא ישוב מדברו אסור : וזה"ש ע"כ בשביל מלה כן שדיבר לפיכך מורה חטאים בדרך התשובה · והיכן מצינו שרמז במלת כן על תשובה שלא הוא שנאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג וגומר כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם : רמז באמרו לא ישוב אלי ריקם שהשב אליו לא ישוב בריק ותוהו וזהו שהשכיל התשובה לנפש כאו"ל גדול יום הגשמים מיום התחייה דאילו תחייה איכה אלא לצדיקים אבל גשמים בין לצדיקים בין לרשעים כמו כן התשובה שמוחל ועושה חסד אף לרשעים וזה"ש כן יהיו דברי אשר יצא מפי הוא שדבר שם לא מפי ה' על יד יחזקאל הנביא שהבטיח שם שלא ישובו אליו ריקם וזהו שהבטיחו שבית בכאן ואמר לא ישוב אלי ריקם : ואימתי הוא בזמן שמשליך חטאיו ואינו שב לאורו עוד וזה"ש כי אם עשה אשר חפצתי · כלומר שמקבל עליו מן היום ההוא לעשות את אשר חפצתי ואז והצליח וגומר שנאמר כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל וזה"ש כאן ע"כ יורה חטאים וגומר וכו"ל :

ועל הג' שינוים שהזכרנו ארז"ל כל העובר עבירה וש"ה בה הותרה לו רלו בזה שהעובר עבירה ושב ממנה בכל הג' שינוין שהזכרנו אז הותרה לו ופריך בגמרא הותר לו ס"ד וכי בשביל ששב בתשובה הותרה לו לעבור שנית : אלא אימא נעשית לו כהיתר כלומר שהעבירות נעשין לו כזכיות שהם היתר גמור בוודאי והוא וכמ"ד השובר שגדולה התשובה בזמן שאדם עושה אז הזדונות נעשין לו כזכיות וזה"ש נעשית לו כהיתר ומ"ל · והוא בזמן ששנה בה כלומר שעשה כל הג' שינוים הנזכרים : ולפי ששני שינוים אלו שינוי מקום ושינוי השם הם על דרך עצה שנותן לו הקב"ה באמרו יורה חטאים בדרך שמורה להם דרך כנותן עצה טובה לחבירו אבל השינוי השלישי שינוי מעשה שישנה מעשיו לטובה אינו ביד הקב"ה כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כו' :

לפיכך דרשו רז"ל בבראשית רבה ועתה פן ישלח ידו : אמר רבי אבא בר כהנא מלמד שפתח הקב"ה לאדם הראשון פתח של תשובה שנאמ' ועתה ואין עתה אלא לשון תשובה שנאמר ועתה ישראל וגומר : והלא בזה המאמר שפתח הקב"ה פתח לאדם הראשון בשני שינוים אלו דהיינו שינוי מקום ושינוי השם : א' שינוי מקום הוא בגרשו מגן עדן כענין שנאמר ועתה פן ישלח ידו וסמוך ליה ויגרש את האדם וגו' : ב' שינוי השם ע"ד שנאמר אני אמרתי אלהים אתם אכן כאדם תמותון · וכן הוא אומר בסוף הענין ויקרא את שמם אדם · מכלל שקודם חטאו לא היה נקרא בשם אדם כי אם בשם אלהים ממש וזה היה סיבת החטא שהיה רוצה להשוות עצמו לאלהים ממש כענין ותרא האשה כי טוב העץ למאכל להיות כאלהים : לפי שהיה נברא בצלם אלהים והיה נקרא בשמו ע"ד שנאמר כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו הוא האדם שנקרא בשמו ונברא לכבוד השם להללו ולספר שבחו : ואחר החטא נשתנה שמו נקרוא בשם אדם המורה על פחיתתו לפי שאדם נוטריקון אפר דם מרה : והוא רמז לזכור לו מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי כו' ככ"ל בפתיחה · וידוע אלו מונעין כל חטא בזמן שאדם זוכרם תמיד לפיכך נתן לו שם זה והוא ע"ד שינוי השם שהזכרנו : הרי שהקב"ה הורה לאדם דרך בשני שינוים אלו שינוי המקום ושינוי השם שלפי שהם ביד הקב"ה : אבל שינוי מעשה שאינו ביד הקב"ה · לפיכך רמז לו במלת ועתה דרך שאלה ובקשה ע"ד ועתה ישראל מה ה' שואל וגו' : וזה"ש ר' אבא · ועתה פן ישלח ידו מלמד שפתח לו כו' : כי שני השינויים אלו נרמזו במה שאמר הן היה האדם כאחד ממנו הוא שהיה נקרא בשם שהסיבות וזה בתחילו לעשות החטא ההוא · ורמז לו בזה שינוי השם שראוי לקראות לו שם אחר ולבסוף רמז לו אף שינוי מקום באמרו ויגרש את האדם : ושינוי מעשה רמז לו במלת ועתה לא דרך ציווי כי אם דרך שאלה ובקשה ע"ד ועתה ישראל מה ה' שואל וגו' · והוא שמצינו שעשה אדה"ר תשובה כדאיתא בב"ר ויצא קין מלפני ה' והיכן יצא רב הונא בר' דרב יצחק אמר יצא שמח כד"א ורואך ושמח בלבו פגע באדה"ר אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונפשרתי והתחיל אדם מטפח על פניו אמר כך הוא גדול כח התשוב' ואני לא הייתי יודע מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת : ממאמר זה קשה אינו מיושב שאמר שאדם לא היה יודע גודל כח התשובה עד שהגיד לו קין והרי מצינו שאדם עצמו עשה תשובה : ואמנם זה נוכל ליישב אע"פ שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה מ"מ לא מצינו שעשה תשוב' אז שעשה זולת שלא היה יודע גודל כחה עד שבא קין כו' · ואמנם מצינו בדבתי פרשת וישב מדרש אחר שסותר שני מדרשים אלו וז"ל :

וישב ראובן אל הבור והיכן היה עסוק היה בשקו ותעניתו וכיון שנפנה הלך לשם להציץ לבור א"ל הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה ואיזו זה הושע שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך · מכאן משמע שמיום שנברא העולם לא היה אדם בעולם שעשה
תשובה

תשובה והאמת אינו כן שהרי אדם וקין עשו תשובה כנזכר : ועוד יקשה שהרי דוד שהיה קודם הושע ואמרו רז"ל נאום הגבר הוקם על שהוקם עולה של תשובה כו' : והאמת נראה לפרש בזה שכל אחד פירסם בעולם גודל כח התשובה בדבר שנראה חידוש יותר לפי מדריגות החטא שהם ש"ד ג"ע וע"א וכל אחד חמור מחבירו כאשר יתבאר : כי חטא של אדם וקין היה ברציחה כי קין הרג את הנפש · ואדם כארז"ל אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש כל מי שהרג נפש גולה למזרחה של שמש אדם הראשון גרם מיתה לכל תולדותיו מה כתיב ביה וישכן מקדם לגן עדן : קין הרג את הנפש מה כתיב ביה וישב בארץ נוד קדמת עדן : הרי שחטאם היה ברציחה ובזה נוכל ליישב המאמר הנזכר שאמר אדה"ר לקין כל כך גדול כח התשובה ואני לא הייתי יודע כו' שאע"פי שעשה אדה"ר עצמו תשובה היינו שהוא לא הרג את הנפש ממש רק שגרם מיתה לתולדותיו אבל לא היה יודע שכל כך גדול כח התשובה שאף בהורג את הנפש ממש יכופר לו בתשובה עד שבא קין כו' וק"ל : נמצא שבאדם וקין נתפרסם בעולם שהתשובה מועלת אף ברציחה החמורה וכ"ש בשאר מצות עשה ולא תעשה שבתורה : אמנם היה נשאר עוד להסתפק אם התשובה מועלת בגילוי עריות שחמורה מש"ד כי לא מצינו בכל העבירות שזכר הגיהנם בפירוש רק אצל שבא אל אשת רעהו שנאמר היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה כן הבא אל אשת רעהו ונאמר ועוד שהבא על הערוה והוליד ממנה ממזר הרי גרם קלקול לדורות : אם כן שמא בזה לא תועיל התשובה וכשחטא ראובן במעשה של בלהה שהוא בג"ע ועשה תשובה נתפרסם הדבר שאף בג"ע החמורה התשובה מועלת : וזהו שהזכיר במדרש אצל ראובן מעולם לא חטא אדם לפני כו' היינו בעבירה זו דווקא לא אל כי שעשה אדם תשובה : ובזה נכון כל השאלות הנשאלו שהרי מצינו שאדם וקין עשו תשובה : וגם ארז"ל תרח וישמעאל עשו תשובה אלא שבעבירה זו בפרטות לא מצינו ובא דוד והוקם עולה של תשובה ועשה פירסום בגילוי עריות בחטא של בת שבע לפי שחטא של ראובן לא היתה רק במחשב' על שביקש לחלל יצועי של אביו מעלה עליו הכתו' כאילו עשאו וכמו כן פירש רש"י בפרשת וישלח · נמצא שנשאר עוד להסתפק שמא דווקא בחטא המחשבה התשובה מועלת ולא בחטא המעשה עד שבא דוד והוקם עולה של תשובה אף בחטא המעשה ונשאר עוד להסתפק שמא בע"א אין התשובה מועלת לפי שהיא חמורה מכל עבירות שכן ארז"ל שמודה בע"א ככופר בכל התורה כולה עד שבא הושע ואמר שובה ישראל עד ה' אלהיך : ודרשו רז"ל אפילו כפרת בעיקר שנאמר עד ה' ונומר כן כדרש בפסיקתא כהגלה שכל וכל שהתשובה מועלת אף בע"א החמורה מכל עבירות שבעולם : וזהו שאמר הקב"ה לראובן חייך שבן בנך כו' כמו שאתה עשית פירסום בדבר הנראה חידוש והוא בג"ע כנזכר כמו כן בן בנך יתפרסם חידוש יותר והוא בע"ז כנזכר : הרי מבואר שני אלו פירסמו גודל כח התשובה מכל וכל : אדם וקין ברציחה : ראובן ודוד בג"ע : הושע בע"א גם ישראל במעשה העגל פירסמו גודל כח התשובה שמועלת אפילו בע"א : ולכוונה זו הכשיל הקב"ה את ישראל במעשה העגל גם את דוד במעשה של בת שבע לפרסם גודל כח התשובה וליתן פתחון פה לשבים והוא שדרשו רז"ל וז"ל :

סימן ה'

אמר ר' יוחנן לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא היו ישראל ראוין לאותו מעשה : לא היה דוד ראוי לאותו מעשה שנאמ' כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי : ולא היו ישראל ראוין לאותו מעשה שנאמר מי יתן והי' לבבם זה כל הימי' : ולמה עשו אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם חטא יחיד אומרים לו לך אצל יחיד ואם חטאו רבים אומרים להם לכו אצל רבים וצריכא דאי אשמעינן יחיד ה"א משום דלא שפרסם חטאיה כו' : ואי אשמועינן רבים הוה אמינא משום דנפישי רחמי כו' עכ"ל :

כבר מבואר הויכוח שנפל בין חכמי התלמוד לחכמי המחקר אם הצדיק גמור שלא טעם טעם חטא גדול מן הבעלי התשובה : או בהפך זה : כמו שהזכירם הרמב"ם בשמונה פרקיו והביא שם דעת חכמי המחקר שסוברים כי מעלה גדולה היא מעלת החסיד שהוא הולך תמיד בדרכי השם ויצרו שלם עמו כענין שנאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו הוא היצה"ר הנקרא אויב וזוכה שהוא שלם עמו ואינו צריך להכניעו והוא גדול ממי שיצרו מקטרגו עליו וצריך להכניעו והביא קצת ראיות מדבריהם :

ונראה שיש לשם קצת על מה שיסמוכו ממדרש הרבותי שמסיק שם בפרשת בראשית והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים : ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים אבל איני יודע באיזה מהן חפץ : כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר במעשיהם של צדיקים הוא חפץ : יש להתבונן במה שאמר אבל איני יודע באיזו מהן חפץ כי איך יעלה על לב לומר שיהי' חפץ במעשיהם של רשעים יותר ממעשיהם של צדיקים : והנכון לפרש בזה שמעשיהן של רשעים : היינו ששבו כבר מרשעם ומעשיהם שהזכיר היינו המעשים טובי' שלהם והוא בוודאי ספק גדול שהרי בדבר זה נחלקו חכמי התלמוד עם חכמי המחקר : ומסיים שם כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב היינו הצדיק גמור שעל כל דרכיו נגה אור ואין יצרו מקטרגו : הוי אומר כו' זהוא קצת ראי' לחכמי המחקר ולפי חכמי הש"ס מעלת הכובש יצרו גדולה ממעלת החסיד וכן אמרו בפירוש לפום צערא אגרא : ואמרו עוד שבמקו' שבעלי תשובה עומדין אפי' צדיקי' גמורי'

אינם יכולין לעמוד בה כי הצדיק גמור אינו רק תחת כסא הכבוד כארז"ל נשמותיהן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד אבל אינן דבוקין בכסא כבוד עצמו: אבל נשמותיהן של בעלי תשובה הם דבוקין בכסא כבוד עצמו כארז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא כבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך והוא שמגעת הנשמה עד כסא הכבוד ועד בכלל: והרמב"ם ז"ל הכריע ביניהם ואמר כי מה שאמרו ז"ל במקום שבעלי תשובה עומדין כו': לא למעלת השב כי בוודאי מעלת החסיד גדולה ממנו כי איך יעלה על הדעת שאשה שטנפה וזנתה תחת בעלה וחזרה למוטב שתהיה טהורה מאשה שהיתה טהורה כל ימיה ולא הרהרה בעבירה אם כן בוודאי מעלת החסיד גדולה: אלא שהרשע שהכניע עצמו ומה יצרו ושב בתשובה יש לו מקטרגים הרבה במרום ושונאין אותו על שהרבה לחטוא וכששב בתשובה מידת הדין אינו רוצה לקבלו והקב"ה מצניעו בכסא רחמים שלו כמי שחטא למלך ושונאין אותו שריו והוא מתירא מהם ואינו נפרד מהמלך עצמו פן יזיקוהו כן השב בתשובה הוא מתירא ועומד לפני השם תחת כסא כבודו שלא יגע בו שום מקטרג ושלא יצא מדת הדין ופגע בו כארז"ל במנשה ויעתר לו שעשה לו מחתרת תחת כסא כבודו שיכנס שם שלא יראוהו אבל הצדיק גמור כל משרתי עליון אוהבים אותו ועומד בכל מקום ואינו צריך להיות נזהר מן המקטריגים ולפי זה בוודאי מעלתו גדולה ממעלת השב: ולפי דעת רז"ל בוודאי הדברים כפשטן: ולזה יורה מלת יכולין שלפי דעת הרמב"ם הי' לו לומר אין צריכין לעמוד בם אלא שהוא שבלתי יכולת לצדיקים וזו מעלת השב: גם ראיתי מקצתם שפירשו פי' המאמר ואמרו שצדיקים גמורין אין יכולין לעמוד במקום פחות כבעלי תשובה: ומקצתם פירשו כי במקום שבעלי תשובה עומדין פירוש כי כל בעל תשובה צריך לחזור ולעמוד באותו מקום שחטא ולייחד עם אותה אשה כדאמרינן בגמרא אמר רב יהודא באותו פרק כו': אמנם צדיקים גמורין אין יכולין לעמוד במקום כזה כי אסור להם לייחד עם שום אשה: וכל הפירושים האלו אינם נכונים וראייה לדברינו שאמז"ל א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורין עין לא ראתה כו' ומסיק שם ופליגא דר' אבהו שאמר במקום שבעלי תשובה עומדין כו' מדקאמרי ופליגא דר' אבהו ש"מ שדברי ר' אבא אין סובלין פירוש אחר זולת פשוטו שבכל הפירושים האחרים לא יתיישב אמרו ופליגא כו' והוא מבואר למבין:

אך יכול לומר שמה שאמר ר' יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו כו' יכול להיות שאף הוא מודה בדבר שמעלת השב גדולה: ומ"ש אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה כו' לא שבא להורות שמעלת הצדיק גדולה מהשב אלא שבא להורות ששכר הצדיקים לא גילה הקב"ה ע"י הנביאים לפי שהוא ענין מוכרח שיהיה השכר רב לפעולתם שאין דרך אדון נאמן שלא ישלם שכר לנאמנים בבריתו ולפיכך לא הוצרכו שתזכיר התורה שכר העוה"ב בפירוש בשום מקום לפי שהוא דבר טבעי להנפש השלם כמו שפי' הרמב"ם שחיי העוה"ב לא הוצרך להזכיר שידוע שהנפש הזכה טבעה היא שתעלה למקומה והאריך שם מזה: והכלל העולה מדבריו שאין צריך לפרש שכר העוה"ב לצדיקים לפי שהוא דבר ידוע: אבל השכר של בעלי תשובה הוצרך לפרש ע"י נביאיו כדי שלא יתיאשו מלשוב ויהיו שבורין שאבדה תקותם לפיכך הוצרך לפרש שכרם:

וכן הוא הפירוש במה שאמר ר' יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא למהנה ת"ח מנכסיו אבל ת"ח עצמו עין לא ראתה כו': אף שם אין הפי' ששכר הת"ח יהיה גדול מהמחזיק בידי ת"ח שהרי הכתוב הקדים זבולן ליששכר לפי שנתן לתוך פיו כו' שנאמר שמח זבולן בצאתך לפרקמטיא כו' אלא שאף שם הוא הפי' בענין זה ששכר הת"ח לא הוצרך לפרש לפי שהוא דבר פשוט: אבל שכר המהנה אותו הוצרך לפרש כדי שלא יאמרו שאין ממש שיהיה המהנה אותו גדול כת"ח עצמו:

וכן הוא הפירוש במה שאמר ר' יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה כו': הוא ששכר העוה"ב לא הוצרך לפרש לפי שהוא ענין טבעי להנפש השלם כמו שהאריך מזה הרמב"ם: אבל השכר של ימות המשיח הוא ענין חוץ לטבע שיחיו ויקומו בגוף ונפש ויולידו ויאכלו כמנהג העולם לפיכך הוצרך לפרשו ע"י הנביא: וכן הוא הענין אצל שבעלי תשובה שהוצרך לפרש שכרם לפי ששכרם הוא קצת רחוק מן השכל ואין הדעת נותן שיהיה שכרו גדול כל כך ואף כדי שלא יתיאשו מלשוב כאמור: ומה שאמר ופליגא דר' אבהו כו' הוא שמכל מקום רבי יוחנן סובר ששכר הצדיק הוא דבר פשוט יותר משכר השב ולדברי ר' אבהו שכר השב פשוט יותר על שהגביל לו מקום ואומר שבמקומו אין יכולין צדיקים לעמוד והרי כאילו ידע בבירור מקום שניהם ולדברי ר' יוחנן אינו כן ששכר השבים עין לא ראתה כו' אבל באמת יכול להיות שמעלת השב גדול: שהרי אפילו הזדונות שעשה נחשבין לו כזכיות וא"כ בוודאי זכיותיו מרובים משל הצדיק שלא עשה עונות השם והטעם נראה בדבר שהעונות נחשבין לו כזכיות לפי שמלבד עונותיו שעשה מגיע תועלת גדול אל החוטאים שיראו ממנו וכן יעשו אבל מן הצדיק השלם לא ילמדו רק חסידים שלימים ולא החוטאים אבל זה מלבד זכותיו הוא נותן פתחון פה לשבים בא וראה איך גדול זה המגיע תועלת לרבים שהרי הכשיל הקב"ה את ישראל במעשה העגל וגם היה דור דעה שלימים בחכמה ובתורה וגם דוד שקרא עצמו חסיד והכשילו הקב"ה בב"ש ומ"ד הכל כדי ליתן פתחון פה לשבים והוא שאמר ר' יוחנן

לא

לא היו דור ראוי לאותו מעשה כו'

והנה במאמר זה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והביאו אותו רוב המחברים ונתעוררו בספק גדול שנפל בו שאם הי' שלא היו ישראל ראוין לאותו מעשה: אלא שהי' הדבר סיבה מהשי"ת שהכשילם בעונות אלו ליתן פתחון פה כו' א"כ למה נענשו על זה בעונש גדול עד שאמרו רז"ל שאין לך דור שאין בו מעון העגל כו': שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו': ואף אצל דוד שאמר לו נתן הנביא וחרב לא תמוש מביתך: וכדי להסיר הספק שהוא ע"כ דחקו רבים ופירשו בו מה שפירשו אין להאריך בפירוש' כי כבר הביאם הרב רבי שם טוב והקשה שם עליהם מה שהקשה ע"כ אענה אף אני חלקי ואומר: כי הענין של מעשה העגל היה שטענת ישראל היתה כי הם לא שמעו הדברות מפי הגבורה רק מפי משה שנא' דבר אתה עמנו ונשמעה וגו' וכשהלך משה לקבל הלוחות היינו כדי לאמת דבריו שלא יאמרו בדאי וכל הדברים שדבר אתנו בדה מלבו כענין שאמר משה אל קרח כי לא מלבי וגומר · הרי שחשבו שדבר הכל מלבו ואע"פי שראו האותות והמופתים בהר סיני כשדיבר הקב"ה עם משה מ"מ היה להם לחוש שמא לא באלו המלות חפץ ה' וחפץ באחרות ואע"פי שאמר לו הקב"ה למען ישמעו העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם: עם כל זה גם כן לא האמינו לדבריו שכן מצינו שקרח אמר משה בדאי הוא: וכן קראם הכתוב בנים לא אמון בם שאין בהם אמונה ולכך נתן לו הקב"ה הלוחות שהי' מעשה אלהי' להיות לו לעדות שכדבריו כן הוא לכך היו נקראים לוחות העדות שהיא עדות לדברי משה שכל דבריו מפי הגבורה · כי הלוחות היה בהם מעשה נסים שהיו כתובים משני עבריהם מה שאין יכולת ביד שום בריה לעשות כן ועוד אמרו ז"ל מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין: וכשהלך משה לקבל הלוחות אחר לסוף מ' יום אכי בא ושם טעו בחשבונם כמו שפירשו רז"ל על פסוק וירא העם כי בושש משה כו' · אז סברו ישראל בוודאי לא קבל משה הלוחות ולא נתנם לו השם: כמלא שכל מה שהיה מדבר עמנו בדה מלבו ולפיכך נתבייש משה לבא אלינו וזהו כי בושש משה לשון בושה ומיד הסכימו כולם לעבור על כל דברי משה להראות שאין ממש בכל דבריו ובקשו במקומו מנהיג אמיתי: ומיד היו ראוין לעונש גדול כי היה החטא גדול ורבים ותכף למעמד הר סיני ועד שהמלך במסיבו וגו' כמרז"ל עלובה כלה שזינתה בתוך חופתה כו' · והיה להם לחשוב על לב אשר גלה השם אליו בקולות וברקים והנסים שנעשו על ידו ולשעבר היו מאמינים בו שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו ועכשיו חזרו אין מאמינים א"כ לפי זה כיון שטענותם היה כנזכר א"כ למה עשו העגל ואמרו אלה אלהיך ועברו על שני דברות הראשונים אנכי ולא יהיה לך: הרי אמרו חז"ל תרי"ג מצות נאמרו למשה שנאמר תורה צוה לנו משה תורה כמנין תרי"א ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום וראייתם שבשני הדברות הראשונות מדבר הקב"ה בלשון נוכח לישראל באמרו אנכי ה' וכן על פני אבל שאר הדברות הלשון מוכח שמשה אמרם לישראל שנאמר לא תשא את שם ה' ולא נאמר לא תשא שמי והוא מבואר · ומאחר שישראל שמעו שני הדברות אלו בעצמם מפי הגבורה א"כ במה תלו שהדבר שעברו עליהם היה להם לעבור על שאר הדברות ששמעו מפי משה כפי טענתם שאמרו משה בדאי הוא: ואלו שני הדברות הראשונים ששמעו בבירור מפי הגבורה ולמה עברו עליהם · אלא שהקב"ה ראה זדון לבם ורוע לבבם שהסכימו לעבור על דברי משה והיו על כל פנים ראוין לעונש הגדול שהוא הנגזר עליהם והעבירם הקב"ה משאר עבירות והכשילם דוקא בע"ז החמורה מכל העבירות כמרז"ל המודה בה ככופר בכל התורה כולה כו': והוא כדי ליתן פתחון פה לשבים שלא יתיאשו מלשוב אף אם עונותם יעברו ראשם שהרי אין לך חמור כע"א ואעפ"כ העביר ה' חטאתם שנאמר וינחם ה' על הרעה אמנם על כל פנים היו חוטאין אף אם לא היה הקב"ה מכשילם: אבל בשאר המצות דווקא ששמעו מפי משה כפי טענתם שאם לא היו ראוין לשום חטא אז בוודאי לא היה הקב"ה מכשילן בשביל הפתחון פה כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שכמו שאין הקב"ה גורם לו למצוה כ"ש שלא יכשילם בחטא בשביל התועלת שיגיע לזולתם שהיה נראה כאלו חלילה שיכשיל את זה ויענישו בשביל התועלת שיגיעו לאחרים וזולת שבכאן שלא הקב"ה מקום מוכן לפי שכבר היו ראוין לעונש שהרי על כל פנים היו עוברין על שאר דברי משה והיו ראוין אל העונש ההוא וכדי שלא יחשבו הבריות שבע"א אין התשובה מועלת ע"כ העבירם הקב"ה משאר עונות והכשילם בזו להראות את העמים יופי וגודל כח התשובה: ואם ישאל השואל מה זו הפתחון פה שניתן לשבים אדרבא נראה מזה שאין הקב"ה מוחל לשבים שהרי קבלו עונש גדול על זה: בסמוך יתבאר תשובה לשאלה זו בנ"ה: ואף אצל דוד יתבאר בדרך זה: והוא שחטא של דוד היה על שהביא עצמו בנסיון ואמר בחנני ה' ונסני וגו' ומיד היה דוד ראוי לעבור על אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה כי אדם אין צדיק בארץ שיעמוד בנסיון כזה כי דוד אמר שיעמוד בנסיון והקב"ה אמר שלא יעמוד ודברי הרב ודברי התלמיד דברי מי יעמלו והו"ש דוד בתפלתו למען תצדק בדברך אמר דוד מוכרח הייתי לעבור כדי שיצדקו ויתאמתו דבריך שאמרת שלא אעמוד בנסיון · והיה לו לדוד לשלוק עצמו מן הנסיון הזה מאחר שכבר היה יודע שאמר לו השם שלא יעמוד בנסיון: ומיד היה ראוי לעבור עבירה ואף היה

ראוי

ראוי לעונש על שהביא עצמו בנסיון · ולא שלאותו חטא בעצם דוד לא היה ראוי אשר יתגבר בהמון · והיה לו להקב"ה להצילו בשאר עבירות ולא בשני עבירות אלו ג"ע וש"ד אלא כדי ליתן פתחון פה כו' : וזה"ש לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה כו' לא אמר ר"י שלא היו ראוין לשום עון אלא דווקא לאותו מעש' לא היו ראוין אבל היו ראוין לעון אחר: וזה"ש לא היו ראוין לאותו מעשה שעברו על אנכי ולא יהיה לך שנאמר מי יתן והי' לבבם זה כל הימים שפסוק זה משמע שכבר קבלו ישראל עליהם לקיים שני דברות אלו הנאמרין מפי גבורה שהרי מקרא זה מי יתן וגומר לא נאמר רק על שני הדברות אלו : שכשאמרו ישראל אל משה קרב אתה ושמע אם יוספים אנחנו לשמוע וגומ' הרי שבאותו הזמן כשאמרו זה עדיין לא שמעו רק שתי הדברות ומזה ואילך בקשו ממשה שהוא יגיד להם דברי ה' וכשהגיד משה דברים אל ה' אז השיב לו הקב"ה היטיבו וגומר מי יתן והיה לבבם זה וגומ' : כמו שמשמע מן הפשט קרא בפרשת ואתחנן א"כ בוודאי לא היה ראוין לאותו מעשה אחר שכבר קבלו עליהם בכל לבבם לשמור שני דברות אלו : אבל לשאר מעשה היו ראוין כמו שטענתם ככו' : ואף דוד לא היה ראוי לאותו מעשה בעצם הי' ראוי לאיזה עון על שהביא עצמו בנסיון א"כ לאותו עון של בת שבע ואוריה קתני לא הי' דוד ראוי שנאמר ולבי חלל בקרבי הרי שכבר המית דוד את יצרו וידוע שאין תאות המשגל מתעורר באדם כי אם במי שיצרו מתגבר עליו שהרי כשהתפללו חז"ל על ביטול יצר הרע כדאיתא פרק ארבע מיתות אז שלוהו בצודה דאברא כו' ומשיך שם שבקשו ביעי לחולה ולא אשכחו שפסקה תאות המשגל מכל הבריאים : א"כ דוד שהרי יצרו חלל בקרבו בוודאי לא הי' ראוי לעון זה גם למעשה של אוריה המיתו שהרגו בחרב בני עמון : גם לאותו מעשה לא הי' ראוי דוד שהרי הרציח' באה מרוע לב ומזג רע ודוד שהיה לבו חלל בקרבו בוודאי לא הי' ראוי למעשה כזה והיה לו להקב"ה להצילו באיזו' עבירה אחרת שהאדם נופל עלי' בטבע ולא מהם את היצה"ר : אלא כדי ליתן פתחון פה כו' : רצה בזה שהכשיל הקב"ה את ישראל ואת דוד בב' עבירות אלו ע"א וג"ע וש"ד השקולין מכל עבירות שבתורה לפי שבכולם ארז"ל יעבור ואל יהרג ובאלו השלשה אמ' ז"ל שיהרג ואל יעבור ואם היום שחמורות הן מ"מ השיב ה' למשה ויאמר ה' סלחתי כדבריך ודרשו רז"ל שמקרא זה אעפ"י שנכתב אצל המרגלים מ"מ קאי על העגל וכאשר נאמר בהמון לעם הכתיב זה אצל המרגלים והיינו דאמר רבי אלעזר גם אלה השכחנה זה מעשה העגל שאמרו אלה אלהיך : ואנכי לא אשכחך זה מעמד הר סיני שקבלו הדברות המתחילין באנכי : גם לדוד השיב ה' העביר חטאתך לא תמות למה הזכיר לשון העביר ולא אמר לשון מחילה אלא שהראה בזה שהקב"ה העביר את חן מספר חטאות והכשיל' בזו ולמה כי לא תמות היינו ליתן פתחון פה כו' : וזהו נרמז באמרו כי לא תמות ע"ד שכתוב אם אחפוץ במות המת כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה · ומשני אלו ילמד כל אדם שאף אם עונותיו עברו ראשו אל יתיאש מן התשובה שהרי אין עון גדול משני אלו ואעפ"כ העביר ה' חטאתם :

ובזה מיושב למה נתן הקב"ה הפתחון פה ע"י ישראל ודוד דווקא וקודם לכן פתחון פה לשבים מכין אלא שאין הקב"ה מכשיל האדם בעבירה כלל מפני תקנת השבי"ם רק במקום שעל כל פנים היו חוטאין כמו בדוד וישראל והוא מבואר למבין : וז"ש שאם חטאו רבים אומרים להם לכו אצל רבים כלומר שאם יחטאו בע"ז שהיא נעשית אלא ברבים כי אין יחיד קובע ע"ז לעצמו אם לא שיראה אחרים עובדין אותה וז"ש אם חטאו רבים שאף אם יחטאו בע"א החמורה אומרים להם לכו אצל רבים : ואם חטא יחיד כלומר שאם יחטא איזו ערוה בג"ע שהאדם עושה הדבר בצנעה בסוף ביחידי או בש"ד שאף הוא דווקא ביחיד שהרי עשרה שהרגו את הנפש ארז"ל שכולן פטורין אומרים לו לך אצל כו' והוא מבואר למבין : אבל אין יכול להיות הפירוש יחיד ורבים ממש : שא"כ פתחון פה לרבים בג"ע וש"ד מכין או פתחון פה ליחיד בע"א מכין אע"פי שברבים בכלל נהרין : שיש להם פתחון פה בע"א החמורה כ"ש בג"ע וש"ד אבל אצל יחיד לא יתורץ כן וק"ל :

וזה"ש וצריכא דאי אשמעינן יחיד ה"א דהיינו ג"ע שאדם עושה בצנעא ביחידי או ש"ד שהוא דווקא ביחיד כנזכר : ה"א דווקא עבירות כאלו שלא נתפרסם החטא שאין העבירה מפורסמת כל כך מאחר שהוא רק ביחיד אבל ע"ז הנעשית ברבים דמפרסם חטאה כו' ואי אשמעינן רבים היינו ע"א הנעשית ברבים ה"א משום דכפישי רחמי לפי שאינו נעשה אלא ברבים לפי' כפישי רחמי כו' : והוא מבואר למבין :

וכאשר לכו צ"ל להשיב תשובת השואל מה כפתחון פה שניתן לשבים הרי אדרבה נראה מזה שאין הקב"ה מעביר עון שהרי הענישם בעונש הגוף : התשובה לדבר כי כנוהג שבעולם שמורד במלך בשר ודם נתחייב הריגה ונפרעין ממנו בבת אחת אבל הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מאריך אפו ונפרע מן החטאים מעט מעט באופן שיוכלו לסבול כאדם המלוה לחבירו ונפרע ממנו מעט מעט לא חסר סוף עיקר : כמו כן הקב"ה מאריך אפו בזה ונפרע מעט מעט בכל דור ודור עד שהוצרכו רז"ל לתת שיעור בדבר כארז"ל אין לך דור שאין בו א' מאונקיא בליטרא מעון העגל וסוף דמו לדבר מועט מאוד בענין שלא יזיק הרבה בבת אחת : וכמו כן אצל דוד שהיה נפרע ממנו מעט מעט ויסרו ביסורין : כארז"ל ששה חדשים נצטרע דוד כו' :

כי אף בזמן שמחל הקב"ה לשבים אף שיש זה אינו לגמרי כי על כל פנים וצריך לתמרק ביסורין ועל זה יתפלל כל חסיד שלא יגבה הקב"ה ממנו בבת אחת כענין שנאמר

אך

שהשב בתשובה דומה לסופד על מתו על שהיה מתחלה רשע נקרא מת ואח"כ כששב הוא משנה שמו לקראו בשם חי ע"ד חי חי הוא יודך וגו' אבל הרשעים הנחשבים כמתים עליהם הוא אומר לא המתים יהללו יה וזהו שינוי השם שהזכיר:

גם יוכל לומר שצדקה שהזכיר שהוא בבכי ע"ד ודמעך לא תאחר אינו מדבר במתן צדקה שהרי מתן צדקה אין הגון ליתן בדמעה כענין שנאמר ואל ירע לבבך בתתך לו ופר"ל שורייקא דעינא ב"ב ז' חלי הרי שאין ליתנה בדמעה: א"כ מהו הצדקה שהזכיר שהוא בבכי הוי אומר הוא הצדקה וגמילות חסד שהאדם גומל לנפשו והוא בבכי שנאמר ואבכה בצום נפשי כי הגמילות חסד שאדם גומל לנפשו היא בצומות דוקא כאמרז"ל פ"ק דתעניות אר"ש כל היושב בתעניות נקרא חוטא שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזה נפש חטא אלא על שציער עצמו מן היין והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו: רבי אליעזר אומר נקרא קדוש שנאמר קדוש יהיה וגו' ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא קדוש המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו: ר"ל אומר נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסיד: לדברי הצומות ועקתם בוודאי הם כוללי תועלת גדול וכן התפאר דוד בהם ואמר ואבכה בצום נפשי הוצרך דוד להזכיר עון ואבכה כדי שנבין צום ממש שלא נטעה לומר שהוא ע"ד הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע לפיכך הזכיר עון ואבכה לסורות שהוא צום ממש כי בוודאי הוא מעלה רמה עליונה אף אל צדיק שלא חטא שימיו לשוללו מן החומר ולדבקו בשכליות שלימות הנעדרין מן החומר שכל השומר שהוא מסך מבדיל. כל שכן אל החוטא שכבר הורגל בתאות שצריך אל הצומות לשבר תאותו ואיך יאמר ר"ש שנקרא חוטא הרי אנו רואין בו שהוא חפץ ביראת ה' ולהבדל מן התאות הגופניות ואם הוא עושה הדבר ההוא לשם שמים אף אם לא יתכן שדרך הסוג מ"מ אין ראוי לקרא אותו חוטא שהרי ארז"ל גדולה עבירה לשמה כו' והרי אנו רואין בבירור שהכתוב קרא לנזיר קדוש יהיה והוא בוודאי היפך החוטא שאין ראוי לקראו קדוש כ"א לצדיקים שאמר ה' קורא ולקדושים אשר במעלה רמה שמה: ע"כ פירשו מקצתם שר"ש מדבר במי שלא חטא מימיו שאין ראוי לו לענות גופו שלא לצורך שאם בשום זמן כשנו שקבלתם מן החסידים בעינוי גופם בצומות ועזבם מלאכול בשר ולשתות יין ובהרחקת הנשים ובלבישת צמר לא היה אלא בדלותם נטות לבם בשום זמן אחר שקלם שאחרון כמו חולי הגוף כשרואין שיצא המזג משוויו אל אחד לד: הרופא ישמור כנגדו בהפכו עד אשר ישוב אל השיווי כך היו עושין אלו הפרושים למרק שום הרהור או שגיאה שבאה לידם והיו שבלים בעולם כשראו אלו הפעולות לחסידים לא הבינו כוונתם חשבו שהם מדות טובות ושאם יענו המה גופותם בכל מיני עינוי שיקנו לעצמם מעלה רמה ומדה טובה ושיקרבו בזה לאל יתברך כאילו הוא שונא הגופות ורוצה להאבידם והם לא ידעו שאלו הפעולות הם רפואות למי שאינו צריך להם וזה דומה לאיש אשר אינו יודע במלאכת הרפואות ויראה רופא בקי שהשקה לחולה אחד משקה מהסמים הגדולים וריפא אותו מחליו ובראותו זה הלך והשקה המשקה ההוא לאדם בריא וכ"ש ק"ו אם רפא לחולה כ"ש שישמור לבריא את בריאתו ואינו כן שבלי ספק יחלה בו אותו האדם כן אלו חולי הנפשות ירפא להם כזה בהשקת הרפואה על הבריאות ולזה אמרו שהיושב בתענית בלי צורך נקרא חוטא. אמת שכן הוא שכזה אמר הנביא ואמר הכזה צום יום ענות אדם נפשו וגו' שאין הקב"ה חפץ בעינוי הגופות. אבל דברי ר"ש לא יתיישבו בענין זה שאם הפסוק מדבר במי שנזיר מן היין שלא לצורך איך קראו שכתוב קדוש: וכ"ל כי הצומות באין בג' ענינים א' מי שעבר על איזה עבירה מרוב תאוה או מרוב שונאו בועט בצור ישועתו ובצומות יתקן את אשר עיות לשבר כח תאותו וזהו נקרא חוטא: לא שהוא נקרא חוטא שמחמת הצומות שהרי הוא תקנתו אלא שבזה ניכר שכבר היה חוטא שאם אנו רואין אדם מרבה בצומות ואין אנו יודעין למה אז בוודאי הוא מחמת חטאו וכמו כן שענין בנזיר שבנזירתו אנו מכירין בו שכבר חטא על הנפש באיזה חטא: ב' הוא המסגף גופו לשלול כח החומרי שבו כמו שעשו הנביאים שפרשו מן התאות ודקדקו מן הישוב והתבודדו מן הבריות שלא לטרוח קושיהם בענינים הגשמיים ומתוך כך באו לידי נבואה כארז"ל פרישות מביא לידי טהרה וטהרה מביאה לידי קדושה כו' עד אשר בא לידי רוח הקודש כו' שנאמר אז דברת בחזון לחסידך וגו' והוא שנקרא קדוש לקדש עצמו אף במותר לו כארז"ל קדושים תהיו קדש עצמך אף במותר לך ואם כוונתו בצומות לדרך זה אז הוא נקרא קדוש:

ג' הוא השייך לבעלי תשובה והוא לאדם שהיה רשע רוב ימיו ועשה תשובה בארוכה והוא מפחד תמיד פן מרוב שהרגל יחזור יצרו להיות ניעור ולהחטיאו כבראשונה ואז הוא מרבה בצומות להיות לו לזכרון תמיד ולהרגיל עצמו בהכנעת יצרו והוא הנקרא חסיד כי כל בעל תשובה נקרא חסיד כמבואר למעלה סימן ג': לפי' אם אנו רואין איזה אדם שמרבה בצומות במה דייקינן ליה אם בחטא שעבר במקרה על איזו שגיאה ומתענה לכפר על חטאתו: או באדם קדוש הרוצה לשלול חומרו. או בחסיד שכבר שב בתשובה כנזכר: לא ולמד איזו דרך המובחר שבכולם שכרון אותו בו ושידבק בו האדם: רבי שמעון אומר נקרא חוטא שאם אנו רואין אדם מרבה בצומות בוודאי הוא על חטאו אשר חטא במקרה ולא שהיה רשע כל ימיו לפי שאלו אין הצומות מועילין רק במי שחטא במקרה כנזכר ובזה

דייקינן

שישקול עונו כנגד הנאתו וזה"ש פלס מעגל רגליך · כי מעגל הרגל הוא כינוי לחטא ע"ד שנאמר ואני כמעט נטיו רגלי : וכתיב פן תגוף באבן רגליך הוא ביצ"הר שנקרא אבן : ואם אין האדם שוקל עונו בעוה"ז אז על כל פנים יקבל השיקול הזה לעוה"ב ונוח לו שיקבל היסורין בעוה"ז כדי שילך נקי לעוה"ב ולא ימתין בשיקול זה עד לעוה"ב הנקרא אורח חיים וזה"ש אורח חיים פן תפלס וק"ל: אבל בזמן שהוא שוקל עונו בעוה"ז אז כנגד זה הקב"ה שוקל לו שכר טוב בעולם הבא וכן ארז"ל לפום צערא אגרא ועוד זה הוא בצומות ושאר סיגופים והמענה גופו הוא נקרא נעלב כענין שנאמר ואבכה בצום נפשי ותהי לחרפות לי : וכתיב כשל בעוני כחי וסמיך ליה מכל צוררי הייתי חרפה וגומר וכתיב בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי היינו חטאות נעוריו וזה"ש בנעלבים שבזמן שמייסר גופו אז הוא נקרא נעלב כנזכר : תשובת הכתוב הוא שיעשה כל הדינין הכתובים בתורה : וזה"ש עושין מאהבה ע"ד שנאמר מה אהבתי תורתיך וגומר · תשובות הבאה הוא שיבא כענין אותו מעשה לידו ואינו שב לדרך ההוא לפי שמיירא מעונש העוה"ב שנאמר שם ואלה יעמדו לחרפות וגומר וזה"ש שומעין חרפתן היינו ששומעין העונש הגדול שלעתיד לפניך ואינן משיבין כלומר שאינם משיבין לעשות כמו שעשו תחלה והוא מבואר למבין : תשובות הגדר הוא שיגדור עצמו אף מן ההיתר וממעט בתענוגות בני האדם לגדור בפני יצרו כנזכר וידוע שאינו יכול לגדור בפניו כ"א בת"ת כארז"ל ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלם לא נתנו להם אלא ע"י יסורין תורה כו' : וזה"ש ושמחין ביסורין וכבר מבואר למעלה בפתיחה ב' שבכ"מ שמזכיר יסורין אינו יסורין ממש : רק שהוא רמז להגודר עצמו אף מן ההיתר וממעט בתענוגות ובכן אב לכולם שנאמר ויענך וירעיבך וגומר וסמיך ליה כי כאשר ייסר איש וגומר : והכל ביארנו בביאור היטב למעלה בפתיחה שנייה ע"ש : וזה"ש כאן ושמחין ביסורין : ועל ארבעתן הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו המשיל כל בעל תשובה לשמש כמו שהשמש מביאה רפואה לעולם שנאמר שמש צדקה ומרפא בכנפיה : כמו כן בתשובה הוא מביא רפואה לעולם שנאמר ארפא משובותיכם ודרשו רז"ל ממקרא זה שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין בעבורו לכל העולם כולו נמצא שהוא מביא רפואה לעולם כשמש :

וזה"ש ואוהביו כצאת השמש וגומר קרא אותן אהובין · תשובות הכתוב הדינין הכתובין בתורה ע"ד מה אהבתי תורתיך תשובות הגדר שגודר עצמו אף מן ההיתר ע"ד שכ' אוהב ה' טהור לב וארז"ל טהרה מביאה לידי קדושה וארז"ל קדושים תהיו קדש עצמך אף במותר לך והוא מבואר למבין· תשובות המשקל הוא שממית כח תאותו ע"ד שנאמר כי חולת אהבה אני וכתיב עזה כמות אהבה : תשובת הבאה הוא באותו פרק ובאותה אשה שאז אהבתו עזה כבראשונה ומונע אהבת האשה ההיא מפני אהבת השם וכן הוא אומר ואהבת את ה' בכל לבבך וארז"ל שלא יהא לבך חלוק עליך והוא רמז לתשובת הבאה ע"ד הכתוב שאמר שובו עדי בכל לבבכם כמבואר למעלה ויותר בארכנו מענין ד' תשובות אלו בספרי נחם כלבים כי שם נזכרו ד' לשונות של תשובה המורים על ד' חלקי התשובה אלו ע"ש : ועל ד' אלו אמר רבי יצחק ד' דברים קורעין גזר דינו של אדם כי ידוע שהתשובה קורעת גזר דינו של אדם כמו שלמדו רז"ל ממה שנאמר השמן לב העם הזה ומקשה בגמרא ודילמא קודם גזר דין ומתרץ ושב ורפא לו כתיב איזו דבר הצריך רפואה הוי אומר אחר גזר דין : וזה"ש ד' דברים קורעין גזר דינו של אדם · צדקה רמז לדינין הכתובין בתורה שנאמר וצדקה תהיה לנו כי נשמור את מצות אלהינו לעשותה וגומר והוא ע"ד אם יהיה ימיה ושם המשפטים הכתובים בתורה וכן הוא אומר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו · צעקה הוא תשובת המשקל שמעכב ומכאיב לבו ע"ד שנאמר ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תייללו : שינוי מעשה הוא תשובת הבאה שמשנה מעשיו לטובה ממש · שינוי השם הוא תשובת הגדר ע"ד שנאמר וקורא לך גודר פרץ תחת אשר היי' נקרא תחלה פורץ גדר ע"ד ופורץ גדר ישכנו נחש : או ע"ד שנאמר וקורא לך שם חדש וגומר לא יקרא לך עזובה כי אם חפצי בה וגו' : והיא ע"ד שהזכרנו בתשובת הגדר שיגדור בפני היצר הרע בתלמוד תורה וזה"ש לא יקרא לך עוד עזובה שמתחלה היה נקרא עזוב ע"ד אם תעזביני יום יומים אעזבך : אבל עכשיו יקרא לך חפצי בה ע"ד כי אם בתורת ה' חפצו הרי שנרמזו ד' תשובות אלו במאמר זה ע"ד הכתוב שובו אלי בכל לבבכם בצום ובבכי ובמספד כאשר בארנו למעלה משמעות הכתוב · גם אם המאמר הזה כפשוטו ממש כלל לומר שכולם נרמזו בפסוק זה · והוא שהזכיר צעקה דהיינו תפלה וזה"ש שובו עדי בכל לבבכם כאמז"ל ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה :

צדקה היינו בבכי כארז"ל ודמעך לא תאחר היינו תרומות ומעשרות שהאדם נותנם בדמעות עיניו : שינוי מעשה הוא בצום ע"ד שנאמר הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע · שינוי השם הוא במספד ע"ד שנאמר ולב חכמים בבית אבל הוא שיגיל עצמו בבית אבל והוא סיבה של הכנעה או יאמר בזמן שהוא נוהג אבילות בגופו הנקרא בית ע"ד על אשר לא יזועו שומרי הבית : אז לבו שוכב בבית אבל כלומר בגוף אבל ובכסילים שוכב לבם בגוף שמחה ובמרה ומהו המספד שינהוג בו הוא שירחיק מחבורות הליצים העוסקין כל ימיהם נוגנים הרוג בקר ושחוט צאן הבאים לחקור ממסך ואת פועל ה' לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו והפורש מחבורתם הרי הוא כאלו נוהג אבילות בנפשו שכן אסיר לאבל לילך בשמחות המשתה · כמו כן השב.

כבר ידוע שבג' ענינים גאולה שם יש גאולה כפשית ע"ד ארז"ל גדולה תשובה שמקרבת הגאולה והיא הגאולה שכפשית לגאול הנפש משחת כענין שנאמר הגואל משחת חייכי : ויש גאולה נופלית והוא שלעתיד כארז"ל אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות : לפיכך אמינו ששני הגאולות אלו באין בדמיון אחד וכן אמר הכתוב שובו אלי ואשובה אליכם כדרך באתם שביש' אלי בתשובה בדמיון זה אשוב אליכם לעתיד כי ידוע שד' מיני תשובות הם אשר עליהם רמזו רז"ל במדרש :

ת"ר הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו : רמז במאמר זה לד' תשובות הנזכרים בספר הרוקח ועליהם אמר הנביא וגם עתה שובו עדי בכל לבבכם בצום ובבכי ובמספד : א' תשובות הבאה כארז"ל פר' יוה"כ היכי דמי בעל תשובה כגון שבאת עבירה לידו ופירש ממנה מפי רב יהודה באותו פרק ובאותו מקום ובאותה אשה : תשובות המשקל הוא שישקול צערו כנגד ההנאה שנהנה מן החטא כמבואר לכל אחד אלקו בספר הרוקח ע"ש : תשובות הכתוב הוא שיסבול ככל הדינין הכתובים בתורה כגון אם חטא בדבר שחייבין עליו מלקות ילקה ואם בדבר שחייבין עליו כרת או מיתה יסבול דין קשה כמות עד אשר יהיה לבבו חלל בקרבו : תשובות הגדר הוא שיגדור עצמו אף מן ההיתר כדי שלא יבא לידי נוף האיסור ואלו הן בעצם הד' תשובות שהזכיר הנביא א' בכל לבבכם ב' בצום ג' בבכי ד' במספד : א' תשובות המשקל הוא שישקול צערו כנגד הנאתו והוא בצומות וזהו שהזכיר בצום : ב' תשובות הכתוב הוא לשמור ככל הכתוב בתורה וזו בבכי ע"ד פלגי מים ירדה עיני על לא שמרו תורתיך : ג' תשובות הגדר הוא שיגדר בפני היצ"הר שלא יפרוץ גדרו : והוא כארז"ל הרואה שיצרו מתגבר עליו ילבש שחורים כו' : וזהו ומספד שכן דרך הסופד ללבוש שחורין · ד' תשובות הבאה שיבא העבירה לידו כבראשונה ויפרוש ממנה ודווקא באותו פרק כו' : וזהו בכל לבבכם כארז"ל בכל לבבכם שלא יהא לבך חלוק עליך וזהו כשנזדמן לו הענין באותו פרק ובאותו מקום ובאותה אשה ופירש ממנה אז בוודאי אין לבו חלוק עליו שאילו חסר אחד מכל אלו אז לבו חלק שמא אם היו כל השלשתן ביחד לא היה יכול לכוף יצרו והוא מבואר למבין : וזהו שאמר הנביא שובו אלי ואשובה אליכם כשם שאתם שביה אלי בד' מיני תשובה אלו כמו כן אשוב אליכם לעתיד לדוגמת ד' תשובות אלו : כיצד תשובות שבאה שבאה עבירה לידו ופירש ממנה כנגד זה הקב"ה אומר און אם ראיתי בלבך אפרוש ממנה וכן אמר דוד און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ופורש ממנה : מפי רב יהודה באותו פרק כו' :

הוא שהגאולה שלעתיד הנפלאות תהיה באותו פרק שהיתה הגאולה הראשונה דהיינו בניסן שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות : אז באותו פרק שהיו גדולתן של ישראל דהיינו בט' באב ובאותו פרק הוא עתיד לשמחם שנאמר שמחנו כימות עניתנו : ובאותו מקום הוא שישיבם אל המקום אשר הגלם משם והוא מירושלים שנקרא מקום שנאמר ויראהו את המקום מרחוק : והוא הר המוריה הוא ירושלים ובאותה אשה הוא שישמחם באותה אשה דהיינו ציון שנקראת אשה ע"ד רני עקרה לא ילדה . וזה"ש אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי ועדיין לא פירש הכתוב מה היא האהבה ליעקב והשנאה לעשו עד שאמר הכתוב ואשים את הריו שממה כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר ה' המה יבנו ואני אהרוס. ואחר עיניכם תראינה יגדל ה' מעל לגבול ישראל ר"ל בזה ששנאה לעשו היא שיגלו ממקומם ויהיו עריהם לחרבה לא יבנו לעולם ואף אם יארע באחד מהזמנים שישיבו שם את שבותם מ"מ לא ישיבו לנחלות אבותם כ"א יתישבו במקומות אחרים והחרבות לא יבנו לעולם : ואהבה לישראל הוא שישיבם לנחלת אבותם אל המקום אשר עמדו שם בראשונה כאמרו מעל לגבול ישראל וזה"ש באותו פרק ובאותו מקום כו' : תשובת הגדר הוא שיגדור בפני היצ"הר בלבשו שחורין ולעשות מספד כנזכר וכן הוא אומר לעתיד וספדו עליו כמספד על היחיד ודרשו רז"ל מקרא זה על היצ"הר וכן הוא אומר וקורא לך גודר פרץ ונומר : תשובת המשקל הוא שישקול צערו כנגד ההנאה כנגד זה הקב"ה ישקול לנו לעתיד שנאה כנגד הצער שסבלנו באורך גלות שהל הזה שנאמר שמחנו כימות עניתנו · תשובת הכתוב כענין שנאמר והיה הנשאר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים ונומר : וזה"ש ועתה שובו עדי בכל לבבכם כנגד זה הוא אומר בגאולם וראיתם ושש לבבכם · בבכי ע"ד שנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילם · בצום ע"ד שנאמר הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע ונומר וסמיך ליה אז יבקע כשחר אורך רמז לגאולה שנאמר קומי אורי כי בא אורך כו' ומספד ע"ד שנאמר לעתיד וספדו עליו כו' ודרשו רז"ל על היצ"הר לעתיד כו' : וזה"ש שובו אלי ואשובה אליכם כדרך שאתם שבים אלי בכל לבבכם בצום ובבכי ומספד כמו כן אשוב אליכם לעתיד בעבור ד' אלו כנזכר : ועל ד' תשובות אלו הוא אומר הנעלבין ואינן עולבין כו' רמז לתשובת המשקל כענין שאמר איוב לו שקל ישקל כעסי והותי במאזנים ישאו יחד באמצע יפקדו הכעס שהכעסתי להקב"ה דהיינו העון והותי שהוא היסורין והצער שקבל אז בוודאי ישאו יחד שהרי כבר קבלתי כל הצער : וכן הוא אומר פלס מעגל רגליך : וכתיב אורח חיים פן תפלס : רצה בזה בתשובה עכ"פ לא ינקה מן החטא כי אם בשיקול

אך לא בעי ישלח יד וכתיב יסרני ה' אך במשפט אל באפך פן תמעיטני : וכן הוא אומר נושא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה רצה בזה שאע"פי שמוחל לשבים · מ"מ לא ינקה אותם לגמרי מכל וכל ודבר זה גילו לנו רז"ל באמרם ונקה לשבים לא ינקה לשאינן שבים · והוא בדרך שהזכרנו שעל כל פנים הוא צריך למירוק יסורין והשב שמייסר א"ע בצומות ושאר עינויים או אינו צריך למירוק היסורין שהרי הוא עושה דין בעצמו ואז הקב"ה מנקה אותו לגמרי מדיניו וזהו ונקה לשבים . אבל כשאינו שב בתשובה לעשות דין בעצמו אז הקב"ה שולח עליו יסורין למרקו וזהו לא ינקה לשאינן שבין :

ויש עוד ענין נסתר באמרם ונקה לשבים כו' :
רמוז למשכילים סוד שמותיו של הקב"ה ומידותיו כי ידוע שהשם של הוי"ה מורה אליו על מדת רחמים דהיינו שם ו"ה ושמאי שהוי"ה הוא מורה על מדת הדין כדאיתא ב בחיי פרשת בשלח וז"ל כי יד על כס יה היד הזאת היא מלחמה לה' שהיא מדת הדין של מעלה וגלה לך הכתוב כי היא על כס יה כי שם יה מדת הדין שלמטה והאריך שם הרב בדבריו לבאר שענין ההוא איך השם יה נלקח כנגדו וסיים שם ואמר שהשם ונשבע השם שפע שמדות הרמוזות בו"ו ה"א שהם כסא ה' עכ"ל · הרי בבירור שהשם י"ה הוא מדת הדין ו"ה הוא מדת הרחמים : וידוע שבמלת ונקה אין מן היסוד רק נו"ן קו"ף שהוא פ"ק ונשאר בו ו"ה י"א שהוא רמוז למדת הרחמים שמתוחם כנגד השבים · וזהו שרז"ל ונקה לשבים · ובמלת לא ינקה אם תסיר היסוד שהוא נו"ן קו"ף ישאר י"ה שהוא רמוז למדת הדין שמתוחה כנגד אותן שאינן שבין וזהו שרז"ל לא ינקה לשאינן שבין וזהו סוד שרז"ל אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו כלומר אם תסיר שלא קן קן משני מלות ונקה לא ינקה אז ישאר בו השם שלם אליו דין לשאינן שבים ואליו רחמים לשבים והוא מ"ש זה שנאמר כי ביה ה' צור עולמים משמע מזה שהקב"ה ברא עולמו במדת הדין וכתיב עולם חסד יבנה דהיינו רחמים שאין העולם מתקיים רק בחסד שהוא מדת הרחמים של הקב"ה כידוע ליודעים גם חסד עולה ע"ב כמספר השם של ד' המתגלגל בצירופו ע"ב א"כ משמע שהעולם נברא בכל השם קשו אהדדי ע"כ באו רז"ל להכריע ביניהם הוא שארז"ל דלה שהקב"ה לברא את העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים חזר ושתפה למדת הרחמים ובראו בשם שלם שעולם למכין חסד וידוע ששני שלות אלו דין ורחמים הם שני הפכים ולא יתשתפו כ"א מדת הדין לשאינם שבים ומדת הרחמים לשבים כאשר יתבאר לקמן בפרשת בראשית בנ"ה · הרי מבואר ענין החסד שהקב"ה עושה בזמן שנגבה חובו מעט מעט וזה"ש למשה סלחתי כדבריך כלו' כמו שבקשת שאף משה לא ביקש לנקותו

לגמרי שהרי אמר בתפלתו נושא עון ונקה לא ינקה שלא ינקה אותם לגמרי כ"א במירוק יסורין :

ומזה הוכרחו רז"ל לפרש שמה שאמר סלחתי כדבריך קאי על מעשה העגל ולא על המרגלים שהרי על המרגלים אמר בם ף במדבר הזה יתמו בעו"ן ושם ימותו לעת"ב ואיך יאמר ע"ז סלחתי כדבריך אלא שקאי על מעשה העגל · ואם תשאל לומר מה ענין העגל לכאן : תשובה לדבר שמשה הזכיר בתפלתו וכאשר נשאת לעם הזה רמז להקב"ה בתפלתו שמחל על מעשה העגל לפי שהיה מתירא משה מזה שאמר השם וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם פירשו רז"ל פסוק שביום פקדי כלומר בזמן שיחטאו לפני במיזו עון אחר או בצירוף הוא עון אזכור להם אף עון זה וכן פי' רבינו בחיי : לפיכך ע"ז במרגלים היה משה ירא שלא יצרוף זה העון לעורר אף עון העגל ויתחייבו לגמרי כליה שלד שני עבירות אלו לפיכך רמז להקב"ה בתפלתו שכבר מחל אותו עון וזה"ש וכאשר נשאת לעם הזה רמז על מעשה העגל לפי שהם כאמר ראיתי את העם הזה והנה וגו' · והשיב לו הקב"ה סלחתי כדבריך על מעשה העגל · אבל על מעשה של מרגלים אמר ואולם חי אני נאום ה' כי כל האנשים הרואים את כבודי וגומר עכ"ל · ורבינו בחיי פירוש שאין הקב"ה מעניש הדורות הבאים כלל בשביל מעשה העגל לפי שהיה כראש מול בדין שהרי אינו פוקד עון עד שלישים ועד רביעים : אבל ענין הכתוב שאמר ופקדתי עליהם וגומר הוא ענין זכירה שבזמן שישראל חוטאין אז הקב"ה זוכר אף עון העגל אבל אינו פוקדו לפי שבחורבן הבית נפקד הכל ונמחה העון לגמרי כענין שנאמר בחורבן קרבו פקודות העיר רמז על אמרו ופקדתי וגומר עכ"ל הרב ז"ל · וזה"ש הכתוב כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון שבשעה שהצית אש בציון כילה את חמתו והוא רמז למעשה עגל שנאמר שם ויחר אפי בהם וחרון וקימה אחת הוא ובמדרש איכה עד היכן חטאו של עגל קיים רבי ברכיה אומר עד עגלי ירבעם שנאמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ובארז"ל קודם שבא ירבעם היינו יונקים מעגל אחד וכשבא ירבעם היינו יונקים משני עגלים : הרי שנמחה העון באותו זמן דא"כ היה לו לומר וכשבא ירבעם היינו יונקים משלשה עגלים : רבי שמואל בר נחמני אמר על החורבן שנאמר קרבו פקודות וגומר : הרי מבואר שבזמן שאינו עושה דין בעצמו אז הקב"ה מייסרו אבל כשעושה דין בעצמו בצומות ושאר סיגופים אז מנקין אותו לגמרי כי התשובה הוא בד' עניינים שליסורין רמזום רז"ל וז"ל :

סימן ו' אמר רבי יצחק ארבע דברים קורעין גזר דינו של אדם ואלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה עכ"ל :

דיינינן ליה לפי שדרך שהוא הוא הנכון יותר לדבק בו וזה שאמר נקרא חוטא לא שהוא נקרא חוטא מחמת התענית אלא שבזה אנו מכירין שכבר חטא על הנפש : שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי על איזה נפש חטא כלומר בזה אנו יודעין שכבר חטא אע"פי שאיכא לומר שפסוק זה הוא דבר השי"ת שאינו בוודאי גלוי שכבר חטא מ"מ יש לשאול למה לא כתבה תורה דין של איזה נזיר שלא חטא מעולם : אע"כ שאין נזיר אלא זה שכבר חטא : וזה"ש אלא על שהזיר עצמו מן היין שהוא בוודאי לא לתאוה רק על חטאו אשר חטא כבר · והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא כלומר שאנו דייניכן לי' באדם חוטא ק"ו אם אנו רואין איזה אדם יושב בתענית ומצער עצמו מכל דבר שכילון אותו בחוטא שבוודאי על חטאו הוא עושה כן לפי שבדרך זה הם נכונים יותר ור"א נקרא קדוש שאנן דייניכן ליה שפורש מן התאות לגמרי חטאו ביותר למעלת הקדושה כנזכר כי בדרך זה הצומות נכונים יותר ולפיכך בשתם דייניכן אותו בזה · והלא דברים ק"ו שמה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין אנו דייניכן לי' באדם קדוש ק"ו אם אנו רואין אדם יושב בתענית ומצער עצמו מכל דבר כו' : וריש לקיש אומר נקרא חסיד שר"ל בא להכריע ביניהם ולקיים שני המקראות שפעם קראו חוטא ופעם קראו קדוש הא כיצד אלא שנקרא חסיד והוא רמז לבעל תשובה שכבר היה חוטא ואח"כ עשה תשובה ונעשה קדוש וכאמרז"ל קדושה מביאה לידי יראה כו' עד שמסיק שהיא מביאה לידי חסידות : ודעת ריש לקיש שבדרך זה הצומות יותר נכונים וכשאנו רואין אדם מרבה בצומות דייניכן ליה בבעל תשובה וזה"ש גומל נפשו איש חסיד שהוא גומל חסד להאי נשמתא עלובתא כדאמרינן הלל הזקן בו' : וידוע שגמילות חסד היינו צדקה וזה"ש שובו עדי בכל לבבכם בצום ובבכי צום היינו עינוי נפשה כנזכר ובכי היא הצדקה שהזכיר רבי יצחק שהאדם נותן בדמעה והיא רמז לצדקה זו ע"ד גומל נפשו איש חסיד ולפיכך הזכיר לשון בכי ע"ד ואבכה בצום נפשי ועל ג"ח כזה ארז"ל בג' דברים ג"ח גדולה מן הצדקה : צדקה אינו אלא בממונו ג"ח בין בגופו בין בממונו · צדקה לעניים ג"ח לעניים ולעשירים : צדקה אינה אלא לחיים וג"ח בין לחיי' בין למתים : רמז במאמר זה שצדקה כזו שהוא עושה לנפשו ע"ד גומל נפשו וגו' היא גדולה מן הצדקה הפשוטה בג' דברי' ע"ד ארז"ל גדולה תענית מן הצדקה שצדקה אינו אלא בממונו ותענית בגופו יש להתבונן מה ענין זה לזה ולא יתבאר כ"א בדרך שזכרנו שהתענית אף היא הנקראת צדקה ע"ד גומל נפשו וגו' ומה שאמר שזה בממונו וזה בגופו אך הפי' כפשוטו שהתענית היא בגופו לבד שאמר כן מכלל ליה שגדול תענית מן הצדקה הרי שאינו לפעמים אדם שממונו חביב עליו מגופו ואלו בוודאי הצדקה גדולה : אלא הפירוש שצדקה היא בממון לבד ותענית הוא אף בגופו שמשלים את גופו וכמו הילל הזקן שמראה לו דרך צדקה אמר הקנינים שמזומנים ואז ממילא עושה רושם אף בממונו : וזה"ש במאמר שג"ח גדולה מן הצדקה הפשוטה שהצדקה הפשוטה אינה אלא בממונו לבד וג"ח כזה שגומל חסד להאי נשמתא עלובתא בצומות הוא בגופו ובממונו כנזכר : צדקה אינו אלא לחיים שהצדקה אינה מועלת רק לצדיקים שהקרויין חיים כלומר שאין הצדקה מקובלת לפני הקב"ה רק בזמן שבני אדם הגונים מוחזקין אותם אבל הצדקה שהרשעים עושין אינה מקובלת לפי שכבר התפלל עליהם ירמיה כדדרש רבא מ"ד יהיו מוכשלים לפניך בעת אפיך עשה בהם : אמר ירמיה לפני הקב"ה רבונו של עולם אפי' בשעה שכובשין את יצרם לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם הגונים כדי שלא יקבלו עליהם שכר : וכן ארז"ל וחסד לאומים חטאת כל צדקה שעושין חטאת היא להם : הרי שהצדקה אינה מקובלת רק בזמן שהצדיקים הקרויין חיים עושין אותה אבל לא בזמן שהרשעים הקרויין מתים הצדקה שעושין אינה מקובלת אבל ג"ח שהאדם גומל לנפשו מקובלת אף בזמן שהרשעים עושין תשובה שהרי עיקר התשובה היא שהרשעים עושין וזה"ש ג"ח בין לחיים בין למתים כי אף לצדיקים טוב להם כי יענו את נפשם ע"ד שנאמר טוב לי כי עניתי וכ"ש לרשעים הקרויין מתים שהצומות מועילין להם בזמן שחוזרין על הראשונות ובדרך זה אמרו ג"ח גדולה מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אבל קוצר וודאי אוכל לפי שהנותן צדקה לאיזו אדם אין בידו לידע אם אותו הגון הוא שיקבל שכר על הצדקה או שמא הוא אינו הגון ואז לא יקבל שכר על פתיחתו לפיכך ספק אוכל כו' : כי לפעמים אדם מוחזק בצדיק גמור ושבע תועבות בלבו ומי יכול לידע מסתוריו של חבירו לפי' ספק אוכל או לא : אבל הג"ח שאדם גומל לנפשו אז בוודאי אוכל שהרי הוא תלוי במחשבתו ובוודאי מחשבתו לטובה שזולת זה למה טרח והתענה והוא מבואר למבין :

אך נוכל לומר שצדקה אינה אלא לחיים שבשכר הצדקה אינה אלא לחיים הוא שיחי' ימים רבים ע"ד וצדק' תציל ממות וכן הוא אומר שלח לחמך על פני המים היא הצדקה שנותן מלחמו לעניים השפלים כמים אלו שיורדין ממקום גבוה למקום נמוך והוא רמז לענוה שהיא המדה שהעניים מחזיקים בה : כי ברוב הימים תמצאנו כלומר שבדרך תמצא ברוב ימים כלומר באורך ימים שהוא שכר הצדקה הרי שאין שכר הצדקה רק לחיים שיחיה ימים רבים שהרי הקב"ה משלם מדה כנגד מדה שהוא החיה נפש העני לפיכך הקב"ה יחיה את נפשו : וכן הוא אומר וחי אחיך עמך היינו שתחי' אותו ושוהו ע"ד וצדקה תציל ממות וכן הוא אומר ומבשרך אל תתעלם היינו שבשרך ממש וק"ל : והיא כענין שארז"ל מה שנאמר שני פעמים וצדקה

תציל ממות אחת שמצילתו ממיתה ואחת שמצילתו מדינה
של גיהנם והוא לפי מדרשינו שהצדקה הפשוטה מצילתו
ממיתה כנזכר והג"ח שהוא גומל לנפשו הוא מצילתו אף מדינו
של גיהנם לפי שהוא מנקה הנשמה מחטא ואז בודאי נקיה
הנשמה מגיהנם הרי שיגיע לו תועלת מג"ח זה אף לאחר
מותו שמציל הנשמה מדינה של גיהנם וז"ש צדקה אינה
אלא לחיים כלומר לתועלת החיים של העו"ז · אבל ג"ח
שהוא בין לחיים ובין למתים שאף לאחר מותו הוא מצילתו
מגיהנם ומ"ל : צדקה אינה אלא לעניים רמז לאשר שני
שיש לנותני צדקה והוא שגורם להם להתעשר ע"ד יש מפזר
ונוסף עוד ואמרז"ל עשר בשביל שתתעשר ותועלת זה אינו
רק לעניים המבקשים העושר ואף העשירים שאינן שמחין
בחלקם נקראו עניים ע"ד אוהב כסף לא ישבע כסף
כאמרז"ל איזהו עשיר השמח בחלקו ומ"ל : אבל מי שהוא
כבר עשיר גדול אין לו תועלת גדול בה שהעושר אף עפ"י
שאוהב כסף לא ישבע ותמיד הוא מבקש יותר ממה שיש לו
מ"מ אלא הוא לפי כח המדמה שמללו אבל באמת יש לו רב
או באותן ששמחין בחלקם שמללם שכר זה אינו שוה ·
אבל ג"ח כזה שגומל לנפשו בין לעניים בין לעשירים כי לא
יועיל הון להסיר עון כי לא יתן איש לאלהים כפרו וכל
עשרו אינו שוה לו כ"א בהתמרקו ביסורין חטאו · הרי
שבצום ובכי ומספד בגומל לנפשו סר עונו וחטאתו יכופר
וכן הוא אומר בחסד ואמת יכופר עון והוא חסד של אמת
פירשו רז"ל במקום אחר איזהו חסד של אמת הוא החסד
שעושין עם המתים שאינו מצפה לתשלום גמול · הורה לנו
בדרך רמז שהצדקה אינה מקובלת רק בזמן שנותנין צדקה
לבני אדם הגונים דהיינו לצדיקים : הנקראו חיים כנזכר
וזהו חסד שאינו של אמת לפי שמצפה לתשלום גמול שנותן
צדקה היא או בשביל שיאריך ימים או בשביל שיתעשר :
אבל החסד שעושין עם המתים שם הבעלי תשובה
שהיו מקדם רשעים הקרוין אף בחייהם מתים הוא חסד של
אמת שאינו מצפה לתשלום גמול שהרי אינו חפץ לאכול שום
שכר בעוה"ז שהרי כל ימיו מכאובים בצומות ושאר עינויים
ומבטל עניני העולם ואינו מבקש רק לנקות מחלודת החטא
ובדרך זה התענית גדול מן הצדקה · ומה שמצינו שכתוב
מעלת צדקה יותר מן התענית באמרו הלזה יקרא צום יום
ענות אדם נפשו אלא זה צום אבחרהו פתח אגודות מוטה
וגומר כי תראה ערום וכסיתו וגו' : מקרא זה מדבר באותן
המתענין גופן שלא לצורך וחושבין לקנות לעצמם בזה מעלה
רמה כנמצא עתה בינינו רבים המתענין וחושבין שהוא מצוה
שקולה כנגד כל התורה כולה ואינן חוששין אם ביום צום
שלהם עושין כמה תועבות להונות חבריהם ויושבין ביום
התענית לשחק בקוביא ולעשות כמה עניני ליצנות כדי
שיהי' קל להם התענית וצום כזה לא די שאין מקבלין שכר
עליו אלא שמקבלין עונש גדול כאילו עשו עון גדול מנשוא
וצום המקובל הוא הצום שיש בכי ומספד עמו הוא שיש זוד
ויקונן על עונותיו ועיניו ירדו פלגי מים כענין שאמר דוד
פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך · ושלש אלו צום
ובכי ומספד הם להכניע את לב הערל כי ידוע שגבהות
הלב הוא סיבה לכל דבר פשע כענין שנא' ורם לבבך ושכחת
את שם ה' וידוע שגבהות זו מתיחסת לשלשה אברי' א' ללב שנ'
ורם לבבך וכתי' תועבת ה' כל גבה לב : ב' לעינים שנא'
עינים רמות וגו' · ג' לפה שנא' לשון מדברת גדולות ·
לפיכך צריך להכניע ג' ראשי אברים אלו בצום ובכי ומספד
א' הלב צריך להכניע בצומות שכן אמר דוד ואבכה בצום
נפשי ולפיכך אמר דוד על עצמו ולבי חלל בקרבי ע"ד אמרז"ל
שרשעים ברשות לבם אבל הצדיקים לבם ברשותם כו' וכן
הוא אומר לב יודע מרת נפשו והוא כנגד שהזכיר ואבכה
בצום נפשו כנגד זה אמר לב יודע מרת נפשו לפיכך יכנע
הלב בצומות ועינוין וכן הוא בפרש' יסורין אז יכנע לבבם
הערל וגומר : ואף מצינו שצומות מסלקים הגאוה כענין
שנאמר ברכי כשלו מצום יש לשאול מה ענין הברכים לצומו'
אלא שהוא רמז לגאוה לפיכך הזכיר הברכים ע"ד שנאמר
אל תבואני רגל גאוה והוא ע"ד שאמרו רז"ל הלב הולך שנא'
לא לבי הלך כאשר וגו' הלב גחזי כו' ומ"ל הרי שהלב נכנע
בצומות : ואף גבהות העין צריך להכניע אבל בבכי דוקא
ע"ד שנאמ' פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך
כלומר בשביל הגאוה וידוע אמרז"ל שהמתגאה אם ת"ח הוא
תורתו משתכחת ממנו כו' : וז"ש על לא שמרו תורתיך
והוא מצד הגאוה · ואף גבהות העין תלוי בלב כאמרז"ל
שורייכא דעינא בלבא תלי הזכירו לשון שורייכא ולא שתם
לשון ראייה אלא לרמוז על מה שנא' כי בשרירות לבי אלך ·
ואומרו עוד שהעין רואה והלב חומד כו' : ואמרז"ל הלב רואה
שנא' ולבי ראה הרבה חכמה ומ"ל · ג' גבהות הפה דהיינו
לשון מדברת גדולות צריך להכניע במספד לנהוג אבילות
בעצמו וכאמרז"ל למה נמשלה האבילות לעדשה מה עדשה זו
אין לה פה אף אבל אין לו פה כו' · ואמרז"ל שלב מדבר
שנאמר ודברתי אני עם לבי הרי שגבהות כע' והפה כולם
תלוין בלב לכך אמר שובו עדי בכל לבבכם כלומר הענינים
התלוין בלב דהיינו גבהות הלב והעין והפה והוא שיכניעם
בצום ובכי ומספד · בצום נגד גבהות הלב ובכי נגד גבהות
העין ומספד נגד גבהות הפה : או יאמר צום ובכי ומספד
היינו לפי ג' חלקי העונות דהיינו שוגג ומזיד ופשעים דהיינו
המרד שהאדם עושה במרד ובמעל אף בלתי שום הנאה :
והוא בצום נגד השגגות שדי להם בצומות כי השוגג אינו צריך
רק לדבר המזכירו חטאו והם הצומות · ובבכי נגד הזדונות
ע"ד פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך : לפי
שהמזיד הוא דבר שהאדם רואה עין בעין את אשר עושה
נגד הדת ועובר מ"מ לפיכך כנגד זה ירדו עיניו דמעות
שעיני דמעה לא נכנעו : ומספד נגד הפשעים שאז הוא
נחשב לרשע גמור חשוב כמת אפילו בחייו לפיכך צריך אבל
ומספד

המספר והזכירה. כאן כסדר מדריגתם שוגג מזיד ופשעים וכסדר הזה הוא מתודה וגם אליבו זה במקדש ז"ל במסכתא יומא וז"ל :

סימן ז תנו רבנן כיצד מתודה אומר עויתי פשעתי חטאתי שנאמר והתודה עליו את עונות בני ישראל ואת פשעיהם לכל חטאתם. וכן אמר משה בתפלתו נושא עון ופשע וחטאה. וחכמים אומרי' הפשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי ואו' אז תפשע לבנה תחת אלו השגגות שנאמר ונפש כי תחטא בשגגה. עון אלו הזדונות שנ' הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ומאחר שמתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות אלא אומר חטאתי עויתי פשעתי וכן אמר דוד חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו. וכן בדניאל הוא אומר חטאנו העוינו והרשענו. אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע אלא אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות. עכ"ל :

כבר ידוע שדיני הגוף והנפש באין בדמיון אחד כי כמו שלעתיד בדיני הנפשות ישנן הנידונים באין ג' כיתות דהיינו צדיקים בינונים רשעים כמו כן בעה"ז בר"ה וי"כ שהם ימי דין הגופות כמו כן הנידונים הם ג' כיתות כארז"ל ג' ספרים נפתחין בר"ה של צדיקים גמורים ושל בינונים ושל רשעים : צדיקים גמורים נכתבין לאלתר לחיים רשעים נכתבין למיתה בינונים גמורים תלוין ועומדין עד י"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו כו' : במאמר זה כבר נסתפקו גדולי יסודי עול' לפי שבוודאי הכיח מאמר זה שקוש לזולתו נתגלה בו שהרי אנו רואין הכל בהפך זה כי יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו כמו שאמר שלמה בספר קהלת וכן באסף המשורר אמר ואני כמעט נטיו רגלי וגומר כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה וגו' :

ויותר התימה על ארז"ל אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו וצדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו אמר לו צדיק וטוב לו היינו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו היינו צדיק בן רשע רשע וטוב לו היינו רשע בן צדיק רשע ורע לו היינו רשע בן רשע : אף מאמר זה איננו כמו שהרי אנו רואין הכל בהפך יש לו איך יאמר שהצדיק יסבול בעון אבותיו הרי כבר נאמר לא יומתו בנים על אבות ומה שנאמר פוקד עון אבות על בנים היינו כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם שנאמר לשונאי ואף זה פחיתות גדול לצדיק שיאכל בזכות אבותיו כארז"ל אל ההרים לא אכל זה שלא אכל בזכות אבותיו והרמב"ם ז"ל בספר המורה שלו האריך לדבר מענין רשע וטוב לו וצדיק ורע לו ופירוש דברי' קרובים אל השכל ולפי שדבריו ארוכים מבוארין קצת קם אחריו רבי יצחק לטיף וחבר ספר הנקרא שער השמים והאריך שם לבאר דברי הרמב"ם ואמר כי כפי הכנת הטבע יתחייב האדם לרדוף אחר מחייתו ולבקש הדברים שהם לתועלת הגוף לא בדרך השכל לבד כ"א אף בדרך הטבע שהרי אף הבהמה יודעת לבקש את הנאות לה כגון העשבים שהם לצורך מאכלה ולברוח מהנזקין מהפחתים ומגדודי החיות כ"ש שאדם שיודע לקרב תועלתו ולברוח מנזקו'. ושאם ינהוג הבורא ליתן עונש לרשע מיד על רשעו ולמנוע ממנו הטובות ויתן ימים ארוכים ושלום לצדיקים א"כ היה מכריח הבריות לשיותם צדיקים ויהיה זה סיבת תנועתם הראשונה לברוח מעונשם ומהדברים המזיקין להם כמו הבהמה שאף היא יודעת לברוח מנזקה כמו כן הבריות יהיו טובים ובדרך הטבע לא בדרך התכלית המבוקש ויהיה השכר והעונש בטל גם יתחייב שאם יזרע הרשע בארץ שמנה שלא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב ושאם יזרע הצדיק אף בארץ מליחה וכחושה שתצמיח ואז יהיה הטבע בטל והקב"ה לא חפץ בזה רק חפץ שינהוג העולם בטבעו ולא ישנה את תפקידו ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין : ולהיות שדבריו מספיקין אל השאלה מפני מה צדיק ורע לו כו' אמנם המאמר שאמר צדיק ורע לו היינו צדיק בן רשע לא יתיישב בדרך זה כלל. ואותו המאמר שאמר צדיקים נכתבין לחיים לאלתר פירש הרמב"ן בשער הגמול שאין שפירוש צדיק ממש או רשע ממש : רק מי שהוא רשע בדינו כלומר שנתחייב בדינו נקרא רשע ומי שהוא צדיק בדינו נקרא צדיק ומי שכבא תלוי בדינו נקרא בינוני וברוך היודע מפני מה דינן של אלו נחתך לאלתר ושל אלו נגמר תלוי ע"ש בדברי הרמב"ן בשער הגמול : אמנם פירוש זה לא יספיק אל המאמר של צדיק ורע לו כו' : ועוד שא"כ הוא למה ארז"ל אין בידינו לא משלות רשעים ואף לא מיסורי הצדיקי' וכמעט אומר אני שטוב להניח החקירה והדרישה בענינים אלו וכן ארז"ל במופלא ממך אל תדרוש : ובמכוסה ממך אל תחקור אין לך עסק בנסתרות הזכירו במאמר זה ג' לשונות לרמוז על ג' ענינים :

והוא ע"ד ארז"ל המסתכל בג' דברים עיניו כהות המסתכל בקשת ובכהן ובנשיא : רמז להסתכלות הלב ע"ד ולבי ראה הרבה חכמה ודעת הוא שהלב הרוצה לדעת ולהסתכל בעין השכל ולחקור אחר ג' אלו אז עיניו כהות כלומר אין השכל שלו ולפיכך עין השכל כיהה מלהסתכל אחר דברים אלו : א' הוא שאסור לחקור ולדרוש אחר מהות הא-ל לפי שהוא נסתר ונעלם מזולתו כענין שנאמר אכן אתה אל מסתתר וזה"ש אין לך עסק בנסתרות הזכיר לשון נסתר ע"ד הכתוב אל מסתתר וגו' : ב' הוא שאסור לחקור ולדרוש אחר ביאת הגואל כארז"ל תיפח רוחן של מחשבי קיצין כי שאם לא יבא אל הזמן ההוא שחשב אז יתייאשו העם ממנו אבל אין הדבר תלוי בחשבון כ"א בתשובה ובמעשים טובים כדאיתא פרק חלק : וז"ש במכוסה ממך אל תחקור הזכיר לשון כיסוי ע"ד שנאמר אדם ערום כמים לים מכסים. ג' הוא שאין לחקור אחר ענין צדיק ורע לו כו' לפי שקרוב בדעתו לבא לידי כפירה

כענין שנאמר ואני כמעט נטיו רגלי ונאמר שלום רשעים אראה ונאמר ועל הענינים הנמנעים ארז"ל המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי משום דמגרה יצר הרע בעצמו ורצו בזה שהמקשה עצמו הוא מלשון הכתוב הקשית לשאול ונאמר · והוא רמז להמקשה לשאול ולדעת הדברים שהידיעה נמנעת בהם אז הוא בנידוי לפי שמגרה יצר הרע בנפשים שתראה לו דרך מעוקל שיכול לבוא לכפירה כמו בג' דברים אלו שהזכרנו · וזה"ש במופלא ממך אל תחקור הזכיר לשון מופלא לרמוז על יסורי הצדיקים ע"ד שנאמר כי הפלא ה' חסיד לו והפלאה זו רמזו על מה שנאמר והפלא ה' את מכותך וזהו שנאמר ברשעים לא תדרוש שלומם וטובתם כל הימים כלומר שלא תדרוש על שלומם וטובתם למה רשע וטוב לו · וכן הוא אומר לא יהיה בך ונאמר ודורש אל המתים והוא כולל שני ענינים או שלא ידרוש אחר שלום הרשעים הקרוין מתים או שלא ידרוש אחר יסורי הצדיקים ע"ד אדם כי ימות באהל שארז"ל שמקרא זה מרמז שאין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה כו' :

אך נוכל לומר בהפך זה שמה שאמרו במופלא ממך רמז על ביאת הגואל לפיכך הזכיר לשון מופלא שהוא לשון פלא וכן הוא אומר ויקרא שמו פלא ונאמר : ובמכוסה ממך רמז לייסורי הצדיקים ע"ד שנאמר כסתה כלימה פנינו ונאמר והוא מדבר בייסורי הצדיקים · וזה"ש המסתכל בג' דברים עיניו כהות · בקשת שהיינו שלות הרשעים ע"ד שנאמר כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם ונאמר : הרי שהרשע מושל בצדיק · ויסורי הצדיקים שנאמר ושברתי את קשת ישראל : וכתיב ותופש הקשת לא יעמוד והם התלמידי חכמים שעוסקי מלחמת התורה בקשת וחצים כענין שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים ונאמר ודרשו רז"ל מקרא זה על ת"ח · בנשיא שהיינו במשוח ע"ד שנאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם : וכתיב אלו ונשא הוא מגבעות : בכהן היינו במהות הא"ל ע"ד שאמרה מטרונא אלהיכם כהן הוא שנאמר ויקחו לי תרומה · העולה לנו מזה שאין לחקור ולדרוש אחר שאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו ומסייע לזה ארז"ל אין בידינו משלות רשעים כו' : אבל מ"מ כדי שלא יאמרו המאמרים האלו שהזכרנו בספק מחוסרי ביאור נעיין בזה בדרך שנכון יותר וקרוב אל האמת : ע"כ אומר אני דווקא שכל צדיק השלם שלא חטא מימיו כלל אי אפשר שיפגעהו מן הרע ח"ו לפי שהוא דבק תמיד בה' ולא סר ממנו גם ה' לא סר מעליו ותמיד הוא שומרו להצילו מן המקרים כענין שנאמר ה' שומרך ה' צלך ונאמר : והרשע הפושע והמורד כל ימיו לא עשה כלל מן הטובות רק רע כל היום אף זה א"א שיגיעו אליו מן הטובות וישפיעם כמו דור המבול ואנשי סדום שנאמר שהיו רעים מאוד לא נמצא בהם דבר טוב נתחייבו כלייה כמו שהוא סר מה' ה' סר מעליו ויעזבהו למקרים כענין שנאמר כי טוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים : זולת שבדבר זה אינו נמצא תמיד שיהיה אדם צדיק בארץ שלא יחטא כלל או שירשע האדם כ"כ עד שלא עשה כל ימיו אפילו אחת מן מצות ה' והוא הסבה שבאין לפעמים יסורין על הצדיק או מת בקוצר ימים · ומה שאנו רואין צדיק ורע לו יכול להיות אע"פ שהוא מוחזק בצדיק גמור יכול להיות שעבר איזה עבירה בצנעה או בשגגה ואנחנו לא נדע מזה ואין בידינו לחפש אחר מצעדי גבר ועלילותיו ואף זולת זה מצינו טעמים רבים באבדן של הצדיקים או שהוא לטובת הדור שלא יענשו עליהם על זכותם ויתהלל כל אחד בתורה ובמצוה כי ירשו כי אזלת ידם וסר צלם מעליהם הם הצדיקים שהיו מגינים על בני דורם כלל כענין שאמרו לריב"ל נראתה הקשת מימיך כלומר שהיה הדור שרוי בשלוה בימיו ולא עברו עליהם צרות הנקראו קשת ע"ד ושברתי קשת ישראל וכתיב וכל קשתותיו דרוכות : הרי שהצדיקים מגינים על בני דורם ולפיכך כל איש פונה לדרכו כי כולם סומכין על כוחו של זקן שייטיב הקב"ה עמהם בזכותו או שהקב"ה לוקח אותו מהם כדי שיתחלחלו כולם בתורה ומצוה והחלש יאמר גבור אני וכן צוה הכתוב ואמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב שהיה להם להשים על לב כי מפני הרעה נאסף הצדיק כלומר מפני רעתם שישובו מהם שיאמרו אם אחזה בלחים מה יעשו קולים יבישים : או שלפעמים שגלוי לפני הקב"ה שאם היה חי יותר היה עתיד לסור לפיכך לוקחו קודם זמנו כדי שימות בצדקו : או שלפעמים הקב"ה חושב להביא רעה על העולם לפיכך אוסף הצדיק אליו שלא יראה ברעה זו וזהו פשוטו של מקרא שאמר כי מפני הרעה נאסף הצדיק : או לפעמים שהוא נתפס בעון דורו על שלא הוכיחו לאנשי דורו כארז"ל בפרשת חלק במשל של הצינור וכו' והוא שהצדיק נקרא חיגר ע"ד והוא צולע על ירכו שהצדיק כולו תמים זולת החומר שנרמז במלת ירך כמבואר בבחיי פרשת וישלח והוא שהחומר שבשילו לפעמים ועליו הוא צולע : ועמי הארץ נקראים סומא לפי שלא ידעו ולא יבינו בין ימין לשמאל בחשיכה יתהלכו : והטענה שטוענין שכנסתה טוענת היינו הצדיקים הנמשכין אחר השכינה איך אני אוכל לחטא והרי אני שכל פשוט וכל ימי הלכתי בעצת השכינה : והגוף טוען דהיינו עמי הארץ אומרין הרי היינו כסומין ולא ידענו דרך האמת עד שהרכיבן הקב"ה זה על זה והוא שהחיגר הראה דרך לסומא והיה לו להראותו דרך הישר והוא שהחכמים מראין דרך לעמי הארץ והיה להם להוכיחם להראות להם דרך האמת ומ"מ : מלבד זה מצינו טעמים אחרים באבדן של צדיקים אין כאן מקומו להאריך בזה : ועכשיו הוא

לפי

לפי מה שאמרנו שהצדיק ורשע לא יכול להיות שעבר איזה עבירה כנזכר: או לפעמים שהאדם מוחזק ברשע גמור ויכול להיות שעשה קצת מן המצות ולפי שהשכר של מצות אין להם שיעור ומצוה אחת או שתים ישפיקו לו לישב בשלום בעו"הז ולהאריך ימים כאמרז"ל בשכר ג' פסיעות שפסע אותו הרשע גרם שמלך לו ולבניו כו' הרי שאנו רואין לפעמים רשע מאריך ברעתו הלא הוא בשכר איזה מצוה שקיים שאין אנו יודעין ומכירין בה כמעשה של אותו מוכס רשע שמביא רש"י בפירושו שמת באותו יום שמת בו חכם גדול ונתחלפה מיטתו של חכם במיטתו של אותו רשע ונעשה לאותו רשע כבוד גדול במותו ונצטער על זה תלמיד א' ונראה לו בחלום שזה הרשע זכה לזה שהכין פעם אחת סעודה לשר העיר ולא בא השר על הסעודה וחלק אותה סעודה לעניים כו': בא וראה זה קיים מצוה אחד במקרה ולא שכיוון אליה כמה היה שכרו ק"ו שלפעמים עושה הרשע איזו מצוה בכוונה שתספיק לו השלוה לאכול משכרה כל ימי חייו הפירות והקרן:

הרי שארבע כיתות הם צדיק גמור ורשע גמור וצדיק שאינו גמור ורשע שאינו גמור: וז"ש הקב"ה למשה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק אין הפי' שאוכל בזכות אבותיו שהרי בזמן שאוכל בזכות אבותיו אז אינו נקרא צדיק גמור שנאמר אל השרים לא אכל כנזכר או איך ימות הצדיק בעון אבותיו בזמן שאינו אוחז מעשה אבותיו בידו כנזכר: אלא שהצדיק בן צדיק מורה על מי שהוא צדיק גמור ולשון בן צדיק מורה על הפלגת הצדקות ואינו לשון תולדה כדאמרינן בגמרא ק"ו בנו של ק"ו אין לשון בן מורה שם על שתולדה אלא שהוא מורה על הפלגת הק"ו כמו כן הענין אצל צדיק בן צדיק מורה על הפלגות הצדקות והוא כנזכר שהצדיק שגמור אע"פ שיפגעהו מן הרעות רשע ורע לו הוא רשע בן רשע מורה על הפלגת הרשעות שלו שלא עשה שום כלל מן הטובות: צדיק ורע לו היינו צדיק בן רשע כלומר שאינו צדיק גמור והוליד בן רשע כלומר תולדות מעשים רעים ע"ד שנאמר הרה עמל וילד שקר: רשע וטוב לו היינו רשע בן צדיק שהוליד קצת תולדות של צדיקים שהם מעשים טובים: גם י"ל שרשע בן צדיק שטוב לו היינו רשע הראוי להוליד בן צדיק כמו עמון ומואב שהיו בטובה בשביל שני פרידות טובות שהיה עתיד לצאת מהם רות המואביה ונעמה העמונית: וה"ה רשע בן צדיק היינו הראוי להוליד בן צדיק ובשביל זה הוא בטובה וצדיק בן רשע היינו הראוי להוליד בן רשע כמו אברהם שקצר הקב"ה ה' שנים משנותיו כדי שלא יראה את עשו יוצא לתרבות רעה: ובדרך זה מבואר מרז"ל רשע בן רשע וצדיק בן צדיק והמשכיל יבין זה:

אמנם לפירוש הראשון מיושב מרז"ל אין בידינו שלות הרשעים כו' כלומר שלות הרשעים באה על דבר שאין בידינו לידע והוא שעשה איזו מצוה במקרה ואכתנו לא ידע מזה כלום גם יסורי הצדיקים באין על דבר שאין בידינו כי אין אנו יודעין להבחין אם עבר איזה עבירה לפעמים: והרי כאלו אמר שלות הרשעים ויסורי הצדיקים באין על דבר שאין בידינו להבחין לפי שזה מוחזק אצלינו בצדיק גמור וזהו מוחזק ברשע גמור ואין אנו יודעין להבחין אם זה עבר על איזה עבירה וזה קיים איזו מצוה ע"ד שנאמר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת וגו': ומקרא זה מבואר בפתיחה הראשונה בענין זה כי בעה"ז אין אנו יודעין להבחין בין צדיק שנקרא אדם ובין הרשעים שנמשלו לבהמות כו': וזה"ש ג' ספרים נפתחין בר"ה צדיקים גמורין נכתבין לאלתר לחיים והם הצדיקים שלא עברו על שום עבירה ואם אנו רואין לפעמים צדיק שמת בלא זמנו יכול להיות שאינו צדיק גמור ועבר על איזה עבירה והקב"ה נפרע ממנו בעה"ז כדי שילך נקי לעה"ב: רשעים גמורים בוודאי נכתבין למיתה לאלתר ואם אנו רואין לפעמים רשע שמאריך ימים יכול להיות שעשה איזו מצוה במקרה: אבל הצדיק שאינו צדיק גמור או הרשע שאינו רשע גמור כולם הם בכלל בינונים ותלוין עד יום כיפורים:

ויש עוד כת שלישית שעוונותיהם וזכיותיהם מחצה על מחצה והם בינונים ממש כמלא שאלה כתות הם שקרוין בינונים וכולן תלוין ועומדין עד יה"כ: וכנגד שלש כתות אלו התלוין ועומדין באה מצות השופר בר"ה להזכירם שישובו בימים אלו שנבחרו לימי התשובה:

וכנגדם הוא אומר תקעו שופר בציון קדשו צום יאמר שיתקעו שופר בציון אלו ישראל שמצוינין במצות וכנגד השלש כתות שבישראל צדיקים ובינונים ממש ורשעים וכנגד ג' תקיעות אלו באה מצות התקיעה תרועה שברים: התרועה כנגד כת הצדיקים מלשון ותרועת מלך בו: שברים כנגד כת הרשעים מלשון שבר ורעות רוח: ותקיעה הוא קול פשוט שאינו נוטה לא למעלה ולא למטה הוא כנגד הבינונים: והעיקר הוא בכת הצדיקים שבהם הקב"ה נתעלה וזש"ה עלה אלהים בתרועה היינו בצדיקים שהם כנגד התרועה וכן הוא אומר יום תרועה יהיה לכם ולא אמר יום תקיעה יהיה לכם אלא שהעיקר הוא בכת הצדיקים: ולפיכך אף לעתיד ביום דין הנפשיים גם כן יהיו שלש כתות צדיקים בינונים ורשעים לפיכך מצינו אף לעתיד יתקעו בשופר כענין שנאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול: ועל כרחך אתה צריך לומר שאף לעתיד תהיה התקיעה בענין זה תקיעה שברים תרועה שאם היה איזה הפרש בין התקיעה שאנו תוקעין ובין התקיעה שלעתיד אם כן לא היה השטן מעורבב שהרי אף הוא יודע בוודאי הספרא שבין התקיעות

והוא שאנו תוקעין בר"ח אלול לערבב השטן שיהיה סבור שהוא ביאת משיח כדאיתא בגמרא על התקיעות כראשונות שאנו תוקעין בר"ה : אלא בוודאי שאין הפרש בין התקיעות : וזה"ש תקעו שופר בציון שיתקעו כנגד שלשה כיתות אלו שבישראל המצויינין במצות : קדשו צום הוא שיכינו עצמם אל הצום הכיפורים שהוא יום עשרה מתשרי' וקדשו מלשון הכנה ע"ד שנאמר ואל העם תאמר התקדשו ומלת צום כאילו אמר לצום וכן מצינו תיבות רבות שצריכין למ"ד בתחלתם והסירן אותה : ושיעור הכתוב שיתקעו כנגד שלשה כיתות אלו שיכינו עצמם אל הצום כי שלשתן נקראו בינונים כנזכר : נמצא בין הכל ה' כיתות דהיינו צדיקים גמורין ורשעי' גמורין שדינן נחרץ לאלתר אלו לחיי עולם ואלו לדראון עולם : ויש עוד רשע שאינו רשע גמור והוא נקרא בינוני בערך הרשע הגמור ויש עוד צדיק שאינו צדיק גמור והוא נקרא בינוני בערך הצדיק הגמור : ויש עוד בינונים ממש שעונותיהם וזכיותיהם מחצה על מחצה ושלש אלו כולם תלוין עד יו"כ שכולן הם בכלל בינונים וכנגדם הוא אומר תקעו שופר בציון אלו המצויינין במצות שאף שכת הג' שכנגדם באו הדברים לרמוז על רשעם מ"מ הם מצויינין במצות שהרי אינם רשעי' גמורי' ע"ד הרז"ל כפלח הרמון רקתך אפילו ריקים שבך מלאים מצות כרמון וכנגד כולם צוה לתקוע כשיחזרו בימים אלו : ולפיכך מצינו שהג' לשונות האמורים על ג' כיתות אלו כוללים דבר והפכם א' התרועה שהיא מלשון ותרועת מלך בו היינו אם חוזרין להם בימי' אלו אבל אם אינן חוזרין אז תהי' מלת תרועה מלשון תרועם בשבט ברזל : ב' השברים שהוא מלשון שבר ורעות רוח היינו אם אינן חוזרין בתשובה בימים אלו אבל אם חוזרין בימי' אלו אז יהיה שברי' מלשון שבר ורעות רוח היינו אם אינן חוזרין בימי' אלו אבל אם חוזרין בימי' אלו אז יהיה שברי' מלשון שבר ותקוה השין בשמאל להורות שיש להם עוד תקוה כמו שנאמר אצל יעקב וירא יעקב כי יש שבר במצרים פירש"י שהוא לשון תקוה : ג' התקיעה שהיא כנגד הבינונים וכנגדם הוא אומר אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו מלת העם כולל רע וטוב : רע ע"ד שנאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא : טוב ע"ד שנאמר אם יפלא בעיני שארית העם הזה ואין שארית אלא הטובי' ע"ד שארית ישראל לא יעשו עולה נמצא שמלת טוב ורע הוא רמז לבינונים ממש שחציים טובי' וחציים רעי' וק"ל : ולפי שתקיעה שברים תרועה הם כנגד ג' כיתות אלו לפיכך מתחיל בתקיעה ואח"כ בשברים ואח"כ תרועה שמתרשם בם כסדר המדרגה כמו שבענין הוידוי הוא מתודה כסדר המדרגה מתחלה על הקלות ואח"כ על החמורות יותר ע"ד כותיי' הללו יודעין לחזור על בפתחי' כו' כ"כ בענין בהתראה זו שמתחלה מתרה בבינונים ואח"כ [illegible] דהיינו ברשעי' החמורים מבינונים ואח"כ בצדיקי' החמורי' מכול' כי עם היות שעונותם מועטין וקלים עכ"ז יותר הקב"ה מענישם ממה שמעניש הרשעי' על זדוני' כמרז"ל הגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות נעשין להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשה להם כשגגות : כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקי' כחוט השערה שנאמר וסביביו נשערה מאוד ויותר הם צריכין לפשפש במעשיה' מזולתי' : וזה"ש קדשו צום שכמו בענין התקיעות הם בסדר המדרגה שהזכרנו כמו כן ענין הוידוי שהי' הכהן מתודה ביום הכפורי' היתה כענין זה והוא שאמר עויתי פשעתי חטאתי הוא כנגד השלש כיתות אלו וכסדר המדרגה שהזכרנו : שמתחלה אומר עויתי שהוא המזיד והוא כנגד הכת הבינוני' שברוב מזידין : ואח"כ אומר פשעתי שהם המרדי' והוא כנגד הרשעי' שברוב הם פושעים ומורדים : ואח"כ אומר חטאתי שהוא חטא השוגג והוא כנגד כת הצדיקי' שברוב הם שוגגין ומזכירן באחרונה לפי שכנגדן אמורה שזדונות של עם הארץ : וזה"ש כיצד מתודה אומר עויתי פשעתי חטאתי שהוא הוי שפיר כסדר המדרגה ע"ד כותיי' הללו יודעין לבקש כו' ומביא ראיה משעיר המשתלח שנאמר והתודה עליו עונות בני ישראל ופשעיה' לכל חטאותם שבשם היה הכהן מתודה על הכלל דהיינו על כיתות של ישראל שאז הוי שפיר כסדר המדרגה בענין זה : והוצרך עוד הת"ק להביא ראייה ממה שאמר משה נושא עון כו' : לפי שמה שאמר התנא קמא כיצד מתודה כו' הוא מדבר ביחיד המתודה על חטא עצמו ואדרבה הוי בענין זה כסדר המדרגה ואינו דומה לשעיר המשתלח לפי ששם הכהן מתודה על הכלל של ישראל ואז הוי בוודאי כסדר המדרגה כנזכר אבל יחיד המתודה חטא עצמו לא הוי שפיר כסדר המדרגה בענין זה : לפיכך מביא הת"ק ראייה ממה שאמר משה בתפלתו נושא עון ופשע וחטאה כי בת"ק סובר שאחר שעיקר הוידוי הוא על הכלל ובוידוי שעל הכלל הוי שפיר סדר המדרגה בענין זה לפיכך הטפל נגרר אחר העיקר ואין לשנות סדר הוידוי ואף יחיד שמתודה על חטא עצמו יתודה בענין זה כדרך שמתודה על הכלל : ומביא ת"ק ראייה ממשה שאף הוא לא התודה על הכלל שהרי לא הזכיר משה בתפלתו פרטי האנשי' כענין שהזכיר אצל שעיר המשתלח את עונות בני ישראל כו' וממה לא הזכיר רק עצם החטא ולא בחוטאי' מאחר שלא הזכיר פרטי האנשים וא"כ היה לו למשה להזכיר תחלה השגגות ואח"כ שעונות ואח"כ הפשעים שבענין זה הוי כסדר המדרגה בעצם החטא אע"כ צ"ל שמשה לא רצה לשנות סדר הוידוי שמאחר שעיקר הוידוי הוא על הכלל ושם הוי שפיר כסדר בענין זה א"כ ווידוי היחיד או עלה נגרר אחריו ואין לשנות מסדר הוידוי שהי' הכה"ג מתוד' על השעיר המשתלח : ובוידוי שעל הכלל אף חכמי' החולקין על הת"ק מודי' דדבר שפיר

שפיר

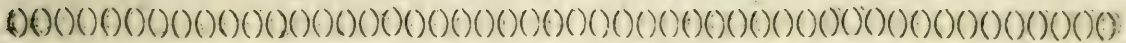
אפיר בענין זה להזכיר תחלה העונות כנזכר לא באו לחלוק על הח"ק רק בענין וידוי של יחיד שבזה לא הוי שפיר בענין זה ומה שסבר הח"ק שאין לשנות סדר הוידוי ממה שהיה הכה"ג מתודה על השעיר המשתלח לפיכך אין לשנות סדר הוידוי החכמי' סוברים שאין בכך כלום כי אם ענין זה לזה ולפי זה נחה השאלה והספק הגדול הכופל במאמר שלא תרצו רק ראיי' אחת שהביא ח"ק ממשה ולא תירץ כלום ממה שהביא ח"ק ראיה משעיר המשתלח שבזה לא יתורץ כמו במשה ואת"ל שאף בזה יתורץ כן מ"מ יש להקשות למה לא הזכירו חכמי' אף השעיר המשתלח בדבריה' אלא וודאי שבשעיר אף החכמי' מודי' שבזה הוי שפיר כסדר הסדרנה לא נחלקו רק על וידוי של יחיד לפיכך לא תרצו רק מה שנא' אצל משה והוא מ"ל :

ובמאמר זה נחתום שער התשובה ונאמר כלל הענין בדרך קצרה יען אשר ראינו כי עניני התשובה מלאים ממולאים בחרשים בכל חיבורים זה אומר בכה וזה אומר בכה ותקנתם מכבידין עול על השבי' עד שראיתי רבי' פורשי' מדרך התשובה כי כבד עליהם המשא וסוברין שאם לא יקיימו כל הכתוב בספר אזי לא תהא תשובתם מקובלת ע"כ אומר אני מאמר שרז"ל לא הזכירו רק תשובות הבאה כשרז"ל ה"ד בעל תשובה כגון שבא אותו מעשה לידו ופירש ממנה הרי שלא הזכירו שום דבר רק שיפליך גילוליו ולא ישוב עוד לגורו זולת שעל כל פנים צריך הוא למרק קצת ע"י שאמר הנביא שובו עדי בכל לבבכם בצום ובכי ומספד ואז כל חטאותיו אשר עשה לא תזכרנה כמרז"ל רשב"י אמר אפילו צדיק כל ימיו ומרד באחרונה איבד כל הראשונות שנאמר צדקת הצדיק לא תצילנו ביום רשעו : ואפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום רשעה שנאמר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו : ונהוי כמחצה זכיות ומחצה עונות אמר רשב"ל בתוהה על הראשונות : קושיא זו סובלת שני פירושים או שמקשה על מה שאמר וצדקת הצדיק לא תצילנו וכו' ומקשה שלכל הפחות יקבל שכר על הראשונות : או שמקשה על מה שאמר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו ומקשה שיהא כמחצה על מחצה ולמה לא יקבל עונש על הראשונות שעשה ומשני בתוהה על הראשונות כלומר שיושב כתוהה ומצער עצמו בבכי ובצום ומספד ועושה דין בעצמו ואז הוא נקי מדין שלמעלה כמבואר למעלה סימן ה' : והוא הענין בדרך קצרה שיפליך מעשיו המכוערים שלא יהא כטובל ושרץ בידו ויהיה דומה לו כאילו בו ביום נולד ואין בידו לא זכות ולא חובה : ויזהר מהדברי' המעכבין את התשובה שלקטם הרמב"ם לכ"ד דברים הנועלין דרך התשובה דפני עיסיהם ע"ש במדע : כי לא ראיתי להביאם פה כי יארוך הסיפור גם לא הבאתי הרבה מאמרים מהתלמוד ושאר מדרשים המדברים מעניני התשובה והנחתי לזולתי מקום להתגדר ודי בהערה קטנה והלואי ישמעו : וראש כל הפרצות הוא בחברת הרקים שבחבורתם הוא בא לידי ליצנות ולה"ר וחנופה ושקרים לא ימלט מאלו בשום פנים מלבד כל אלו וכל נגע אשר לא כתוב בספר שזה לפיכך ירחק מחברות ויתחבר לאנשים טובים ואת יראי ה' יכבד לאהוב אוהבי ה' ולשנוא משנאיו : גם כדי לקיים שאמר הנביא שובו עדי וגו' וענה גופו קלה בצומות ועיניו ירדו דמעות עונותיו כי שערי דמעות לא ננעלו ויתאבל ויקונן על עונותיו ויפרוש מהבלי העולם ואל ירדוף אחר בקשת העושר שרוב התלאו' הבאין על האד' אינו רק שבקשת המותרות ואם ירצה בני אדם עשירים שהשעה משחקת להם ואינן נוהגין כשורה אל תמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה אבינו שבשמי' שמר את הדבר עד שתתמלא סאתם : שכן ראיתי בדורינו הייתי מכיר חסידים שלמים וכן רבים ת"ח זקני' הגונים יראי ה' הלכו שחוח ואין מכיר להם כמו שהעיד הכ' ואמר וחכמת המסכן בזויה והם מדוכאים בעוני ומוסר כל והעשירים שבני הארץ שוחקים עליה' ואומרי' כי כחם ועוצם ידם עשה להם את חילם ולא ימוש מבית' לעול' וחושבי' שאלו שחסירין מכל אלה אין להם לבב כמות' להחכי' ולהם ב' מקשה ות והתחבולות והרילות באסיפת העושר לא בצדק ולא במשפט והם לא ידעו כי מה' היא : ואת להם לאלו לגרפס מהמעט עונות שבידם ולשלם לאלו שכרם בעה"ז על המעט מצות שבידם ויושב בשמים ישחק וילעג עליהם ועל עניינם כי יראה כי לא במותם יקחו הכל ולא ירד אחריהם כבודם : לפיכך אין לבעט בתוכחות השם כי את אשר יאהב יוכיח לכסותו היום ה' בלבבו לפי שאין הקב"ה מנסה רק לצדיקי' :

בראיתא בב"ר משל למה"ד ליוצר הזה כשבודק כבשנו אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק להקיש עליהם פעם אחת עד שהוא שוברם ובמה הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו הקיש עליהם כמה פעמי' אינן נשברין כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים לפי שאינו עומד בנסיון ואת מי הוא מנסה הצדיקים שיכולין לעמוד שנאמר ה' צדיק יבחן ובפסיקתא משל לבעה"ב שיש לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על איזו מטריח לא על זו שכחה יפה כך הקב"ה מנסה את הרשעים שנאמר והרשעים כים נגרש ואת מי מנסה הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן : אר"כ הפשתני כשפשתנו רעה אינו מקיש עליו ביותר למה לפי שהוא פוקעת וכשפשתנו משובחת כך או הוא מקיש עליו ביותר למה לפי שהיא משבחת אין הקב"ה מנסה את הרשעים ואת מי הוא מנסה הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן : לפי שהייסורין באין בני עניינים לפעמים יסורין באין על האדם לא על חטאת אלא לכסותו אם לא יבעט בם והנסיון הזה אינו לורך להקב"ה גלויה כי בוודאי גלוי לפניו אם יעמוד או לא

רק

רק להודיע צדקתו לבאי עולם כאמרז"ל י' נסיונות נתנסה א"א ועמד בכולם להודיע חיבתו של א"א ופירש הרמב"ם להודיע חיבתו היינו להודיע לכל העולם כדי לגדלו בעיניהם ונסיון זה המשילו ליוצר שמקיש בקנקנים אף היוצר אינו מקיש כדי שהוא בעצמו רוצה לידע אם חזקים הם א"כ יבדוק לכולם ליפים ונרעים אלא בזמן שהוא מראה אותם לאחרים שיקנו מהם או הוא מראה בפניהם איך הם טובים וחזקים ומקיש עליהם או אינו מקיש אלא על הטובים שבהם להכנס על החזקים והוא מבואר למבין: ב' הם היסורין הבאין למרקו מעון הוא על שנטה מן הדרך האמת וזהו שמשילו למטריח על הפרה הטובה והוא כשרואה אותה נוטה מן הדרך או הוא מכה אותה בדרבן של פניה ומטריח אותה להטותה אל הדרך: ג' הוא שלפעמים הקב"ה שולח על הצדיק יסורין לא בעבור שום נסיון אף לא על שום עון רק לעשות מלאכתו בו והוא להרגילו לעבודתו ית' מלומד הרע ולהבדל מן התאות שיתעסק בתורת ה' כמו שפירש רבינו בחיי פר' עקב על שהוליך השם לישראל במדבר כו': ואלו הם יסורין של אהבה שהזכיר רז"ל והוא שהמשילו לפתחי הוא לעשות מלאכתו ולצרכו והוא מבואר למבין: ומצינו עוד יסורין שהקב"ה נוהג עם האדם בנחת כארז"ל עד היכן תכלית של יסורין כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מתקבל גדולה מזו אמרו אפילו הושיט ידו לכיס ליטול ג' ועלו בידו ב' כו' וזה אינו נקרא יסורין ממש רק שאין הקב"ה חפץ שיהנה בעולם הזה כי הצדיקים בעוה"ז כדי שיהנו בעוה"ב לתשוב עולם הבא וכאורח בעוה"ז ואל יחשוב האדם שבאו עליו היסורין במקרה או על פי המזל רק הכל בהשגחה גמורה מאתו יתברך אע"פ שאמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא כבר ביאר הרמב"ם בספרו הנכבד שדברי רבא הם דברי יחיד ולא הסכימו עם דבריו אלא הכל ע"פ הזכות והעונש לפיכך אמרז"ל שאם אדם רואה יסורין באין עליו יפשפש במעשיו הוא ע"ד שנאמר בחסד ואמת יכופר עון בחסד היינו צדקה ואמת היינו תורה וזה"ש יפשפש במעשיו רמז לצדקה ע"ד שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ורמז לתורה ע"ד והלוחות מעשה אלהים המה ושני אלו מרפאין אותו שנאמר ולכל בשרו מרפא ובצדקה כתיב וארוכתך מהרה תצמח לפיכך יכון לבעל תשובה להרבות בצדקה ולהתמיד בתורה המכנעת את יצרו כבן טוב מאמרי יצרך: והדבק בבוראך: אל תקוץ בתוכחתו כי תועלתא אתו ואת אשר יאהב ה' יוכיח: ויתרו לעולליו יבית הבטן ורחם אל צור מעוזה אלהי קדם: שלא הוא שלף בוגדים ישדם: באדם שמדד הוא כשער שדוד: באשר כרע שם נפל שדוד: לא ישוב עוד לביתו: לראות מעשה תקפו וגבורתו: אלו הן שלוקין עם מאונים שבונים מרבות לאו ומרוב עושרם עוזבין דרך התשובה: ואתה לא כן שלך ה' אלהיך: כ"א אל המקום אשר יבחר ה' אל נשמתך העלובה לשוב לה תחת כסא הכבוד אשר שם היא הפגועה המקבלת השכינה שם יחזו עיניך ולבך כל הימים וזו טוב לך באחרית הימים ישגא אחריתך מאוד ועל דרכיך נוגה אור: והלך לפניך צדקך וכבוד ה' יאספך ותרא בתוסף אורך ואפלתך כצהרים:



שער המדות סימן א

כל מי שיש בו שלש מדות הללו הוא מתלמידיו של א"א ושלשה מדות אחרים הוא מתלמידיו של בלעם הרשע עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של א"א: עין רעה רוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע: מה בין תלמידיו של בלעם הרשע לתלמידיו של אברהם אבינו: תלמידיו של א"א אוכלין בעוה"ז ונוחלין העוה"ב שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא: אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורדין לבאר שחת ויורשים גיהנ' שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך עכ"ל:

שבחתי ורא"י תחת השמש על דברת בני האדם ההולכי' אחריהם צחוק וגיל וישמחו בהם ויאכלו בכל פת איש בשר רעהו אוכלים וחוגגים ושמחים בכל הטוב ואיש עינו רעה בשל רעהו לא יוכל לראות כי יבא אליו טוב ושכן בכוס שלום ובמשכנות הרועים כהוני כנען משפחו' הלא הוא לו למקנא וכעס וצרה וכעסתו צרתו בעבור הרעימו בשבע הרוח ובכלי יוצר עין שלא יביט לו לימין ומכיר אם יוכל לכוים בו עין הרע להתגלגל עדיו מעליו אשר חורב ושממון ולשיתשו בתים לא יזמר בו קול זמרה וקול משחקים בתבל ארצו לא ישקוט ולא ינוח ליום צערו על אם אשר יהיה לבער קין והבל אלא הוא קנינו אשר בהבל בא ובחושך יכסה ארץ אותו וכאשר ידל כבוד רעהו ומשמן בשרו ירזה ויכחש ותכחש לר"ש בקרבו ויהי ככלב במכמר אשר פרש לרגלו ע"כ ישמח ויגל עלי גיל כי נגלה ממנו כבוד או ותפתקתם עיניו יאמר האח ראתה עיני וגבי בשונאי

באויבי את אשר בקשה נפשי · אלו הם הקנאים שעינם
רעה בזולתם ושמחים לאיד כי יבא על זולתם לשוד עניים
ולאנקת יתומים ולכפן אביונים ישחקו ותמלא פיהם שחוק
עשה להם אלהים העל אלה יתאפק ה' · אם בגוי אשר כזה
בקרבו לא יתנקם נפשו · · עוד אשא עיני · ואראה רעה
גדולה ורבה היא על האדם שלא היא · בר"את בני עמי הם
בעלי נפש רחבה שנפשם רחבה מיני ים · להתאוות לכל
דבר ובטנם תמיד חסר לא יתמלא מאווייתו גם אלו ביין
שגו ובשכר תעו מדרך השכל · לנוח בקהל רפאים
דופאי אליל אשר הקוחם משא נפש ומנוס בעת צרה אבד
מנהם ועקר תאותם אין בהם מועיל בכן ראיתי רשעים
קבורים ובאו בקברות התאוה וישעו מקברות התאוה ויקנו
בא"ך צרו"ת רבות · אבד קנאו את נפשם · כאשר נפשם
אותה רע ורע ידוע כי עד"ב נאים זר · לחך הקנוקל והוא
לו פנים קלקל שמקלקל רעתו ומגלה שנותיו · מנעימים
ובידו מקל חובלים חבלי לידה · יולדי חולות פרץ מקדים
ופגעים וכל ימיו מכאובים באשר לא · השיגה ידו די השיב
נפשו למשיב נפש ולכלכל · מתליהו חולת אהבה משותרת
בקרבו ולרוב בקשתו ריב עושר · ישים נפשו בכפו יש וטש
בדרך יום כה ובדרך · יום כה אויום או · יומים או בדרך
רחוקים לבקש את שאהבה נפשו ולמלא את אמתחתי כסף
באשר יוכל שאת · ונתן הכוסף · בהמרץ ביין ובשכר ובכל
אשר תאוה נפשו : אלו הן התמדכים העומדין עולם לא
להם ומכלין בהבל ימיהם ושנותם · בבהלה כמ"ש שלמה
ע"ה תאות עצל תמיתנו · קודם זמנו ושלישים · על כלו הם
הרודפים אחר הכבוד להתהדר גם · המתהדר על זולתם
ועיניהם לנוכח יביטו ירמו · משקרות עינים הלוך וטפף
עקבי רגל בכל נוד"ל לבב ובלשון מדברת גדולות שתו בשמים
פיהם לאמר מי לי בשמים · ולשונם תהלך בארץ לאמור כי
אין על עפר משלו יתפאר לאמו' מי כמוני יקרא ויגיד מראשית
אחרית כי · אלי נגלות כל · תעלומות כפלים לתושיה במוש'
החכמה אלי החומה במולדותי · ואם אין אני החכמה מאין
המצא כי משכו · תוצאת חיים לכל חי · בימיני ובזרוע עזי
ובשמאלי עושר וכבוד ולמי · יאות לעשות יקר · יותר ממני
אלו הם נשי הרוח שרוחם גבוהה על כל גבוהים ירום ונשא
וגובה וגבה להם ולגודל פחיתות · אנשי מידות אלו לא אוכל
לספק מלהעיר קנאה כנגדם לקנא קנאת ה' צבאות ולדבר
כנגדם סרה ועון · ואומר אתה בן · אדם כולך מאדמה מה
יקחך לבך כי תתלבש במלבוש · של אל רם ונשא אשר הוא
גאות לבש וכאין הכל נגדו ואף במלאכיו · ישים תהלה
אף כי אנוש כתעב ונאלח וכלה : שותה כמים עולה :
ועל מה נשאת ולמי · כה עוללת · אשר ראות פני ה' לא
פללת : הראשון אדם תולד · ולפני גבעות חוללת כי תקח
גורלך בנעימים · ותבחר לך לשון ערומים · האם תחשב
לעלות בגבהי מרומו : הלמענך יעתק צור ממקומו :
ואתה תשב ברומו : הלא אדם בא · מטפה סרוחה :

וסופו לא מוקש שוחה · ומספר ימיו מעט ורעים נדים וגם
נעים : עוברים וכלים · ונשו הכללים : כל עובר
ימיהם · סר צילם מעליהם : ודרכם באפילה לא ידעו
את כסליהם כדגים הנאחזים לעת שתפול עליהם ולמה
מדרך השכל נלו וגם כעו : אזנים להם ולא ישמעו · הלא
שאל נא לימים ראשונים ותוריך : ויאמרו לך זקניך :
אשר היו לפניהם גדולי ארץ : גודרי גדר ועומדי בפרץ :
אשר הגדילו וגם רמו הבונים חרבות למו : ואצרו סגולת
מלכים במולדותם : ובל יכע לנגד יתידותם : ואים
לא איפה תקותם כי כבר נשכח · וזכר גם אהבתם :
ועמהם תאות חכמתם ונשארו הם ורכושם שוחה ומשוסם
ושומם · ישבו לארץ דומם נאלמו · נדעכו ממקומם :
ומה יתרון להם באשר אין · והיו כלא היו : אכן ראיתי
קטני ארץ זרח ופרץ אורם והמה חכמים מחכמים
המקטינים עצמם ונשארו חיים : לא ירימו ולא ישאיתו
אין מקבלים שינוי ותמורה בעת כורנו ונלמתו כי נשאר
לדורים המה הגבורים אשר מעולם אנשי שם טוב עולם
על גביהן ואף בשכבם בקבר דובבות שפתותיהם וכתבו
בספר זכרון עם כל הכתוב לחיים בספר : כמו אברהם
שאמר ואנכי עפר ואפר : וכמשה ואהרן אשר עצמם
הקטינו ואמרו ונחנו מה כי תלונו עלינו : וכדוד אשר
בעצמו הבאיש · ואמר ואנכי תולעת ולא איש : ואף כי
שבשכבר שימים הם שוכבים בקבר : הנם שמה בכל יום
הולך וגבר : כי כל שמקטין עצמו הקב"ה מגדלהו :
ומנטלהו וינשאהו · וכל המגביהי עצמו לשבת הקב"ה
משפילהו : ומסוד תפארתו יורידהו · כי לא הכן ה'
במוסר עדת פריצים : ורמי הקומה גדועים כי הרמים
ימושו והגבעות תמוטנה · ועיני גבוהים תשפלנה : וכן
הוא אומר כל גיא ינשא וכל הר ישפל : ואמרז"ל כל
הרודף אחר השררה אז השררה בורחת ממנו וכל שבורח
מן השררה אז השררה רודפת אחריו כו' שהרי בוודאי שאם
הוא ראוי לכבוד על כל פנים לסוף הוא בא לידו ולא ימנע
כארז"ל במקומך יושיבוך כו' לפיכך בזמן שהוא מחזר אחר
הגדולה ורודף אחריה אז רדיפתו מורה שאינו ראוי לאותו
כבוד שהוא מבקש שאם היה ראוי אליו לא היה צריך לרדוף
אחריו שהרי בוודאי אף בלא רדיפתו במקומו יושיבוהו כו'
ולפיכך השררה בורחת ממנו לפי שאין חולקין כבוד לאינו
ראוי לו · אבל בזמן שהוא בורח מן השררה אז בריחתו
מורה שהוא ראוי לכבוד והכבוד תמיד רודף אחריו ע"ד
במקומך יושיבוך כו' שאם אין רודף אין נרדף ומפני מי
ברח אלא שהוא נרדף מן השררה הראוי לו לפיכך על כרחו
סוף הכבוד לבא אליו שנאמר והאלהים יבקש את הנרדף
הוא הנרדף מפני השררה הרודפת אחריו האלהים מבקשו
להושיבו במקומו : אמנם הרודף אחר הכבוד שאינו ראוי
לו ורוצה להיות עוטה במלבושו של הקב"ה שהוא גאות לבש

או שהקב"ה אומר אני והוא אין יכולין לדור יחד בעולם שנאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל ודרשו רז"ל אל תקרא אותו אלא אתו והטעם לפי שאין שנים משתמשין במלבוש אחד: ולפי שהגאוה מסבבת ג' דברים המוציאין את האדם מן העולם כאמרז"ל הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם וג' מידות אלו הגאוה מסבבתן כי מצד גאותו הוא רוצה שלא יהיה נכבד בעולם זולתו לפיכך הוא מתאוה לכל דבר ומקנא בזולתו כדי שלא יהא אדם בעולם במעלה גדולה ממנו וז"ש מוציאין אותו מן העולם · או מן העולם הפרטי דהיינו בזמן שרואה שלא יוכל להשיג את אשר בקשה נפשו ומצד קנאתו בזולתו או הוא מתרחק מן העולם מסיבת הבריות ליושב בדד כי אין דעתו סובלת שיראה בעולם נכבדים יותר ממנו וז"ש מוציאין את האדם מן העולם:

אף מוציאין מן העולם ממש והוא בטבע כי הקנאה מביא' רקב בעצמות שנאמר ורקב עצמות קנאה כי הקנאה בוערת כאש באדם שנאמר קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש וגומר וכשמתגבר יסוד האש על שאר היסודות ידוע בדרך הטבע שמוליד רקב עצמות והיא מכה שאינה חוזרת עד כי ימות בסבתה וכן הוא אומר ופותה תמית קנאה · גם התאוה והכבוד מולידין ילדי הדאגה בזמן שהוא רוצה להיות גבוה על כל גבוהים ואינו יכול שיהיה בעולם נכבד זולתו או הוא מקנא בזולתו ומכניס בעצמו כל ימיו מכאובים וכעס ודאגה וידוע שהדאגה מקצרת ימיו של אדם: ולקמן בפרשת וישב יתבאר מה שהביא יוסף דיבה על אחיו איך שהיו אוכלין אבר מן החי רמז שהיו קנאים כענין שנאמר ויקנאו בו אחיו וידוע שהמקנא אוכל בשרו מעל זרועו מרוב רוגז כנזכר וכן הוא אומר הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו וז"ש אבר מן החי כלומר בשרם מעל עצמותם ולקמן יתבאר זה יותר בג"ה: וז"ש כאן שמוציאין את האדם מן העולם · גם הוא לפי שבשלטן הוא משתמש בשרביטו של מקום הקנאה שנאמר אנכי ה' אל קנא ולא זולתו התאוה הוא המתאוה לרוב כסף וזהב והקב"ה אומר לי הכסף ולי הזהב אמר ה': והכבוד הוא הרודף אחר הגדולה וכתיב לך ה' הגדולה ולא של זולתך והמשתמש בשרביטו אלו עליו הוא אומר אותו לא אוכל שנאמר גבה עינים ורחב לבב וגומר הזכיר בפסוק זה העינים והלב תרי סרסורי דחטאה אשר אחריהם כנגד הלוקח השלישי שהם כלי המעשה גומרין כאמרז"ל העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרין: ורמזו בספרה לג' מדות אלו הקנאה והתאוה והכבוד הנקנין ע"י תרי סרסורים אלו והלוקח השלישי כי כמו הסרסורים אינן רק סיבה אל המקח עצמו שהוא העיקר והתכלית המבוקש ונגמר המעשה כמו כן הקנאה והתאוה אינן רק סבה אל רדיפת הכבוד שהוא מקנא בזולתו ומכניס בה

עין הרע למעט הונם ורכושם כאשר יתבאר בסמוך על אמרז"ל הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים · גם הוא מתאוה אל כל מה שרואה בזולתו להגיע אל מעלת הכבוד שלא יהא חבירו נכבד כמותו שהוא התכלית המבוקש שלו · וז"ש העין רואה רמז אל הקנאה לפי שהמקנא בזולתו או הוא מכניס בו עין הרע כנזכר · והלב חומד היא התאוה · וכלי המעשה גומרין הם העינים והלב שגומרין הגאוה שבסיבתה הוא רודף אחר הכבוד כענין גבה עינים וגומר וכתיב תועבת ה' כל גבה לב הרי שהם כלי המעשה שמבקשין הכבוד המטרד ומכלה את האדם מן העולם · והו שהזכיר לשון גומרין ע"ד הושיעה ה' כי גמר חסיד רמז שגומרין ומכלין אותו והוא מבואר למבין · ושלא אלו הם הפך רצון השם כי הרודף אחר הכבוד ורוצה שלא יהא נכבד בעולם זולתו והקב"ה חלק כבוד ליראיו שנאמר כבוד חכמים ינחלו ונגאות הלב הוא שמבזה העניים המדוכים מצד גאותו והקב"ה אומר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח ודרשו רבותינו ז"ל כל מקום שנאמר הבטה אינה אלא מלמעלה למטה וכן פירש"י אצל אברהם שנאמר הבט נא השמימה וגומר לכך אמר ואל זה אביט ע"ד כי רם ה' ושפל יראה והוא מלמעלה למטה שכל כמה שהאדם במדרגה גדולה או יותר הוא צריך לקרב נכה רוח דהיינו הבטה מלמעלה למטה נמצא שכל עניניו הם הפך הנרצה לפיכך הקדוש ברוך הוא אומר אני והוא אין יכולין לדור בעולם:

גם אלו רמזו רז"ל באמרם יצר הרע ועין הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם: עין הרע רמז למדת הקנאה כי המקנא בזולתו הוא מכניס בו עין הרע כנזכר כדי למעט הון זולתו ולא עוד אלא שנראה לו תמיד שמה שבידו הוא מעט ושל חבירו הוא מרובה אע"פ שפעמים שהוא בהפך זה מ"מ נראה לו כן לפי שעיניו רעות לפי שאינן דומות במראות האמת והוא מבואר: ויצר הרע רמז למדת התאוה כמאמר המחקרים שהיצה"ר הוא כח המתאוה שבאדם · ושנאת הבריות הוא שהבריות שונאין אותו והוא רמז לרודף אחר הכבוד ומתגאה בו ע"ד שנאמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון וגומר וכן אמרז"ל כל המכבד את הבריות גופו מכובד על הבריות ובהפך זה המחלל את הבריות שאינו רוצה בכבודם אז גופו מחולל על הבריות והכל שונאין אותו וז"ש ושנאת הבריות כו':

ועל ג' אלו אמר שלמה ע"ה תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת שנואה כי תבעל ותחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם ושפחה כי תירש גבירתה: רמז לג' מדות אלו ועל ג' הוא אומר שמוציאין את האדם מן העולם ע"ד שנא' שאול מתחתיך רגזה לך לקראת בואך שנאמר על מיתת נבוכדנצר וז"ש תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע שהיא הגאוה המסבבת שלשתן לא תוכל שאת כלומר

כלומר שלא תוכל הארץ אותו לשאת ע"ד אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו שאני. והוא אין יכולין לדור בעולם יחד:

גם יתכן לומר שהוא ע"ד ארז"ל ג' אין להם קבורה וחד מהם שמתכבד בקלון חבירו והוא בעל הגאוה שמתכבד בקלונו כדי שיהי' חבירו בזוי מעם והוא תועבה ולכך לא יזכה לקבורה שלכך ברא הקב"ה את האדם מאדמה ולא מדבר אחר כדי שישפיל עצמו עד לארץ מקום שנברא ממנו ויהיה זה כענין טבעי אצל האדם שיחזור לשרשו כענין שנא' והארץ לעולם עומדת ודרז"ל אלו המשפילים עצמן לארץ וכן ארז"ל דע מאין באת כו' כשיזכור שבא מאדמה אז יהי' זה סיבה לו לבל ירום לבבו והקב"ה כשברא האדם לקח עפרו מכל האדמה שבכל מקום שימות גם תהיה קולטתו לקבורה כמו שפירש"י בפ' בראשית וזה שמתגאה כראה כמכחיש בבריאתו שהוא מן הארץ ולפיכך אין האדמה קולטתו לקבורה וזה"ש ותחת ארבע לא תוכל שאת. וקחשיב ואזיל תחת שנואה כי תבעל רמז למדת הגאוה שמסבבה שלטון כי כשם שאי אפשר לשנואה שתהי' בעולה כי אין זיווגם עולה יפה כך אינו יאות למדת הגאוה שתדבק בישראל כי ישראל נקראו אהובים לפני המקום ב"ה שנא' אהבתי אתכם אמר ה'. והגאוה שנואה היא בעיני המקום שנא' יראת ה' שנאת רע גאה וגאון וגו' וקשה לסבול ב' הפכים וכן ארז"ל ולמשנאי אהבו מות אל תקרי ולמשנאי אלא ולמשניאי הוא הגורם לעצמו שישנאו אותו והוא אצל הגאוה כנז' ולפיכך אהבו מות ע"ד אתי לא אוכל כו': תחת עבד כי ימלוך רמז להרודף אחר הכבוד שאינו ראוי לו דוגמת העבד הרוצה למלוך. ונבל כי ישבע לחם רמז למדת התאוה הוא שנפשו רחבה ומתאוה למאכלים נאים המרעיבים גופו של אדם כי כל כמה שהוא עושה רצון תאותו יותר הוא תאב כי בטן רשעים תמיד חסר ולא יתמלא או שמתאוה לריבוי הון כענין שנא' אוהב כסף לא ישבע כסף והוא שארז"ל אבר קטן באדם משביעו רעב והוא הלב חומד וכל כמה שהוא משביעו יותר הוא רעב ודימו אותו לשותה מים מלוחים שכל כמה שהוא שותה יותר הוא צמא ע"ד לא ישבע כסף: וכשמתאוה למאכלים נאים עליו הכתוב אומר צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר: פירשו רז"ל מקרא זה שהצדיק אינו אוכל רק כדי חיי נפשו שיחייהו הנשמה ואכל וחי לעולם כי אינו חושש למלאות כרסו בשבעו ותאותו ולא על הלחם לבד אמרו כן אלא אף בהשתדלות אסיפת הממון אינו משתדל לצורכו רק כדי חיי נפשו כי שהמותרות שהאדם רודף אחריהם הוא אצל נפש הבהמית שבו כענין שנא' ומותר האדם מן הבהמה אין והמותרות שהוא רודף אחריהם הוא אצל נפש הבהמית שבו והיא אין כלומר כשבא לאין כי לא במותו יקח הכל [illegible] אמרו

שהלא אין [illegible] אבל יש [illegible] למעט שהאוכל אינו משתדל לצורכו רק כדי חיי הנשמה לזה יש המותרות וזהו אבל השואל לשון מיעוט. ובטן רשעים תחסר תמיד הוא מתאוה יותר או למאכלים או לריבוי ההון וזה"ש ונבל כי ישבע לחם שהרי אינו שבע לעולם: ושפחה כי תירש גבירתה רמז למדת הקנאה כי ידוע שהמקנא בחבירו הוא יורד וחבירו עולה וכן ארז"ל במדרש כל המקנא בחבירו הוא יורד וחבירו עולה וכן מצינו בשאול שקינא בדוד כהרג שאול ומלך דוד: וכן מצינו בשרה על שקנאה בהגר והכניסה עין הרע בתוך עיבורה בסיבה זו ירשה השפחה את גבירתה ונשתעבדו בניה של שרה ביד ישמעאל. וכן פי' בעל הטורים פ' לך לך כתיב הכא ויהי רובה קשת וכתיב התם מקול פרש ורומי קשת כל העיר בורחת מפני שהבריחה שרה את ישמעאל ע"כ ברחו בניה כו' וזה פירוש אצל הקנאה שקנאה בהגר וכן הדין בכל מקנא שהוא יורד וחבירו עולה וזה"ש ושפחה כי תירש גבירתה:

ועל ג' מדות אלו ארז"ל לאו ורמזו איזו דרך ישרה שידבק בה האדם: ר"א עין טובה. ור' יהושע אומר חבר טוב: רבי יוסי אומר שכן טוב: ר"ש הרואה את הנולד: ר"א בן ערך אומר לב טוב. אמר להם רואה אני את דברי ר"א בן ערך שבדבריכם שבכלל דבריו דבריכם ואמר להם איזו דרך רעה שיתרחק ממנה האדם ר"א עין הרע כו' כלל היוצא ממאמר זה להרחיק האדם מג' מדות אלו הקנאה והתאוה והכבוד והם ג' מדות שהם ארבע כי התאוה היא שני דרכים הא' המתאוה למאכלים נאים ב' המתאוה לריבוי הון כנז': ובראשם במעלה הם' והיא הגאוה המסבב ארבעתן כנזכר וכן בהפך הענוה גורמת לד' מדות הנזכרים עין טובה כו' כאשר יתבאר בסמוך בביאור ג' מדות של תלמידיו של א"א כו': וזה"ש ר"א בן הורקנוס אומר עין טובה הוא הפך המקנא שנקרא עין רעה כנזכר וז"ש ר"א שעין רעה הוא המדה שראוי לאדם להתרחק ממנה כי ידוע שהמקנא בחבירו הוא יורד וחבירו עולה לפיכך אין הברכה מצויה אצלו:

וכן ארז"ל אין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין שנא' טוב עין הוא יבורך אל תיקרי יבורך אלא יברך: הורו רז"ל בזה למשכילים להבין הענין בשני דרכים שיתיישב בם המקרא והמסורת שיוכל לקרות יברך ויבורך והוא ע"ד ארז"ל מנין שהמברך מתברך שנא' ואברכה מברכיך לפיכך אין נותנין כוס של ברכה לצרי עין לפי שאין מברכין המסובין בלב שלם לפיכך אינו יברך ואף אינו מבורך ע"ד ואברכה מברכיך והוא מבואר:

ונראה עוד לבאר בדרך זה והוא שאין הקב"ה משפיע ברכתו שנרמז בכוס של ברכה ע"ד שנא' כוס ישועות אשא וכתיב כוסי רויה וזה שאמר שאין נותנין כוס של

של ברכה אלא לטוב עין כלומ' שאין הקב"ה נותן שפע ברכתו אלא לטוב וזהו טוב עין הוא יבורך וקרינן יברך כפשוטו · ומ"ש אל תקרי יבורך אלא יברך רמזו בזה שאין הברכה תלויה אלא בנותני' לצדקה ע"ד ארז"ל עשר בשביל שתתעשר וזהו יברך ע"ד שנא' ברכת אובד עלי תבא וכתיב אם לא ברכוני חלציו שהתפאר איוב בנתינת צדקה וזהו שקרינן יברך ויבורך שבזמן שהוא מברך כלומר שנותן מלחמו לדל ונותן לו מברכתו אז לעומת זה גם הוא יבורך ע"ד ארז"ל אין הברכה תלויה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין שורו בזה שהצדקה תלויה ברוב בנותני צדקה בזמן שנותנין אותו כראוי ובאיזה ענין כראוי הלא הוא ע"ד שנאמר מתן בסתר יכפה אף ושחד זה רמזו לשני מיני הסתר א' שיתן הצדקה לעני במילוי בלתי מדידה ומנייה או שיסתיר פניו ממנו שלא יראהו העני כדי שלא יתבייש וזהו אין הברכה תלויה לא בדבר המדוד ומנוי היינו בזמן שנותנה בצמצום דהיינו במדידה או במנייה אלא בדבר הסמוי מן העין או שנעלם ממנו שמכיר או הסתר פנים ממש והוא מבואר : ואף כנגד זה מ"מ הצדקה מצילתו מדינה של גיהנם שזוכה לברכת העה"ב כי שם עיקר הברכה וזה"ש אין הברכה תלויה לא בדבר המדוד כו' כלומר שברכת העה"ז אינה שוין לכלום לפי שהוא דבר שיש לו קץ ותכלה כי לכל יש שיעור כי ברכת העה"ז הם אי בעושר או בימים והעושר יש לו מדידה כמה אורך קרקעות או מנייה כמה ימי חייו ולפי שהוא דבר שיש לו קץ על כן אין הברכה שלימה כ"א לעה"ב שהוא דבר הסמוי מן העין ע"ד עין לא ראתה אלהים זולתך כלומר שאין העין מספיק לראות קצו וכ"ש מרוב הברכה אשר שם צוה ה' כענין שנא' כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם : טל חרמון הוא הטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים · שיורד על הררי הם הצדיקים ע"ד שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מוסדי ארץ : ציון המצויינין במצות כי שם צוה חיים עד העולם שהם קיים כנצחיים ואין להם שנים כחיי העוה"ז והוא מבואר · וזה"ש ר' אלעזר שכלל המדות שטובות הוא עין טוב וזה"ש שם בפרקי אבות ·

הוא היה מונה שבחן רבי אלעזר בור סיד שאינו מאבד טיפה רמז על מדתו שהיא עין טובה שרמז לצדקה שבשכרה אין ממונו מאבד ע"ד שנאמר יש מפזר ונוסף עוד ונוסף מיושר אך למחסור שארז"ל ד' מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים כו' כי ידוע שהנותן עין הרע בדבר במקום שהעין הרע שולט אם בממון הרי הוא מחסר ממונו והצדקה שוא מרבית ממונו של אדם ע"ד יש מפזר ונוסף עוד ופיזור זה הוא ע"ד שאמר שכתוב פיזר נתן לאביונים : כמלא שמונע חבירו מליתן לצדקה הוא מצד העין הרע שיש לו בזולתו לפי שהוא מתיירא שאם יתן חבירו לצדקה אז ירבה ממונו ולפיכך הוא מונעו מן הצדקה כדי שיחסר ממונו וזה"ש ונוסף מיושר אך למחסור שהמונע חבירו מליתן לצדקה הנקראת יושר ע"ד צדקת תמים תיישר דרכו · לא לטובתו נתכוין כ"א למחסור כדי שיחסיר ממונו ובזמן שהוא עצמו אינו רוצה ליתן אז כאילו נותן עין הרע בשלו : וה"ש ר"א בור סיד שאינו מאבד טיפה שאין ממונו חסר כלום הוא מחמת מדתו שהיא עין טובה ע"ד טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל : ור' יהושע אומר חבר טוב ור' יוסי אומר שכן טוב רמז אל הפכן של שני מיני התאוות שהזכרנו א' שמתאוה לריבוי ממון ב' שמתאוה לתאוות נשים ע"ד ארז"ל הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע הזכיר אצל הרשע לשון חיבור כי הרשע רמז להולהט אחר התאות רבות ע"ד כי הילל רשע על תאות נפשו וכתיב ובטן רשעים תחסר ולפי' אסור להתחבר אליו פן ימשוך לבו אחריו לעשות כמוהו וכן הוא אומר ובמושב לצים לא ישב ולצים אלו הם המאחרים על היין ע"ד שנא' לץ היין הומה שכר : וכן צוה רבי לבנו אל תדור בשכונת משום דלצלי ניהו ומשכי לך בליצנותא והוא שהיו להוטין אחר היין והשכר וזה"ש ומשכי לך ע"ד תמרא מגרר גריר ומ"ל · ולפיכך אסור להתחבר לזה פן ילמד ממנו וזה"ש אל תתחבר לרשע וזהו נקרא חבר רע ואמר הרחק משכן רע הי' כו' מאדם שהוא בעל ממון ולהוט אחר העושר ולפיכך אסור לדור אפי' בשכונתו לפי שגורם הקפדתו על הממון יהרבו המחלוקות בינו לבין שכינו בענין הגדרים והשבילים והמצרנות אשר ביניהם וזהו שנקרא שכן רע : וז"ש שם יהושע בן חנניא אשרי יולדתו יוסי הכהן חסיד כי ידוע שסיבת הרחקת האכילה והשתייה הוא בשלא הורגל בה. מנעורין כי כרגיל בהם תמיד מבקש לימודו כדאמרינן אצל בן סורר ומורה ולפיכך אמר יהושע בן חנניא אשרי יולדתו שלא הרגילו אותו באלה והוא כנגד מדתו חבר טוב ע"ד שאמר דוד חבר אני לכל אשר יראוך · ומי שהוא וותרן בממונו נקרא חסיד ע"ד מדה חסידות שכו כאן והם נקראים שונאי בצע שמוציאין ממונם וזהו יוסי הכהן חסיד : רש"א הרואה את הנולד הוא הפכו של הלוה ואינו משלם והוא רמז להרחקות מידת הכבוד שהוא בורח יום המות שאז נאמר ולא ירד אחריו כבודו והוא הרואה את הנולד שסופו למקום עפר רימה ושם גלה כבוד ממנו כי לא ירד אחריו : והפכו של זה הוא הלוה ואינו משלם כארז"ל איזהו מכובד המכבד את הבריות כי הכבוד הוא כענין הלואה שלוה מזולתו שיחלקו לו כבוד ולפיכך הוא צריך לשלמו שצריך אף הוא לנהוג כבוד בבריות · ואף שכבוד שחלק הקב"ה ליראיו ע"ד כבוד חכמים ינחלו אקפות כענין שנאו' שצריך לשלמו להקב"ה ע"ד שנא' הבו כבוד לה' אלהיכם וזה"ש ר"ש אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום כי כמו שהלוה מן המקום צריך לשלמו ע"ד תנו כבוד לה

כמו

כמו כן הגאוה מן האדם אבל הרודף אחר הכבוד ואינו רוצה שיהי' בעולם נכבד זולתו ורוצה שיכבדו אותו והוא אינו רוצה לנהוג כבוד בזולתו הוא הנקרא לוה רשע ולא ישלם ׃

חז"ל ר"ש ירא חטא כי הרואה את הנולד הוא הנקרא חכם ע"ד ארז"ל איזהו חכם הרואה את הנולד ׃ והחכם נקרא ירא אלהים ע"ד ראשית חכמה יראת ה' וכן ארז"ל אם אין חכמה אין יראה והוא מבואר ׃ ר"א בן ערך אומר לב טוב רמז למדת הענוה שהיא הפכה של הגאוה כי עיקר הגאוה באה מן הלב שנאמר תועבת ה' כל גבה לב ואף מה שהזכיר גבה עינים היינו משום שהרייתא דעינא בלבא תלי והוא הנקרא לב רע ע"ד שנאמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון וגו' ׃ וידוע שכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו לפיכך אמרו שם ר"א בן ערך כמעיין המתגבר כי ידוע שהמעיין א"א להשחית מקורו כענין שנאמ' מעיין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע ופי' שבחיי פרשת וישלח כמו שא"א להשחית המעיין והמקור שעל כל פנים הוא חוזר לקדמותו כמו כן הצדיק בשום אופן ככתב לפי שעה עכ"פ הוא חוזר למעלתו וכן הוא הענין בענוים אע"פ שהם מכה עין עצמם מ"מ לסוף חוזרין למעלתן כמעיין הזה וז"ש ר"א כמעיין המתגבר ׃

אף בדרך שארז"ל שאין התורה מתקיימת רק בענוים שנאמר לא בשמים היא לא תמצא התורה במי שמגביה דעתו עלים עד לשמים רק בענוים המשפילין עצמם עד לארץ בם מתקיימת התורה הנמשלה לבאר שנאמר ונוזלים מתוך בארך וזהו ר"א כמעיין המתגבר ולפי שכל המדות האחרות הענוה מסבבתן כאשר יתבאר בסמוך לפיכך אמר רואה אני את דברי רבי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם כי שענוה כוללת כל המדות אלו ׃ חזר ואמר איזו דרך רעה כו' רמ"א עין הרע רמז לקנאה כנזכר ר' יהושע אומר חבר רע הוא הלהוט אחר התאות ׃ ר' יוסי אומר שכן רע הוא שלהוט אחר הממון כנז' ׃ ר"ש אומר הלוה ואינו משלם הוא הרודף אחר הכבוד ואינו רוצה לנהוג כבוד בזולתו ׃ ר"א אומר לב רע רמז לגאוה המסבבת כל המדות ולפיכך אמר שבכלל דבריו דבריכם ׃ וזה שאמר כל מי שיש בידו שלשה מדות הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו רמז לקנאה ותאוה וכבוד הם המדות שיתרחק האדם מהם וידבק בהפכם ׃ כי ג' מדות אלו כולם באין מצד הגאוה כנזכר לפיכך אברהם שהיה הראש לכל הענוים ואמר ואנכי עפר ואפר לפיכך הרחיק הג' מדות אלו הרחיק מן הכבוד שאמר ואנכי עפר וגו' הרחיק מן הקנאה לקנאת בממון זולתו שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל ׃ הרחיק מן התאוה ובכללה תאות המשגל הוא שאמר עתה ידעתי כי אשה יפת מראה את וארז"ל שלא הסתכל בהוד יפיה מעולם ׃ וז"ש עין טובה הוא הפך של עין רעה הרמז

לקנאה כמבואר למעלה ׃ ורוח נמוכה הוא הפך רוח גבוה הוא הרודף אחר הכבוד שיהיה הוא גבוה על כל גבוהים ונפש שפלה הפך של נפש רחבה כי נפש רחבה רמז לתאוה שתמיד הוא מתאוה עוד ובטנו תמיד חסר או ממאכלים או ממון רב כאילו היה נפשו רחבה שאפשר שתוכל לקבל כל מה שנותנין לתוכו ׃ ובהפך זה בענוים השמחין בחלקם ואינם מבקשין יותר מכדי סיפוקם ונקראו נפש שפלה שמשפיל נפשו ורסן בטנו ותאוותו ׃ וכוונת בעל המאמ' זה באומרו כל מי שיש בו ג' מדות הללו כו' היינו לתת סימן כדי שנכיר ונדע מי הוא מזרעו של א"א שנדבק בו ׃ וזה"ש באם כשאלו בו כל המדות הללו אזי הוא בוודאי מזרע אברהם שראוי לידבק בו ׃

וכן ארז"ל ג' סימנים באומה זו ביישנים רחמנים גומלי חסדים וכל מי שיש בו ג' סימנים הללו בידוע שהוא מזרעו של אברהם ׃ רמזו לג' מדות אלו עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה שאם היה המאמ' כפשוטו א"כ היינו גומלי חסדים ׃ אלא שרמזו בו לג' מדות הנזכרים ׃ א' גומלי חסדים הוא שנקרא עין טובה ע"ד שנאמר טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל ׃ רחמנים רמז למי שנפשו שפלה ואינו מרחיב נפשו ובטנו למלאותו בתאות הנופלות הוא הנקרא רחמן ע"ד שנאמר יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי כי ידוע שהתאוות ממיתין האדם כענין שנאמר תאות עצל תמיתנו וכארז"ל ימיה ואל יתענג כי הלוט אחר התאו' אם הוא לבעל שממית ומשחית נפשו הוא יעשנה כי משחית הוא נפשו ונעשה אכזרי לעצמו וז"ש ורחמי רשעים אכזרי שהדבר שהם חושבין לרחמנות הוא באמת בטנם לרחם על נפשם והוא בעצם האכזריות כי מטריד הוא נפשו מן העולם ׃ אבל הצדיק שנפשו שפלה ואינו רודף אחרי התאו' השם הוא הנקרא רחמן כי מרחם הוא על נפשו לבלתי השחיתו שלא תקבר בקברות התאוה ׃ וז"ש יודע צדיק נפש בהמתו שלא יודע הוא מלשון שבירה ע"ד ונבוה ממרחק יידע והוא שמשבר כח נפש הבהמית שלו המבקשת המותרות ובזה הוא גומל חסד לנפשו ע"ד גומל נפשו איש חסד ומקרא זה מדבר בהמעניה נופו כמבואר בשער התשובה סימן ו' והוא הנקרא חסיד וגם חסיד נקרא רחמן שנאמר וחסיד בכל מעשיו וכתיב ורחמיו על כל מעשיו חסידות שהקב"ה עושה הוא בעצם הרחמנות והוא מבואר ׃ ביישנים הוא מי שרוחו נמוכה ואינו רודף אחר הכבוד כארז"ל כל מי שיש בידו מדת הבושה לא במהרה הוא חוטא שנאמר למען תהיה יראת ה' על פניכם לבלתי תחטאו והוא שנתביישו מבוראו להשתמש בשרביטו להריב פניו ורמזו ליך בלוחר עתק כענין שנאמר בושתי וגם נכלמתי להרים פני וגו' וכך היא המדה בענוים שהולכין כפופי ראש להראו' הכנעם ולפי שהבושה מביאה לידי יראה ע"ד למען תהיה

יראת ה' וגו' ובמקום אחר ארז"ל ענוה מביאה לידי יראת לפי שהכל ענין אחד הוא שהבושה בא מצד הענוה כנז' : וכן ארז"ל עולא אמר לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה להם בושת פנים זה מזה שנאמר כי תועבה עשו גם בוש לא בושו רמז שלא חרבה ירושלים אלא מצד הגאוה שהיתה בהם כענין שנאמר יען כי גבהו בנות ציון וגו' : וז"ש כי תועבה עשו ואין תועבה אלא הגאוה שנאמר תועבת ה' כל גבה לב : וכבר הזכרנו שמי שרוחו גבוהה פורק ממנו מדת הבושה שאינו בוש מבוראו וז"ש שלא היה להם בושת פנים זה מזה כי הא' נרמז במלת זה שנאמ' כי זה כל האדם : והקב"ה נרמז במלת זה ע"ד זה אלי ואנוהו וזהו שלא הי' להם בושת פנים זה מזה : וכן ארז"ל סומא אין לו בושת רמז לרשעים שנקראין סומא ע"ד כסיל בחושך הולך וכתיב מי עור וגומר . והם אין להם בושת ע"ד גם בוש לא הובישו לפיכך הוא אומר עליהם יבושו רשעים ידמו לשאול וארז"ל עז פנים לגיהנ' ובושת פנים לג"ע כי מי שהוא בושת פני' ואינו רודף אחר הכבוד אז לעולם הוא זוכה לג"ע ע"ד להנחיל אוהבי יש וכתיב כבוד חכמי' ינחלו וכתיב ונגד זקניו כבוד הרי שנתן בעל המאמר סימן לדבר מי שהוא מזרעו של אברהם שראוי ונכון לידבק בו : ומי שיש בידו ג' מדות אחרות הוא מתלמידיו של בלעם הרשע קראן אחרו' לפי שהן כאחרי' לאדם כי נפשו לאיש אחר ואינן עומדין לו לאדם בשעת דחקו להצילו מלהט היום הבא : ואמרו שבלעם התפרסם על גסה שאמר בלשון מדברת גדולות נאום שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה . רודף אחר הכבוד הוא שאמר כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם פירש"י אלא עם שרים גדולים : וכן הי' בעל מקנא שנאמר וירא את ישראל שוכן לשבטיו פירש"י ביקש להכניס בהם עין הרע : וכן הי' בעל נפש רחבה שאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב פירש"י שאמר ראוי ליתן לי ולפי שהג' נאים מסבבת שלשתן ע"כ רצה להכשיל את ישראל ונתן להם עצה בדבר הנאוף שינדיחו עצמם כאמרו :

בארז"ל טובה קללה אחיה השילוני משברכתו של בלעם שאחיה השילוני קללם בקנה שנאמר והכה את ישראל כאשר ינוד הקנה מה הקנה הזה עומד במקום מים וגזעו מחליף ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו : אבל בלעם ברכם בארז שנאמר כארזי' עלי מים מה הארז הזה אינו עומד במקו' מים ואינו נכנע מפני הרוח וכאשר בא רוח דרומי עוקרתו והופכתו על פניו :

מאמר זה יתבאר ע"ד ארז"ל מ"ד שלימים וכן רבים כן נגזו ועבר משל לשני רחילות עוברו' במים אחת גזוזה ואחת אינה גזוזה : גזוז' עוברת ואינה גזוזה אינה עוברת : רמז במאמר זה כי ישראל מצד שהם מלומדי הרוח ועומדין תמיד במקו' מים שהוא רמז לצרות הם לפי' עליהם תמיד והם נכנעין בבוא הצרה כקנה הזה שעומד במקו' מים : כמו כן ישראל עומדין במקום מים והרוחות שנושבות רמז למקרי הזמן השולטי' עליהם תמיד : או רמז לד' מלכיות המושלי' בהם שנמשלו לרוחות שנאמר וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא רבא ולפי כך המשילם אחי' השילוני לקנה כארז"ל לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז כי ההכנעת הקנה שנכנע מפני הרוח הוא תקנתו : כמו כן ישראל בזמן שהרוחות נושבות בהם והם אותם הצרים לישראל שהם עם מלומדי הצרות וידוע שמי שהוא מורגל בצרות תמיד אז אינו בועט בבוא הצרה והוא נכנע לפני בוראו לשוב אל ה' ולבקש ממנו רחמיו וחסדיו בבכי ובתחנונים וכפיפת הראש כקנה הזה העומד כפוף בזמן שהרוח נושב בו וכן הוא אומר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם : אבל בלעם המשילם לארז שאינו עומד במקום מים והוא משל למי שאינו עומד במקו' מים הצרות תמיד ואינו מורגל בצרה לפיכך אינו נכנע בבוא הצרה ומקשה ערפו כארז הזה שאינו נכנע וכיון שבא רוח דרומי רמז לצרות הקשות ע"ד שנא' ברוחו הקשה אז עוקרתו לגמרי חלילה :

או כינה לאומות בשם רוח דרומי ע"ד דר רומי שדרים ברומו של עולם וכן פיר' רבינו בשי' שלכך נקרא דרום שהיא לשון דר רום לפי שהשמש דרה ברום כמו כן האומות דרים ברומו של עולם : וז"ש משל לשני רחילות ישראל נקראו צאן שנאמר שה פזורה ישראל ואף עובדי אלילים נקראו צאן שהיא בהמה שעובדי אלילים נמשלו לבהמות כדמו : א' גזוזה הם ישראל שהם מלומדים הצרות ע"ד כרחל שנאלמה לפני גוזזיה . ואחת אינה גזוזה היינו בני עשו איש שעיר רמז שלא היו מלומדים מכות : גזוזה עוברת המים לפי שהן נכנעין בבוא הצרה כקנה הזה והוא תקנתם : אבל אינה גזוזה אינה עוברת לפי שב' עמים בבא הצרה כפרעה וסיסרא שלא רצו להכנעות כענין שנאמ' עד מתי מאנת לענות לפיכך נמשלו האומות לארז שנאמר האשור ארז בלבנון וכתיב האמורי אשר כגובה ארזים גבהו וסיים לפי שאינם נכנעין בבוא הצרה על שנשטפין לגמרי לפיכך אינן עוברין המים וכן פרעה וחילו ירה בים וכן סיסרא :

ונחזור לביאור המאמר שאמר כל מי שיש בידו ג' מדות הללו הנמשכין מגדר הגאו' הרי הוא מתלמידיו של בלעם הרשע ואסור לדבק בו כי הולך החבל אחר הדלי והענף אחר השורש ומעשה אבות ירשו בנים ואף המאמר שאמר ג' סימנים באומה זו כו' : אף שם הכוונה בזה שיוכל להכיר ולידע מי הוא מתלמידיו של אברהם שנדבק בהם או מי שהוא מזרעו של בלעם שנרחיק מחבורתו : ויש עוד להסתפק במה אדע שיש באדם ג' מדות הללו הטובות שנדבקנו בו או אם יש בהם ג' מדות

הרעות ושלא נדבק בו שהרי אינן פעולות יוצאות רק שאין
מחשבות טובות או רעות ובמה אדע אם הקב"ה חרותה על
לוח לבו או לא או במה נדע אם הוא נפש רחבה אם
לא יגלה לנו הוא דעתו או לא : וכן רוח גבוה במה נדע
וזה"ש מה בין תלמידיו של א"א לתלמידיו של בלעם כו' ר"ל
בזה ש"ס מן שנתן בעל המאמר אינו מסויים וניכר : ויש
עוד להסתפק כי אין אנו יודעין להבחין היטב מי הוא בעל
מדות אלו שנא' שהוא מתלמידיו של אברהם או בהפך זה :
עד שנתן סימן מובהק בדבר ואמר תלמידיו של אברהם
אוכלין בעוה"ז כו' : ר"ל בזה אם אתה רואה שהוא כל
ימיו שמח וטוב לב ואוכל בלא דאגה אז אכילתו נקרא
אכילה לפי שאינו דואג אחר בקשת המותרות · אבל המקנא
בזולתו ומתאוה לכל דבר ורודף אחר הכבוד לעולם לא
תראנו שמח וטוב לב ואכילתו אינה נקראת אכילה לפי שהוא
שרוי כל ימיו בדאגה וצער שבקש' המותרו' אשר לא השיג השיג
נפשו : ולפיכך אם אתה רואה אדם דואג ומתאונן כל
ימיו ואינו אוכל לשובע אלו הם שאינן המחסרים נפשם
מטובה ואוכלין בשרם מעל זרועם כענין שנא' הכסיל
חובק את ידיו ואוכל את בשרו פירוש שהכסיל מרוב ציקנתו
הוא מחבק ומכסה את ממונו ומשתדל שלא יחסר ממונו כלום
וזהו חובק לשון מחבק את ידו היינו ממונו ע"ד וצרת
הכסף בידך לרור שהכסף נקח בידו וכן אמרז"ל ובכל משלח
ידיך זו פרקמטיא · ובמקום זה הוא אוכל את בשרו מרוב
ציקנתו מה שאינו רוצה לחסר ממונו הוא מחסר נפשו
כנמצא עתה ברוב עשירים שקמצנין לא ישבעו לחם וכל
ימיהם בדאגה וצרה כאמרו והשבע לעשיר איננו מניח לו
לישן לפיכך אין אכילתו נקרא אכילה וזה"ש צדיק אוכל
לשובע נפשו שאכילת הצדיק נקראת אכילה לפי שאוכל בלא
דאגה שאינו דואג על מה שמחסר מהונו ואוכל כדי שביעתו :
ובטן רשעים תחסר שהוא תמיד חסר לפי שאינו אוכל אפילו
כדי שובעו מרוב ציקנתו מהיותו להוט אחר הממון : ומי
אשר אלה בקרבו בודאי כל המדות הפחותות הנזכרים
מצויות אצלו לפי שבקנאתו בזולתו ואומר שמון שמולידו ישיג
כבוד מזולתו : וכן דורשין הכתוב כבוד חכמים ינחלו ואין
חכמה אלא מכסף שנאמר בצל חכמה בצל הכסף שבחכמי' לא
נדרוש במותם אלא חכמים הם הרואין את הנולד כי לא ירד
אחריו כבודו ולפיכך שהבילין עניני העולם הזה : וזה
שאמר תלמידיו של אברהם אוכלין בעולם הזה שאינן מחסרין
לנפשם ואוכלין ממה שזימן להם השם ואינן דואגין על
בקשת המותרות כי יסתפקו במה שבידם ואוכלין בטוב
העולם הזה גם מזה השער אשר לפני ה' אשר צדיקים
יבואו דרך שם בעולם הבסיר של יביאו ידם וזהו שנאמר
טוב אחז בזה וגם מזה אל תנח ידך והוא מבואר והוא בזמן
שמ כל צדק ומשפט אז יורשין אף ע"הב כענין שנאמר
הלא אביך אכל ושתה ועשה צדקה וגו' וזה"ש להנחיל אוהבי
יש סוא לעה"ב : ואוצרותיהם אמלא ע"ד יפתח ה' לך את
אוצרו וגו' והוא בעה"ז : או יאמר ואוצרותיהם הקב"ה
אומר שבשכר שהרחיקו מן הגאוה שלד יראת ה' ע"ד יראת
ה' שנאת רע גאה וגאון וזהו האוצר שאצרו ע"ד יראת ה' היא
אוצרו אמלא כלומר אני אמלא להם זה לעה"ב שהם יגיעו
למדריגת המלאכים שנאמר אראלים ויראה להם וק"ל · אבל
תלמידיו של בלעם יורדין לבאר שחת הירידה לבאר שחת
היא כינוי על הדאגות המטרידין את האדם עד אשר ילך
שחת ע"ד שנאמר דאגה בלב איש ישחנה : וכתיב כי שחה
לעפר נפשינו : הוא שאמר יורדין לבאר שחת שכל ימיהם בדאגה
ולפיכך אף אכילתם אינה נקראת אכילה : ויורשין גיהנם
כאמרז"ל כל המתיהר נופל לגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו
עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה
היום ההוא וזה"ש הכתוב ואתה אלהים תורידם לבאר שחת
התפלל דוד עליהם שיכלה ימיהם בהבל ושנותם בבהלה
ושיהיה כל יגיעם לתוהו וריק ושלא יפטרו מן העולם ובלי
תאותם בידם וזה"ש לא יחצו ימיהם שלא יקחו חצי תאוותם
בימיהם כאמרז"ל אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאוותו
בידו : הרי מבואר שהגאוה גורמת כל מחלה וכל נגע
וכמו שהגאוה באה בכפם ענוים כמו הקנאה והתאוה
והכבוד הבאים בסיבתה כמו כן מתחלקין כאשר יתבאר
מאמרז"ל וז"ל :

סימן ב אמר

רבי יוחנן משום רשב"י כל אדם שיש בו
גסות הרוח כאילו עובד ע"א כתיב הכא
תועבת ה' כל גבה לב וכתיב התם ולא תביא תועבה אל ביתך
ורבי יוחנן דידיה אמר כאילו כופר בעיקר שנ' ורם לבבך ושכחת
את ה' אלהיך : רבי חמא בר חנינא אמר כאילו בא על כל
העריות כולם כתיב הכא תועבת ה' כל גבה לב וכתיב התם כי את
כל התועבות האל וגו' · עולא אמר כאילו בנה במה שנאמר
חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי
במה אלא במה :

לפי שבני אדם חלוקין במדריגות וכל א' אינו יכול
להשתרר על זולתו כ"א ביתרון שיש לו על זולתו
והיתרונות אינן באין כ"א בד' ענינים והכל נכלל בהם : א'
מצינו שיש למקצת בני אדם יתרון על זולתו ברוב עושר אשר
חלק לו אלהים : ב' מצינו מקצת בני אדם שיש להם יתרון
על זולתם בכח ובקומ' ובתואר הדרת פנים ג' מצינו שיש לו
לאחד יתרון על זולתו בחכמה : ד' הוא היתרון האמיתי
הוא מי שיש לו יתרון על זולתו בתורה ובמעשים : ובד'
יתרונות אלו באים נמצאו באדם א' יותר מבזולתו פ"מ אין
לו להתגאות ולהתהלל בהם ולזה מצינו בתורה ד' אזהרות על
גסי הרוח כאשר יתבאר : וכן מצינו בד' מקומות שמגנה
הכתוב המתהללים והמתפארים באלו כאשר יתבאר : וכנגד
ושמצינו ד' שמות לגסי הרוח אשר על ארבעתן אמרו כאילו

עובד ע"א וכאילו כופר בעיקר וכאילו בא על העריות וכאילו בנה במה :

והוא שאלינו ד' שמות לגסי א' עינים רמות : ב' גבה לב : ג' גובה אף ע"ד רשע כגובה אפו בל ידרוש : ד' גס רוח ע"ד אמרם רז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח : ויש עוד חלק חמישי בענין גסות הרוח המיוחדת כאשר יתבאר בסמוך וזש"ה אל יתהלל חכם בחכמתו והוא כולל שני מיני חכמות א' החכמה הפשוטה לעיין בדברים טבעיים ב' חכמה התורנית כי הרשעים עם כל חכמתם נקראו כסילים · ואל יתהלל עשיר בעשרו הוא העושר ואל יתהלל גבור בגבורתו הוא היתרון הנמצא בגופו או בגבורה או בכח · ובאלו אל יתהלל המתהלל · ולזה אלינו בפסוקים ד' לשונות האמורים על איסור להתהלל בד' אלו · א' שנאמר כי הלל רשע על תאות נפשו · ב' שנאמר אל תתהלל ברעה הגבור · ג' שנאמר וברוב עשרם יתהללו · ד' שנאמר שמתהללים באלילים : והחלק החמישי המיוחד בכולם הוא שנאמר רק באלהים הללנו כל היום : וכן אלינו שני בני אדם התהללו בני מעלות אלו וכולם נאבדו מן העולם ואלו הן המן באומות וקרח בישראל נתגאו בעושרם ונאבדו · בלעם ואחיתופל נתגאו בחכמתם ונאבדו : גלית ושמשון נתגאו בכחם ונאבדו : וזש"ה במדרש הרבתי פרשת מטות ג' מתנות טובות נבראו בעולם זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם זכה בחכמה זכה בכל זכה בגבורה זכה בכל זכה בעושר זכה בכל אימתי בזמן שבאות בכח התורה אבל גבורתו וחכמתו של בשר ודם שאינן בכל אלה לעניינים הנופלים עליהם הוא אומר כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן : רמז בפסוק הסדר של ד' אלו שהזכרנו שבני אדם מתגאים בהם כאשר יתבאר בסמוך : א' הוא המתגאה בחכמתו וידוע שארז"ל שהמתגאה אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ועליו אמר רבי חמא בר חנינא שהוא כאילו בא על העריות כי כמו שאלינו שהעריות מסלקים חכמתו של אדם כארז"ל איש כי תשטה אשתו אין האדם עובר עבירה עד שנכנס בו רוח שטות : וכן אלינו בשלמה ע"ה שנאמר עליו ויחכם מכל האדם ולבסוף כתיב נשיו הטו את לבבו ואין לבבו אלא החכמה שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה : הרי שחכמתו מסתלקת ממנו וגם תורתו :

בארז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל בא"א והוא שנכשל בדברי תורה הנקראת אשה ע"ד חכמות נשים בנתה ביתה וכתיב צוה לנו מורשה אל תיקרי מורשה אלא מאורשה כו' : וכארז"ל סימן לגסות הרוח עניות ומסיק בה מאי עניות תורה : וכן אמר רבא כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא :

והוא מבואר ע"ד ארז"ל כל האוכל לחם בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה והוא האוכל לחם של תורה בגאוה ובגודל כארז"ל לא בשמים היא לא תמצא התורה במי שמגביה דעתו לשמים כ"א לאותו הנוטל ידיו במי הענוה ע"ד כל צמא לכו למים כי המים מורים על הענוה כי הם יורדין מן הגבוה למקום נמוך כמו כן התורה מסתלקת ממי שרוחו גסה עליו והולכת אל מי שרוחו נמוכה עליו : וזש"ה שמי שאינו נוטל ידיו במי הענוה אז הוא כאילו בא על אשה זונה כי התורה נקראת אשה מאורשה לכל לפי שמעמדת תולדות אישים כלא יש אבל האוכל לחמה של תורה בלא נט"י במי הענוה אז כאלו בא על אשה זונה שאינה דביקה עמו לזמן מרובה כאשה ממש רק שהולכת ממנו והוא רמז שתורתו מסתלקת ממנו ומ"ל :

אך בלא נטילה היינו בלא מעשים טובים ע"ד שנאמר רחצו הזכו וגומר וכתיב ארחץ בנקיון כפי וגו' והוא רמז למשליך גילוליו ואז תפלתו נשמעת וזולת זה המשילו אותו רז"ל לטובל ושרץ בידו לפיכך קראו המעשים נטילת ידים ומי שאינו נוטל ידיו להשליך גילוליו אז הוא כאלו בא על זונה שאינה מעמדת תולדות כמו כן הוא אינו מעמיד תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים כאשר יתבאר בפי' אמור על פסוק אשה זונה וחללה לא יקח ע"ש : נמצא שהבא על אשה זונה הוא רמז שלומד התורה בגאוה וזש"ה כל הבא על אשה זונה דהיינו שלומד התורה בגאוה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא רמז ללחמה של תורה וק"ל : וזש"ה כאלו בא על העריות שנאמר תועבת ה' כל גבה לב כי זהו נקרא גבה לב שהוא מגביה עצמו בחכמתו התלויה בלב ע"ד שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת : ב' הוא המתגאה בעשרו והוא שנקרא עינים רמות כי עיניו תמיד לא תשבענה הון ע"ד שנאמר ועיני האדם לא תשבענה והוא ע"ד שנאמר אוהב כסף לא ישבע וזה היה חטאם של דור המבול :

בארז"ל דור המבול חטאו בגלגל העין הדומה למים כו' כמו שנאמר כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא כמו כן עיני האדם לא ישבעו עושר ולזה מורה שנחתם דינם על הגזל מרוב היותם להוטים אחר הממון : והוא נקרא עינים רמות שמרים עיני המבקשין העושר ע"ד ועיני האדם לא תשבענה וה"א כאלו עובד ע"א כדאיתא במדרש לא תעשון אלהי כסף ואלהי זהב אלו המאמינים בכספם וזהבם ומתגאים בעשרם והרי הוא עע"א ועליו אח"ל **כל** מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשירה כתיב הכא ואשיריהם תגדעון וכתיב התם ורמי הקומה גדועים ולשון קומה נופל על העושר כענין שנאמר כל יקום אילו : והוא שנפרעין מן העובד ומן הנעבד כתיב הכא ואשיריהם תגדעון וכתיב התם כספא בקולות ישליכו : וז"ש רשב"י כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו

כאילו עובד ע"ז כתיב הכא תועבת ה' כל גבה לב רמז לעינים רמות ע"ד ולבו רמה ואמרו ז"ל שורייא דעינא בגבהא תלי: ג' הוא המתגאה ביופיו ובקומתו ותואר שחלק לו אלהים יתר על זולתו אבשלום נתגאה בשערו שמשון בכחו כו' ומזה הוא בא שרוצה להתדמות עצמו לכעין של מעלה ע"ד אחז"ל חמשה נבראו כעין של מעלה וכולן לקו שמשון בכחו כו' הרי שמלבד שיתרון שהוא יש לו כעין של מעלה ע"כ הוא רוצה להתדמות עצמו לאלוה ממש כענין נבוכדנצר שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכענין חירם שאמר מושב אלהים ישבתי: וכן פרעה שאמר מי ה' וגומר וכל אלו מרוב גבהותם רצו להתדמות לאל כאחז"ל שפרעה היה נפנה בכל בוקר על נהר נילוס והיה טוען מזה שהוא אלוה והיה אומר שאינו צריך לעשות צרכיו כו':

ובדרך: זה אחז"ל המשהה את נקביו עובר משום בל תשקצו הוא המשהה נקביו כדרך שעשה פרעה להחזיק לאלוה לפיכך עובר על בל תשקצו את נפשותיכם לפי שמשהה מנפשו ע"א ובע"א כתיב שקץ תשקצנו וגומר הרי מבואר שאלו מרוב גבהותם רצו להתדמות עצמו לאלוה בשנם שהעדר כרוך בעקבם ונודע כי בשר המה כענין שנאמר ונודע את אשר הוא אדם וכאחז"ל בג' דברים האדם ניכר בכיסו בכוסו בכעסו לא דברו רק כנגד בני האדם אלו כ"כ גם עתה שרצו להתדמות לאלהים ולעשות מעצמן אלהות ועכ"פ ניכר שהוא אדם ולא אלוה בג' דברים שאין לאדם המלט מהם כבהמה וזו כאחז"ל בג' דברים האדם דומה לבהמה אוכלין ושותין כבהמה פרין ורבין כבהמה ומתים כבהמה: רצו בזה שעכ"פ אין לאדם מנוס מג' דברים אלו שהוא ההעדר הכרוך בעקבם: א' שלא יוכל לחיות בלתי מאכל ומשתה והוא ההעדר הכרוך בעקבי כל ילוד ובזה הוא דומה לבהמה וזה"ש אוכלין ושותין כבהמה ב' שאינו יכול להציל מיד שאול נפשו וזהו ומתים כבהמה: ג' שאינו יכול להציל עצמו ממקרי העה"ז שחולפים על האדם פתאום לעת שתפול עליהם: וזהו פרין ורבין רמז לצערי העה"ז לאים ע"ד שנאמר בית יעקב אשר פדה את אברהם ואז"ל שפדאו מצער גידול בנים: ולאשה בעצב תלדי בנים והוא רמז ומשל לשאר מקרים וצערים החולפים על האדם אשר בהם הוא ניכר שהוא אדם ולא אלוה וזה"ש בג' דברים האדם ניכר בכיסו היינו שהוא צריך תמיד לכיסו לקנות ממנו מאכל ומשתה: בכוסו הוא שאין לו המלט מכוס התרעלה אשר ביד ה' ליסר הבריות: בכעסו הוא שאין לו המלט מיום המיתה שהוא נקרא יום זעם ועברה שנאמר לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות: והוא הנקרא גובה אף התואר במדה זו להתדמות עצמו לאלוה והולך כנוי גרון ואפו למעלה כאילו אין מעלה כמעלתו ועליו אמרו כאילו כפר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' וגומר ונמשך ליה ואמרת בקי ושגם ידיעם לי את שאול

הזה הוא שמייחס כל מעשי תקפו וגבורתו לכח עוצם ידו כאילו היה בו כח לעשות כל אלה ועליו הוא אומר רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזימותיו שהוא חושב שלא ה' פעל כל זאת רק כחו ועוצם ידו והרי הוא כופר בעיקר בהקב"ה שהוא עיקר של כחו שנאמר כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל וגומר: ועליו אחז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנאמר הקיצו ורננו שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו והוא ע"ד שנאמר בנבוכדנצר אעלה על במתי עב אדמה לעליון אך אל שאול תורד. אתה אומר שיש בך חלק אלוה בזאת תבחן אך אל שאול תורד אם יש בך כח לעלות מיורדי בור ולהקיץ משוכני עפר אז בוודאי יש בך חלק אלוה ולפיכך אמרו עליו שאין עפרו ננער ומ"ל: ד' הוא המתגאה במעשיו הטובים הוא הנקרא גס רוח כלומר שמתגאה ברוחניות שיש בו וכן אמרו המגיס לבו בהוראה דהיינו התורה והמעשים טובים: שוטה רשע וגס רוח שוטה לפי שחכמתו מסתלקת ממנו: ורשע ע"ד רשע כגובה אפו וגומר וגס רוח הוא שמגיס ברוחניות שבו והוא כאילו בונה במה לפי שרעיק בתורה ובמצוה לשמה הרי כאילו בונה מזבח וכן אחז"ל מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח כו' שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וכתיב בתריה אז יעלו על מזבחך פרים הרי שבזמן שהוא לומדה בענוה דהיינו לשמה אז הוא כאילו בנה מזבח אבל בזמן שהוא לומדה רק להתיהר הרי הוא כאילו בנה במה שהוא העדר של המזבח: ועל גסות הרוח כזה אחז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח השכינה מיללת עליו שנאמר כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע לפי שהוא כאילו דוחק רגלי השכינה שהרי בד' אמות של הלכה והמתגאה בתלמודו תלמודו משתכח ממנו ונידון לשכינה שמסתלק ממנו לפיכך הוא מיללת עליו וכן אחז"ל אמר הקב"ה אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו והוא מבואר: ועל ד' חלקי הגאוה אלו שמצוי לאדם להתגאות ולהתהלל בהם רמז הפסוק בד' לשונות של הילול שזכרנו: א' המתהללים באלילים הוא המתהלל בעשרו ומאמין בו כבאלילים ע"ד אלהי כסף ואלהי זהב כנזכר: ב' אל יתהלל גבור בגבורתו הוא המתהלל בגבורתו או בא' מג' יתרון שמשלא בגופו כנזכר: ג' וברוב עשרם יתהללו היינו בחכמתם ע"ד אחז"ל אין עני אלא בדעת כו' וכתיב בצל החכמה בצל הכסף: ד' כי הלל רשע על תאות נפשו הוא המתהלל בתורתו ובמעשיו הטובים ואומר איך הוא גבור לכבוש את תאותיו והוא פורש משמיע אל התאות ואינו שומע להם רצונם וזה"ש כי הלל שהוא מתהלל ואומר איך הוא רשע על תאות נפשו שאינו שומע להם כנזכר והוא מ"ל: ואמר רק באלהים הללנו כל היום רמז לחלק חמישי במדת הגאוה שמותרת כענין שנאמר עדה נא גאה וגבה וגאון וראה כל גאה והכניעהו והדוך רשעים תחתם והוא שיתגאה נגד הרשעים ויכניעם להשיב עליהם:

עליהם את אפם למען אשר לא ישלחו בעולתה ידיהם ולא יוסיפו התלל בה' : וז"ש אל יתהלל חכם בחכמתו רמז לשני מיני חכמות א' חכמה הפשוטה ב' חכמה התורנית : אל יתהלל עשיר בעשרו היינו עושר אל יתהלל גבור בגבורתו היינו מצד יתרון שהמעלה בגופו : כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי הוא שידע אותי וילך בדרכי להתעיב כל גבה לב שנאמר תועבת ה' כל גבה לב ואלוה להכניעם שנאמר וברעתם יצמיתם ה' אלהינו ואין רעה אלא הגאוה שנאמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון וכתיב אותו אצמית גבה עינים וגומר וכן הוא אומר ויגבה ה' צבאות במשפט זאת בזמן שהוא עושה משפט ברשעים : וז"ש רק באלהים הללנו כל היום ע"ד כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים שהמגביה עצמו הקב"ה משפילו והמשפיל עצמו הקב"ה מגביהו : וזהו שהזכיר במדרש הרבות שהזכרנו שבזמן שמכוונין בכל אלו לענינים גופניים היינו להתגדל בהם עטרה עליהם הוא אומר כי לא לקלים המירוץ היינו לקלים כנשרים בעבודת האל לא להם המירוץ ע"ד שנאמר דרך מצותיך ארוץ : וגם לא לגבורים המלחמה היינו שמתגאה בגבורתו : ולא לחכמים לחם היינו שמתגאה בחכמתו ואומר שמצד חכמתו עשה לו כל חילו : ולא לנבונים עושר היינו הנבונים בתורה שמבינים דבר מתוך דבר לא להם העושר ע"ד בשמאלה עושר אבל בזמן שאינן לומדין רק להתיהר אפילו עושר אין להם ולא ליודעים חן הוא שמתגאה בעשרו שרבים אוהביו ומיודעיו וז"ש ליודעים הוא מי שיש לו הרבה מיודעים וכתיב מכסף ומזהב חן טוב וזה וגם לא ליודעים חן וק"ל .

ובנגד ד' חלקי הגאוה אלו מצינו ד' אזהרות בתורה על גסי הרוח א' שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך היינו הגאוה שנקראת תועבה ע"ד תועבת ה' כל גבה לב : וז"ש שלא תביא אותה אל בית האנושי : ב' שנאמר שמעו והאזינו אל תגבהו : ג' וד' שנאמר השמר לך פן תשכח וגומר וסמיך ליה ורם לבבך ושכחת וגומר וכן ארז"ל מסכת סוטה אזהרה לגסי הרוח מנין אמר רבה אמר ר' זעירא מהכא שנאמר שמעו והאזינו אל תגבהו : רב נחמן בר יצחק אמר מהכא שנאמר השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך וסמיך ליה ורם לבבך ושכחת גו' : וכדרבי אבין אמר ר' אילעי דאמר ר' אבין כ"מ שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה :

ובמאמר זה יש פתחון פה לבעל הדין לחלוק מה צריך אזהרה לגסי הרוח הרי אינו לאו שחולקין עליו מאחר שכבר כא' תועבת ה' כל גבה לב א"כ הוא דבר פשוט שאסור להתגאות וא"כ האזהרה בוודאי ללאו היא והרי אינו חולקין עליו · או למה לא הביאו ראיה ממה שכתוב ולא תביא תועבה אל ביתך : או לדברי רב נחמן שלמד האזהרה מהשמר לך פן תשכח לא לכתוב הפסוק רק השמר או פן מאחר שכל א' בפני עצמו נדרש ללאו : וכ"ל שאף בעל המאמר ידע הפסוק ולא תביא תועבה אל ביתך רק שהוקשה לו כי הגאוה באה בד' ענינים כנז' והפחותה שבכולם הוא העושה עצמו אליה מצד איזו יתרון שבמעלה בגופו כנ"ל ופרעה ועליה הוא אומר ולא תביא תועבה אל ביתך הבית האנושי לעשותו ע"ז כי בע"ז נאמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו ע"ד ארז"ל המשהה את נקביו עובר משום בל תשקצו וזה א' כדרך שעשה פרעה כמבואר למעלה ובוודאי כשקרא שאמר ולא תביא תועבה רמז לזה שמתעיב ומשקץ נפשו מצד זה שזכרנו : ומ"ה שבלאו דזה דווקא הגאוה אסורה ואזהרה לגסי הרוח בג' דרכים האחרים שהזכרנו מנין : ומתרץ שמצינו ג' לשון אזהרה בפסוק בלשון השמר פן ואל הרומזים אל ג' חלקי הגאוה האחרים ורבה ורב יצחק לא פליגי וכל א' רומז על ענין בפני עצמו וזה"ש אל תגבהו רמז שלא יתגאה בעושרו ומצילא אל יתירה ביותר אחר העושר להתגאות בו ע"ד שנא' אל תיגע להעשיר ולשון השמר פן מורין על השתגאה בחכמתו או בתורתו שאז תורתו וחכמתו מסתלקין ממנו שנא' השמר לך פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך רמז אל החכמה והתורה התלויין בלב וכדאיתא ע"ד ולבי ראה הרבה חכמה ודעת וזהו שהזכיר כאן לשון השמר פן ע"ד שאמ' השמר לך פן תשכח את ה' וסמיך ליה ורם לבבך ושכחת את ה' שמכח רום לב הוא שוכח תלמודו וחכמתו והמשכיל יבין : וכמו שמצינו שהגאוה באה בד' ענינים עד בה חלק חמישי המותר כנזכר כמו כן שהקנאה והתאוה והכבוד הבאים מצד הגאוה כמו כן נחלקים כל א' לד' חלקים ועל כולם הוא אומר כאילו עבד ע"ז וכאילו כפר בעיקר וכאילו בא על כל העריות וכאילו בנה במה ולפיכך לא הזכירו החכמים האלו בדבריהם רק הגאוה לפי שהיא מסבבת כל העלות האלו :

הקנאה באה בד' ענינים : א' הוא המקנא בהולכין בתורת ה' לפי שהוא שונא השם וכל העוסקין בעבודתו ועליו נאמר ועוזבי ה' יכלו והוא כאילו כפר בעיקר · ב' המקנא להולכים בתורת השם לא מצד שהוא שונא השם אלא לפי שהוא אינו הולך בדרך ההוא ואינו חפץ שילך בו חבירו והוא כדי שלא ישא חבירו ככבל יותר ממנו מצד הגאוה שבו והוא הנקרא תועבת ה' כל גבה לב והרי הוא כאילו עובד ע"ז הנקראת תועבה : ג' המקנא בחביריו העשירים שרוצה שלא יהיה עשיר בעולם זולתו ועינו שבוחר למעלה שחבירו עולה והוא יורד וממונו תמיד חסר והוא כאילו בא על כל העריות ע"ד שנאמר ורועה זונות יאבד הון : ד' המקנא בחביריו הגבורים שרוצה הוא להיות גבור כמותם ובעל זרוע וארז"ל איזה גבור הכובש את יצרו וכתיב זבחי אלהים רוח נשברה והרי הוא כאילו בנה מזבח להקריב יצרו עליו : אבל בזמן שרוצה להיות גבור ובעל

זרוע

זרע בעניים הגיפניים הרי הוא כאילו בנה במה וס"ל :

עוד יש חלק חמישי בענין הקנאה והוא שמות' להתקנאות בהולכים בתורה ומצות כדי להוסיף חכמה וכאמרז"ל קנאת סופרים תרבה חכמה וכן הוא אומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום שביראת ה' מותר להתקנאות :

התאוה כמו כן באה בד' ענינים · א' המתאוה להשיג כבוד ושררה כענין נ"נ שאמר אעלה על במתי עב ונו' והרי הוא כאילו כפר בעיק' · ב' המתאו' לרוב ממון וזה כאילו עבד ע"א ע"ש לא תעשון אלהי כסף ונו' : ג' המתאוה לרוב מאכל ומשתה הוא כאילו בא על כל העריות כאמר כאן ורועה זונות יאבד הון ונא' להלן וזולל וסובא יורש : ד' המתאוה לדברים רעים מהסתת היצה"ר אע"פ שאין לו ף עונג בהם כמו בבית ראשון שהיה יצרם תוקפם לע"א והוא בוודאי כאילו בנה במה הפך אומרו זבחי אלקים רוח נשברה וכתיב זובח תודה יכבדנני והוא הזובח ליצרו וק"ל :

עוד יש חלק חמישי בשלת התאוה היא שמות' להתאוה תאוה כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת האלהים ע"ד שאמר דוד נגדך ה' כל תאותי והוא מבואר ·

מדת הכבוד כמו כן בא בד' ענינים שנים בת"ח ושנים בשאר כל אדם או שהוא רודף אחר הכבוד וראוי הוא לכבוד או שאינו רודף אחר הכבוד שאינו ראוי לו ורוצה לילך בגדולות ובפלאות ממנו : בשאר כל אדם אם שאינו ראוי לשום כבוד או הוא כאילו כיפר בעיקר שאמר שאינו ראוי לשום כבוד והוא רוצה להיות מכובד או בוודאי חושב שאין גמול ועונש והכל כאחד כקטון כגדול כעבד כאדוניו ונו' · ואעפ"י שהוא ראוי לאיזה כבוד מ"מ הרי הוא כעובד ע"ז היינו עבודה שהיא זרה לו כלומר שמעלת הכבוד זרה היא אצל שאר בני אדם שהרי נאמר כבוד חכמים ינחלו ואין זולתם וכתיב ונגד זקניו כבוד : ואף אם הוא ת"ח שאין הכבוד זר אצלו אלא חכמה זולת שהוא רוצה להיות מכובד יותר ממעלתו ועליו אמרז"ל כל המתעטף בטלית של ת"ח ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה שנא' גבר יהיר ולא ינוה וכתיב התם אל נוה קדשך וזו כאילו בנה במה חוץ לנוה קודש כי המזבח עומד במחיצתו של הקב"ה בנוה קדשו אבל זה המתעטף בטלית כלומר ע"ל גאות לבש ואינו ת"ח כלומר שאינו ראוי למדרגה זו אז אין מכניסין בנוה קודש להתרומות תורמו למזבח ע"ד כל העוסק בתורה כאילו הקריב כו' רק שהוא כאילו בנה במה חוץ לנוה קודש וק"ל : ובשגם הוא ראוי לאיזו כבוד שהוא מבקש מ"מ אסור לאדם להתנהג עצמו ברבנות לפי שתורתו מסתלקת ממנו והרי הוא כאילו בא על כל העריות המסלקין שכינתו של אדם כ"ל וכן הוא אומר ורועה זונות יאבד הון

ודרשו רז"ל זה הוכח של תורה : ואמרז"ל מפני מה מת יוסף קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות וכן אמרז"ל אוי לרבנות שמקברת את בעליה והוא ע"ד שנאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תיקרי אותו אלא אתו כו' נראה שקשה לבעל המאמר שאמר שאחיו חטאו יותר ממנו בדבר מכירתו א"כ בדין הי' שימותו הם תחלה ויראה הוא בהם ולא הם בו : אלא לפי שבשביל המכירה הנהיג הוא עצמו ברבנות עליהם ורצה הוא לנקום בהם ולפיכך לא רצה הקב"ה לשלם להם על פניו : או כפירוש רבינו בחיי שפירש שאף יוסף היה פושע במכירתו כמו שהיו כולם חוטאין בדבר והחטא לא יתכפר כ"א בקרבן בשעת שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש לא יתכפר כ"א בהכנעת הלב כאז"ל בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה שבזמן שבהמ"ק היה קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם · לפיכך יוסף שהיה מתנהג ברבנות א"כ במה יכופר חטאו לפיכך מת קודם אחיו והוא מבואר :

עוד יש חלק חמישי במדת הכבוד והוא שראוי לכל ת"ח להקפיד על כבודו משום כבוד תורתו כאמרז"ל כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח אמנם אם מפייסין אותו יתפייס כו' הרי מבואר ד' מדרגות אלו וכל הדמיונות שדימו שהמתגאה לעובד ע"א כו' וממעט חלק החמישי שמותר בכולם וכמו כן אינו עוד ד' מדות הבאין בסיבת הגאוה גם כן באו' בד' ענינים ויש בכל אחד חלק חמישי שמותר בכולם לזה רמזו רז"ל באמרם :

סימן ארבע

כתות אין מקבלין פני שכינה כת חניפים כת לצים כת מספרי שקרים כת מספרי לשון הרע · כת חניפי' שנאמר כי לא לפניו חנף יבא כת לצים שנאמר משך ידו את לוצצים כת מספרי שקרים שנא' דובר שקרים לא יכון לנגד עיני · כת מספרי לשה"ר שנא' כי לא אל חפץ רשע אתה · צדיק אתה ואין במגורך רע : ע"כ :

כבר הרחבנו ביאור בענין גסות הרוח ומלאו כל הספרים מזה דעה כמים לים מכסים גם כל חלי וכל מכה שלא נזכרו למעלה מבוארין במאמר זה נגעות גסי הרוח ·

עוד אמרז"ל מה דכתיב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב : וכי מאחר שלא הלך מהיכן עמד · ומאחר שלא עמד מהיכן ישב אלא לומר שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב ואם ישב עליו הכתוב אומר ולצת לבדך תשא ·

ידוע שד' מדות אלו חניפה וליצנות ושקרים ולשה"ר כל אחת קשה מחבירתה : כאמרז"ל מניין אתה אומר

שפליון

שתליין שבוים תלוים בה שנאמר אנה נצא ויאמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי וא"ר י' כל המאוחר בפסוק זה קשה משלפניו כו' עד שבי כולהו איתנהו ביה: רמוז במאמר זה שבית ראשון נחרב בעון ג"ע ש"ד וע"א כארז"ל בית ראשון חרב בעון ע"א וג"ע וש"ד ומביא שם דאיי' מן המקראות ובית שני לא נחרב רק בעון שנאת חנם שהוא גרוע מכולם: כבר ידוע שבית ראשון נחרב בעון חנופה וליצנות ומספרי שקרים: חנופה כארז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שהיו מחניפין זה לזה ולא היו מוכיחין זה לזה שנאמר היו שריה כאילים מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה כו' ליצנות שנאמר ועתה אל תתלוצצו שנאמר כי כלה ונחרצה שמעתי מכלל שהיו לוצצים זה בזה מספרי שקרים כארז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שפסקו משם אנשי אמנה שנאמר שוטטו בחוצות ירושלים וראו אם יש איש מבקש אמונה: הרי שבית ראשון נחרב בעון חנופה ליצנות שקרים: ובית שני חרב בעון לשה"ר הנקרא שנאת חנם ע"ד מה יתן לך ומה יסף לך לשון רמיה הרי שאין לו הנאה בספרו לשה"ר וא"כ הוא בחנם מספר: או נקרא שנאת חנם שבחנם מספר לשון הרע ומספר אף ממי שלא גמלו רעה וכן הוא אומר אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה: וידוע שלשון הרע מגדיל עונות עד למאוד:

בארז"ל שלשון הרע מגדיל עונות כנגד ג' עבירות כנגד ג"ע וש"ד וע"א דאילו בג"ע כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לא-להים ובש"ד נאמר גדול עוני מנשוא ובע"א כתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ואילו בלה"ר הוא אומר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות: וכן ארז"ל ד' דברים האדם אוכל מפירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו ליום נקמה היום ההוא ואלו הן ג"ע וש"ד ע"א ולשון הרע כנגד כולם לפי פשוטו נראה ליתן טעם בדבר מה שהוא גרוע משנתן לפי שבכולם יש לו קצת הנאה כמו בגילוי עריות שיצרו תוקפו או ש"ד ג"כ לפעמים יצרו תוקפו ליקח נקמה מאותו אדם או ע"א יכול להיות שיצרו מטעה אותו שיש ממש בדבר אבל בלה"ר שאין לו שום הנאה ע"ד מה יתן ומה יוסיף לך לשון רמיה לפיכך הוא גרוע משלפניו: וע"ד הדרש נראה שמה שלשון הרע מגדיל עונות כנגד ג' אלו ג"ע וש"ד וע"א היינו דמז שהוא נגרע מחנופה ומליצנות ומספרי שקרים: וז"ש ג"ע וש"ד וע"א ג"ע היינו חנופה כארז"ל כל אדם שיש בו חנופה מאוסה כנדה שנ' ועדת חנף גלמוד וכדה היינו ג"ע: או ע"ד שנאמר להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה: שמחליקה בלשונה ומחנפת אל הנואף לאמור כשוטה עשית ולא יקרך עון בזה: ש"ד היינו שקרים כענין שנאמר מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג שדבר שקר גורם לפעמים להרוג צדיק ונקי כגון עד שקר: או ע"ד שנאמר קרב פסקו הפעים

ודרכו קשתם לטבוח ישרי דרך וכתיב חרב חדה לשונם: או המספר שקר על חבירו ומלבין פניו ברבים בהוציאו עליו דבה שקרית שכן השוו רז"ל המלבין פני חבירו כשופך דמים:

ע"א היינו ליצנות שנאמר וכמריו עליו יגילו על כבודו וגו': ומוקרא זה למהו רז"ל שכל ליצנותא אסירא חוץ מליצנותא דעבודת אלילים לפי שעיקר משרתיו מתלוצצים בה שכל עניניה הם מעשי ליצנות: ובית שני שנחרב בעון שנאת חנם דהיינו לשה"ר מגדיל עונות כנגד ג' אלו וז"ש לשון מדברת גדולות וילפינן מזה שמה שהזכיר לשון גדול בע"א שנאמר חטאה גדולה וכן בש"ד גדול עוני וכן בג"ע ואיך אעשה הרעה הגדולה כולם תלוין בלשון וכנגד אב לכולם לשון מדברת גדולות וילפינן גדול מגדול והוא רמז לחנופה התלוים בלשון ע"ד שפתי חלקות וכן לליצנות שמדבר בפיו דברי ליצנות: ואף השקר ע"ד למדו לשונם שקר: ולפי שבית ראשון נחרב בעון חנופה ליצנות שקרים כנ"ל ע"כ הוא אומר ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר לחרב וגו' ואמר ר"י כל המאוחר בפסוק קשה משלפניו כו': וזה סדרן בפסוק אשר למות למות כפל הלשון הוא יתבאר בדרך שנבאר בכל הענין שירמוז על חנופה וליצנות ושקרים וזהו אשר למות היינו חנופה ע"ד שנאמר מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו: וכתיב וחנפי לב ישימו אף ואין אף אלא יום המיתה שנאמר יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו: ואומר לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות מכלל שיום עברה היינו המות ועברה ואף אחת הוא וק"ל: וזה"ש אשר למות היינו מי שהוא מעדת החניפי' הגורמין המות לריעיהם ע"ד שנאמר גבר מחליק לו רעהו רשת פורש על פעמיו ואין רשת אלא מיתה שנאמר כי לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזי' במצודה וגו' ומצודה היינו רשת: כמלאך שהמחליק לרעהו או הוא פורש לו רשת דהיינו גורם לו המות ולפיכך מכ"ש ילך הוא למות ע"ד כי ישל אלוה נפשו וז"ש אשר למות למות וק"ל: ואשר לחרב לחרב רמז למספרי שקרים ע"ד חרב חדה לשונם שהורג אותו בלשונו כמו בחרב או ע"ד מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג שדבר שקר גורם להרוג צדיק ונקי ולפיכך מדה כנגד מדה ילך הוא לחרב וזה"ש אשר לחרב לחרב: ואשר לרעב לרעב הוא ליצנות כארז"ל כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין שנאמר משך ידו את לוצצים ואין ידו אלא מזונות שנאמר פותח את ידיך וגומר וזה"ש ואשר לרעב כלומר המתלוצץ ברעבים ע"ד שנא' לועג לרש וגו' או מדה כנגד מדה ילך הוא לרעב: ואשר לשבי לשבי אמר ר' יוחנן כל המאוחר בפסוק קשה משלפניו כי ידוע שהחנופה הנזכרת ראשונה בפסוק באמרו אשר למות למות בשנים כוללים רעה מאוד מ"מ מדת השקרים שהזכיר אחרים קשה הימנה כי המחניף יכול להיות לפעמים שזה מחניף לזולתו בזמן שהוא צריך להם כדי שיתנו

ומהם

מהם אבל המספר שקרים שמחליף הדברים אף בלתי הנאה קשה הימנה: ועם כל זה מדת ההתהוללות קשה הימנה שהמספר שקרים יכול להיות לפעמים שמספר במעלתו שאין בו כדי להגדיל עצמו בעיני הבריות · אבל המתהולל שהדרכה יתבזה בזה הוא גרוע ממנו · ולה"ר גרוע מכולם שאף המתהולל יכול להיות לפעמים שעושה בפני הבריות חוכא ואיטלולא כדי לקרב עצמו לבריות אבל המספר לשה"ר שאין לו הנאה כלל:

באר"ז"ל לעתיד שמתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרין ארי טורף ואוכל זאב דורס ואוכל אתה מה הנאה יש לך והיא משיבה מה יתרון לבעל הלשון וזה"ש אם ישוך הנחש בלא לחש ומה יתרון לבעל הלשון: רמזו בזה שכל בעלי מדות אלו כמשלו לחיות כמז"ל בו תרמוש כל חיתו יער אלו רשעים וזהו שמתקבצות כל החיות ואומרות ארי טורף ואוכל רמז שהרשעים אלו הליצים והחניפים והשקרים הנמשלים לאריה ע"ד הושיעני מפי אריה וכתיב דמיונו כאריה יכסף לטרוף וכתיב פן יטרוף כאריה נפשי המשולה לאריה ולזאב דטורפים טרף בפיהם כמו כן הרשעים אלו החניפים וכן כולם טורפין ולדין בני האדם בעמל ואון אשר תחת לשונם אבל ג"ע יש להם קצת הנאה וזה"ש טורף ואוכל רמזו שיש לו קצת הנאה כנז' והנחש מה הנאה לה שדברה לשה"ר בש' ואמרה שאם אכל מעץ החיים לפיכך הוא חי לעולם כו' והיא אומר' מה יתרון לאמר בעלי הלשון: וכארז"ל מאי דכתיב מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה אמר הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופין ואתה מוטל כל האברים שבחוץ ואתה מבפנים ולא עוד אלא שהקפתי לך שני חומות א' של עצם וא' של בשר ועתה מה אוסיף לך לשון רמיה פרש"י מה שמירה עוד אוסיף לך אתה לשון רמיה: רצו בזה שמדברים אל הלשון שכל האברים כשפועלין איזו פעולה אזי אותה הפעולה הוא לאיזו תועלת וידוע שאין הגוף יכול להשתלם תועלתו רק שבחוץ דהיינו מזולתו אי ממקום אחר להמציא לגופו וזה"ש כל האברים מבחוץ שפועלין פעולת להמציא תועלתם מבחוץ: ואתה מבפנים שאתה כשאר אברים מלהמציא איזו תועלת בפערך פיך לבלי חק: לפי כל האברים זקופין ואתה מוטל שאשר האברים אף בזמן שהם מוטים יש להם תקומה אבל אתה מוטל לעולם אין לך תקומה:

באר"ז"ל הכל מתרפאין לעתיד חוץ מן הנחש שנאמר לא יקומו רשעים במשפט זו הנחש ונחש רמז ללשון הרע ע"ד אם ישך הנחש ואין יתרון לבעל הלשון וכן ארז"ל שיפר לשה"ר אין לו תקנה שכבר פרשו דוד ברוח הקודש שנא' יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות הרי מבואר שאין לו תקנה וזה"ש הכל מתרפאין חוץ מן הנחש

ואמר ולא עוד אלא שהקפתי לך שני חומות א' של עצם וא' של בשר רמזו למה שארז"ל מאי תקנתי' שלא יבא לידי לשה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנא' מרפא לשון עץ חיים · ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר ושבר בה שבר ברוח: והמשפיל דעתו הוא המשים עצמו רך כבשר כאמרז"ל אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים עצמו כבשר שנאמר והיה מידי חודש בחדשו יבא כל בשר להשתחות וגו' היינו לב רך נשבר ונדכה: והתורה היא רפואה לעצמותיו של אדם שנאמר ושיקוי לעצמותיך: וזה"ש ולא עוד אלא שהקפתי לך שני חומות אחד של עצם כו' רמז לשני דברים המגינים על האדם כחומה שלא יוכל לבא לידי לשה"ר שאם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר בה ושיקוי לעצמותיך: ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו להיות רך כבשר וזהו אחד של בשר: ועתה מה אוסיף לך שמירה כו': וע"פ אין שאמר יצא מידי פשוטו שהלשון יושב בין שני חומות כשבוי שיושב בבי' האסורי' ואין לו פדיון כ"א בת"ת ע"ד מרפא לשון עץ חיים: וזה"ש שכן שפדיון שבוים מצוה רבה היא והוא לפדות הלשון השבוי שלא יבא לידי לשה"ר: או נקרא הלשון שבוי לפי שהוא צר בפני האדם בלשונו ע"ד שנאמר גבר מחליק על רעהו רשת פורש לו על פעמיו · שנאמר אשר לקרב כו' ובזה נרמזו חנופה שקרים כו' ואשר לשבי לשבי היינו לשון הרע כנז' והוא מאוחר בפסוק וקשה מכולם לפי ששני כולהו איתנהו בי' שאף שאר המדות חנופה וליצנות ושקרים כול' תלוין בלשון כנזכר:

אך יאמר שני כולהו איתנהו בי' שאם הוא מורגל בלה"ר שקשה מכולם כ"ש שיהיו בו שאר המדות שאינם קשין כל כך: וכסדר שנזכרו בפסוק זה אחרון אחרון קשה שלפניו כסדר הזה: נזכרו בפסוק אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים רמז לכת חניפים המסכימים לעצת רשעים היועצים בושת לנפשם והם מחניפין להם ואומרי' כשרה עשיתם ולא פעלתם און לפי' הזכיר לשון רשעים ע"ד שנאמר אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו לאום וגו' וסוף בעלם שהחנופה כנזכר: והזהיר על זה באומרו אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ואינו מסכים לעצתם רק מוכיחם תמיד וכנגד פניהם רשעים יענה והזכיר לשון הליכה ע"ד שנאמר בני אל תלך בדרך אתם שאם הם יטו על דרך שמאל נטה אתה על ימינך כענין שנא' פרעיהו אל תעבור בו שטה מעליו ועבור: ובדרך חטאים לא עמד רמז לכת מספרי שקרים והזכיר לשון דרך כענין שנאמר דרך שקר הסר ממני: ומחטאים ביאורו חסרים ע"ד והיינו אני ובנך שלמה חטאים פי' חסרין מן המלוכה אף כאן חטאים לשון חסרין שמחסרין מן האמת לפי שלמדו לשונם שקר: ובמושב לצים לא

שב היינו כת לצים: כ"ג בתורת י"י חפצו רמז לכת מספרי לה"ר ע"ד מרפא לשון עץ חיים וכמ"ז"ל מאי תקנתיה שלא יבא לידי לה"ר יעסוק בתורה כו' · ולגודל פחיתת המדה שהיא לא רצה להזכירה בפירוש והזכיר הרפואה שלה אמנם בסוף הענין נרמזה קצת שנאמר על כן לא יקומו רשעים וארז"ל זו הכת והוא רמז ללה"ר כנ"ל · והזכיר לשון הליכה עמידה ישיבה לרמוז על סדר מדרגתן כי ידוע שעומד גרוע מהולך ויושב גרוע מעומד וכמו כן החנופה שנזכרה ראשונה קלה מכולם ואחריה כת מספרי שקרים שקשה הימנה ככו' ואחרי' כת לצים שקשה עוד ככו' · ואחרי' לה"ר הגרוע שבכולם ע"ד שאמר ר"י כל המאוחר בפסוק קשה משלפניו · וז"ש וכי תאמר שלא הלך שהיכן עמד כו' רצה בזה מאמר שלא היה בעצת החניפי' הנרמזי' במלת הלך מהיכן עמד כלומר כל שכן שלא עמד בדרך חטאים הרמז למספרי שקרים שאם לא עבר על הקלות והיה מזהר בהם כ"ש שלא עבר על החמורות או מאמר שלא עמד בדרך מספרי שקרים שהיכן ישב כל שכן שלא ישב · והיה לו להפך הדין ולהתחיל בחמורות שבהן: אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד כו' · רצה בזה שעבירה גוררת עבירה והקלה גוררת החמורה שאם הלך בעצת החנפים הרי הוא מוכרח אף לספר בשבח הרשע ולייחס אליו מדות טובות שאין באמת בו והרי הוא אף בכת מספרי שקרים · ועוד שמתוך החניפה צריך הוא להתלוצץ בזולתו ולכבד הרשע בקלון חבירו · ועל כולם שצריך לספר לשון הרע מזולתו להיות לרשע לתפארת כמבואר שהמספר לה"ר בוודאי כולהו איתנהו ביה דרך השתלשלות המדות וז"ש ר"י שכי כולהו איתנהו בי' · והוא שאמרו שאם הלך בעצת החנפים סופו לעמוד במספרי שקרים · ואם עמד סופו לישב במושב לצים ואם לץ סופו לדבר לשון הרע וזהו שמביא במדרש הפסוק של ולצת לבדך תשא רמז ללה"ר כמרז"ל לא תשא שמע שוא אזהרה למספרי לה"ר ולמקבלי לה"ר · כמרז"ל שלשון תליתאי קטיל הורג לאומרו ולמקבלו ולמספרו עליו · גם בעבור זה הוא חמור מעבודת אלילים · ומג"ע וש"ד שבע"ז אינו גורם רעה רק לשנים דהיינו לעובד ולנעבד · שכשם שנפרעין מן העובד כמו כן נפרעין מן הנעבד · וג"ע גורם רעה לבועל ולנבעלת · וש"ד גורם רעה להורג ולנהרג · אבל הלה"ר תליתאי קטיל וזה"ש לבדך תשא רמז ללה"ר ע"ד לא תשא שמע שוא · ולפי שכל המדות האלו הגאוה מסבבתן כאשר יתבאר בסמוך ובדרך הגאוה הוא אומר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו כלומר להיות אתו במחיצה אחת וכן ארז"ל כל המתיהר אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כתיב הכא גבר יהיר ולא ינוה וכתיב התם אל נוה קדשך הרי שמצד הגאוה לא יוכל לקבל פני שכינה כמו כן ד' כתות אלו הבאים בסיבת הגאוה כמו כן אין מקבלין פני שכינה וזה"ש ד' כתות אין מקבלין פני שכינה כו' וד' כתות אלו כולם באים מצד הגאוה: א' כת מספרי שקרים הוא מצד הגאוה שבו יבא להתפאר עצמו במעלות שאין באמת בו וגם זרות אצלו לזה ארז"ל כל המספר שקרים כאילו ע"א כתיב הכא והייתי בעיניו כמתעתע וכתיב התם הבל המה מעשה תעתועים וכן אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו עובד אלילים כו' והיינו לפי שהמספר שקרים הוא מצד גאותו כנזכר וק"ל :

וכן מצד הגאוה שבו מספר בגנות זולתו שיהא חבירו בזוי בעם והוא יהיה מכובד בארץ ולפיכך מצינו שדרשו רז"ל מקרא אחד על גסות הרוח · ועל לה"ר הוא שארז"ל כל המתגאה אומר הקב"ה אני והוא אין יכולין לדור בעולם שנאמר גבה עינים וכו' · ובמקום אחר ארז"ל כל המספר לה"ר הקב"ה אומר אני והוא אין כו' שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל כו' : אלא לפי שהכל אחד הוא שהלשון הרע בא מצד הגאוה לפיכך סמכן הכתוב באמרו מלשני בסתר רעהו וגבה עינים וגו' וכן מצינו עונש אחד לשניהם בארז"ל כל המתיהר נופל לגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון אין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה היום ההוא : וכמו כן ארז"ל כל המספר לה"ר נופל לגיהנם שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים אין חץ אלא לה"ר שנאמר חץ שחוט לשונם כו' ואין גחלי רתמים אלא גיהנם כו' וכן מצד הגאוה יבא להתלוצץ בזולתו להראות שכל העולם אינו נחשב לכלום בעיניו נגד מעלתו · לזה ארז"ל כל המתלוצץ נופל לגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם כו' ובמקום אחר דרשו מקרא זה על המתיהר כנ"ל שנאמר זד יהיר כו' אלא שהכל הוא ענין אחד שהליצנות בא מצד הגאוה כנזכר : וכן מצד הגאוה יבא להתחנף לזולתו וכן דרך גסי הרוח שמחניפין לרשעים ואין מוכיחין אותם לפי שיראים פן יפחת כבודם בעיניהם ויבזו אותם כאר"ז"ל האי צורבא מדרבנן דרחימו ליה בני מתא לא משום דמעליותא ניהו אלא משום דלא מוכח להם במילי דשמיא : וכן ארז"ל ע"ד לבנות לה בית בארץ שנער זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל ואמר לבנות לה ולא להם שהי' לו להזכיר לשון רבים אחר ששנים ירדו לבבל אלא לפי שחנופה היינו גסות הרוח כנזכר · וז"ש רז"ל כל אדם שיש בו חניפה נופל לגיהנם שנאמר הוי אומרים לרע טוב כתיב לכן כאכול קש לשון אש וגו' וכן ארז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח אפילו הקניהו לקב"ה שמים וארץ לא ינקה מדינה של גיהנם כו' וז"ש הוי האומרים לרע טוב ואין רע אלא הגאוה שנאמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון וגו' הרי שהכניס החנופה וגסות הרוח כרמוז' בפסוק א' והיינו לפי שהחנופה מצד גסות הרוח כנזכר : וכמו שמצינו ד' חלקי הגאוה וחלק חמישי המותר בה כנ"ל סי' ב' כמו כן בד' כתות אלו בכל מדה נמצאו ד' חלקים ויש בכל א' חלק חמישי המותר בה : לזה אמר בעל המאמר ד' כתות אין מקבלין

פני

פני שהיכה הוביל לשון כתות לרשות שכל בעלי מדות אלו כל א' וא' בפני עצמה שחולקת לד' כתות ובא למעט בכל אדם חלק חמישי המותר בכולם:

א׳ החנופה נחלקת לד' כיתות לזה אלינו בגמרא ד' מאמרים המורים על כל אחת מן הכתות אלו והוא שאמרו במסכת סוטה א"ר א' כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם שנאמר וחנפי לב ישימו אף: ואמר ר"א כל אדם שיש בו חנופה אפילו עוברין שבמעי אמם מקללין אותו שנאמר אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו לאומים ואין לאום אלא עוברין שנא' ולאום מלאום יאמץ: וא"ר א' כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם שנאמר הוי אומר לרע טוב כו': וא"ר א' כל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו ורמיים ירמיה כו' רמזו בד' מאמרים אלו לד' חלקי החנופה האסורים א' הוא המחניף לרשע מלבד שהוא שונא השם וכל העוסקין בעבודתו לפי שאינו חפץ בעבודת השם כלל לפי' הוא מחניף לרשע ומהללו ואומר לו כשורה עשית ולא פעלת און ועל זה נאמר עוזבי תורה יהללו רשע וגו': שבטו לא וראה בשה רעות גורם זה א' גורם לזה שלא יכחש על רעתו ברצותו מהללי' אותו: ב' שגורם לו שישנה ויסלס באולתו: ג' שגורם לאחרים שרואין שמהללין לזה או אוחזין גם הם לילך בדרך ההוא ואלו הן שמביאין אף לעולם כארז"ל בא רשע חרון אף בא לעולם לפי שמרבי' רעה בכל העולם. וגורמין רעה להם ולזולתם ועל כזה א"ר א' שמביא אף לעולם: או לפי שתופס בידו אומנתו של נחש שאמר לו באף כמארז"ל ד' שאחזו באף כו' והנחש היתה הוגא לעושין רצונו של מקום לפיכך השית אתו הוא לאכול מן העץ ושתחם [?] והללה שלבבר לפניו על אחר הכשילה כדרך שעושין אלו המחניפים שהזכרנו: וכמו שנחש אין לו רפואה לעולם כמארז"ל הכל מתרפאין לעתיד חוץ מן הנחש כמו כן אלו שמחטיאים הרבים אין מספיקין בידם לעשות תשובה ולפיכך אין מתרפאין לעולם כענין שנאמר ותקות חנף תאבד: וכתיב בפה חנף ישחית רעהו שהוא משחיתו ומחטיאו לפיכך אין מספיקין בידו לעשות תשובה כארז"ל כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכן מנה הרמב"ם אדם זה בין כ"ד דברים המעכבין את התשובה והטעם כדי שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם: וז"ש וחנפי לב ישימו אף ולא ע"ד אלא שאין תפלתם נשמעת שנא' לא ישועו כי אסרם לא תועיל להם שועה לא נאמר שבוודאי שועה מועלת זולת שאינן באין לכלל שועה לפי שמן השמים מעכבוהו לעשות תשובה וז"ש לא ישועו ואין שועה אלא תשובה וכן הוא אומר שועתי אליך ותרפאני ואין רפואה אלא תשובה ע"ד ושב ורפא לו והוא מבואר: ב' הוא המחניף לאדם לא מלבד שהוא שונא השם אלא מלבד שהוא שונא בלב לאותו אדם וחפץ הוא להדיח עליו הרעה כדי שיהיה רשע וימות בעונו ולפיכך הוא אומר לו כשורה עשית

כענין שנאמר דוברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם וגו' הוא שדובר אליו שלום יהיה לך ויתן לו ברכת שלום ורעה בלבבו שהוא חפץ להדיח עליו הרעה וסמיך ליה תן להם כפעלם וכרוע מעלליהם הוא שישלם למדיח כפי על שעובר עבירה לפי שהמדיח הוא כאילו הוא בעצמו עבר עבירה ההיא כמו שהוא מנע דרך התשובה מחבירו כמו כן אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכן הוא אומר כורה שחת בה יפול שהוא נלכד בעונם כמוהו וכן וגולל אבן אליו ישוב: וע"ז משביעין התינוק בעודו במעי אמו שיצדיק לזולתו וידריכם בדרך הישר כארז"ל תשבע כל לשון זה יום הלידה ומה שבועה משביעין אותו הוי צדיק ואל תהי רשע כו' וכבר נסתפקו בזה יודעי עולם שאם נגזר על האדם בעודו במעי אמו להיות צדיק או רשע איך ניתנה הבחירה בידו להיות ראוי לגמול או לעונש ובפרט הרמב"ן נתעורר בזה בספר מדע ע"ש. ואמנם יראה שמשביעין אותו שיצדיק הבריות וידריכם בדרך ישרה ואז אולי יש תקוה שבסיבה זו אין חטא יבא לידו כארז"ל המזכה את הרבים אין חטא בא לידו וזה"ש הוי צדיק שבזמן שמזכה אחרים אז אף הוא יהיה צדיק שהרי אין חטא בא לידו כמוזכר כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן וכן ארז"ל משה זכה וזכה את הרבים זכו' הרבי' תלוי בו הוא שבו תלוי וכיבר שם שזיכה את הרבים והוא שאין חטא בא לידו ואל תהא רשע הוא שלא ירשיע הבריו' כמו אלו החנפים שבסיבה זו אף הוא ירשע כארז"ל כל המחטיא כו' והוא שנאמר בענין התוכחה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא שבזמן שאינו מוכיחו אז הוא נושא החטא עליו כמוזכר: וזה"ש ר"א אפילו עוברין שבמעי אמם מקללים אותו ואין קללה אלא שבועה שנאמר והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה וגו' יתן ה' ונאמר וזה"ש שעוברין שמשביעין כשבעים על זה הייני מקללין לאלו החנפים המרשיעים את זולתם: ובדרך זה אמרו רבותינו ז"ל כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין מקללין אותו שנ' מונע בר יקבוהו לאום ואין לאום אלא עוברין כו' והוא מבואר בדרך זה שמונע בר שהוא מוסר השדרגי הנקרא' בר כמוזכר או בר לשון תבואה משמע ע"ד אם אין תורה אין קמח:

גם יתכן לפרש בדרך הנכון יותר מה שאמר רבי אלעזר כל המחניף לחבירו אפילו עוברין שבמעי אמם מקללין אותו הוא רמז לאותה חנופה שהזכרנו הוא שמחניף לו לא משנאת עבודת השם אלא משנאת אותו האיש שחפץ הוא להדיח עליו הרעה כי החנופה הראשונה שהזכרנו הוא שמחניף לרשע מלבד שהוא שונא עבודת השם כמוזכר יכול להיות שאע"פי שאנשים צדיקים בוודאי שונאין ומקללין אותו בזה לאמר אלה בקרבנו כענין שנאמר עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם אבל מקום אנשים אשר הם רשעים כמותו משבחין אותו בזה כי אף הם שונאין עבודת השם כמותו ע"ד עוזבי תורה יהללו רשע אבל החנופה השני'

שהזכרנו

שהזכרנו הוא שאינו שונא עבודת השם יתברך רק שהוא שונא לאותו איש וחפץ הוא להטיל עליו הרעה זהו מקור לל משכיהם שצדיקים בוודאי מקללין אותו כי לא יתכן הדרך שהוא ואף הרשעים גמורין מקללין אותו בזה שהרי הוא אינו חפץ להרשיע כמותם לשנוא עבודת השם רק שהוא חפץ להביא עליהם הרעה כנזכר וזש"ה אפילו עוברין שבמעי אמם מקללין אותו שעוברים הם הרשעים הנקראים עוברים ע"ד שנאמר לא עליכם כל עוברי דרך ודרז"ל לא תבא בצרה זו לכל עוברי על דת : במעי אמם ע"ד שנאמר זורו רשעים מרחם שהרשעים אף במעי אמם מרשיעין ודבר זה אנו למדין מהריון של רבקה שנאמר שם ויתרוצצו הבנים ודרשו רז"ל עוברת על פתחי ע"א או עשו מפרכס לצאת ע"ד זורו רשעים מרחם : וזהו שאמר ר"א נזירה הוא מהריון של רבקה כתיב הכא יקבוהו לאום וכתיב התם ולאום מלאום יאמץ ולאום הוא לשון מלכות והוא רמז לרשעים ההולכים בעצת היצה"ר שנקרא מלך וק"ל :

ולזה אמרז"ל עד היכן תוכחה רב אומר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה : בן עזאי אומר עד נזיפה רצו בזה עד היכן מגיע עונש של מי שיכול להוכיח ואינו מוכיח רק הוא מחניף לו כאלו החניפים שהזכרנו : רב אומר עד הכאה הוא שמביא לך לעולם שנאמר לשוא הכיתי אתכם מוסר לא לקחו ושמואל אמר עד קללה הוא שהכל מקללין אותו אפילו עוברין שבמעי אמם : בן עזאי אומר עד נזיפה ע"ד שאמר ר"ל נופל לגיהנם וזה"ש עד נזיפה ע"ד שנאמר אלה יעמדו לחרפות וכתיב יבושו רשעים ונומר : או עד נזיפה רמז שבזמן שהחניפה מצוים בעולם אזי הבריות מרוחקין מהשכינה ומנודין כנדה כאמרז"ל כל עדה שיש בה חנופה מאוסה כנדה שנאמר ועדת חנף גלמוד מאי משמע לשון גלמוד גולה דא מבעלה והוא מהקב"ה שנאמר כי בועליך עושיך ונומר ובדרך זה אמרז"ל כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה שנאמר ועדת חנף גלמוד וכתיב ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה והוא שגולה מבעלה היינו מהקב"ה שמרחק החניפים ע"ד כי לא לפניו חנף יבא וק"ל : הג' הוא המחניף לרשע כדי ליהנות ממנו כדי שיתן לו שוחד שישכים עמו ויאמר לו כשורה עשית ועל כזה אר"א לסוף שהוא נופל בידו כלומר גם כן יצטרך לו וזהו בידו היינו לשוחדו ע"ד פותח את ידיך ונומר : ועל כזה אמרז"ל כל המחניף לחבירו לשם כבוד גם כן נפטר ממנו בקלון היינו שיכבדו ויתן לו : לסוף נפטר ברעב שיצטרך לו וזהו לקלון ואין קלון כלא רעב שנאמר ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים . הד' הוא המחניף לרשע מצד שהוא חס על כבודו כי ירא הוא כי יבזוהו ויאמר לו טול קורה מבין עיניך והוא מצד גאותו לפיכך נופל לגיהנם ע"ד זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם כו' וזה"ש מצדיקי רשע עקב שחד כלומר מהשוחד שרוצה לקבל ממנו הוא בעקבימו לכבוד שנא לעומת זה אינו הרשע בו כבוד ע"ד עקב ענוה וכתיב ולפני כבוד ענוה וצדקה צדיקים ישירו ממנו הוא שמאירא פן יאמר לו טול קורה ויסיר ממנו צדקת צדיקים לכן כאכול קש ונו' והוא הפסוק שהביא ר"א לעיל המחניף הוי אומרים לרע טוב ונו' . או נוכל לומר בהפך זה שהמחניף לרשע לשום כבוד שיכבדו גם כן נפטר ממנו בקלון מכ"מ ולפיכך הוא נופל בידו גם כן ואין חרפה גדולה מזו : והמחניף לרשע כדי ליהנות ממנו הוא הנופל לגיהנם שנאמ' מצדיקי רשע עקב שוחד כלומר בשביל השוחד שיקבל ממנו ועל כזה נאמר כי השוחד יעור ואמרז"ל שמעורו לעתיד לבא שנאמר כי עין בעין יראו בשוב ציון והלוקחין שוחד כזה לא יראו בשוב ה' את שבות עמו כי ישים מן העומדין לחרפות וזה"ש לכן כאכול קש לשון אש ונו' גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתיב בספר הזה בענין החנופה אשר גבר עתה בדורינו מלאה קן לה בין שאר מדות פחותות השלויות ביננו ונתקיי' אמרז"ל מיום שגברה אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין נתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך :

עוד יש חלק חמישי בענין החנופה והוא שמותר להחניף לרשע מפני היראה כדאיתא בפירקי ר' אליעזר אמר יעקב לעשו כה אמר עבדך יעקב אמר הקב"ה ליעקב עשית קודש חול אמר לו שמחניף אני לרשע שלא יהרגני מכאן אמרו שמחניפין לרשעי' בעוה"ז מפני דרכי שלום ואר"ש מותר להחניף לרשעים בעוה"ז שנאמר לא יאמר עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע מכלל דבעוה"ז שרי . ר"ל אמר מהכא שנאמר כראות פני אלהים ותרצני ולא אסרו החנופה רק במקום שיש בידו למחות ואינו מוחה :

לשון הרע מדת מספרי לשה"ר כמו כן נחלקת לד' חלקים רמזו רז"ל בד' מאמרים המורי' על ד' כיתות אלו בפ' יש בערכין :

אמר ר' יוחנן כל המספר לשה"ר כאילו כופר בעיקר שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו . ואר"י כל המספר לשה"ר נגעים באין עליו שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וכתיב התם לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט כו' : ב' אמר רשב"ל כל המספר לשה"ר מגדיל עונות עד לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם ונו' : ג' אמר רב חסדא כל המספר לשה"ר ראוי לסוקלו באבן כתיב הכא אותו אצמית וכתיב התם צמתו בבור חיי : ד' אמר רב חסדא כל המספר לשה"ר אמר הקב"ה אני והוא אין יכולין לדור בעולם שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו . רמזו בד' מאמרים אלו לד' חלקי לשה"ר האמורין א' המספר לשה"ר כשאין בו וזהו הוא אף בכלל ממספרי שקרים ולפיכך הוא כאילו כופר בעיקר כאשר יתבאר לפנינו : ועל

ועל כזה ארז"ל שהמספר לשה"ר נגעים באין עליו : כלומר שאותו הנגע שרצה ליתן בחבירו ולפסול אותו בו : יבא עליו שיחשדו אותו הבריות בזה ויאמרו שמום שבו הוא אומר לחבירו ע"ד כל הפוסל במומו פוסל : וכן הוא אומר ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן ינתן בו הוא בזמן שפוסלו באיזה מום כלומר באיזה שם רע אז כאשר עשה כן ינתן בו שבוודאי אותו המום בו בעצמו הוא ע"ד כל הפוסל פסול :

וכן ארז"ל שהחושד בכשרים לוקה בגופו שנאמר והן לא יאמינו לי וגליא קמיה דקב"ה דמהימני ישראל כו' משאי דלקה שנאמר ויוצא את ידו והנה מצורעת כשלג אמר לו הקב"ה אתה אינה דרך להאמין שכ' יען לא האמנתם בי : מאמר זה כולל שני ענינים א' הענין שהזכרנו שהפוסל את חבירו באיזו מום הוא בעצמו נפסל באותו מום : ועוד שהחושד בכשרים לוקה בגופו היינו שבגופו ניכר אותו חסד שלבסוף יהיה הוא בעצמו נפסל באותו מום כענין משה שאמר והן לא יאמינו לי ולבסוף כתיב עליו יען אשר לא האמנתם בי : ב' הוא פשוטו של ענין שהחושד בכשרים נגעים ממש באין עליו כמו שנאמר אצל משה והנה מצורעת כשלג : ונ"ל שהיה כלקית יותר משאר האברים כוכל לומר שהיד רמז ללשון ע"ד ארז"ל מות וחיים ביד לשון וכי יש יד ללשון אלא מה היד ממית אף הלשון ממית כו' ומ"ל יתבאר מזה שנגעים ממש באין על המספר לשה"ר שקרית בשאינו בו : וכן ארשב"ל זאת תהיה תורת המצורע המוציא רע כלומר כמוציא שם רע על זולתו : ומלת מוציא רמז להמספר לשה"ר בשאין בו ע"ד שנאמר ומלבם יוציאו מילין : וכן פי' רבינו בחיי פרשת וישב שהפרש שבין הוצאת דיבה להבאת דיבה כי הבאת דיבה רמז לדיבה של אמת והוצאת דיבה רמז לדיבה שקרית ע"ש : אף מ"ש זאת תורת המצורע המוציא רע רמז להמספר בשאין בו : וע"ז פי' כל המספר לשה"ר נגעים באין עליו שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית : ומלת בסתר מורה להמספר בשאין בו כי המספר לשה"ר שקרית אז צריך לאומרו בסתר כדי שלא ישמע בעל הדבר ויכחישו כענין שהתפאר רבי יוסי ואמר מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי פי' רש"י לראות אם ישמע בעל הדבר שלא יבא ויכחישני :

לזה ארז"ל בפרקי ר"א כל המלשין רעהו בסתר אין לו רפואה שנאמר ארור מכה רעהו בסתר : רמז במלת בסתר להמספר לשה"ר בשאין בו שצריך לאומרו בסתר ולפיכך אין לו רפואה מצד הנגעים הבאין עליו כי יהי' מצורע מוחלט שאין לו רפואה וז"ש אותו אצמית וכתיב התם לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למוחלט כו' וק"ל : וכן ארז"ל על ז' דברים נגעים באין על לשה"ר ועל שפיכות דמים ועל שבועת שוא ועל ג"ע ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין : וכולהו יליף מקראי פרק יש בערכין ע"ש :

ויש להתבונן למה דוקא בז' אלו : ופכס נראה טעמם מבואר ע"ד שארז"ל בעי ר"ש מרבי חנינא מה נשתנה מצורע שאמרה התורה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו א"ל הוא הבדיל בין איש לרעהו ובין איש לאשתו לפיכך אמרה התורה בדד ישב כו' : וזה הטעם הולך על פני כל המאמר שהזכרנו : א' בלשה"ר שמספר שקר ובזה הוא מרבה ריבות וקטטות ומבדיל בין איש לרעהו לפיכך בדד ישב ויהא הוא מובדל מן הבריות : ב' שפיכות דמים הוא המלבין פני חבירו ברבים שחשבוהו רז"ל כשופך דמים הנה הוא גרם לו שישב בדד כי נתביים לילך בין הבריות לפיכך הוא בדד ישב : ג' ג"ע הרי שהבדיל בין איש לאשתו שהרי הבא על א"א אסרה על בעלה לפיכך בדד ישב וכן ארז"ל שדוד נצטרע ששה חדשים על חטא בת שבע והוא מבואר : ועוד שהבא על אשת איש הרי החסיר אף ממונו שהרי בעלה יכול להוציאה בלא כתובה לפי' אף ממונו אינו פלט שנא' ונתץ הכהן את אבניו ואת עציו וגו' וכן הוא אומר ורועה זונות יאבד הון : וכן ארז"ל כל הבא על הזונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא כו' : ד' על גסות הרוח שכן דרך גסי הרוח יושבין בדד ואין להם עסק עם הבריות כי כל העולם נבזה בעיניו כמאס לפיכך בדד ישב : ועוד ארז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח נגף ככשל בו כו' ובאשת איש הטע' מבואר לשם נגעים באים ע"ז או לפי שהבדיל בין איש לאשת' או לפי שהפסיד ממון האשה : וכן ארז"ל סימן לגסות הרוח עניות והם הנגעים על דרך ונתץ הכהן את ביתו כו' : ה' על הגזל כדאמרינן שם בגמרא הוא גוזל ממון שאינו שלו לפיכך יבא הכהן ויפזר ממונו : ו' על שבועת שוא הוא הנשבע להוציא ממון חבירו שלא כדין לפיכך יבא הכהן ויפזר ממונו וכן ארז"ל דברים שאש ומים אין מכלין שבועת שוא מכלתו שנאמר הוצאתיה נאום ה' ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר וכלתו את עציו ואת אבניו וגו' : והוא ע"ד שנא' ונתץ הכהן את עציו ואת אבניו וגו' : ז' על צרות העין דכתי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית ותנא דבי ר' ישמעאל מי שמיחד ביתו לו שאינו מהנה לאחרים ממונו וכדאיתא במדרש זה אומר לו השאילני קרדומך והוא אומר אין לי בבית וזה אומר השאילני כסותך והוא אומר אין לי לפיכך הכהן מוציא את כל כליו ואומרים ראו איש פלוני שאמר אין לי כו' : הרי מבואר שהמספר לשה"ר אין לו רפואה מצד הנגעים הבאין עליו גם מצד המסכרה הנופלת בו כאר"ז"ל ס"י ללשה"ר המסכרה שנאמר יסכר פי דוברי שקר והוא רמז לו מספר דיבה שקרית :

לזה אמרו רז"ל אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשה"ר שנאמר רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר : ובמקום אחר אמרו רז"ל אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עון מספרי שקרים שנאמר נשיאים ורוח וגשם

אין איש מתהלל במתת שקר: ושניהם רומזים על ענין אחד שהוא המספר לשה"ר שקרית בשאין בו: ונראה ליתן טעם בדבר למה הגשמים נעצרין: כי ידוע שהתורה מגינה שלא יבא לידי לשה"ר כמרז"ל מאי תקנתי' של מספר לשה"ר יעסוק בתורה שנא' מרפא לשון עץ חיים ר' יצחק אומר שיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש שנאמ' יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות: אלא מאי תקנתי' שלא יבא לידי לשה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנא' מרפא לשון עץ חיים ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנ' וסלף בה שבר ברוח: וזה"ש הכתוב נצור לשונך ונומר במה יזכה והוא שסיים ואמר סור מרע ועשה טוב הזכיר שני ענייני הנצירה והשמירה שבת"ח ושבעם הארץ שאם עם הארץ הוא ישפיל דעתו ויסיר ממנו הגאוה וזה"ש סור מרע ואין רע אלא הגאוה שנאמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון: ואם ת"ח יעסוק בתורה וזהו אומרו ועשה טוב ואין טוב אלא תורה שנא' כי לקח טוב וגו': בקש שלום היינו התורה שכל נתיבותי' שלום: הרי מבואר שהתורה מגינה שלא יבא לידי לשה"ר כי התורה נקראת אמת ולפיכך הוא מורה לו הדרך שלא יספר לשה"ר הנקר' לשון שקר נמצא שהמספרו הוא בסיבת שלא הורגל בת"ת ולפיכך הגשמים נעצרין:

באז"ל אין הגשמים נעצרים אלא בשביל ביטול ת"ת שנא' בעצלתים ימך המקרה בשביל עצלות שבהם שלא עסקו בתורה ימך המקרה ואין מקרה אלא גשמים שנ' המקר' במים עליותיו ובה"ז הטעם מבואר לפי שהגשמי' כנ"ל ולפי שהתור' הוא מזון הנפשי והגשמי' מביאין מזון הגופני ואינו נותנין לו מזון הגופני בזמן שאינו זוכה מ' במזון הנפשי שהתורה ע"ד לכו לחמו בלחמי ועד"ז ארז"ל שאם אין תורה אין קמח וכן הוא אומר כי כאשר ירד הגשם והשלג וגו' ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל וגו': ועתה מה ת"ל לזורע או לאוכל וכי ה"ל שיתנו זרע למי שאינו זורע ולחם למי שאינו אוכל אלא שהמובן שאותו זרע לזורע היינו לנותן צדקה ע"ד זרעו לכם לצדקה ובזמן שמחיה את נפש העני אז גם לעומת זה נותנים לו זרע לחיות את נפשו ולחם לאוכל היינו לאוכל לחמה של תורה והוא מזון הנפשי כנגד מזון הגופני וק"ל: ואיתא עוד במדרש משלי רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר כמו שרוח צפונית משבר' העבי' ומפזרתן כמו כן המספר לשה"ר שהשומע ממנו אם יראה פני' זעומים הוא מחולל ומרכאו ופוסק מפיו דבריו הרעים: כלומר שמראה לו שאין רוח הבריות נוחה הימנו: הרי ביארנו בענין המספר לשה"ר בשאין בו והרי הוא אף בכת מספרי שקרים לפיכך אר"י שהוא כאילו כופר בעיקר כדרך שארז"ל כל המספר שקרים כאילו עובד ע"א כו': או לפי שלא הורגל בתורה לפי שכופר בה וק"ל: ב' וג' הוא המספר לשה"ר בשיש בו מ"מ הוא עון פלילי ובזה ניכר רוע לבו ופתיחתו שמספר בגנות זולתו לזה אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב מות וחיים ביד לשון וכי יש יד ללשון אלא לומר לך מה היד ממיתה אף הלשון ממית אי מה יד אינה ממיתה אלא בסמוך אף הלשון כן ת"ל חץ שחוט לשונם אי מה חץ עד מ' וכו' אמה דווקא אף הלשון כן ת"ל שתו בשמים פיהם וגו' רמז בזה להמספר לשה"ר בשיש בו והוא נחלק לשני חלקים א' הוא שאמת הדבר שמדבר עליו זולת שלא היה הדבר נודע לשום בריה והוא פירסמו וגלה הדבר וע"ז הוא עתיד ליתן את הדין כארז"ל מקושש זה צלפחד שנאמ' ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש וכתיב התם אבינו מת במדבר כו' לר"ע אמר ליה ר"י בן בתירה בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כיסתו ואתה מגלה אותו ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק כו': הרי שהמפרסם הדבר הנסתר עליו הקב"ה אומר אני והוא אין יכולין לדור בעולם לפי שדרכו לכסות על החטאים והוא מגלה עליהם: ועל כזה אמר רבי חסדא כל המספר לשה"ר אמר הקב"ה אני והוא אין יכולין לדור כו': השני המספר לשה"ר בדבר שהוא מפורסם כבר בשנם אין עונשו גדול כל כך מ"מ הוא עון פלילי והמספרו חשוב כשופך דמים לפי שמלבין פניו ואזיל סומקא ואתי חיורא:

ונראה לפרש מאמרז"ל שהמלבין פני חבירו ברבים חשוב כשופך דמים משום דאזיל סומקא ואתי חיורא היינו רמז למרז"ל הנעלבים ואינן עולבין שומעין חרפתם ואינן משיבין עליהם שכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו: והוא שהקב"ה מוחל לו עונותיו בזמן שהוא סובל ושותק ולפיכך המשילם לשמש כמו שנאמר בשמש שמש צדקה ומרפא בכנפיה כמו כן לזה שמוחלין לעונותיו ע"ד ושב ורפא לו והבזיון הזה שעושה לו הוא עומד לו במקום התשובה שבתשובה הוא שופך דמו וחלבו כמו שאנו אומרין ביום התענית ותהא חלבי ודמי שנתמעט היום כו' וה"ש שהמלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים כלומר שזה עומד לו במקום התשובה שהיה צריך לשפוך את דמו: ואזי מחלו לו כל עונותיו: וזה"ש דאזיל סומקא היינו העבירות ע"ד ואם יאדימו כתולע ואתי חיורא ע"ד כצמר יהיו וכשלג ילבינו וק"ל: מזה נשמע שהמספרו בפניו הוא עון פלילי ומכ"ש אף שלא בפניו שאסור: וזה"ש מה היד ממיתה שני ידיהם שופכות דם כמו כן הלשון ממית בזמן שמלבינו משום דאזיל סומקא כו': אי מה היד אינה ממיתה אלא בקרוב כמו כן הלשון אינו ממית רק בפניו דהיינו בסמוך לו: ושלא בפניו דהיינו ברחוק מנין שאסור ת"ל חץ שחוט לשונם שממית אף שלא בפניו: אי מה חץ עד מ' וכו' אמה כלומר שקרוב לו קצת ושידו לו השומעים אז פניו מלבינים וחשוב כשופך דמים: מנין ברחוק מאד שאסור ת"ל שתו בשמים פיהם שאפילו הוא

רחוק

דחוק מתוך כגבוה שמים מעל הארץ אפ"ה עון פלילי הוא וז"ש כל המספר לה"ר מגדיל עונות עד לשמים והוא מבואר למבין : ד' הוא הנקרא אבק לשון הרע והוא המספר בשבחו בפני שונאיו כדי שיבואו לדבר בו שנאמר מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו ותני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו כו' שמתוך טובתו בא לידי גנותו : ומדה זו מצויה בבני הרוח שבגוה הוא בעיניו לשלוח בו יד ולפיכך הוא מספר בטובתו בפני שונאו כדי שיבא שונאו לדבר מרעתו והרי הוא גורם לזה הרע והוא מכשול לפני זה כמו שמניח אבן לפני עור כענין שנאמר וגולל אבן אליו תשוב : שהגולל אבן לפני חבירו ומכשילו בדבר או אליו ישוב האבן כלומר שראוי לסקלו באבן ועל כזה אמרו שהמספר לה"ר ראוי גם קלו באבן : עוד נקרא אבק לשון הרע כדאמר רב ספרא מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו כגון דאיקלע לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר למחר נפק ויתיב בשוקא ואמר רחמנא לבריכיה לפלניא דהכי טרח קמאי שפיר ושמעי אינשי ואזלי ואכלי ליה : ועל כזה אחז"ל היכי דמי לישנא בישא כגון דאמר איכא דמשתכחא נורא בי פלניא דשכיחי בשרא וכוורי כלומר שנוסבקו שמטיב לבריות ומספיק להם בשרא וכוורי ואזלי ואכלי ליה והוא הנקרא אבק לשון הרע שרוב העולם נכשלין דאמר רב יהודה רוב העולם נכשלין בגזל ומיעוטן בעריות והכל בלה"ר : בלה"ר ס"ד אלא אימא באבק לה"ר : נראה שהקשה בלה"ר ס"ד קשה לו שהיה לו לרב יהודה להקדים שהכל לרוב ומיעוט והיו דבריו נכונים בסדר שמדרגת שהכל והרוב והמיעוט : ועתה אינו מדבר כסדר שהקדים תחלה הרוב ואח"כ המיעוט ואח"כ שהכל אלא בוודאי שכוונת ר"י להזכיר המדות שחמורות כסדרן מתחלה ואח"כ הקלה משלפניו ולפי זה סוברא להזכיר תחלה הגזל שהוא החמור שבכולן כאחז"ל קשה עונשן של מדות מעונשן של עריות כו' ושל מדות היא המוכר במדה שאינה ישרה גם זה הרבים והוא קשה מן העריות לפיכך הזכיר הגזל תחלה ואח"כ העריות : ואחר כך הזכיר הלה"ר שהוא קל משניהם אלו : וזהו שהקשה בלה"ר ס"ד כלומר ס"ד שיהי' קלה מן העריות הרי אלינו שהוא חמור מעריות כאחז"ל שלה"ר מגדיל עונות כנגד ג' עבירות ג"ע ש"ד וע"א כו' : אלא אימא באבק לה"ר שיכול להיות שהוא קל מעריות ואז הוי שפיר כסדר מדרגתן והזכיר בכולם לשון נכשל שהוא מורה על דבר שאין האדם חושבו לחטא גדול לפיכך הוא נכשל בו : כמו בגזל אלינו הרבה עניים שאין האדם חושבן לגזילה ממש והם גזל גמור : אג"ע כמו שמסתכל באצבע קטנה של אשה שאין האדם חושבו לכלום והוא חשוב עבירה וזה מג"ע שלמה שנאמר טוב מראות עינים מהלוך נפש : וכמו כן אבק לה"ר שאין האדם חושבו לכלום : ויש עוד בכלל לה"ר ההולך רכיל כי כמו שלשון הרע הורג שלשה לאומרו ולמקבלו ולמספרו עליו כמו כן שהולכי רכיל כענין שנאמר הולכי רכיל היו בך למען שפוך דם וכן מצינו שנענש דוד על שקיבל הרכילות כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה וגו' : ויש עוד חלק חמישי במדת לה"ר שמותר והוא שמותר לספר בגנות אנשי ריב ומדון אוהבי הרע וכן אחז"ל מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת שנאמר ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך :

הליצנות כמו כן נחלק לארבעה חלקים כנגד : אמרו רז"ל פרק קמא דע"א אמר רבי תנחומא בר חנילאי כל המתלוצץ גורם כליה לעולם שנאמ' ועתה אל תתלוצצו כי כלה ונחרצה שמעתי : ב' אמר ר' אלעזר כל המתלוצץ יסורין באין עליו שנאמר ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסרותיכם : ג' אמר רב קטינא כל המתלוצץ נופל בגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה היום ההוא : ד' דרש ר"ש בן פזי מ"ד אשרי האיש אשר לא הלך וגו' אשרי מי שלא הלך בטטריאות ובמושב לצים לא ישב זה היושב בתחבולות : רמזו בד' מאמרים אלו לד' חלקי הליצנות האסורים א' הוא המתלוצץ בעושי מצוה עד אשר יעזוב העושה לעשות המצוה שהיא כמלאכה קשה בעיניו שאם ירצה האדם להתכחש בהם דות אוי אנשי בליעל הכת לצים ישובבוהו זה ישרוק עליו וזה יספוק עליו כף עד אשר יעזוב הדרך ההוא ואלו הן הגורמין כליה לעולם ולהם לפי שמונעים רבים מעשיית הטוב והישר ועל כזה אמרו שגורם כליה לעולם : ב' המתלוצץ בדברי חכמים לפי שאינו לפעמים א"ז מאמר שכשל בנו כח ההשג' להשיג תוכן כוונתו מצד קוצר המשיג ולפי שהם לפעמים כנגד השכל והטבע ואחז"ל המלעיג נידון ועל זה אמרו שנופל לגיהנם : ג' שקובע עצמו בשיחה בטילה המבטלתו מדברי תורה אף זה נקרא מושבו מושב לצים כאחז"ל שנים שיושבין ואין ביניהם ד"ת נקראו מושב לצים וכו' כי כשיושב בטל אי אפשר שלא יבא לידי ליצנות כי ברוב דברים לא יחדל פשע : וכשאדם יושב בטל מד"ת אוי יסורין באין עליו כאחז"ל כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורים ומכעירין אותו שנאמר החשיתי מטוב וכאבי נעכר ולזה אמרו כל המתלוצץ יסורין באין אליו : עוד אחז"ל כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין שנאמר משך ידו את לוצצים והוא לפי שיושב בטל מד"ת שאז הגשמים נעצרין כנ"ל וכאשר יתבאר לקמן פרי ויהי מקץ ע"ש : ד' הוא היושב בתחבולות כגון אוקצי העינים וכיוצא בהם שעושין דברי ליצנות לחוכא ואיטלולא ועל כזה אמר רשב"פ ובמושב לצים לא ישב זה היושב בתחבולות כו' : עוד יש חלק חמישי במדת הליצנות המותר והוא שמותר להתלוצץ בעובדי עבירה כי אולי ישובו מדרכם בראותם שמלעיגים עליהם כדאיתא בגמרא ר"מ

הוא מחלל בעבירה כו' : עוד אמרו רז"ל כל ליצנות אסורה חוץ מליצנותא דעבודה אלילים שנאמר כרע בל קורס נבו וגו' וכתיב יכמריו יגילו על כבודו אל תקרי כבודו אלא כבידו כו' :

מדת מספרי שקרים

כמו כן נחלקים לד' חלקים וכולם נזכרו בספר מנורת המאור א' הוא מי שבני אדם שמשקרים כדי להטעות את חבריהם ומספר לו בפיו שהוא אוהבו כדי שיסמוך חבירו עליו ולבו בל עמו כי כל עיקר כוונתו כדי שיוכל להזיק עליו הרעה כנקמה עתה רבו כמו רבו כמ"ש כל ריע ירוע וכל אח עקוב יעקב שמראה לו כאח וכל עיקר כוונתו לעקבו ולרמותו וע"ז נאמר דוברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם וכתיב בפיו שלום ידבר את רעהו ובקרבו ישים ארבו וכתיב העל אלה לא אפקוד נאום ה' אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי : ב' יש שמספר לחבירו שהוא אוהבו ומבטיח אותו בהבטחות שקרים כענין שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר הוא שמתפאר לעשות עמו טובות כדי שיחזיק לו חבירו טובה על כזה אמרו רז"ל שהמספר שקרים דומה לע"א שכן אותה עבודה מבטחת את עובדיה להטיב עמהם ושקר תרמיתה כענין שנאמר יקומו נא ויושיעך : ולפיכך נקראו אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיה לועקים ואינן נענין וזה"ש כע"א כו' : ג' הוא המתפאר עצמו במעלות שאינן נמצאות בו ועל כזה נאמר לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר : ד' הוא שמקבלת בני אדם מחליפין הדברים נואין הכלאים להם ואף אין בו היזק לאחר רק שלמדו לשונם שקר ונראה להם הנאה בהחליף הדברים אשר לא כן ועל כזה נאמר למדו לשונם שקר העוו נלאו ולא זו בלבד אסור אלא אפילו שאם שמע דבר מחבירו שאינו ברור כל כך אל יספרו לזולתי כי שמא הרואה שקרן הוי' לפיכך אין לאדם לספר בפיו אלא מה שעיניו רואות וזהו סוד עי"ן פ"ה שמה שעיני האדם רואות יספר הפה וכן אמרו רז"ל פלו עלו פיה' מפני מה הקדים פ"ה לעי"ן לפי שהמרגלים שספרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם : גם ירושלים לא חרבה אלא על שפסקה ממנה אנשי אמנה שנאמר שוטטו בחוצות ירושלים וראו אם יש איש מבקש אמונה ונו' : ועוד יש חלק חמישי במדת השקר הוא שאמרו רז"ל שמותר לשנות מפני השלום שנאמר אביך צוה לפני מותו ונו' שא נא ונו' רבי נתן אומר משום שנאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי : וכן תנא דר"י גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו שנאמר ואדוני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי : ואמרו' בשלשה דברים מותר לשנות במסכתא אושפיזא פוריא תלמוד תורה וסימן לדבר אלף פ"ך לומר לא אלף הוא לימוד מלשון ואאלפך חכמה והוא שילמוד לא לשונו תמיד לומר לא אלף ר"ת איש פיזא לימוד פוריא : הרי מבוארין ד' כיתות אלו אין כל אחת בפני עצמה נחלקת לד' כתות שאין מקבלין פני שכינה וכבר הזכרנו בתחלת הסימן שכל המדות הגאוה משבבתן וכש"ס אלל הגאוה גבר יהיר ולא ינוה כמו כן אלו אין מקבלין שכינה ואין נכנסין היכן במחיצתו של הקב"ה ואת מי משכינין במחיצתו של הקב"ה הענוים כמ"ש רוח שנאמ' אשכון את דכא כי הענוה משכבת השכן על ג' מדות אלו וכנגד שאמרו ד' כתות שאין מקבלין פני שכינה כנגד זה מצינו ד' כתות אחרים הבאים מגדר הענוה שהקב"ה משרה שכינתו עליהם כאמרם ז"ל מסכת נדרים פרק אין בין המודר וז"ל :

סימן ד אמר

רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור עשיר חכם ועניו וכלן במשה : גבור שנאמר ויתפוש בשני הלוחות וישליכם ותנית הלוחות ארכן ו' ורחבן ו' ועוביין ג' : עשיר דכתיב פסל לך פסולת יהא שלך ואמר מר לא נתעשר משה אלא מפסולתן של הלוחות : חכם כרב ושמואל דאמרי תרוייהו נ' שערי בינה נבראו וכולן נמסרו למשה חסר אחת שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים : עניו שנאמר והאיש משה עניו מאוד : עכ"ל :

כבר

ביארו רז"ל שהעושר והגבורה והחכמה באדם הם על שני דרכים או לצרכי הגופניים או לצרכי הנפשיים : ואותם שהם לצרכי הגופניים השעדר כרוך בעקבם כי העושר ע"ד שנאמר עושר שמור לבעליו לרעתו : והחכמה שנאמר כי ברוב חכמה רוב כעס : והגבורה כי לפעמים אדם בוטח על גבורתו כמו שמשון ובסיבת גבורתו נאבד ואמרז"ל שני גבורים עמדו שמשון בישראל וגלית באומות ושני עשירים קרח והמן : ושני חכמים אחיתופל ובלעם וכולם נאבדו כו' : ולפי שג' אלו מקבלין העדר ותמורה לפיכך משה שמש בהם כשנגלה אליו הקב"ה ואמר לו אני השם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב גומר : רמז לו שבידו להעשירו ולהגבירו ולהחכימו כמו שעשה לאברהם ליצחק וליעקב כי אברהם נתפרסם על הגבורים כשרדף חמשה מלכים רק הוא ואליעזר עבדו : ויצחק נתפרסם על העושר שנאמר וימצא מאה שערים ואמרז"ל אומד זה הי' למעשרות כו' : ויעקב נתפרסם על החכמה שנאמר בא אחיך במרמה פי' רש"י בחכמה : ומשה הכיר בפקיחות העושר והגבורה והחכמה ולא חפץ בם שנאמר ויסתר משה את פניו כי ירא מהביט ואמרו רז"ל בזכות ויסתר את פניו זכה לקלסתר פנים בזכות כי ירא מהביט זכה לוירא מגבת אליו : בשכר שהביט זכה לתמונת ה' יביט רמוז במאמר זה הדברים שהאדם זוכה לו"ן בזמן שבוטח בג' אלו לחפוץ אותם לענינים גופניים כ"א לענינים נפשיים : והוא ע"ד שאמרו רז"ל הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה

אמין

שאין בזאת כי לא דברו רק כנגד ג' אלו שבני אדם מתגאין בהן דהיינו או בעשרם או בחכמתם או בגבורתם לפיכך גדרו בעדם בזכירת שלשה דברים אלו כאשר יתבאר לפנינו כי כבר ידוע שלג' דברים אלו עושר וחכמה וגבורה זוכה האדם מצד הענוה שבו שנאמר עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים : עושר כפשוטו וכבוד רמז לחכמה שנא' כבוד חכמים ינחלו : וחיים רמז לגבורה שהגבורה באדם הוא סיבת חיותו וכן הוא אומר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך ואין ברכה אלא החיים שנאמר כי שם צוה ה' את הברכה חיים וגו' · ולפי שמליכו שאף מצד החכמה שבאדם זוכה לעושר וכבוד וחיים : לחיים שנאמר והחכמה תחיה את בעליה : לכבוד שנאמר כבוד חכמים ינחלו · לעושר שנאמר בצל החכמה בצל הכסף וכתיב אוצר יין ושמן בנוה חכם : א"כ שמא תאמר שאין הפרש בין הענוה לחכמה שכשם שהוא זוכה לשלשתן מצד הענוה כמו כן זוכה לשלשתן מצד החכמה ע"כ כתבו רז"ל הפרש ביניהם ואמרו מה שעשתה החכמה עטרה לראשה עשתה הענוה עקב לסולייתה שנאמר ראשית חכמה יראת ה' וכתיב עקב ענוה יראת ה' : פס' יש שלזה מבואר הוא לקמן פר' עקב ע"ש :

ונראה עוד לפרש זה בדרך פשט הוא שיראת חטא יש לה קדימה במעלה על החכמה כאמרז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וקדימה זו היא קדימה במעלה ע"ד וראשית שמנים ימשחו שאין לומר שהוא קדימה בזמן שא"כ הי' במשמע שיקדים זמן שיהיה דבוק במידת היראה בלא חכמה וזה אינו שהרי אין בור ירא חטא אלא שהוא קדימה במעלה והוא שבמקדים היראה לחכמה כלומר שעושה יראת חטא עיקר וחכמתו טפילה אז חכמתו מתקיימת לפי שהחכמה מתנהגת קלת אל היראה כאשר יתבאר בסמוך : ושמקדים חכמתו ליראת חטאו שעושה חכמתו עיקר אז אין חכמתו מתקיימת : הרי שיראה גדולה מן החכמה : והענוה גדולה לך מן היראה ויש לו קדימה במעלה על היראה שכן אמר ר"פ בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות כו' ואמר שם יראה מביאה לידי ענוה כו' וש"ס שם שענוה מביאה לידי חסידות חסידות גדולה מכולם ושמע משם שאחרון אחרון גדול משלפניו הרי לפי שכולן משתלשלין ומביאין לידי חסידות לפיכך חסידות גדולה מכולם וכמו כן הענוה הבאה אחר היראה בוודאי היא גדולה מן היראה : ועוד שהם סובר ס"ל אחר שענוה גדולה מכולם וא"כ בוודאי עמה גדולה מן היראה וז"ש ראשית חכמה יראת ה' שהיראה יש לה קדימה במעלה על החכמה : וכתיב עקב ענוה יראת ה' שהענוה יש לה קדימה במעלה על היראה והיראה כאילו נגררת אחר עקבה : הרי באדם ג' מדריגות חכמה יראה וענוה ומצד שלשתן זוכה לעושר וכבוד וחיים :

מצד החכמה כמבואר למעלה ומצד היראה והענוה שנאמר עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים ואמת עקב הוא כמו בשביל ע"ד עקב אשר שמע אברהם בקולי ויש עוד הפי' שבשביל היראה והענוה יזכה לעושר וכבוד וחיים : וג' מדריגות אלו חכמה ויראה וענוה הם לפי ג' חלקי מדרגות העבודה האלהית שהם כנגד ג' נפשות שבאדם טבעית חיונית שכלית : כי ידוע שהעבודה האלהית היא על ג' דרכים א' העובד ע"מ לקבל פרס וזהו בא מצד נפש הטבעית הבהמית שכל השתדלותה לצרכי הגופניים ובשגם הוא מכרת את בוראה לעובדו אבל לא לשם התכלית המבוקש כ"א לקבל שכרה בעוה"ז וזהו הפרש שכתבו רז"ל בין החכמה ליראה כענין שנא' ראשית חכמה יראת ה' ואמרז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו כו' הרי שנתנו קדימה במעלה ליראה על החכמה כי מצד החכמה הוא מתחכם בצרכי הגוף לצורך חיותו כענין שנאמר אני חכמה שכנתי ערמה שהחכמה הטבעית מלאה ערמומות לפי שכל עיקר כוונתה רק לצרכי הגוף וזהו לקבל פרס : אמנם היראה אלהים היא מן המדות האלו והוא כפי כח נפש החיוני שאינו מבקש ג' אלו לצורך רק עלת המזון ומוכן רק לפעמ' כי ירא הוא מן עונש העוה"ז והעוה"ב ומבקש שלשתן להיות גדול בעבודת השם כי העושר מרחיב לבו של אדם שיוכל לעבוד את ה' בשמחה וכמו כן הכבוד והגבורה שיהי' גבור כארי בעבודת האל והוא הנקרא עובד מיראה כפי כח נפש החיוני אמנם לא כיון אל התכלית המבוקש כי שעובד מאהבה הוא יותר מעולה ממנו : והעובד מאהבה היא המדה השלמה בענוים כאז"ל הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואין משיבין עושין מאהבה כו' והוא אלני בענוים ששומעין חרפתן ושותקין והם העובדין את ה' מאהבה לא מחמת שום יראה והיא המדה טובה שבכולם כמו שהאריכו בזה רוב המחברים : והעובד מאהבה אינו מבקש ג' אלו עושר וכבוד וחיים רק בועט בעקבו בדברים אלו א"כ מה שנאמר עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים הלא ביארו לנו רז"ל דבר זה ואמרו העושר אינו עושר ממש רק השמח בחלקו נקרא עשיר ומדה זו מצויה בענוים העובדין את ה' מאהבה ומסתפקין במועט שבידם : וכבוד אינו כבוד ממש רק רמז שנוהג כבוד בזולתו כאז"ל איזהו מכובד המכבד את הבריות ומדה זו מצויה בענוים שנוהגין כבוד בכל אדם : וחיים שרמז לגבורה אינו גבורה ממש אלא להיות גבור כארי בעבודת האל או להתגבר על יצרו כאז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו וז"ש וחיים ע"ד אם יקיים ימות והוא שימית את יצרו ומדות כאלו באים מצד נפש השכלית שבאדם שנגזרה ממחצב עליונה ובועטת בדברים הגופניים כנזכר וז"ש מה שעשתה חכמה עטרה לראשה שהחכמה הטבעית מפימה דברים אלו עטרה לראשה בקשנו כי זה כל האדם :

שהם הענוה שאינה לבריות אלו עקב לסולייתא ובועטת בדברים אלו ג' נקבים הרי ג' מדריגות חכמה יראה וענוה החכמה היא המובחר דברים אלו לצרכי הגוף והוא שע וכו' ע"מ לקבל פרס כפי כח הנפש הטבעית : והיראה היא העובד מיראת העונש כפי כח נפש החיוני : והענוה היא העובד מאהבה לפיכך הוא אומר ראשית חכמה יראת ה' שהיראה יש לה קדימה במעלה על החכמה וכתיב עקב ענוה יראת ה' שענוה גדולה היא עוד מיראה כענין שזכרנו לפי שהעניו אינו מבקש העושר והכבוד ממש רק בדרך הנזכר ואז אין חטא בא לידו וזה מאמר עקביא הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה כו' שהסתכלות בשלשה דברים אלו מונעין ממנו בקשת העושר והכבוד והגבורה . אחד שיסתכל לאן אתה הולך והוא שנקרא חכם ע"ד מרז"ל: איזהו חכם הרואה את הנולד והוא יום המיתה : ב' מאין באת והוא מבטן אמו שיצא ערום שנאמר כי ערום יצאתי מבטן אמי ובזכרו זה ישמח בחלקו כי כל מה שבידו הוא הכל יתרון אללו כנגד מה שהי' מתחלה ערום מכל ועתה חננו אלהים את כל זה ולכך הוא נקרא עשיר בערך שתחילה : ג' הוא המסתכל ביום הדין ואז בודאי יתגבר כארי בעבודת האל ליתן חשבון על מעלליו אז יתגבר על יצרו לפי שלעתיד יצרו של אדם מעיד עליו כמרז"ל יצרו של אדם מסיתו בעוה"ז ומעיד עליו לעה"ב שנ' מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון שכן בערבי קורין לסהדותא מנון : וזהו שהזכרנו למעלה כשאמר השם למשה אנכי אלהי אברהם יצחק ויעקב שרמז לו בזה שבידו להמיתו ולהכבידו ולהעשירו כנזכר : ומשה הכיר בפתיחתם שבזמן שהם לצרכי הגוף אז הם מקבלין הצער וחמורה כי העושר יש עושר שמור לבעליו לרעתו : ובגבור' הכל מתקנאין : ובחכמה כתיב כי ברוב חכמה רוב כעס : ולפיכך לא חפץ משה בהם בדרך הנזכר כ"א ע"ד שאמרז"ל איזהו חכם הלומד מכל אדם . ואיזהו גבור הכובש את יצרו : ואיזהו מכובד המכבד את הבריות וג' מדות אלו כולם באין מצד הענוה . א' הלומד מכל אדם והוא מצד ענותנותו שאינו בוש לשאול ולומד מכל אדם והפך זה מי שיש בו גסות הרוח הוא בוש לשאול לפיכך אמרז"ל שאין התורה מתקיימת אלא בענוים כו' ומצד גסי הרוח אמרו שהי' לגסות הרוח עניות ופסיק בגמרא מאי עניות עניות דתורה כן אמרו לא הביישן למד : ב' הוא שמצד הענוה שבו שמח בחלקו : ואינו מבקש לילך בגדולות ובנפלאות ממנו הפך זה בגסי הרוח שרוצין לילך בגדולות ובנפלאות ממנו' לפיכך נקרא עני כמז"ל סימן לגסות הרוח עניות והשמח בחלקו נקרא עשיר : ג' מצד הענוה שבו הוא נקרא גבור הכובש את יצרו כי מדת ההכנעה שבו היא סיבה להכניע יצרו בהפך זה מי שיש בו גסות הרוח אז היצה"ר מתגבר בו ביותר כמרז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו :

וזה"ש ויסתר משה פניו רמז שלא ביקש העושר והכבוד' והגבורה : ויסתר את פניו רמז לחכמה ע"ד שנאמר חכמת אדם תאיר פניו ומשה הסתיר פניו ממראה החכמה ולא בקשה כ"א בדרך הנזכר ללמוד מכל אדם שכן מצינו אצל משה כשאמר לו אהרן ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה' פירש"י שם שודה ולא בוש אעפ"י שהוא קבל כל התורה מכ"מ לא היה סומך על חכמתו ולמד מאהרן לכך היה נקרא חכם : ולפיכך זכה לקלסתר פני' בע"כ ע"ד חכמת אדם תאיר פניו : או לפי שמי שאינו לומד מכל אדם היינו לפי שרוצה לתלות כל הגדולה בעצמו ואינו חפץ שיהיו שני מלכים משתמשין בכתר אחד : ומשה לא הקפיד על זה ואדר' משה שאמר מי יתן והיו' כל עם ה' נביאים לפיכך פני משה כפני חמה שאף החמה לא קטרג' לאמור א"א לשני מלכים כו' וזהו קלסתר פנים וק"ל : כי ירא רמז לגבורה שהתגבר על יצרו כמו שמצינו אצל משה שפירש מן האשה ובוודאי כבר כבש יצרו והתגבר עליו וז"ש כי ירא ע"ד שנאמר יראת ה' שנאת רע וזהו היצה"ר שנקרא רע שנאמר כי יצר לב האדם רע : ומעלה זו זכה לו יראו מגשת אליו הוא בשכר היראה שהיתה בו שכבש את יצרו ופירש מן האשה ע"ד שנאמר אל תגשו אל האשה וכתיב שכא מגשת אליו וק"ל : מהביט רמז לעושר שלא בקש משה ע"ד מרז"ל שתם הבטה היא ממעלה למטה וידוע שהעושר מביא הנאות ע"ד שנאמר עושר שמור לבעליו לרעתו ואין רעתו אלא הנאות שנאמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון וכן הוא אומר וכסף וזהב ירבה לך ורם לבבך : ובזמן שהוא מתגאה בעשרו אז הוא מתחבר לעשירים ואינו מביט למטה אל עני ונכה רוח אבל המשפיל דעתו הוא מתחבר לעניים שמדוכים וזהו הבטה מלמעלה למטה כלומ' אל השפלים שנאמ' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח : וכתיב כי רם ה' ושפל יראה והוא מלמעלה למטה . אז מהבים שהיה משה ירא מהבט שנאמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח ולא אל העשירים ע"ד אשכון את דכא ולפיכך מאס משה בעושר : או מהביט הוא שגסי הרוח הולכין בגובה אף ומסתכלין למעלה והענוים ירשו ארץ כלומר שהולכין שחוח ופניהם כנגד הארץ ומסתכלין מלמעלה למטה וזו הבטה . ומזה זכה לתמונת ה' יביט והיא תמונת ה' ממש כי אף הקב"ה אומר אשכון את דכא : וכן לעתיד ישראל מצד הענוה זוכין לשלש אלו וקלסתר פנים שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' ונגד זקניו כבוד : ליראתו מגשת שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך : ולתמונת ה' יביט שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך וכתיב כי זה אלהים אלהינו ואמרז"ל שלעתיד יהיו הצדיקים מראין עליו באצבע כו' ועל ג' אלו אמר הכתב אל יתהלל עשיר בעשרו לרדוף אחר אסיפת הממון ולא גבור בגבורתו להתגבר על זולתו ולא חכם

בחכמתו

בחכמתו הטבעית: כ"ש בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי הוא שידע דרכי וילך בם ודרכי ה' הוא הענוה כדאמר ר' יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו: וז"ש ר' יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור עשיר חכם ועניו הזכיר הענוה לבסוף לפי שהוא נראה שלסתור כנגד: וכדי שלא נטעה לפרש חכם גבור ועשיר ממש ע"כ אמר וכולן במשה כלומר שהחכמה והגבורה והעושר יהיו כענינם שהיו במשה והוא בדרך שהזכרנו: החכמה שלא היה בוש והיה לומד מכל אדם כנזכר: והעושר הוא מדת ההסתפקות שהיתה במשה כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי: והגבורה שהיה מתגבר על יצרו: וזהו שמביא ר"י ראייה שהיה גבור בכבישת יצרו ממה שאמר ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם ר"ל בזה שאותה שעה כבש משה השטן והוא שטן הוא יצה"ר: כי ידוע במעשה העגל בישראל שיש סיבה מכח השטן שהראה לישראל דמות ארונו של משה ברקיע: כשחטאו ישראל בעגל היה סבור השטן שנשבר כח של משה כאז"ל ואם ככה את עושה לי מכאן שתשש כחו של משה כנקבה ואף כאן היה סבור השטן כן וביקש לחטוף הלוחות מידו ועל זה איתא במדרש ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם והלא תפוש ותופש היה מידו ואתפוש אלא שביקש השטן לחטפם מידו של משה ולכן נתגבר ותפשם בחוזקה מידו וז"ש ולכל היד החזקה אשר עשה משה כו': ומלבד שיש משה ירא פן יגרום החטא ויחלש לעמוד כנגדו ולפיכך השליכם ארצה ושברם כדי שלא ישלוט בהם השטן ועכ"ן השליכם ארצה הוא ע"ד ותשלך אמת ארצה כלומר שהתורה הנקראת אמת תשאר בארץ על כרחו של שטן שרצה להעלותה למקומה ולא על ידו: וזהו שסיים ר"י ואמר ותניא הלוחות ארכן ו' ורחבן ו' ועוביין ג' והוא בין שכל ק"ש טפחים כשלא בשני לוחות די"ו טפחים ועל זה יורו משפטיך ליעקב וגו' והוא שארז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר: שלא ברוחו מורה על הכובש היצה"ר שנקרא רוח ע"ד אכן רוח הוא באנוש: ועולה שלא ברו"ח למנין רי"ו חוץ מו"ו אחרונה שאינה מן היסוד והוא משה שאל בלוחות העולות למנין רי"ו ונצח השטן באותה שעה והיה כשנטל לו למשה מעשה זה כמה שלוכד עיר גבורים וקבל התורה שנא' עיר גבורים עלה חכם וגומ' וז"ש ומושל ברוחו מלוכד עיר: ולפי זה יתישב מה שמביא ר"י הפסוק ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם ופסוק זה נאמר במשנה תורה ולא הביא הפסוק הנאמר בפ' כי תשא אלא גוף המעשה שנאמר ויחר אף משה וישליכם: אלא שלכך הביא הפסוק שבמשנה תורה לפי שיש כאמר ואתפוש ע"ד המדרש שאמר והלא תפוש ועומד היה כו' וק"ל:

ונראה עוד לפרש מה שאמר בקש השטן לחטפם מידו רמז שאלה לו השטן את ס' ל' שטן שם ולחטוף הפילות מידם שחכה שאמת נעדרת מן הארץ על שגבר משה והשליך הלוחות ארצה ע"ד ותשלך אמת ארצה רמז שהאמת ישאר עוד בארץ וק"ל:

חכם כדרב ושמואל דאמרי תרווייהו נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חסר אחת והטעם שלכך חיסר ממנו אחת שאם היה שלם בכולם אז היה סומך על חכמתו ולא היה לומד מכל אדם לכך חיסר ממנו אחת כדי שילמוד משאר בני אדם כי אולי לשאר אדם גלוי אותו שער בינה וכנגדו חיסר בלתי אדם שער אחד משערי בינתו שלא יהיה שלמותו אדם שלם בכל מדע שלא ישען על חכמתו וז"ש ואל בינתך אל תשען הזכיר לשון בינה לפי שלא מצינו אדם שיהיה שלם בכל נ' שערי בינה וק"ל:

עשיר רמז שהיה משה משתפק במועט שבידו כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי ואז ממילא היה עשיר ומזה למד משה מדת ההסתפקות לא למדה אלא ממה שאמר לו השם פסל לך שהפסולת יהיה שלך רמז לו הקב"ה שלא יאכל מלאכה של תורה ע"ד ולא קרדום לחפור שמהם כלומר שלא יבקש ליהנות בזכות תורתו רק דבר מועט כדי חייו והוא הפסולת רמז לדבר מועט מלוה לו השם שיסתפק ממנו ומזה הבין משה לאחוז במדת ההסתפקות ממה שלא נתן לו הקב"ה רק הפסולת בעניין וז"ש לא נתעשר משה כלומר ע"ד איזהו עשיר השמח בחלקו וז"ש שלא נתעשר לאחוז במדה זו אלא מפסולתן של לוחות למד משה זה וק"ל ובזה נשמע השאלה הנשאל לפי פשוטו וכי לא היה לו להקב"ה להעשיר את משה בדבר אחר רק בפסולתן של לוחות אלא שהוא רמז למדת ההסתפקות יען שלימו שלא בקש נוסף עושר כאז"ל בכל העם היה עסוק בביזת מצרים והוא היה עסוק בעצמותיו של יוסף כו': ועניו כפשוטו: ולפי שהענוה מסבבת כל המדות אלו לפיכך לא שבחו הכתוב רק בענוה שמלבד הענוה זוכה לשלשתן שנא' עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים: עושר רמז אל השמח בחלקו: וכבוד רמז על החכמה שנא' כבוד חכמים ינחלו: וחיים רמז אל הגבורה שמתגבר על יצרו הנקרא שטן והוא יצה"ר ומלאך המות ואז ממילא יבא לידי חיים וק"ל:

גם מלך הענוה זכה משה לתורה שניתנה על ידו כי התור' אינה מתקיימת אלא בענוים ע"ד לא בשמים היא בשמי שמגביה דעתו עליה לשמים ואז ממילא מלבד התורה יזכה לעושר וכבוד וחיים שנ' עושר וכבוד אתי וכתיב עץ חיים היא וגו': וכענין זה אמר"פ הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם ואם בטלת מן התורה כו' תחילת דברי ר"פ וסוף דבריו בדברי תורה והפסיק באמצע הענוה באמצע לפי שמלבד הענוה יבא למדת ההסתפקות ולתורה וק"ל: וז"ש מה שעשתה חכמה עטרה כו':

ואיתא

ואיתא במדרש מעשה בג׳ בני אדם שנכנסו לפני המלך היה אחד מהם נשיא והשני חכם והשלישי עניו · הנשיא ישב לו בראש והחכם ישב במקום ממוצע והעניו ישב במקום נמוך מכל החכם הביט בם המלך ורצה להושיב העניו בראש והנשיא למטה במקום העניו · והחכם במקומו באמצע לקיים מה שאמרו מה שעשתה חכמה עטרה לראשה כו׳ : יש במעשה זה רמז לג׳ כיתות אנשים שבעה״ז ולפני המלך העליון : הא׳ נשיא הוא מי שיש בו גסות הרוח לסוף נפחת שנ׳ ולשאת ולספחת ואין שאת אלא גבוה שנ׳ ועל כל גבעה נשאה : אף כאן נשיאות רמז לגסי הרוח · והחכם היא המדה הממוצעת בין הענוה לגסות הרוח הוא שמתחכם בדרכי הנוקע״ד שאמרתי בלבי למשוך ביין את בשרו ולבי נוהג בחכמה : והאחד עניו הוא בתכלית השפלות : הנשיא ישב לו בראש שעל כל פנים הוא הולך לישב בראש להשתרר על זולתו : והחכם באמצע כלומר שהוא הממוצע : והעניו במקום נמוך כלומר בתכלית השפלות : הביט בם המלך העליון ורצה ליתן עליונים למטה ותחתונים למעלה כי העניו ישב בראש כי כל גבורה מן שררה כו׳ והנשיא למטה כאז״ל כל המגיס לבו הקב״ה משפילו : והענוים ירשו ארץ החיים ולפיכך בחר הקב״ה באבות העולם לפי שהיו שלימים בכל חלקי הענוה כאז״ל פרק כיסוי הדם וז״ל :

(ס׳ ה׳ **לא** מרבכם מכל העמים חשק ה׳ בכם כי אתם המעט אמר להם הקב״ה בניי חושק אני בכם שאפילו בזמן שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר : נתתי גדולה למשה ואהרן אמרו ונחנו מה : נתתי גדולה לדוד אמר ואנכי תולעת ולא איש : אבל האומו׳ אינן כן נתתי גדולה לנמרוד אמר הבה נבנה לנו עיר : לפרעה אמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו לסנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות וגו׳ : לנבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב לחירם מלך צור אמר מושב אלהים ישבתי · עכ״ל :)

כבר הזכרנו למעלה שאין התורה מתקיימת אלא בענוים ולפיכך נתן הקב״ה התורה לישראל ולא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום לפי שאינן יודעים לאחוז בדרך הענוה ובדרך זה אז״ל נכנס יין יצא סוד לפי שידוע שרוב היין גורם גבהות הלב כענין שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה לפי׳ הנוזר עצמו מן היין נקרא קדוש לפי שמסלק ממנו הדבר הגורם גבהות הלב כאז״ל תניא אמר ר׳ שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחת פעם אחת בא אלי אדם נזיר מן הדרום ראיתיו יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו בני מה ראית להשחית שערך אמר לי רועה הייתי לאבא והלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי : ופחז יצרי עלי לטורדני מן העולם אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך העבוד׳ שאגלחך לשמים מיד עמדתי ונשקתיו ואמרתי כמותך ירבו נוזרים בישראל :

נראה לפרש ברייתא זו ששמעון הצדיק אמר מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא הוא שהנזיר נולד יצרו הנקרא טמא שהוא אחד מז׳ שמות שיש ליצה״ר : והמזיר מן היין לפי שהוא גורם לגבהות הלב ע״ד ואף כי היין בוגד גבר יהיר וגו׳ הוא שמזיר מן היין שלא ישרוד אותו יצרו מן העולם · ויש עוד שבדרך אחרת בהפך זה שאדרבה היין גורם לחכמה ע״ד אז״ל חמרא וריחני פיקחין ובדרך זה אמרו שהמזיר מן היין נקרא חוטא · וה״ש ר״ש פעם אחת בא נזיר מן הדרום פי׳ שהזי׳ מן היין בעבור יצרו הנקרא דרום ע״ד דר רום כענין שפי׳ רבינו בחיי פרשה ואתחנן שנקרא דרום לפי שהשמש דר ברום׳ בדרומו : כמו כן זה הנזיר נולד גבהות הלב הנקרא דר רום וראיתיו יפה עינים הוא נולד הענו׳ שבו לפי שהמתגא׳ נקרא רע עין כענין שנ׳ אל תלחם לחם רע עין כלא יאכל לחמה של תורה מגסי הרוח כי הגאו׳ תלוי׳ בעין ע״ד שנא׳ עיניהם רמות ונקראת רע ע״ד יראת ה׳ שנאת רע גאה וגאון ולפיכך נקרא רע עין והזהיר שלא יאכל לחמה של תורה מרע עין דהיינו מגסי הרוח לפי שאין התור׳ מתקיימת רק בענוים : וה״ש נכנס יין יצא סוד כי היין הוא גורם גאוה ובזמן שהוא נכנס אז יצא סוד היינו התורה נקראת סוד ע״ד שנאמ׳ סוד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם ואין ברית אלא התור׳ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי עמך ברית :

וזהו שאז״ל במדרש לא מרבכם מכל העמים חשק ה׳ בכם כי אתם המעט הי׳ מעט שישראל חסירין אתם מהפכות מן האומות העולם כי האומות עולין לע׳ אומות ובפרשה פנחס לא מנה רק ס״ה משפחות ישראל וזהו המעט ה׳ מעט · והוא שהאומות עולין למנין ע׳ כמנין יין לפיכך הן מתנהגין בגאו׳ ובגודל לבב כפרע׳ וסנחריב שהזכיר במדרש וה״ש ואף כי היין בוגד רמז לע׳ אומות שעולים למנין יין : וידוע שעיקר גבהות׳ של אלו שהזכיר למעל׳ פרע׳ ונבוכדנצר וכן כולם עיקר גבהותם הוא בפה שזה מתפאר בפה וזה בפה זה אומר אעלה על במתי עב וזה אומר מי ה׳ וזה אומר מי בכל אלהי וגו׳ וכן הוא אומר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו אבל ישראל בולמין את פיהם מלדבר כלפי מעלה וכן הוא אומר תולה ארץ על בלימה ודרשו רז״ל על אותן המשימי׳ עצמם כבלי מה כמש׳ ואהרן שאמרו ונחנו מה : ובמקום אחר דרשו רז״ל על בלימה על אותן הבולמים את פיהם כו׳ ומ״ל בדרך שהזכרנו כי הבולמים פיו הוא המשים עצמו כבלי מה ואינו משיח דברים כלפי מעל׳ כמו האומות וה״ש הכתוב הס כל בשר מפני ה׳ הס הוא לשון שתיק׳ שיבלמו פיהם מלדבר כנגד מעל׳ ומל׳ זו בענוים אשר להם לב בשר ע״ד שארז״ל אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים עצמו כבשר שנא׳ יבא כל

בשר להשתחות וגומר והוא שמכניע עצמו כנגד בוראו וז"ש
הם כל בשר ואלה ר"ת עולם ס"ת במכין שפחות ישראל
שמוחזין בדרך שעבוד וז"ש כי אתם המעט ס' מעט
שהאומות עולין למעין יין הגורם לגאוה : ואתם עולין למכין
ס"ם נרמז על שעבוד ע"ד הם כל בשר וגומר : הרי שהיין
גורם שגאוה וז"ש נכנס יין כלומר שבזמן שנכנסה הגאוה
שע' אומות מתכנים בה או יצא סוד התורה לפי שאינה
מתקיימת אלא בענוים כמים הללו שמניחין הגבוה ויורדין
למקום נמוך וז"ש ר"ש הצדיק וראיתיו יפה עינים אלא
הענוה שבו לפי שמתנהג רע עין ע"ד אל תלחם לחם רע
עין ובהפך זה נקרא הענו יפה עינים וטוב רואי ובאת שבעניו
מקובל על הבריות ונושא חן בעיני כל רואיו ובהפך זה ארז"ל
בגסי הרוח שכל מי שיש בו גסות הרוח אפילו אנשי ביתו
לא מתקבל שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה :
וקווצותיו שחורות לו תלתלים הוא שאלך שענוה שבו תורתו
מתקיימת עד אשר היה יכול לדרוש על כל קוץ שבתורה
תילי תילים הלכות כארז"ל מסכת עירובין ע"ד קווצותיו
תלתלים אמר מר עוקבא מלמד שהיה דורש על כל קוץ וקוץ
תילי תילים של הלכות ואמרתי לו בני מה ראית להשחית
שערך : שמעון הצדיק היה סובר כסברא שניה שהזכרנו
שאדרבה היין גורם חכמה ע"ד חמרא וריחנא פקחין וע"ד
שארז"ל לא נברא יין אלא לנחם בו אבלים ואין אבלים אלא
החכמים שנאמר ולב חכם בבית אבל : וז"ש לו שמעון
מה ראית להשחית שערך דמז לתורה ע"ד קווצותיו תלתלי'
ואמר לו הרי אתה משחית את תורתך בהזירך מן היין
השיב לו רועה הייתי לאבא שהייתי רועה ישראל נוהג לצאן
אבי שבשמים אלו ישראל שנמשלו לצאן שנאמר שה פזורה
ישראל ומנהיגיהם נקראו רועים ע"ד שני והרועים פשעו
בי כארז"ל כהן רועה פסול וזהו רועה ישראל דמכתמא יש
בו פגם כארז"ל אין ממנין פרנס על הצבור אא"כ קופה
של שרצים תלויה לו מאחוריו כו' הרי שהת"ח נקרא רועה ·
וז"ש ר' עם הייתי לאבא שהיינו לאביו שבשמים · והלכתי
לשאוב מים מן הבאר היינו התורה שנמשלה למים · מן
הבאר ע"ד שנאמר ונוזלים מתוך בארך : והייתי מסתכל
בבבואה שלי בבואה היינו צל האדם שנראה במים · רמז
שבמי התורה הייתי מסתכל איך שאדם נבבל דמה וימיו
כצל עובר · ופחז עלי יצרי לטרדני הראה לי היצה"ר דרך
שם אחר שאדם כצל עובר ימיו א"כ אין טוב לאדם כ"א לאכול
ולשתות ולהתנהג בגאות ובגודל לבב כי אין חשבון בשאול כו'
והסית אותי למשוך ביין את בשרי ולילך אחר תענוגות הגוף ·
אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך הרי
על כרחך סופך למקום עפר רימה ומה תועלת לך בתענוגו'
אלו שעבורם שאנכך לשמ"ס ע"ד גזי נזרך · שיהא היכר
מגולח ויצא כרחל כאמה לפני גוזזיה הרי שבזכרו יום
המיתה גרם לו להיות נזיר מן היין הגורם גבהות הלב וכן
ארז"ל הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה כו' כי

בזכרו את כל אלה הוא סיבה לבל ירום לבבו · כי בזכרו
שבא מטיפה סרוחה ולא היה מתחלת בריאתו איש שלם כנמר
בלידתו ולפיכך אע"פ סופו לשוב לקדמותו כי ענין מורכב
הוא בדרך הטבע לשוב כל מורכב לשרשו · וזכירה זו
מועלת לזכור אף יום המות פרידת המורכבים שהעלולים
ימשלו בו ופקיחות גדולה היא על האדם · גם בזכרו מאין
באה הנשמה ממחצב עליונה ועכ"פ סופה לשוב שם וזה
מועיל לו לזכור אף יום הדין שיחזיר הנשמה טהורה כענין
שניתנה לו ונתנו רז"ל סמך לדבר וזכור את בוראך קרי
ביה בורך ובאירך · ובג' אלו שלכן שהיו האבות זוכרים תמיד
וזה שאמר לא מרובכם נחתי גדולה לאברהם אמר ואנכי
עפר כו' רמז בזה שאברהם היה תמיד משים אל לבו מאין
בואו ולהיכן ישוב וז"ש עפר ואפר · עפר רמז מאין בואו
הוא מן העפר שנאמר וייצר י"י אלהים את האדם עפר מן
האדמה ובמלת אפר מורה על דבר הקלוי ונשרף ונעשה
לאפר ואף האדם לאחר שירקב חוזר להיות אפר וז"ש רז"ל
בזכות שאמר אברהם ואנכי עפר ואפר זכו בניו לאפר פרה
ולעפר של סוטה כי כמו שזכירת והסתכלות שני דברים אלו
מטהרין את האדם מן העבירה כענין שאמרו ואין אתה בא
לידי עבירה כו' כמו כן אפר של פרה מטהרת הטמאים
מטומאתן · וכמו כן העובר עבירה נקרא טמא ע"ד וטהרתי
אתכם מכל טומאותיכם וגומר וכנגד זה אפר הפרה מטהרת
טומאת הנופייית · וכמו כן עפר הסוטה מטהרת אותה
וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע וענין הסוטה הוא בזמן
שישראל חוטאין או נמשלו לסוטה אשר תחת אישה תקח
זרים לזנות אחרי עיניהם או אחרי אלהים אחרים והוא
יתבאר בס"ד פרשת נשא : וכן דוד אמר ואנכי תולעת ולא
איש רמז אף הוא על הסתכלות שני דברים אלו מאין באת
ולאן אתה הולך · ואנכי תולעת רמז שסופו למקום רימה ·
ולא איש רמז שבתחלת יצירתו לא היה איש שלם כנמר רק
בא מטפה סרוחה אבל משה ואהרן אמרו ונחנו מה ובו נרמז
הסתכלות כל הג' דברים וז"ש רז"ל גדולה מה שנאמר
במשה ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב ואנכי
עפר ואפר : ואילו במשה ואהרן הוא אומר ונחנו מה ·
והוא מבואר בדרך שהזכרנו דאילו באברהם שאמר ואנכי
עפר ואפר לא נרמז בו רק הסתכלות שני דברים
אבל במשה ואהרן שאמרו ונחנו מה נרמז כל הג' והוא ע"ד
שנאמ' מה כחי כי איחל ומה קצי כו' מה כחי רמז על ראשית
כחי ואוני והוא הטיפה שנולד ממנה ע"ד שנאמר ראובן
בכורי אתה כחי וראשית אוני וגו' ומה קצי רמז לקיצו שסופו
למקום רימה הרי שמלת מה רומז לשנים אלו : וכתיב עוד
מה אנוש כי תזכרנו וזכירה זו היא ליום הדין ע"ד שנאמר
ויקשב י"י וישמע ויכתב ספר זכרון :

ואז"ל דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת
וכל מעשיך בספר נכתבין רמזו בזה שיזכור
תמיד שנח מה וז"ש דע מה שידע מלת מה שהוא תמיד
למעלה

למעלה ששנו להשפילו ולמנע ממנו גבהות׳ הלב בזכירת ג׳ דברים אלו : וזה״ש עין רואה רמז ליום שמיתה שנאמר כי יראה חכמים ימותו : ואוזן שומעת רמז ליום הלידה בשגם לא ראה לידתו אמנם אבותיו ספרו לו הדבר . וכל מעשיך בספר נכתבין רמז ליום הדין . הרי שכרמזו שלשתן במלת מה וזה״ש תולה ארץ על בלימה הייני החושבין עצמן לבלי מה : וזה״ש לא מרובכם מכל העמים חשק ה׳ בכם כי אתם המעט ודרשו רז״ל ה׳ מעט רמוז בזה שבקשתה דברים אתם ממעטין עצמכם לפני כי הענוה ניכרת בה׳ דברים וכולן מבוין בספר מנורת המאור וכל פרטי חלקי הענוה מלינו באברהם ומשה ואהרן ודוד שהזכירו במדרש זה ומבין כולם יצא מוטר נזע שלימות הענוה מכל וכל : א׳ שימחול למי שהרע לו ואפי׳ יש יכולת בידו לשלם לו אל יאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו כי מפני ענותנותו אינו מקפיד על מי שהרע לו וכן הי׳ דרך חסידים הראשונים לומר בכל לילה שרי ושביק לכל מאן דמצערין ליה ב׳ כשיראה יסורין באין עליו יפשפש במעשיו ויעשה תשובה מיד ולא יכיחה מפני שגאוה כמו שמלינו באנשי סנוכה כשהוכיחם עזרא הודו מיד ועשו תשובה ואמרו וכתיב כשים נכריות ונומר ושני מידות אלו מלינו בדוד א׳ שימחול למי שהרע לו ואפילו יש יכולת בידו לשלם לו וזה היתה בדוד שנאמר אם גמלתי שלמי רע וגו׳ וכן שלינו בשמעי בן גרא שקללו קללה נמרלת בלכתו מחנים וזהים לאל ידו לשלם לו ולא שילם לו מגד ענותנותו ב׳ כשיראה יסורין באין עליו יעשה תשובה וכזה עשה דוד כאמרו ז״ל ז׳ חטאים נלטרע דוד על חטא בת שבע מיד עשה תשובה וביקש על פשעיו ואמר רפאה נפשי כי חטאתי לך : ולרמוז על שני מדות אלו שהיו בדוד אמר ואנכי תולעת ולא איש : בש״ס ולא איש רמוז שלא היה כוקם במי שגמלו רעה להיות כנגדו כאיש יעיר קנאה כי שתם איש מורה על איש מלחמה ובאמרו ואנכי תולעת רמוז למדת התשובה שהיא שווידוי בפה וזה״ש ואנכי תולעת הודה על חטאיו הנקראו תולעת ע״ד שנאמר ואם יאדימו כתולע וגו׳ : או השפיל עלמו לתולעת ע״ד שנאמר אל תראי תולעת יעקב : ודרז״ל למה כמשלו ישראל לתולעת מה התולעת מכה בפיה הארז הגדול כמו כן ישראל בתפלתן שנאמר הקול קול יעקב מכין הארז ואין הארז אלא גבהות הלב המסבב כל חטא ע״ל שארז״ל ולקח עץ ארז ואזוב שאם הגביה עלמו כארז כו׳ ואז״ל . או ע״ד ארז״ל ואל יהי קשה כארז הוא שלא יקשה לבו כאבן שלשוב הרי שב׳ מדות היו בדוד : מדה שלישית שנזכרה במנורת המאור היא שאם המלאו השם עושר וכבוד ונדרש או חן בעיני המלך והשרים אל ינבה לבו על חביריו ולא ירוס לבבו שאמר אחיו מאשר היה הפלה כענין שנא׳ אם רוח מושל תעלה עליך מקומך אל תנח כלומר מקומך שפלותך : ומדה זו מלינו בדוד שחלק לו השם כבוד יותר מלאכתו ועם כל זה השפיל עלמו יותר מכל אדם . ד׳ אם בא עליו צרות בגופו או בממונו או ימותו בניו יצדיק עליו הדין ויקבל משפטי השם מאהבה כי מדרכי הענוה הוא המקבל עליו יסורין כענין שנאמר דום לי״י והתחולל לו וכתיב והמשכיל בעת ההיא ידום כי בעת הלרות המשכילים ידמו ויקבלו מאהבה וזה מלינו באהרן כשמתו בניו נדב ואביהו כתיב וידום קבלם מאהבה : וכדי לרמוז על שני מדות שבמשה ואהרן שהזכרנו אמר בעל המאמר כתוב גדולה למשה ואהרן אמרו ונחנו מה מדתו של אהרן ע״ד שנאמר מה אנוש כי יזכנו וכי יצדק ילוד אשה וכתיב היצדק אנוש מאלוה וגו׳ רמז שאל יהרהר אחר משפטי השם כמו שעשה אהרן : ומדתו של משה ע״ד שנאמר מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ותחסרהו מעט מאלהים ומה כמרז אמרם רז״ל לכאן שאמרו נ׳ שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ אחד שנאמר ותחסרהו מעט הרי שעקרא זה מדבר ממשה ורבה בזה בשנים האנוש שלם בכל מדע ואינו חסר רק מעט מאלהים עכ״ז אל יחשוב עלמו למאומה ע״ד מה אנוש וכתיב ונחנו מה וק״ל : ה׳ שאם יראה בני אדם שכבדין אותו אל ינבה לבו בעבור זה אלא ידריך עלמו בענוה וזה מלינו באברהם שכבדו עפרון וקראו נשיא אלהים והוא השפיל עלמו אפילו לפני שפחותים שבהם שנאמר וישתחו אברהם לעם הארץ וזה״ש ואנכי עפר ואפר המשיל עלמו לעפר שטבעו לרדת למטה תמיד וזאת תקפותם שבכל הד׳ יסודות וק״ל : וזה״ש כי אתם המעט ה׳ מעט שבה׳ דברים אלו הם ממעטין עלמם : אבל האומות אינן כן מתמירין הם מה׳ חלקי הענוה אלו א׳ שאם רואה יסורין באין עליו יעשה תשובה ובהפך זה פרעה שאמר שהביא הקב״ה עליו יסורין בעט ואמר מי י״י וגומר : ב׳ שאם יראה בני אדם מכבדין אותו ישפיל דעתו ובהפך זה עשה חירם מלך צור שחלק לו שלמה המלך כבוד והוא הגביה עלמו ואמר מושב אלהים ישבתי : שלישי שמלד הענוה ימחול למי שהרע לו ובהפך זה עשה נמרוד אמר הבה נבנה לנו עיר ויאמר בואו ונעלה לרקיע ונכנו בקרדומות ונעשה אתו מלחמה לנקום ממנו הבאת המבול כביכול : רביעי שאם חלק לו השם גדולה ישפיל עלמו ובהפך זה עשה סנחרב שחלק לו השם כבוד יותר מכל המלכים והוא בעט ואמר מי בכל אלהי הארצות : ה׳ שיקבל התוכחה כאנשי סגולה שהזכרנו ובהפך עשה נ״נ שהוכיחו דניאל ואמר בצדקה פרוק וגו׳ והוא בעט ואמר אעלה על במתי עב : ולפי שבכל האומות מתכהנין בגאוה ינודל לבב ע״כ שאם הקב״ה בהם ובחר בזרע אברהם שהיה הראש לכל הענוים : וכן דרש רב עוירא בא וראה שלא כמדת בשר ודם מדת הקב״ה מדת ב״ו גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל כלומר שאין האדם רואה להתחבר רק במי שדומה אליו במעלה אבל אינו רואה להתחבר לשפלים אבל הקב״ה גבוה במעלה ורואה את השפל שנאמר כי רם ה׳ ושפל יראה וכתיב שוכן את דכא וכל עיקר השמיטו בעמים וכן א״ר אלכסנדר ההדיוט אם משתמש בכלי שבור גנאי הוא לו אבל

הקב״ה

הקב"ה כל תשמישיו בכלים שבורים שנאמר קרוב ה' לנשברי לב וכתיב הרופא לשבורי לב וכתיב לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה :

ומצינו במדרש מעשה בר"ע שהיתה בידו מרגלית אחת טובה ויקרה מאוד והיה שם אדם אחד והי' מתרופש בעיני העם והיה לובש בגדים בלויים והיה יושב בבית הכנסת במקום נמוך בין העניים וכשראה המרגלית ביד ר"ע בקש לקנותה ממנו ופייס לו שילך עמו לביתו הלך ר"ע אחריו ותלמידיו עמו עלה זניע לביתו יצאו עבדיו לקראתו והושיבוהו בכסא של זהב ורחצו והכו אותו מיד נתן דמי המרגלית לר"ע וצוה לשחוק אותה עם שאר אמרות ולהשים הכל ברפואות וצוה להכין סעודה גדולה על ר"ע ותלמידיו ויושם לפניהם לאכול ואכל ר"ע ותלמידיו וכשסיימו לאכול אמר לו ר"ע מאחר שחננך אלהים כל העושר הזה והכבוד לפניך למה תלבש בגדים בזוים ותשפיל עצמך ביותר ותשב בין העניים האומללים א"ל רבי שכתוב אומר אדם להבל דמה ימיו כצל עובר ולא כל מי שהוא עשיר היום עשיר למחר לפיכך ראיתי לי ישיבת העניים טובה מאוד שלא תתגאה נפשי בכל העושר הזה : ולא עוד אלא שאם אדל ואֵרד מנכסיי לא ישתנה מקומי בשביל זה ועוד שלא אבא את לבולבו ואל אחר בראגו ולמה יתגאה האחד יותר מזולתו ובזמן שיתגאה אדם יחטא ביותר ויירש גיהנם לפי שהקב"ה שונא הגאים וכשמוע ר"ע עניני האיש ומענה פיהו וענותנותו שבחו וברכו וייטב בעיניו ע"כ : ידוע שהענוה היא בג' ענינים א' הוא המשפיל ומבזה עצמו בינו לבין עצמו כענין נזיר של שמעון הצדיק שגלח שערו שלא יקפוץ עליו יצרו לטורדו מן העולם : ב' הוא המכניע עצמו כנגד הבריות כאז"ל מאוד מאוד הוי שפל רוח בפני כל אדם שתקות אנוש רמה ושרי האבות לא שלטה בהם רימה מצד הענוה שבהם ומ"ל ג' הוא המכניע עצמו בינו לבין בוראו ומשים אל לבו מעלת האדון ושפלות העובד ובסיבה זו אין חטא בא לידו כי ירא הוא למרות את פיו : ובג' חלקי הענוה אלו שבחו ר"ע איך היה אותו האיש שלם בכולם . א' שהי' לובש בגדים בזויים הוא שהכניע בינו לבין עצמו וזהו מורה בזויים ע"ד שנאמר נבזה בעיניו נמאס : ב' שהיה מתרופש בעיני העם הו' להראות הכנע' נגד הבריות : ג' שהיה יושב בבה"כ במקום הנמוך הוא המקום המיוחד לפני קונו להראות שם הכנעה : ור"ע היה תמה עליו שהיה מתנהג הפך מנהג בני דורו שהיו מתנהגין בגאוה וגודל לבב העשירים פני הארץ במנהג דורינו לפיכך הי' שאלו ר"ע ג' שאלות למה אתה מתרופש הוא כנגד ההכנעה שהראה כנגד הבריות . למה תשפיל ביותר כנגד מה שביזה עצמו כנגד עצמו : ולמה תשב בבה"כ בין העניים הוא כנגד קונו : והשיב לו ג' תשובות על ג' שאלות אלו : א' על שהיה מתרופש כנגד העם השיב לו הלא אב א' לכולנו ובני איש אחד נחנו ולמה יתגאה

האחד על זולתו : ב' על שאלו על שהי' מבזה את עצמו ולובש בגדים בזויים השיב לו אדם להבל דמה ימיו כצל עובר ויצרו משיתו תמיד כי אין חשבון בשאול אשר הוא הולך שמה ומראה לו דרך הגאוה ויותר בזמן שהוא לובש בגדים יקרים אז יצרו תוקפו ביותר לפיכך טובה לי ישיבה זו שלא תתגאה נפשי : ג' על שהיה מראה הכנעה כנגד קונו והיה בוחר לו המקום הנמוך ע"ז השיב לו שאם אדל ואֵרד מנכסי לא ישתנה מקומי שאם אכוון עצמי בהדרש אז עכ"פ סופי לבא לידי כך כי סימן לגסות הרוח עניותא וחשב אותו האיש שאם עתה יבחר לו מקום גבוה בין העשירים עכ"פ יגדלו וירוממו אותו על כל המעשים ואלו בסיבה זו ירד מנכסיו ויהיה תחת כבודו כלימה ויאמר אז לחרפה כי יורידוהו מגדולתו וישתנה מקומו ולכך ישיבתי טובה לי שלא ישתנה מקומי וכענין זה אמר שלמה ע"ה טוב אמור לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך . רצה בזה שעכ"פ טוב לו שיבחר לו מקום נמוך בענין שתמיד יאמרו לו עלה הנה . והוא טוב לו משישב במקום גבוה בין נדיבי ארץ ושמא פתאום ירד מנכסיו ויורידוהו מן המקום אשר עמד שם בראשונה וזה"ש מהשפילך לפני נדיב וזה"ש אותו האיש שלא כל מי שהוא עשיר היום עשיר למחר לפיכך טוב לי לבחור המקום הזה שלא ישתנה מקומי ולפני קונו דווקא ע"ד שנאמר ה' מוריש ומעשיר וק"ל וכראות ר"ע ענין האיש ברכו ושבחו וייטב בעיניו הזכיר שלש תשובות להורות שמצד הענוה הוא זוכה לעושר וכבוד וחיים והוא כנגד ג' חלקי ענוה שהזכרנו : א' המתרופש ומבזה עצמו בעיני עצמו כנגד זה זוכה לעושר שנאמר מתרושש והון רב : וזה"ש ברכו ע"ד שנאמר ואברכך ואז"ל בממון : ב' שמראה הכנעה כנגד הבריות ומכבד לכל אדם כנגד זה זוכה לכבוד ע"ד איזהו מכובד המכבד את הבריות וזה"ש וייטב בעיניו שהוא טוב בעיני כל אדם . ג' כנגד שהראה הכנעה לפני קונו כנגד זה זוכה לקיים כאז"ל אם קיים אתה מבקש לפה ליסורין והוא שייסר עצמו להכניע גופו כנגד קונו זה אמר שבחו ע"ד משבח אני את המתים שכבר מתו הוא ע"ד אם יחיה ימית וזה"ש שכבר מתו שהמיתה קודמה לחייהם וק"ל : ובמאמר זה נחתום שער המדות ורב טוב לבית ישראל אם נשמור לעשות ככל הכתוב בספר הזה וכדי בזיון וקצף אם נעבור על דברינו אלו להתנהג בגאוה ובגודל לבב כי הגאוה מסבבת כל המדות שהזכרנו כמו החנופה והליצנות והשקרים ולשון הרע וקנאה ותאוה וכבוד : ועתה בקצרה נספר עונש של גסי הרוח : א' שתורתן אינה מתקיימת כאז"ל לא בשמים היא לא תמצא התורה במי שמגביה דעתו עליה לשמים : ואז"ל וממדבר מתנה אם האדם משים עצמו כמדבר הזה שהכל דשין עליה התורה ניתנת לו במתנה כו' : עוד אז"ל כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נביאתו מסתלקת ממנו וראיה מהלל ודבורה :

וכן ארז"ל מיום שחרב ב"ה ניטלה הנבואה וניתנה לשוטים ולתינוקות רמז לת"ת שנקרא נביאים ע"ד שנאמר ויאמרו בני הנביאים ולפיכך נקראו הת"ח בנאים : והוא שהתור' אינה מתקיימת רק בענוים המשפילים עצמם כשוטים ותינוקות : לשוטים כענין שאמר דוד ואני בער ולא אדע ולתינוקות שנאמר ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו וגומ' : עוד ארז"ל סימן לגסות הרוח עניו' מאי עניות עניו' לתור' עוד ארז"ל כל מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו כל הקרבנות כולם שנאמר לב נשבר ונדכה אלהי' לא תבזה וכתיב בתרי' אז יעלו על מזבחך פרים : והטעם מבואר לפי שמצד הענוה שבו תורתו מתקיימת וארז"ל כל העוסק בתור' כאילו הקריב כל הקרבנות הרי שהמזבח רמז לענוה שישרא' מתנהגין בה ולא האומות ע"ד לא מרבכם מכל העמים וגו' וזהו שארז"ל לעולם יהא אדם מן הנרדפין שהרי אין לך נרדפי' יותר מתורים ובני יונה והכשירן הכתוב למזבח והוא רמז לישראל שמתנהגין בענוה ונמשלו ליונים ע"ד יונתי בחגוי הסלע ובחר בהם הקב"ה למזבח רמז לענוה והם הנרדפי' כארז"ל כל הבורח מן השררה אז השררה רודפת אחריו והוא מ"ש במעט שתבוננות : ב' שתפלתו של אדם אינה נשמעת בזמן שהוא נוהג בגאוה כארז"ל אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ משים עצמו כבשר שנא' יבא כל בשר להשתחוות וגו' : וכן ארז"ל אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש רמז לענוים שהולכים שחוח : ג' אמרו רז"ל אוי לרבנות שמקברת את בעלי' והוא ע"ד שנא' את נפש בעליו יקח וכתיב וחוטאיו חומס נפשו : ולזה ארז"ל שיוסף מת קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות : ד' שהנכסי גסות הרוח היא אחת מד' דברים שמנו רז"ל שיורדין נכסיהן לטמיון וכן אמרו סימן לגסות הרוח עניות ולא חרבה ירושלי' אלא בשביל גסות הרוח שנא' יען כי גבהו בנות ציון וגומר : וכן אמר הנביא שמעו והאזינו אל תגבהו וכן דור המבול נאבדו בשביל גאותן שארז"ל דור המבול לא נתגאו אלא מרוב טובה כו' וכן ארז"ל שגסות הרוח שהיה בירבעם טרדתו מן העול' כו' וכן הגאולה אינה באה עד שיכלו גסי הרוח שנא' כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך וגו' ובהפך זה מצינו בענוים שתלמודן מתקיי' כארז"ל שב"ה לא זכו לקבוע הלכה כמותן אלא מצד הענוה שהית' בהם : וארז"ל כל המשפיל עצמו הקב"ה מוסיף לו גדולה והשררה רודפת אחריו ועליו יאמר

והאלהים יבקש את הנרדף : גם לעה"ב אין זוכין רק הענוים שנא' וענוים ירשו ארץ : וכתיב להנחיל אוהבי יש היפך הגאו' שהיא שנואה ע"ד יראת ה' שנאת רע גאה וגאון : ובכן אמרתי אתם ב"י פקחו וראו אל תגבהו אל תרומו למה תפונו כי הגאוה עשתה כתרלה וגם כלה ורבים חללים הפילה ועצומי' כל הרוגי' ותואב"ה חנטה פוגעי"ה ספקו עליהם כירים לא ירחה כי יבא טוב ובכן הרירים ויאבד תוחלתו וכלתו ונס לריק כחו ולא הועיל לו גאותו מעשה תוקפו וגבורתו ככלי נובל לבי תפארתו זאת תורת העולה כלה כעשן כלה היא העולה עלי עין לראות בגאוה אחות הובל קין והבל הבית גם הוא עולה ראיי' הולך לשמים ונפשו לא חי' כי בכל לבבו חק פיו פוער הלך ושוער און ועמל תחת לשונו אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולו והמונו כפרע' וכ"נ וסנחריב וזולתם אשר פיהם הכפילה לדבר סרה ע"כ נידונו במוקד אש ובתבערה : בפרעה כתיב ותהלך אש ארצה בסנחריב כתיב ותחת כבודו יקוד כיקוד אש ובכ"נ כתיב קטיל שימון שביבא דנורא גם על מלכות עמלק כתיב היא העולה על מוקדה וארז"ל במדר' היא העולה לעולם בעה"ז אבל לעתיד תהי' על מוקד הניכנס בלשכת בית המוקד אשר רשפי' רשפי אש שלהבת יה אמנם הענוים המה ירשו ארץ וישכנו לעד עליה לדורים יחליפו יעלו אבר כנשרים יען כי רוח עועים מהם יאירו אל מול פני המנורה יאירו וכל רע אליו לא יאונה : זה אשר יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכונה : כי הולך בדרכי השם וחקותיו שמר ע"כ טעמו עמד בו וריחו לא נמר ומידי יום הולך וגבר : ויבא בכלח עלי קבר ועל יובל ישלח שרשיו כי נזר אלהיו על ראשיו ויזכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וראה טוב בכל עמלו ומחזה שדי יחזה כי לב נשבר אלהים לא תבזה וכיון דנכא נכט ותמונת ה' יביט כי מכל הוא נרחק ונרדף והאלהי' יבקש נרדף גם נפשו תהי' בצרור החיים צרורה ערוכה בכל ושמורה כשמלה יעטה אורה ועימי' שרא נהורא ורגלו רגל ישרה וסביביו מאור נשערה ויראה רב טוב הצפון ליראי ה' ולחושבי שמו שנאמר ושפל רוח יתמוך כבוד וכתיב ונגד זקיניו כבוד וכתיב ולפני כבוד ענוה וכתיב יען אשר משח ה' אותי לבשר ענוים חסידי' לא נאמר אלא ענוים מכאן שענוה גדולה מחסידות וכתיב וענוים ירשו ארץ ואין ארץ אלא ארץ החיים ע"ד שאמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ וכתיב ואתם תהיו לי ארץ חפץ וגו' אכי"ר :

סליק שער חמדות והמאמרים שבח לאל יוצר כל היצורים


3 1761 06991059 4